

Benke László

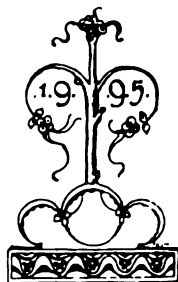
Gyalogos riportok

BENKE LÁSZLÓ

GYALOGOS RIPORTOK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

HÉT KRAJCÁR KIADÓ

Szerkesztette: *Sin Edit*

A fedéllapot *Nagy Enikő* alkotásának
felhasználásával *Benke Attila* tervezte

© Benke László

MB 153.848

1996

ISBN 963 8250 070

Hét Krajcár Kiadó
Budapest, 1995

Felelős kiadó
A „Hét Krajcár” ügyvezető igazgatója

Készült: A Gödi Print Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Lakatos Imre ügyvezető igazgató

A MAGYAR VALÓSÁG KÖNYVEI

1.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az Olvasóhoz

Itthon vagyok, megjöttem újra.

Nézd csak, mit hoztam neked országjáró útjaimról, gyalogos riportjaimban. Sok-sok magyar valóságot és mennyi édeskeserű álmot! Ne is próbáld egyiket a másiktól elválasztani.

Három éve indultam el, s azóta csak mentem és írtam, mentem és írtam. Látni, megérinteni, megérezni és tudni is akartam, mi történt és mi történik itt, s hogy mi lesz velünk. Riportjaim, cikkeim szétszórta majdnem mind megjelentek a Ringben, az Új Magyarországbán, a Magyarok Világlapjában, a Lyukasórában. Hol itt, hol ott; ahol és ahogy lehetett. A borzasakat kicsit megnyírtam, a rongyosabbakat meg is foltoztam, és most összeszedtem ebbe a könyvbe csaknem valamennyit. Legyenek együtt. Mutassák meg így egy kicsit jobban, hol is jártam, hol nem jártam, mit is láttam, mit nem láttam, melyik út járható és melyik járhatatlan.

De honnan és mit hoztam?

Bejártam Angyalföldön és Csepelen több „gyáramat”, régi munkahelyemet, kerestem munkára és emberi méltóságra tanító mestereimet, barátaimat és ellenfeleimet. S találtam romlást, rontást, pusztulást, becsapottakat, sok szemetet, üres csarnokokat, eladott lelkeket és eladott üzemeket. Gyarmatosítókat, cinkosaikat és kisemmizetteket. Láttam a romokon, vagy csak látni véltem: hiénákat, dögkese.lyűket, nyájas kutyákat, vicsorgó farkasokat. Halott gyárban, beomlott bánya mélyén, sötét útvesztőkben különösen láttam: ma is a leg-alul levőket érik a legnagyobb veszteségek. Láttam a régi helyén épülést is; keveset.

Nem láttam Párizst, de láttam Baranyát...

Jártam faluról falura kákicsi Kiss Géza nyomán. Az Ormánságban is megsajdult a szívem fogyó népemért. Láttam omladozó házban vergődő, szapora cigányokat, hívő-hitetlen lelkeket, értük és pusztuló templomuk felújításáért imádkozó-gyűlölködő-kolduló papokat. Láttam kenyér nélkül maradt szegényeket, földteleneket és dologtalanokat, nagy bűnözőket és kis tyúktolvajokat. Munkahelyükről kihul-

lottakat, szélnek eresztettek minden mennyiségben. Láttam szétvert téeszeket, a kunsági homokon is megtaláltam Közép-Európa minden kavarcát.

A nyáj, a csorda összetart. Csak a magyar híz szanaszét, Amennyi törzs, megannyi nép! (Arany János)

Láttam Midi néni szőlőgyökér-kezésében szörnyű történelmünk mentőjét, gyerekeiket a tengeren túlról hazaváró, hajósi földben már pihenni vágyó, magányos öregeket: svábokat, csallóközieket, németeket, zsidókat. Magyarokat. Kitelepítettek és betelepítettek, gyönyörű gyümölcsösöket, szüretelőket, országok útján munkát és kenyeret kereső menekülőket: oroszokat, ukránokat, románokat, megcsúfolt embereket, Gulágról szabadultakat, békességért a Reménység Szigetén együtt imádkozókat.

Merre van a kiút?

Amerre a mindenünnen kikopottak munkát találnak és dolgoznak, amerre nem gyűlölködnek az emberek, amerre nincs ekkora különbség gazdagok és szegények között, amerre hisznek, szeretnek, jókedvűen énekelnek.

Erdélyben és Felvidéken újra tanultam hazámat szeretni. Csíkszeredában az örömtől és a fájdalomtól nem tudtam a csángó gyerekekkel magyar népdalokat énekelni. De a tengeren túlról jövő segítség példájában ott éreztem meg különösen: halaszthatatlan a nemzeti összefogás. Micsoda botrány Kassán magyarnak és embernek lenni! Eltűnni, eltüntetve lenni; láttam, hogyan tüntetik el a magyarok emléktábláit is. Hoztam onnan is, ahogy Erdélyből, sok-sok hallgatást, kimondhatatlan fájdalmakat, fuldoklást, dadogást, leírhatatlan szavakat.

Láttam itthon is bűnt és bűnözőt eleget, elrabolt kincseinket, szétarabolt, gyönyörű érdeinket. Megaláztak és meghurcoltak vezetőt, mert a nemzeti vagyon védelmére kelt. Láttam emberhez méltó fölmagasodást, pénzért lealjasodást, rakásra gyilkolt, védtelen vadakat, s a törvény és a törvény őreinek bűnsegédletét.

Láttam kultúránk pusztítóit dicsfényben fenn és láttam a nemzet épülését lenn. Amennyit tettem, krajcárkereső könyvkiadóként megtettem kultúránkért a többiekkel együtt magam is, a trükkös csábítók, kábító csalók ellen kiálltam.

Gyárban, városban, falun, határon innen és határon túl vizsgálgattam, mi a jó és mi a baj, miért is „veszünk, enyészünk, olvadunk: *Jobb egyesülni, míg vagyunk*” (Arany János).

Bárhol is jártam, bármit is láttam, nem maradtam egyedül sem örömben, sem bajban. Mikor az úton elvesztettem legjobb barátomat, a pótolhatatlanért adott nekem a sorsom több barátot is. Mikor utamról mégis majdnem visszafordultam, Gondviselőm elküldte hozzám őrangyalát. Jártomban-keltemben vezetgetett, javítgatott, vitatkozott velem. Különösen ő hangszerelte át a lelkemet, hogy meglássam, mennyi szépség, jóság és öröm is van az életünkben.

Sokat kerestem, kanyarogtam, tévelyegtem útjaimon. Nehezen értettem meg a régi és egyszerű igazságot. Azt, hogy a megismerés, a megértés, a megszeretés és a megtartás útján juthatunk el magunkhoz, a mieinkhez. Hozzád.

B. L.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

GYÁRAK ÚTVESZTŐIBEN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Mit felel Angyalföld a rendszerváltásra?

Éppen 33 éve jöttem először erre a Váci úton, tizenhat éves suhanc-ként Vrácsikról, isten háta mögötti falumból. Elloptam kezemet a krumpliföldről, s 1959 március elejétől ide hordtam három évig a „kapagyárba”, vagyis a MÁV Felépítményi Vasanyagjavító üzembe. Félig paraszt voltam, félig munkás, ahogy a magyar munkásosztály többsége.

Munkásosztály? Hm.

Most újságíróként jövök. Újságíróként? Ez is csak féligazság, hiszen munkanélküli vagyok. A Szövetkezeti Hírmagazintól kirúgtak, közel egy évig semmittevésre és segélyre kárhóztattak, most meg küzdhetünk a Ringben, Jóska!

Mögöttem hagytam a belvárost, a metró kijáratát és a Lehel piacot, a Medicorba egyelőre csak benéztem. Alig hajnalodott. Kicsit elbeszélgettem a portással, megmondtam neki, szólhat a kereskedőház igazgatójának, hogy majd visszajövök. Az igazgatók még alusznak, hangzott a felelet, munkások pedig már nincsenek. Felszámolják a Jász utcai telepet is, de a Medicor Gyömrői úti gyáregységében még gyártanak orvosi műszereket.

Céлом érdekében lehetetlen elmenni egyenesen az egyenes Váci úton, ki kell térnem Kőbányára és Csepelre is, sok felől kellene meghallanom a válaszokat. Kinyitom a fülemet, hátha hallok a mélyből reménykeltő hangokat.

Elmegyek hallgatni. Anyám azt mondta: elmehetsz. Testvérem azt mondta: elmehetsz. Feleségem azt mondta: elmehetsz. Vagy ő megy el. Gyerkeim hallgatnak. Sorra látogatom a gyárakat, keresem magamat gyárak útvesztőiben, meg kell tudnom, hol vesztetem el, hol vesztettem el utamat és magamat. Keresem a magyart, keresem a munkást. Meg kell tudnom, mit felelnek a rendszerváltásra sorsukkal a munkások.

A Béke téren leszálok a villamosról, gyalog folytatom utamat a virradatban. Errefelé behunyt szemmel is jó irányba megyek. Három évig koptattam itt a köveket az ötvenes évek végén, a hatvanas évek

elején. Akkoriban micsoda tömeg áradt ott reggelente! Minden irányból minden irányba rajok hordták-vitték sorsukat az örök talajon, most meg – alusznak a munkások is? Vagy talán haldokolnak, mint a Béke téri és a Jász utcai fák?

A Fáy utca és a Reitter Ferenc utca sarkán felriaszt alvajárási gondolataimból a kukásautó, majd az aranyba öltözött fák ismét visszaadnak az édes melankóliának. Emlékeimben élek, ahogy már az ötvenévesek? Visszatérek álmodozó gyerekkorom hangulataiba, ifjúkorom indulatai megszélidülnek. Türelmessé nemesedem, vagy beletörődővé sorvadok?

Milyen keveset tudok! Elmegyek tanulni újra azoktól, akiktől megpróbáltam megtanulni, micsoda is ez az élet, melyben már megint nem ismerem ki magamat. Harminchárom éve olyan kicsik voltak ezek a fák az úton, mint az ujjam. Vékonyan sorakoztak az utcán végig, ki hitte volna, hogy megmaradnak, s ilyen szépen megnőnek az időben! Hittel, tudatlanul, ösztönösen és csaknem boldogan jöttem ide azokban az időkben, amelyeknek közvetlen előzményeiről idősebb jóbarátaim évtizedekig négyszemközt sem mondták el az igazat. Ki elől és miért rejtették el saját igazukat is? Félték. És átadták a féltelmet az utánuk jövőknek. Bibó István azt állítja, demokratának lenni annyi, mint nem félni. Akkor én nem vagyok demokrata? Csaknem folyton félek. Attól is félek, hogy nem értek meg valakit vagy valamit, különösen attól félek, hogy becsapnak, átejtének, félrevezetnek, mert én nagyon keveset tudok.

Vidékről jöttünk a *kapagyárba* csaknem valamennyien, vonatról özönlött a Pest környéki nép, a rákosrendezői pályaudvar felől én Lőrincről jöttem, végig a hosszú-hosszú drótkerítés mentén, salakos úton lépegettünk előre a sötétben. Reggel hat óra előtt átöltözve bélyegeztünk az üzemben.

Es ki biceg most mellettem a botjára támaszkodva, látomásként? Nagy László *herceg* lépeget az oldalamon, a Dunántúlról – a farkasréti temetőből – jött el velem, s talán azért bukkant elő éppen itt és most, hogy összekapcsolja a szétvált időt és teret, az élőket és a holtakat. Jöhetne velem inkább Kassák Lajos és Tamási Lajos, ők otthonosabbak ezen a talajon, mégis az ezüstbe szőtt alak látomásos versét mormolom a vérző fák alatt. Ki tudja, milyen sugallatra hessenteném

el a sunyin leleselkedő veszélyt, s igaz lehet-e, hogy meggyalázva mindenünk, múltunk és jövőnk, s ami megtörténhetett egykor tudatlan és riadt szemünk előtt, az *oly sok vizsály után*, alatt és előtt, megtörténhet újra? Dörmögöm tehát Nagy László költeményét, a Vendégek jövetelét: *Nem csöngetnek, se csók, se bók, / csak jönnek a látogatók... / Fény a törzsüket függve tartja, / szivárványosan húsuk tarka... megnyúzva is örjítő szépek, / elvérezve is lüktetések!... Szememet farkaszemeik / bővölik, el sem engedik, / míg eszméletem el nem zordul, fogam csillagot nem csikordul... / vassá nem érnek a körmök / s újra ordasként nem üvöltök!*

Harminc, harminchárom éve – a forradalom után (és alatta és előtte) – ezek a *vendégek* mártirokat csináltak, miniszterelnököt és munkásokat, kommunistákat és „fasisztákat” gyilkoltak, becsapottakat akasztottak és nyúztak. Az ország megfélemlítése, a hatalom megszilárdítása érdekében nem válogattak eszközeikben. Mostanában miféle vendégek jönnek? És mit hallok mostanában a tömegben, mit hallok a nagyobb nál nagyobb szónokoktól és beszédjük nyomán? Azt, hogy – föl kell őket akasztani –. Egyre hangosabban mondják. Aztán jöhet a hosszú kések éjszakája?

Nem is levelek hullanak a fákról? Hanem kezek, amint elejtik szerszámukat, s elvéreznek a kövezeten. Fölösleges emberként, munkanélküliként mit tehetne az ember? Talán már a kapagyár sincs meg?

De amint kiérek a hosszú utca megnőtt fasora alól és a látomásból, megpillantom első gyáram, első munkahelyem magasan zöldellő tábláján a feliratot: MÁV GÉPJAVÍTÓ ÜZEM. Vagyis: kapagyár.

Harminc éve nem láttuk egymást.

Hogyan ölelhetném magamhoz fölnevelőmet, mesteremet és barátomat, ezt az egész, rég nem látott gyárat?

Misinek szólítom.

Arányos hozzám itt minden, az volt kamaszkoromban is. Sem kicsi, sem nagy. Egy körberöppenő tekintettel udvarostul könnyedén átölelem a földből alighogy kilátszó, egyszintes épületeket. Kis skatulya valamennyi. Kinn hagyták szétszórva tegnap a gyerekek, s valahogy bennük maradtak valamennyien. Már érzem őket. Olajos szaguk van, a gépműhelyben égett vasforgács szaguk, tejfehér hűtővíz

szaguk. A nők ott a kicsit hosszúra elnyúlt irodákban csókízűek, a férfiak ódon papírszagúak.

Itt állt az udvar közepén, nyitott tető alatt a tiszteletre méltó lemezvágó olló. De hol van a kicsi sín pár, amelyen kezdetben udvari segéd munkásként csillén toltuk a felszabdalandó, súlyos vaslemezeket. Kimustrálhatták az öreg jószágot, beletört a foga a sok-sok harapdálásba.

Az meg ott a kovácműhely. Micsoda kalapácsokkal és micsoda újrászítható tűzzel és mennyi szájalommal hallgat. Nem úgy hideg, ahogy az úri huncutság, melynek a bosszú mindig hidegen édes. Száz és százezer számra „sütötték” itt a síncsavarokat, nekem meg az volt az első dolgom ötvenkilenc telén, amikor fölvettem a kapagyárba négy forint ötven filléres órabérért, hogy vastalicskában kitoljam a kovácműhely elé a síncsavarokat. Remegtek ám tizenhat éves karomon az izmok! Hol van a jó öreg – nem tudom már a nevét sem –, akivel nagy vasutasbundába és nemezsizmába bújva ültem a havas síncsavarhegy lábánál, s a jót balra, a selejtes csavarokat jobbra dobáltuk. Így lett egy hegyből három, aztán csak kettő. Betolták értük a vagonokat s elvitték mind, talpfákba csavarták őket, hogy a súlyos vonatkerekek alatt szilárdan álljon a vasút.

De most gyérünk a gépműhelybe! Megismerem a lengő-lógó, ütött-kopott ajtót – régi ismerős a szárnyas. Micsoda büszkeség fogott el, amikor az udvarról bekerülhettem a komoly és nagy tudású, magukhoz méltó szakemberek közé. Munkakönyvem is tanúsítja, hogy udvari segéd munkásból betanított csiszoló, vagyis köszörűs lehettem belőlem. Tanulhattam volna, de ugyanúgy nem szerettem tanulni, ahogy legkisebbik fiam sem szeret.

A gépműhelyben tulajdonképpen minden úgy van, ahogyan valamikor volt. De akkor tele volt a műhely emberekkel, élt és dalolt a munka, vágta a vasat az esztergályosok, pöndörödött a vasforgács, úgy fröcskölte a szikrákat körbe-körbe a vidiabetéses marófej, mint vizet a játékos gyerekek.

Megállok. Szeretnék egy kicsit észrevétlen maradni, milyen észrevétlen anyám fiókjában az eltett lámpacsavar. Az első munkadarabom. Lehetett volna belőlem esztergályos is. Váltólámpához lámpacsavart csináltam rézből, recézővel berecéztem, jobb legyen rajta a

fogás, könnyedén lehessen a lángot föl- és lecsavarni. Lássák a fényt, lássák a váltót a sínek között a mozdonyvezetők.

Miért szeret emlékezni az ember? Miért szeretjük a letűnt világot?

Alig vannak a műhelyben. A legtöbb gép üresen, magába roskadva hallgat. Mintha pókháló borítaná a szürke csarnok vaslécekkel aláfe-szített mennyezetét. Úgy teszek, mint aki pontosan tudja, mit keres és kit keres. Ide-oda köszöngetek, de a régiék közül nem tűnik fel ismerős arc. Ott hátul, a legtávolabbi szegletben, ahol valamikor a fe-hérvári csúcs- és furatköszörűn dolgoztam, pontosabban annak a szomszédságában, a horizontál mögött két férfi üldögél. Egyik nem ismerős, de a másik... Nézem a szemüveges, fehér hajú, kék munkaruhas embert. Kicsit megtapogatom tekintetemmel a vonásait, s a mostani arcból előtűnik a régi, megörzött, vékony, fiatalkori arc.

– Misi! Tusják Mihály!

Kicsit vizsgálódik ő is.

– Laci? Te vagy az?

– Én vagyok. Te vagy! Nézd csak... Lajos! Tóth Lajos!

Őbennük ölelem át ezt az egész gyárat: barátaimban, mestereimben, bátyáimban, öcséimben. Különleges örömet érzek. Mint aki most szabadul régi-régi fogságából, úgy ülök asztalukhoz.

– Misi, Misi! Mennyire örülök, hogy itt talállak! Tényleg te vagy az, mesterem? Itt vagy azóta is? Szinte hihetetlen. Harminchárom éve ugyanazon a helyen, vagy majdnem ugyanazon!

Érzem, kicsit balul sült el ez a lelkes üdvözet.

– Harmincnégy! – igazít ki Misi az ő széles, de már visszafogottabb vigyorával.

Ahogy emlékezünk a régiekre, megelevenedik körülöttünk a műhely. Jön Bartha bácsi, a jó tartású, magas fűrészkes. Micsoda derék ember! Leül a falhoz állított asztalához, kicsomagolja elmaradhatatlan szalonáját, falatozik, s megy a vízcsaphoz dunsztos üvegével.

– Bartha bácsi meghalt.

– Mi van Fricivel? – A komoly, nagy tudású esztergályosra gondolok.

– Ő is meghalt.

Hallgatunk kicsit. Mennyit tanultam tőle is! Milyen türelemmel beszélt, tanított, és micsoda megvetéssel emlegette a „politikusokat”.

– És a Csekő Sanyi hol van? Milyen jókat pingpongoztunk valaha az ebédlőben! A lobogó, fekete hajú Tarjányi Pista hová lett?

– Ő itt van, művezető. A Csekő nyugdíjba ment, éppen tegnap volt itt látogatóban.

– És a régi művezető – hogy is hívták?

– Azt is Misinek. Harmat Mihály. Sokat harcolt a munkásaiért. Nyugdíjas már ő is. A Jolit nem kérdezed?

– Joli, Joli... – kutatok emlékezetemben.

– Nem emlékszel rá? Lehetetlen. Egy este itt az öltöző mellett megleptelek benneteket. Igen belefeledkeztetek a csókolózásba!

Hát lehet egy szép lányt elfelejteni? Milyen volt székesége... Vagy barna volt? Lassan megelevenedik előttem a Joli is, a kis bőgős tömör gyönyör. A Nyugati pályaudvar... Kikísértem az állomásra, beültünk egy vagonba, aztán kitoltak bennünket egy mellékvágányra.

– Lantos Misi is szerette. Emlékszel rá?

– A kis vörös Lantosra? Hogyne emlékeznék! Ez is Mihály, az is Mihály, itt az egész gyár csak Mihályból áll.

Tóth Lajos Kispestről jár Angyalföldre, ő akkor jött ide, amikor én elmentem, 1962-ben.

Voltunk egyáltalán húszévesek?

Lajos a nagy hosszgyalun dolgozik, csinálja a kezes állat hatalmas alvázat. Lajost is belepte valahogy a dér, a Miska pedig hófehér. Kék munkásruhájában valódi angyalföldi angyal. Mekkorákat tudott röhögni fiatalon! Kétszer-háromszor is megfordult jókedvében a tengelye körül. Sovány volt, magas, gyors beszédű és robbanékony, most meg olyan megfontoltan beszél, mint a lélekben igazán erősek.

– Albertirsáról jársz be ma is?

– Nem. Itt a Szőnyi úton építettünk egy kis házat. Van egy fiam és egy lányom, a feleségem nyugdíjas, velünk lakik a vejem és a lányom, ő éppen gyereket vár. Ma még megvagyunk valahogyan, de ha jön a kisgyerek, nem is tudom, hogyan férünk el, hogyan létezünk majd.

– Lesz lakásuk a fiataloknak?

– Miből? Kilátásunk sincs...

– Te mennyit keresel?

– Bruttó 36 ezret, az nettó kb. 24. A feleségemnek csak 9 ezer a nyugdíja. Nem szeretek panaszkodni. Van egy kis megtakarított pénzünk, ha minden kötél szakad, eléldégélünk belőle valameddig. De azt elképzelni sem tudjuk, mi lesz a gyerekeinkkel. A műhelyben nekem van a legmagasabb órabérem. Mondják is a többiek: Miskának jó, Miska ne szóljon egy szót sem! Nem is szólok. Annyira sem szólok, barátocskám, amennyire valamikor. De hát a bért nem úgy kellene kiharcolni, és nem egyenként, azt adni kellene, igaz-e. Érdem szerint. És úgy, hogy ne kelljen lépni egymásról a húst, ne uszithassanak egymásnak, ne oszthassanak meg minket. Megosztanak, de megám! Amíg mi a koncon marakodunk, addig csak a nagy kutyák járnak jól. Egyre több a szegény az egyik oldalon, a másikon pedig újra meghízna rajtunk az urak. Hányszor lesz még itt eredeti tőkefelhalmozás? Eredeti volt 1945 után, az volt 1956 után, de ilyen eredeti nem volt még soha. Mit gondolsz, kis barátom, kik halmozzák fel maguknak a tőkét? Ugyanazok. Akik az új urakkal a tegnapi, tegnapelőtti meg a mai hatalomból is pénzt csinálnak.

Miska barátom egy pillanatra megtorpan. Gyanakszik.

– Miért jöttél ide? Mit akarsz megtudni?

– Azt, hogy mit szölköztök ti itt Angyalföldön a rendszerváltáshoz.

Miska hatalmasat röhög. Most igazán régi önmaga.

– Te komolyan beszélsz? Nem látsz a szemedtől? Nézd, komám, én nem tudom, ki küldött, mi lett belőled azóta, de úgy látom, rendesen fölvitte az isten a dolgodat. Szép kis értelmiségi alakot öltöttél.

Most rajtam lehetne a soros röhöghetnék. De hát lehet oka bizalomra az én régi cimborámnak? Kinek kaparta ki a gesztenyét most meg az értelmiség?

– Te hová tartozol ebben az örült tülekedésben?

– Nem vagyok párttag. – Miska nem elégszik meg kitérő válasszal.

– Nézd csak, ami itt folyik, arról még az egyszerű párttagoknak sem bizonyította be sem a kormány, sem semelyik párt, hogy ez a mi ügyünk. Mi megint csak arra vagyunk jók, hogy megnyűzzanak minket. A pártállami vezetők mindenütt megmaradtak, az újakkal együtt úgy rabolnak, ahogy a kedvük tartja. De nekünk hiába mondják, hogy azokért a bajokért, amelyekben vergődik és egyre mélyebbre

süllyed az ország, csak a korábbi vezetők felelősek. Nem lehet mindent az úgynevezett múlt nyakába varrni, nem. A múlt itt van ma is. Én nem haragszom a kommunistákra, én ikzsre és ipszilonra haragszom, legyen az melldöngető kommunista, keresztény, zsidó vagy hurrámagyar. A rendes, dolgos embert akkor is tiszteltem, ha kommunista volt, bár ilyesmiket itt a műhelyben nemigen találhattál. Akkor sem, ha valaki annak adta ki magát, mert azt hitte, akkor majd ő is jobban él egy kicsit. Bár én soha nem voltam tagja semmiféle pártnak, az elveiért nem vettem meg senkit sem, de a pártállamban is megvettem azt, aki a pozíciója erősítéséért volt párttag. Most is így van ez, hatszorosan így. A műhelyben mindig pontosan tudtuk, hogy ki milyen és mennyit ér. Aki tegnap szájhős volt, ma is az, csak másfelől. Az ilyenre mindig szüksége van a hatalomnak. Hazudott tegnap, hazudik ma is. Azt lesi, mekkorát szakíthat ki magának pénzből, húsból, hatalomból. Érdekel itt valakit, mi lesz a munkásokkal, mi lesz velünk? Minden úgy van, ahogyan volt. Vagyis mert úgy van, rosszabbul van. Rendszerváltás? Maszlag az egész. Köpönyegforgatás. És ne fogjon el bennünket az undor! Akik most fenn vannak, talán nem élvezték a pártállam védelmét? Antall József ugyanúgy élvezte, ahogy az ő ellenfelei is élvezték. Szét akarják verni ezt a gyárat is, mert a háttérben meghúzódó csoportok hasznát húznak a rombolásból is, minket pedig szélnek eresztenének, mert elavultunk, mint a gyár. Igaz. De adnak pénzt fejlesztésre, fejlődésünkre? Mi tehetünk róla, hogy nem tudjuk előteremteni a szükséges pénzeket? Akárhogyan is – ki húzza a rövidebbet? Miért nekünk kell szégyenkezni mások helyett? Türelmesek vagyunk, barátocskám, kihalunk szépen a műhellyel együtt, mint a vadszamarak. Aztán ha meg kell halni újra az utcán, miért és kiért haljunk meg, azt mondja meg nekem valaki! Hogyan élünk? Azért dolgozzunk szakadásig, hogy legyen töpörtyű és kenyér, hogy hónapról hónapra kinyöggjük valahogy a számlákat, amíg nyöghetünk egyáltalán...

Rég nem látott barátokként, örömmel üdvözljük egymást Tarjányi Istvánnal, régi pingpongcsaták sokszoros bajnokával. Megvan-e még karjában az a villámgyors ütés? Hová lett szép fekete haja, húszegynéhány éve?

– Kirágta erődet a gyár? Pista, megették a fenék?

E csupa in embernek az esze gyorsasága megvan még ma is, szavain egy kicsit átüt a jó palócok zamatos nyelvhasználata. Az egykori marós, Csekő Sándor barátja példáját követte: tanult, két évig gépipariba járt, elvégezte a közgazdasági technikumot, művezető lett. Amint végigvezet az üzem jókora területén, a saját portáját védő jó gazdaként magyarázza a sok-sok látnivalót. Pistának nemcsak a kezéhez és az eszéhez – szívéhez nőtt a gyár. Egész lényéből árad a Veres Péter-i magatartás: legyünk végre a magunk gazdái!

A gépműhely külső oldalánál hat kocsiból és egy vontatógépből álló, körülbelül 50 méter hosszú vasúti alszállító szerelvényen dolgoznak az emberek. Javítják a monstrumot, Pista pedig elmagyarázza, minek mi a jelentősége, hogyan kaparja ki a futószalaggal felszerelt masina a sínek és a talpfák alól az elhasználódott kavicsot, hogy milyen zseniálisan működik, a szalag hogyan továbbítja a törmeléket kocsiról kocsira, hogyan tölti fel a tartályokat a rosta, a hidraulikával billenő rendszer mennyi mindenre képes, s mindössze 5 perc alatt telik meg ez az egész 150–180 tonna anyaggal.

Benézünk az alvázszereldébe is, sorra járjuk az üzemeket, megbámulom a kovácműhely hatalmas kalapácsait. Itt készülnek például a féksaruk, amelyek a gyárterület több pontján összeszerelve sorakoznak. Vetünk néhány pillantást a festődére is, megnézzük a grówer-gyűrű üzem korszerű, német berendezését. Mindössze két ember milliósza szám gyártja az automatán a rugalmas sínleerősítőt, a szemre jelentéktelennek tűnő rugót, amely különösen a vasúti közlekedés nélkülözhetetlen kelléke. A német Vossloch cég is érdeklődik a sínleerősítő iránt. Németország adja hozzá az alapanyagot, a kitűnő minőségű acélt, a Vossloch pedig a vevőket hozza.

A gyárudvart behálózó síneken megbámulom az univerzális darus járművet és a felsővezeték-szerelő gépet, a gyár két kiemelten jó termékét, amelyeknek működését Pista azért magyarázza olyan részletesen, hogy megértesse velem, micsoda esztelenséget terveznek azok, akik meg akarják szüntetni a gyárat.

– Nemcsak arról van szó, hogy féltjük az emberek munkahelyét és a kenyerét. Mivel egyelőre nincs az országban más vasúti gépgyártó és -javító üzem, e gépek nélkül nemcsak országon belül, hanem az egész közép-európai térségben megbénulhatna a közlekedés.

Példaként gondold csak el, hogy Nagykanizsa térségében vágányzarat rendelnek el valamilyen hiba folytán. Felrobban egy akna, háború van a szomszédban... S ezekkel a gépekkel gyorsan oda kell menni és kijavítani a hibát minél előbb, nehogy leálljon a hazai és a nemzetközi forgalom! És mit csinálnak eközben a görék és a politikusok: vitatkoznak. Arra koncentrálnak, hogy ki kit győz le, ki tud nagyobb hatalmat elkaparintani a másik elől. Nem a gazdasággal kellene foglalkozni? Miért akarják elpusztítani az ipart? Kinek az érdeke, hogy itt prédára menjen minden? Érdekli az urakat, hogy mi lesz az országból?

Megyek az igazgatóhoz.

– Ki találta ki ezt az egész esztelenséget? Miért akarják likvidálni a gyárat? – kérdezem Gubár József gépészmérnök-igazgatótól.

– A MÁV vezérigazgatóságán Csárádi János vezérigazgató úrék azt állítják, hogy a MÁV Gépjavító működésképtelen. Tervbe vették a teljes felszámolását. Ezzel szemben ma is nyereségesen termelünk. Mindig volt és ma is van munkánk. Most éppen annyi van, hogy nem is győzzük, mert nincs elég emberünk. A felszámolás hírére a dolgozók összefogtak, tiltakozó levelet írtak az „illetékeseknek”. Kijöttek erre a Közlekedési Minisztériumból, megvizsgálták a helyzetünket és másnap itt volt egy újabb, közel 20 millió értékű megrendelés. Tehát így is elismerték létezéshez való jogunkat, ám ezt a szakszolgálati rendszerben csak részlegesen ismerik el. Nem akarnak ugyan már le-
radírozni minket a földről, csak részben szüntetnének meg, úgy, hogy a Kőér utcai telephez csatolnának. Ez is érthetetlen, mert a két üzem tevékenysége összeférhetetlen. Az áttelepítés akkora rombolással járna, hogy sokkal nagyobb lenne a kár, mint a haszon. Valakiknek mégis megéri a kártevés. Részleges megszüntetés esetén 35 embertől kellene megválni, megmaradás esetén pedig embereket kellene fölvenni. Láthatta az üzemben, hogy elég sok a kihasználatlan gép, termelhetnénk, ha azt gyártanánk, amire szükség van. A jelenlegi rendszerben nem rajtunk áll a döntés joga, pedig az emberek elővették a saját pénzüket is, összeadnák a privatizáció árát, mert élni és dolgozni akarunk.

...A gyár is ember. Misinek, Miskának, Mihálynak, Pistának, Jós-kának, Jolinak, Lajosnak hívják. A régiek közül 175-en még meg-vannak. És minek hívják a pallosjoggal rendelkezőket?

Ring, 1992. szeptember

Véget ért a vasutasok sztrájkja. Kereshetem a MÁV Gépjavítóüze-met. A munkásokat is szétszórta a főnről becsapódott bomba, a ma-radékot széthordták, szétlopkodták. Látni kell a felszaggatott síne-
ket.

Gubár József gépészmérnök, a volt gyár nyugdíjas igazgatója ér-zelmek nélkül járja a területet. Sokakkal együtt hiába szeretne volna megmenteni az üzemet. Eladták. Bérbe adták. A pénz eltűnt a MÁV feneketlen zsákjában. A porta őrző-védő fegyverese azt sem tudja, mit őriz. Nem tudja a kutyája sem. Hét-nyolc kft. költözött a terület-re. Köztük a Render olajkereskedő, a Manó, a Gal. Nem mondják meg, hogy mivel foglalkoznak. Szabadon lehet közlekedni, már nincs mit elvinni, legföljebb az emlékeket. A terület ma is a MÁV-é. Az egykori igazgató mérnöki irodát működtet. A munkásokat nem találom. Elsodorta őket a robbanás.

1995. április

Országos Széchényi Könyvtár

Mit ér a munkás, ha magyar?

Ami el tud romlani, az elromlik – mondja Murphy. Én meg azt kérdezem: itt a jó is elromlik?

Legújabbán kiadott könyvem – a munkakönyvem – tanúsítja, hogy 1962-ben köszörűsnek mentem a Csepeli Szerszámgépgyárba. Tíz év múlva – már ennek is húsz éve! – úgy szöktem meg onnan, mint egérke a macska elől. A Magyar Optikai Művekbe mentem meósnak, kétezer forinttal kevesebb pénzért. Egérfogóból kutyaszorítóba kerültem. Jobb köszörűs voltam, mint amilyen meós lettem. Nem is bírtam ott sokáig.

Most, 1992 nyarán, visszamentem Csepelre. Kíváncsi izgalommal gondoltam régi munkatársaimra.

Azt akartam megtudni: kié a Szerszámgépgyár. Első nekifutásra azt gondoltam, természetesen a magyaroké, meg azt is, hogy különösen a szerszámgépgyáriaké. Titkon azt reméltem, hogy a munkásoké is. Legszebb álmaimban a privatizáció azt jelentette, hogy a gyár, (a föld, végeredményben az ország) a saját dolgozóinak a privát tulajdonába kerül. Minthogy munkanélküli lettem és az újságírásból is elegendem van, a Ring főszerkesztője nevetségesen kevés flekkdíjért dolgoztat, fölmerült bennem, visszamehetnék köszörűsnek, részvényes lehetnék, vehetnék a gépgyárból valamekkora részt.

Éhes disznó makkal álmodik.

Egykori munkatársaimnak van pénze? Ha van, akarnak-e részvényeket vásárolni régi gyárukból? Vagy ők ingyen is kapnak? Hiszen azt mondták nekik: tiéd a gyár, magadnak építed!

(Hát nem elképesztő, mit tehetnek velünk a varázslók, Rákosi Mátyás, a televízió, a reklámok... Ne bolonduljon meg a szegény ember?)

A gyár régi és új uraké. Azé, akinek pénze van. Akinek pénze van, hatalma is van. Annak mindene van. Így tehát a privatizáció – a dolgozók kisenmmizése.

Csepel felé mégis úgy spekuláltam, hogy rajtunk is múlik a jövő. Hiszen az új-régi urak, akik folyton kibújhattak a felelősség alól, most pedig előbújnak a patkánylyukból is – mit tesznek velünk?

Megfizetik a munkásokat? Vagy megfizetnek a munkásoknak? Holló a hollónak nem vájja ki a szemét!

Mégis: rajtam is múlik, hogy mit ér a munkás, ha magyar.

Alig néhány kísértet lézengett a műhelycsarnok régi és újabb gépei között. Erre-arra téblábolva kerestem az ismerős arcokat, de inkább csak gyanakvó, bizalmatlan alakokat találtam. Nemigen akartak szóba állni velem. Hiába mondtam nekik: valamikor itt dolgoztam a finommechanikában, visszajöttem megnézni régi gyáramat...

– Ezt Weiss-Manfréd is mondhatja – mordult rám egy szaki.

– Ahogy Rákosi is – kontrázott rá a horizontális.

Elképedve néztek rám, mikor a keresetük iránt érdeklődtem.

– Ha megmondom, kirúgnak. Kivétel nélkül aláírtuk azt a szerződést, melyben kikötötték, hogy nem beszélhetünk a keresetünkről. Nem tudhatjuk, hogy mennyit keres a másik.

A két futballpálya méretű csarnokban húszan lehetnek. Itt egy horizontális, amott egy marós, az meg esztergályos. A többség köszőrűs.

– Legtöbben tavaly márciusban korkedvezményes nyugdíjba mentek, másokat elküldtek. Ma részleges foglalkoztatás van. Azokat hívták be, akiket hajt a sürgős munka.

– Hol vannak a vezetők?

– Reggel még itt voltak, de már elmentek haza.

Dél előtt tíz óra van.

– Nincs is szükség rájuk – toldotta meg egy szaki. – Magunk is tudjuk a dolgunkat.

Úgy látom, nem hajtja őket a tatár. Jól elvannak órabérben. Micso-da hajtás volt itt valamikor! Ezt a tengely-persely üzemet büntetőlágernek becéztük, a sztahanovista korszakban alakították ki a normákat, tized- meg századfilléreikért dolgoztunk. Átmegegyek a szereldébe, hogy majd ott többet megtudok.

Ez is üres.

Miközben azon tűnődöm, hogy a csudába termelnek a kísértetek, továbbá miből fizetik teljes foglalkoztatás esetén a száz, otthonlét után pedig a nyolcvan százalékot – csak nem nyugati kölcsönökből? –, a bejáratú ajtótól balra megjelenik előttem a motorpajzsmegmunkáló gépsor szörnyű kísértete a hatvanas évekből. Mennyit kísérle-

teztek vele kitűnő mérnökök is! Szidták is az orosz kurva anyját a szerelők: állandóan baj volt az automatájával. De hát kérdezte valaki a vas és acél országának örököseitől, hogy akarják-e továbbra is az ilyesmit? Termeltük az adósságot, a kölcsönökkel „ravaszul” Nyugathoz kötöttük az ország szekerét, a pénzt elsíbolták, kiszivattyúzták, elemésztette a tehetetlenség, beolvasztották a kohók, felszívta a szörnyeteg, amelynek hűlt helyén kísértetek lengedeznek. Ilyen magas csarnokban igazán kényelmesen huhoghatnak! A betonon szinte eltörpülnek az átabotában árvalkodó, lelakatolt satupadok.

Az a gyanúm, költözködnék. A csarnok bal szárnyán néhány kőműves készíti valaminek az alapját.

– A szocializmust alapozzák, szaktárs? Vagy már a kapitalizmusnál tartanak?

A másik szárnyon magas alumíniumfallal választották le az egykori kísérleti üzemet. Ott állt a Studer köszörűgép – leskelődöm egy részen. Mennyit kísérleteztünk azon is! Nyomát se látom a drága jószágoknak.

Mi volt itt ránk bízva a konkrét munkadarabon kívül, amit ha elrontottunk, fizetnünk kellett azért is. Emlékszem, a szelíd és kitűnő Lázár Sanyi őrjöngve szentségelt, mert levontak tőle tizenöt forintot selejtkár címén, igazságtalanul. Nem a tizenöt forint levonás sértette, hanem az igazságtalanság. Azon a télen sokmillió értékű fűrő- és fogaskerék-köszörűgépek rothadoztak esőben, hóban és fagyban az udvaron. Azt mondták, nem kell senkinek, exportból visszamaradtak, nem kellettek a Szovjetuniónak, sem Brazíliának, de az ilyesmikért nem vontak felelősségre soha senkit. A forradalomban az utcára özönlött nép próbálta felelősségre vonni urait, de aztán ezért is a munkások közül húztak fel legtöbbet. A hetvenes évek elején, amikor nyilvánvaló lett, hogy a Csepel Műveknek vége van, Brezsnyev hatalmas kitüntetést akasztott Borbély Sándor MSZMP-titkár mellkasára. Most pedig nyitva előttünk újra az aranykapu, a kutya sem kérdezi, hova is megy az úr, szabadon járkálhatunk az egész Csepel Művek területén, ahogy a rablók járkálnak, lopják a milliárdokat, viszik a rézhuzalokat is. Lehetünk akár kapitalisták. Elméletileg miért ne fogadna saját köreibe a fináncoligarchia? Zsebünkben a marsallbot! Vagy lehetünk megnyúzott bárányok, akik depressziósan bégetve

várják az újabb feltámadást. Milyen kár, polgártársaim, hogy nem tudtunk eleget lopni, milyen kár, hogy megelőzték minket, milyen kár, hogy nincs befektethető tőkénk!

Ezekről egy félős kísértettel beszélgettem. Nem merte elárulni a nevét, így hát magamra vállalom szavait. Furfangos társam újságot lobogtatva folytatja:

– Nézze csak, megint lázít a Népszava. Látja-e, mennyit keresnek bölcs honatyáink? És arról itt nem is írnak, hogy némelyek micsoda pénzeket markolnak fel rokoni kapcsolataik révén a magánvállalkozásaikból! A régiek és az újak elmarták az egzisztencia hitelek is, ezek majd újrakezdhetik, akié a pénz, azé a hatalom. Ekkora különbség ember és ember között sohasem volt. Mi pedig elégedjünk meg harmincezer bruttóval, nem igaz? Ennyi itt az átlagkereset. Az árak elérhetetlenek. Jó lesz, ha jut majd ennivalóra. Mondja, újságírókám, a pártok közül melyiket szeressem?

– Talán a Thürmer pártja tetszik magának? Az munkáspártnak mondja magát.

– Ne bosszantson.

– Uraságod fél a munkanélküliségtől?

– Az ilyen megszólítástól is félek! Van magának arról fogalma, hogy itt mennyi szakmai és emberi érték pusztul el? Az újgyarmatosítók arra játszanak, hogy a magyar gépgyártást a föld színéről is leradírozzák. Befellegzett az álszocializmusnak! Mi pedig mehetünk vásárolóznak, árulhatjuk a csecsebecséket, felvirágoztathatjuk a dögvészt. Uram! – sóhajtott emberünk –, nagy kár, hogy nincs pártja a munkásoknak, nem is volt itt sohasem. Nem volt érdekvédelmi szervezetünk sem. Most sincs. A sohasem létező munkásegységet is szétverték, megosztottak rajtunk a szakszervezeti káderek is, ezek is minket szipolyoznak.

– Miért nem fognak össze?

– Uram! – sóhajtott a szaktárs és egy széles mozdulattal rámutatott az egész gyárra. – Holt tőke, holt lelkek. Adják-veszik a jobbágyokat.

Mégis reménykedve folytatom utamat a Nagyfontosságú üzembe. Vetek egy pillantást az ENSZ-palotának nevezett irodaházra és az

előtte térdeplő szoborra. Érdekes... Nem is térdepel. Vagy igen? Szégyenkezem is, hogy ez az alak folyton térdepel...

Keresem Gyulát, régi cimborámat, a hatvanas években épült korszerű, légkondicionált üzemben, melyben a dolgozók sárga, kék, zöld munkásruhában, állandó húszfokos hőmérsékletben dolgoztak. A precíziós szerszámgépek és az egy-két mikronra tűrésezett munkadarabok követelték meg az állandó hőmérsékletet.

Az ajtók tárva-nyitva, sehol senki. Hirtelen tolvajnak érzem magamat, de nem szól rám a kutya sem, amint besétálok a furcsa félhomályba, melyben mégis kitűnően lehet látni. A csarnok túlsó végéről valamilyen ismerős zaj szűrődik felém. A csendben hamarosan felismerem a köszörűkő, a forgó munkadarab és a hűtővíz közös és félreérthetetlen suhogását. Hangosan ver a szívem. Lassan lépegetek előre középen, a kijelölt úton. Letisztított szerszamos szekrények sorakoznak, gépek hallgatnak. Balra előttem valamilyen kötélkordonnal elkerített részleg: a meó. Egy ember regényt olvas elmerülten. Észre sem vesz. Amott egy széle-hossza szaki jókora persely palástját köszörüli. Örülök neki, hogy mégis van itt valaki. Sugárban zúdul a munkadarabra a tejfehér hűtővíz, finom, alig látható sárgás-piros szikrák sziporkáznak és elhamvadnak a vízben. Villanásnyi ideig élnek. Olyan csend van, mint egy templomban. Alig merem megszólítani szaktársamat, hiszen látom, nem stimmel valami. Mérgelődik, mint egy pap, aki elfelejtette a mise szövegét.

- Beégett – mondja.
- Nem lehet javítani?
- El lehet dobni.

Beszélgetni szeretnék. Miközben daru segítségével kiemeli a csúcsok közül a „tüskére” fogott munkadarabot, dühösen förmed rám, hogy ne zavarjam kérdéseimmel, ő nem nyilatkozhat.

– Nekem családom van. Nem érti, hogy nem akarom kirúgatni magamat?

Előkerül a meós, kinnal-keservvel felfognak egy új munkadarabot. Szakikám indikátor órával nézi, hogy mennyit üt, jókora bronzdarabbal centíroz, a dorni nyoma ott marad az előkösörült perselyen. Teszek néhány megjegyzést, hogy ezt nem így, hanem úgy kellene, nem fogja kiadni...

– Nagyokos! Mit pofázik bele a dologba?

S egy-kettőre kirúg az üzemből. Azt is megmutatja, merre hordjam el az irhám.

Megyek vissza a tengely-persely üzembe. Még mindig azon tűnődöm, lekésett-e a tulajdonról ez a munkás meg a többi.

Megtudom, hogy a nyolcvanas évek elején 3500-an voltak a gépgyárban, nyolcvanöt óta folyamatosan csökken a létszám. Ma összesen 600-an vannak.

– A munkásoknak is van részvényük? – kérdezem Erdei Gézát, a Liga-szakszervezet ügyvivőjét.

– Nincs. Nincs rá pénzük.

– Miért félnek az emberek? Miért nem beszélnek?

– Nem félnek. Tudják, hogy mikor kell majd megszólalni!

– Ez fenyegetően hangzik. Nem gondolja?

– Eljön a mi időnk!

– Hány tagja van itt a Ligának?

– Azt nem mondhatom meg.

– Bízna magában a munkások?

– Még nem köptek le.

Nem tudom, igaz-e vagy sem, de azt beszélnek, hogy a Liga a királyi várban alakult, s hogy mindegyik ügyvivő márkás autót kapott ajándékba külföldről. Később kiderül, Erdei Gézának bámulatos autója van. Kár, hogy nem értek az autómárkákhoz.

A szakszervezeti ügyvivő készségesen elmagyarázta, hogy az átalakulás 1983-ban kezdődött. Az előző részvénytulajdonosok – magyar bankok – 1991 márciusban Johannes Frautschi úrnak eladták a tulajdon 51 százalékát.

– Mennyiért?

– Az titok. Nem tudom.

– Titok, hogy mennyiért adták el a maguk tulajdonát?

– Mi sohasem voltunk tulajdonosok, nem vagyunk benne az igazgatótanácsban sem. Nem is hívnak meg minket az ülésekre. Dolgozóiképviselet nincs.

Az ügyvivő felokosított, hogy ha akarom tudni, hogyan bonyolította az Állami Vagyonügynökség a tulajdonviszonyok átalakítását, kérdezzem meg a vezérigazgató helyettesét.

Először telefonon kérdeztem tőle: igaz-e, hogy a magyar bankok eladták egy németnek a Szerszámgépgyár 51 százalékát?

- Egy német kereskedőnek a tulajdon hatvan százalékát adták el.
- Tehát akkor a külföldi tulajdonos dirigál. Mennyiért adták el a gyárat?

- Ötszázhuszmillió törzstőkéért.

- Hol a pénz?

- A Magyar Hitelbankban. Most folynak a tárgyalások. Hétfőn hívjon fel. Vasárnap este találkozom Frautschi úrral, aztán beszélgethetünk.

Tehát a vezérigazgató-helyettesnek is engedélyt kell kérnie gazdájától a nyilatkozathoz... S az ötszázhuszmillió törzstőke megfelel a vállalat valóságos értékének? Erre később sem tudott válaszolni senki sem. Csak annyit sikerült megtudni, hogy a fináncoligarchiának nem tapad vér a kezéhez. Csak pénz tapad hozzá?

Hétfőn nem Szántai János vezérigazgató-helyettes, hanem Szomi Iván termelési ügyvezető igazgató nyilatkozott. A beszélgetésen részt vett Erdei Géza, a Liga helyi szakszervezetének képviselője és Varga Gusztáv is. Elmondták, hogy „Frautschi úr” csak egy név... Egy német szerszámgépkereskedő cég neve, amelynek nem egyedüli tulajdonosa ez a Frautschi úr, aki hol Baden-Würtembergben, hol máshol lakik, s több országban kínálja eladásra árucikkei között a Szerszámgépgyár Rt. termékeit. Az összvagyon 60 százaléka került a tulajdonába, negyven százaléka pedig a régi Rt. adósságainak fejében lett a Hitelbanké. A mai Rt. nem jogutódja a korábbinak, de a teljes termelői kapacitást és gyártmánystruktúrát átvette. Most, az 1992. május 20-i közgyűlés után a tulajdon részaránya megváltozott, a német résztulajdon 48,4 százalékra csökkent, a tulajdon 51,6 százaléka pedig a Magyar Hitelbank és az Országos Kereskedelmi és Hitelbank között oszlik meg. Ennek megfelelően változott az Igazgató Tanács összetétele. A közgyűlés óta nem három német és két magyar képviselő van az IT-ben, hanem három magyar és két német. Némileg így a döntéshozatali pozíció is megváltozott.

Az IT-ben nincs dolgozói képviselet, ez minden részvénytársaság jellemzője. Nincs is olyan törvény Magyarországon, amely előírná a dolgozói képviseletet. Hattagú felügyelő bizottság gyakorolja az el-

lenőrző szerepet az IT felett, ebben ketten képviselik a dolgozókat. A szakszervezeti tagok választották őket, s ha ezek a képviselők nem úgy működnek, ahogy a dolgozók érdeke megkívánja, akkor visszahívhatják őket a felügyelő bizottságból. A képviselők súlyát felkészültségük és intelligenciájuk határozza meg, a két bank komoly konzultációkon keresztül érvényesíti többségi erejét.

Korábban Frautschi úr, az F und K választott elnöke lényegesen nagyobb hatást igyekezett gyakorolni a cég operatív működésére, mint amekkora elégséges, vagy elviselhető lett volna. Jó kereskedő volt, de termelő vállalat irányításában nem rendelkezett elegendő tapasztalattal. Az elmúlt év nagy részében jól értékesítette a Szerszámgépgyártó Rt. termékeit, az év utolsó szakaszában azonban – részben az egész európai gazdasági válság következményeként, részben a német cégnél felhalmozódott igen nagy adósságok folytán – nem lehetett eladni nyugati piacon a magyar gépeket, s a Szerszámgépgyártó Rt. labilis, csődközei helyzetbe került. Mindennek következményeként csökkenteni kellett a német többségi tulajdont. Ez tőkebővítéssel történt, s ezt az OKHB fedezte. Így gyakorlatilag az Rt. a két magyar bank többségi tőkéjével az ő többségi tulajdonába került.

Szomi Iván véleménye szerint a tőkebővítésre kicsit későn került sor, a problémák időközben nagyobbak lettek, emiatt nehezebb az ügyeket rendezni. Szalontai László vezérigazgató és Szomi Iván kritikus fázisban vállalta a cég operatív irányítását.

– A mai körülmények között a magyar gépipari vállalatok nem versenyképesek. Olyan magasak az energia- és alapanyagárak, hogy nehéz hasznot termelni. Az amerikai és a japán piac telítődött, ők is kénytelenek kifelé fordulni, versenyképesebb termékeikkel uralni akarják az európai piacot. A német szerszámgépiparban is csökkentett munkaidőben dolgoznak a munkások, de ők még termelhetnek raktárra, mi azonban ezt nem tehetjük meg, nem vagyunk tőkeerősek. A fogaskerék-köszörűgép, első és legfontosabb szerszámgépünk a hetvenes évek világpiacán, alig volt lemaradva a csúcsmínőségtől – mondta az igazgató, majd feltárta a magyar gépgyártás lemaradásának döntő okát is, mely a COCOM-listában keresendő. – Ez nem a fogaskerék-köszörűgépre, hanem a számítógéppel vezérelt CNC-gépekre vonatkozott. A többtengelyes vezérlések sokáig nem juthat-

tak el hozzánk – az öttengelyes soha –, mert COCOM-listán voltak. A számítástechnika fejlődése a hetvenes években még nem volt olyan robbanásszerű, mint amilyen az utóbbi években. Ahogy a technika fejlődött, szigorodott a COCOM is, s mert többször is szigorították, növekedett a mi lemaradásunk az igazán fejlett technikákhoz képest. Noha ma a COCOM megszűnésének korszakában élünk, még sok időnek kell eltelnie ahhoz, hogy a legkorszerűbb technika bekeverüljön a mi konstrukciónkba. Gépeink sokkal jobbak, mint amilyenek két évvel ezelőtt voltak, a fogaskerék-köszörűgép gyártásban igen nagyok a követelmények. Ez a gyártmányunk a második legjobb a világon, az NC és CNC-gépek kategóriájában azonban sok a vetélytársunk, a piaci értékesítés manapság így nehezebb. Termékeink nagy részaránya korábban keleti piacra került, ezek a piacok azonban ma már nem léteznek. A nyugati piacon a minőség és az ár dönti el a termékek kelendőségét.

– Mi lesz a dolgozókkal?

– Az a legfontosabb, hogy akik még itt vannak, itt is maradjanak. De a 600 ember közül azt nem mondhatjuk senkinek sem, hogy te pedig nyugdíjas korodig itt maradhatsz – mondta Varga Gusztáv.

– Csökkenni fog a létszám – folytatta Szomi Iván. – A gazdasági kényszer következményeként elég sok embert el kell küldeni. A jelenlegi, még tisztázatlan időszak után számításba vesszük a feladatokat és az elvégzésükhöz szükséges munkaköröket, a létszám összetételét.

– Szeretnénk, ha ezt az időszakot minél többen túlélhetnék – szolt ismét Varga Gusztáv.

– A túlnyomó többség az alkalmazotti területről válik meg tőlünk. A tevékenységi köröket átalakítjuk, munkaköröket és munkaterületeket vonunk össze.

– Szakmunkásokat nem küldenek el?

– A 600 ember fele produktív dolgozó. A minap összeírtuk, hogy a fizikai dolgozók közül kik azok, akiket el kell küldeni. Alig néhány olyan munkás nevét tudtuk felírni egy papírra, akiktől nem nagy fájdalommal fogunk megszabadulni.

– Erdei úr – fordulok a Liga szakszervezet ügyvivőjéhez –, ön azt mondta az előző beszélgetésünkön, van hely a vállalatnál, jöhet ide

más érdekképviselő is. Számomra ez a mondata azt jelentette, hogy a gazdasági kényszerhelyzettel szemben nem cselekvőképes sem a Liga, sem más szakszervezet. Ön arra sem válaszolt, hogy hány tagja van itt a Liganak. Mit tehet a szakszervezet ilyen helyzetben, ha a munkásokat védeni akarja?

– Gyakorlatilag annyi szakszervezet alakulhat cégen belül is, amennyi akar – mondja Erdei Géza. – Szétforgácsolhatjuk az erőket. Ma már nem úgy van, hogy egy gittegyleten kívül több gittegylet nem lehet. Természetesen én nem kezdeményezem, hogy a mi szakszervezetünk mellett például munkástanács is legyen. Ha majd az új munkatörvénykönyv úgy rendelkezik, hogy ahol 500 fő közül csak 250 szakszervezeti tag van, a másik 250 alakítson, mondjuk, munkástanácsot, akkor valószínűleg ez történik, mert mindig akad olyan ember, aki saját érdekeinek megfelelően – amit közérdeknek tüntet fel –, annak akar az élére állni. A taglétszámunkról nem nyilatkozom, mert ha megmondom, akkor az igazgatótanács is tudni fogja, hogy mekkora erő áll mögöttünk.

– Szomi úr, mit szól ehhez? Nem úgy gondolja, hogy a Liga szakszervezet végeredményben jó segítője a gazdasági vezetőknek?

– Innentől kezdve nekem nincs szükségem arra, hogy tudjam, ki tagja, ki nem tagja a szakszervezetnek. Ez tevékeny szakszervezet. Érdemes vele együttműködni. De ha kicsi a szakszervezet, ne a menedzsment szervezze meg a munkások érdekvédelmét. Ha jelentkezik itt egy másik szakszervezet, senki sem tiltakozik ellene.

– Vannak-e itt olyan dolgozók, akik tulajdonosok, részvényesek szeretnének lenni?

– Szeretnénk – válaszolta Varga Gusztáv –, ha a mostani tulajdonosok lemondanának tulajdonuk bizonyos hányadáról és azt felajánlanák a dolgozóknak. De sem egyik, sem másik fél nem jelzett még ilyen irányú szándékot. A részvények elosztásával ugyan lenne egy kis gond, de ezt is meg lehetne oldani valahogyan.

– Igazgató úr mit szól ehhez?

– Amikor Gusztival beszélünk erről, őszintén szólva finoman kitértem. Ez akkor legyen kérdés, ha majd a cég kimászik ebből a csődhelyzetből.

– Tapasztalataim szerint sokan, különösen akik régebben gazdasági vagy politikai vezetőkként irányították a vállalatokat, előbb hagyták leromlani az állapotokat azért is, hogy „fillérékért” jussanak hozzá nagy értékekhez.

– Erre nem tudok mit mondani. Én most lettem igazgató.

– Mennyit keresnek a legjobb szakmunkások?

– A legjobbak két műszakban 350 forint órabérért dolgoznak, 70 ezer forintot keresnek.

– Hozzájuk képest ön mennyit keres?

– A másfélszeresét.

– Ezt igazságosnak tartja?

– Igen. A befektetett energia és teljesítmény alapján annak tartom.

– Mit gondol, egy 30 ezer forintot kereső munkás is igazságosnak tartja ezt?

– Valószínűleg nem. De én nem várom el egy dolgozótól, hogy tételelesen ismerje munkám részleteit. Fél hétkor már itt vagyok. Nem várom el, hogy tudják, mikor távozom, s hogy szombaton és vasárnap is sokszor a cég ügyeivel foglalkozom. Nem tiltakozhatnak, ha valakinek bántja az igazságérzetét a keresetem.

– Azt beszélik, hogy a vállalati igazgatók egy-egy Mazdát kaptak a német tulajdonostól. Igaz?

– Nem Mazdát, hanem BMV-t. Az egyikben én ülök, intézem a cég ügyeit.

Ezt az egész „autó-ügyet” olyan összefüggésben vetették fel az üzem autóval rendelkező dolgozói, hogy ők hiába keresnek 30 ezret, a magas benzinárak miatt nem használhatják saját autójukat, mert a magas élelmiszerárak minden pénzüket elemésztk.

– A munkásoknak nincs pénzük tulajdonra, a többség alig tud megélni. Van-e más elképzelésük a dolgozók tulajdonhoz juttatásáról?

– Létezik a világon egy bónusz-rendszer. Ennek az a lényege, hogy a megtermelt eredményből bónusz-jutalomként kapnának részt, vagyis a nyereség egy részét a tulajdonosok tőkésítenék valamilyen elv szerint, s ezt elosztanák a dolgozók között. Elsősorban Amerikában él ez a módszer, de kifejezetten vezetőkre vonatkozik.

Noha ez nem Amerika, a rendszer meghonosítása teljes dolgozói részvétellel elképzelhető.

– El tudja képzelni azt, amiről mostanában tárgyaltak a Parlamentben? Azt, hogy húszezer forintért egy munkás akár egymillió forint értékű vagyont is megvehetne a vállalat vagyonából.

– Konkrét tulajdonosokkal rendelkező cégnél ez illúzió.

Csepelen nem kaptam választ arra, hogy milyen kis pénzekkel hogyan lettek Magyarországon sokan milliomosok, nem kevesen milliárdosok is, s hogy az ország többségének mikor és milyen haszna lesz az új vagy régi gazdagokból.

Szomi Ivánnal és többekkel együtt én is nehezen tudom elképzelni a világot fogaskerék-köszörűgép nélkül.

– Mi azért vagyunk – mondta az igazgató –, hogy legyűrjük a gondokat és megmentsük a jövőnek a szerszámgépgyártást.

Csepelen hiszik, hogy ugyanezt akarja a két magyar bank is. Hiszen ők azok, akik egy igen nehéz időszakon átsegítették a részvénytársaságot jól ellenőrzött hitelekkel. Érdekeiktől vezérelve a bankok remélhetőleg egyetértenek azzal, hogy ez a cég érdemes a megmentésre. Alkalmas rá. Most, 1992 nyarán készül az a program, amelyben megfogalmazzák a csődhelyzetből való kilábalás feladatait. Második lépés lesz a reorganizációs program megfogalmazása és végrehajtása. Nem akármilyen szellemi tőke áll rendelkezésére a Szerszámgépgyártó Rt-nek. Az OKHB-t észérvekkkel és gazdasági folyamatokkal kell meggyőzni arról, hogy amit ide befektet, az nem elveszett pénz. A részvénytársaság vezetői ezért dolgoznak. A cég ügyei nem igazán rendezettek minden oldalról, a legnagyobb gond a piaccal van. De mindent elkövetnek azért, hogy a termelőképességük addig is megmaradjon. Szomi Iván úgy gondolja, az emberek értik a helyzetet, saját érdekeikért küzdve az egész gyár, a szerszámgépgyártás fennmaradásáért és jövőjéért együtt küzdenek.

Ring, 1992. június-július

Csepel és Szingapur különös házassága

A pusztulás csaknem észrevétlen, hosszú folyamat. Utólag nehéz eldönteni, hol és mikor betegedett meg a szervezet, miért nem lehetett megelőzni a bajt, miért nem sikerült meggyógyítani a haldoklót.

A leépülés beszédes adatai a létszámváltozások. A nyolcvanas évek elején 3500-an, a német-magyar vegyesvállalat időszakában (1992-ben) 600-an, ma pedig (1995 nyarán) 171-en dolgoznak a gyárban. A folyamatos létszámcsökkenés alapvető oka a termékek egyre nehezebb eladhatósága.

Gyógyították a beteget német segítséggel is. Gyógyították...? A német-magyar vegyesvállalat is tönkre ment. Legújabbán, 1995. február 6-án eladták Szingapurnak. Vajon felépül-e még a Csepeli Szerzőgépgyár?

Olyan nekem Csepel, mint a szülőföldem. Fölnevelőm. Visszajárok hozzá, ahogy beteg édesanyámhoz. *Már egy virágmag álma húzza, irgalmasan a föld felé...* – mormolom hazatért barátom, Tamási Lajos versét. Azét a költőt, aki a Csepeli Olvasó Munkás Klubból több munkást indított el a költészet és a gondolkodás gyötrelmes útjára. Köztük engem is, egykori gépgyári köszörűst.

Szomi Ivánnak is olyan Csepel, mint a szülőföldje. Pedig ő nem Somogyból származik, ahonnan én, hanem az ország másik végéből, Szabolcsból. Fiatal mérmökként a gépgyár nyírbátori gyáregységének volt az igazgatója. Most az Excel-Csepel, a volt Csepeli Szerszámgépgyár vezérigazgatója.

Megkérdeztem tőle: jó-e nekünk a két sziget – Szingapur és Csepel különös házassága?

De előbb tegyünk egy kis kitérőt!

Szingapur főminisztere Magyarország egy különösen kényes időszakában hazánkba látogatott. Csurka István ekkor hozta nyilvánosságra hosszú dolgozatát, melyben országáruklásról és nemzetközi összeesküvésről is beszélt. A dolgozat kényesebb passzusai fölött az akkori kormánypártiak és az ellenzékiek igen elmélyülten vitatkoztak. Bizonyára ez a figyelmet elterelő vita is hozzájárult ahhoz, hogy

a főminiszter látogatásának programja elég szegényesre sikerült. A küldöttségben ott volt Robin Lau is, aki régen az OKOMOTO japán cégnél megismerkedett a fogaskerék-köszörűgéppel s nagyon megtetszett neki a csepeliek világhírű és világszép, szemé is igen csinos „édes gyermeke”. Szalontai László, a gépgyár korábbi vezérigazgatója is találkozott a hazánkba érkezett szingapuri delegációval, s látva a kínos helyzetet – ti csak vitatkozzatok, mondta kormánytagoknak és ellenzékieknek –, a látogatókat elhívta Csepelre. A meghívást nyomban elfogadták; úgyis szerettek volna megnézni egy működő gyárat, noha nálunk abban az időben ilyesmiket csak elvértve lehetett látni.

Robin Lau örömét legfőlőbb elképzelhetjük, leírni lehetetlen; több csepeli munkás őrzi emlékezetében. Azt mondják, ők olyat még nem láttak. Az Excel szingapuri tulajdonosa túlradó örömmel ölelte magához kedvesét, talán még meg is csókolta a „zöld kisasszonyt”, vagyis a szépen megtermett fogaskerék-köszörűt, másik nevén a számítógéppel vezérelt megmunkáló központot. (Valamikor én is szerettem a drága jószágot; köszörültem a főtengelyét.) Némelyek azt is hallani vélték, hogy Robin Lau azt suttogta a zavarbaesetten pislogó gépnek: enyém lesz!

– Három budai villa árért... – mondták a munkások.

Nem csoda, hogy Robin Lau a gyár 32 ezer négyzetméternyi területe ugyancsak megtetszett. Már akkor, háztűznézés közben elgondolhatta: itt, e három hatalmas üzemcsarnokban könnyen kiépíti Szingapur európai hídfőállását.

Ezután újabb háztűznéző következett. Göncz Árpád köztársasági elnök vezetésével magyar násznép utazott Szingapurba, hivatalos látogatásra. Tagja volt a vendégserengnek Szalontai László is, aki élt az alkalommal és elég szépen elmélyítette a két sziget között bontakozó kapcsolatokat.

Miután a párok rendesen megnézték egymást, 1994 őszén elkészült a pályázati felhívás is, vagyis a házassági hirdetés Csepelen. Az eladó természetesen tőkeerős befektetőt keresett, illet azonban a magyarok között nem talált. Hol van olyan magyar bank, magyar vállalat, vagy magyar magánember – magyar államról nem is szólva –, akinek annyi pénze lett volna, amennyiért az én egykori gyárom ki-

nálgatta magát! A tunya magyarok még azt a fáradtságot sem vették maguknak, hogy megnézzék, milyen is Csepelen a leányzó fekvése. Csak telefonon érdeklődtek, de úgy elég sokan. A szingapuri Robin Lau pedig eljött a világ túlsó végéről szerelmeséért s az Országos Kereskedelmi és Hitel Banknak egy összegben, készpénzben azonnal kifizette választottjáért a 320 millió forintot.

– Mennyiért adták el a gyárat? – hördültem fel a vezérigazgató előtt elvörösödvé.

– A lapok is vitatkoztak rajta, hogy sok-e ez a pénz, vagy kevés – mondta kitérően Szomi Iván, s nem mondott összeget. Azt felelte, nézzem meg a lapokat... Talán már ő is bánja, hogy elkótyavetyélték az egészet, gondoltam. Az igazgató csak annyit jegyzett meg, hogy az új tulajdonos jól járt.

Övé a fogaskerékköszörű. Övé a föld, rajta a nagypontosságú üzem, a nagyműhely és a szerelde hatalmas csarnoka. Három üzemcsarnok! Övé az egész berendezés, minden szerszámgép, minden munkaeszköz, satupad, reszelő, fogó, kalapács. Ásó, kapa... Övé a maradék 171 dolgozó. Nem a java... A régiek közül a málészájúak maradtak meg. Olcsó munkaerőt, Olcsó Jánosokat kapott a szingapuri. Övé a haszon is.

Az Excel Szingapurban bejegyzett vállalatcsoport, amely nagyon kicsi üzemként indult hódító útjára, de már Kínában, Bangkokban, Európában is vannak egységei és szerszámgép-kereskedelmi cégei. Hihetetlenül gyorsan terjeszkedik, elsősorban függőleges megmunkáló központokat és köszörűgépeket gyárt. A Maláj-félsziget déli végénél levő szigetállam ma főleg elektronikai, gépipari, vegyi- és textilipari termékeket állít elő. Alig nagyobb Csepel szigeténél, területe 626 négyzetkilométer, lakóinak száma 2 millió 690 ezer. Munkanélkülisége minimális, gazdasága dinamikus, felhőkarcolói bámulatosak. Itt vannak a világ legnagyobb bankpalotái. 1986 óta Szingapur a világ legforgalmasabb kikötője. A bruttó hazai össztermék (GDP) növekedése 1990-re elérte a 8 százalékot. A szingapuri dollár stabil. Köztársasági elnöke 1993. augusztusa óta On Teng Cseon.

Az Excel az első szingapuri tulajdonú szerszámgépgyár volt. Vezetői és szakemberei Japánban, Európa több országában és Amerikában tanulták a szerszámgépgyártást, tudásukat hazavitték, és lendületet adtak a szingapuri szerszámgépgyártásnak. Igen magas termelékenységi eredményeket érnek el. Jelenleg havonta 30 szerszámgépet állítanak elő, s ezzel a mennyiséggel a legkorszerűbb igényeknek is megfelelnek. Európa országaiban is adnak el termékeikből.

– Nálunk most a hatékonyság növelése a legfontosabb feladat. Egyelőre havonta 4–8 esztergagépet bocsátunk ki, a CNC és NC megmunkáló központokból kettőt-kettőt gyártunk, a következő hónapokban ezekből is négyet fogunk gyártani – mondta a vezérigazgató.

A termelési kultúrában új módszereket próbálnak meghonosítani a japán kormány és az ipari minisztérium együttműködésével. Japánban már régen működik egy termelési bizottság, melynek munkatársai a szingapuri termelékenységi problémák megoldásában is részt vettek. Az Excel-Csepel tulajdonosai és vezetői kapcsolatot találtak japán szakemberekkel, majd hosszabb előkészületek után megalakult a magyar termelékenységi központ is. Ma már japán szakemberek dolgoznak hazánkban is, közülük néhányan részt vesznek a cég irányításában. A műszaki igazgató japán. Mind a magyarok, mind a japánok azt szeretnék, ha a magyarországi üzem mintauzemmé válna. Az Excel-Csepel már ebben az évben 10 millió dollárra, jövőre pedig 16 millióra növeli a termelését.

Sejtek születnek, sejtek elhalnak, új sejtekből épül az Excel-Csepel. Különös házasság ez. Az excel név az angol „Excellent” – kiváló – szóból származik. A szerelde 1200 négyzetméteren ma 30 ember dolgozik

Várhatunk-e csodát a szingapuriaktól (vagy japánoktól)? Meggyógyul-e, felépül-e a Csepeli Szerszámgépgyár? Ha igen – kinek? Nekünk?...

Régi gyárból gyalog megyek az I-es kapu felé. Harangoznak. Mi ez – lélekharang? Valaki meghalt? Üres kézzel jöttem, úgy megyek haza is. Anyámra gondolok; mi lehet vele? Hetvenhét éves, elmeszedtek a csontjai, megrogyant szegény. Nem akarom látni a pusztu-

lást körülöttem. Izzik a beton a kánikulában, inog a lábam, mintha ingoványon lépkednék. Lebegnek a falak, mállik az ótvaros vakolat. Le kellene ülnie egy kicsit. Juliska néni is elmúlt nyolcvan éves, tolja a biciklijét, abba kapaszkodik, megy az orosházi piacra, fél, hogy elüti valami. József Attila szavait próbálgatom: illik-e a láthatóra és érezhetőre? *A kártya ki van osztva. Reszketünk Észak, Kelet, Nyugat és Dél kezében, bubik, királyok, dámák jelmezében s szóttanul várjuk mit tesz végzetünk.*

Milyen hatalmas ez a gyár és milyen porszem vagyok én! Hatalmas a pusztulásban és hatalmas lesz a föltámadásban.

Reménykedjünk.

De kit vált meg itt a Megváltó, ha mégis föltámad? A szingapuriakat?

1986-ban tizennégy gyáregység volt a Csepel Művekben, 1972-ben 29 ezer ember dolgozott itt, a külső vállalatokkal együtt a létszám elérte a 35 ezer főt. 1992-ben már csak 6366-an voltak a káosz és a pusztulás gyárvárosában. Ma 138 tulajdonost tartanak nyilván az eladott-kiadott területen. Egyik kereskedő, a másik termelő. Kerítse el és őriztesse ki-ki a magáét? Szombaton és vasárnap előjönnek rejtékhelyükről a kóbor kutyák és macskák s iszonyú perpatvart csapnak a szétszórt csontokon, ételmaradványokon.

Megvan-e még Szuromi Lajos üstfalazó, Papp Tamás lakatos és Ács István szerszámelőkészítő a *Csepeli Csőgyárban*? Két éve beszéltem velük a kohászok helyzetéről. Háborogtak. De akkor még bíztak benne, hogy lesz üzemi tanács. Nem tudták megszervezni a munkások közvetlen érdekvédelmét. A vezetők bármi áron megakarták tartani az embereket és a berendezéseket, a gyár termelőképességét. Az országban egyedül a csőgyárban gyártottak melegen hengerelt varrat nélküli csöveket. A hazai megrendelők most külföldről, valutáért, drágán vásárolnak, a nyugati csőgyárak kárörömmel lesik-várják a Csepeli Csőgyár teljes összeomlását. A hatalmas üzemcsarnokban „motosz a homály”, kilátástalanság honol. Kifizethetetlen adósságterhek alatt nyög a vállalat, mint az ország; szétfoszlott a nyugodt öregkor reménye. Bankpaloták, bevásárlóközpontok épülnek a belvárosban, de az ipar koldusszegényen turkál a rozsdás roncsok között.

Az 1300 embert foglalkoztató *Csepeli Fémmű* állítólag csak 1992-ben volt veszteséges először. A vezetői reménykednek, hogy majd csak találnak olyan befektetőt, aki 2 milliárd forinttal feljavitja a technológiát, így aztán megalapozhatják a szebb jövőt.

A *Csepeli Erőmű*nek minden vállalat tartozik, 1992-ben mégis 40 millió forint nyereséggel zárta ez évet. A kapott energiáért a Fővárosi Távfűtő Művek és a Csepeli Fémmű rendesen fizetett. A többi fogyasztó 800 millió értékű villany- gáz- és távfűtési számlája kiegyenlítettlen. Az erőmű vezetői is reménykednek. Újabban az angol Powergen vevői szándéka komolynak látszik. Az energiaellátás stratégiai kérdés. De majd mekkora lesz az angolok alatt az energia ára és a tartozás!

A *Vas- és Acélöntődé*nek semmi gondja, vagyis nincs rá gond. Felszámolták. A *Csepeli Egyedi Gépgyár* ugyannerre a sorsra jutott. Ennek egyik üzeme a német *Huss Kft.*-é. A német jól megél vidámparki berendezések gyártásából. Túlélésért küzd az *Anyagvizsgáló és Minőségellenőrző Rt.* is. A *Ruhaipari Gép- és Kerékpárgyártó* jogutód nélkül megszűnt. Ez a cég alapította a ma is működő amerikai-magyar *Schwinn-Csepel Kerékpárgyártó Kft.*-t. Az osztrák *Loacker* cég hulladékhasznosítással foglalkozik. Csepelen van hulladék bőven. Ki tudja, mi kerül hulladékba. Neki is jól megy. A *Csepeli Transzformátorgyár* 1992-ben egy olasz befektetővel kötött privatizációs szerződést, a részvényeket a névérték 82 százalékáért adták el. Neve volt az értéknek. De mennyi volt a valódi értéke az elherdált vagyonnak? Kik húztak hasznot az elherdálásokból? Miféle bandák szövődtek össze a gazdaság és a politika csúcsain is? A transzformátorgyárra újabban a Siemens pályázik.

Így vagyunk a nemzetközi fővonallal... A magyar ipar védelmére ne is gondoljunk! Kit érdekel, hogy mi lesz a nemzet munkásaival, munkanélkülieivel! S miért kell két év a csepeli rendezési terv elkészítéséhez? Csepel számára valóban létkérdés a hatalmas terület hasznosítása. Mennyit huzakodtak azon is, hogy a fővároshoz tartozzon-e Csepel vagy önálló legyen?!

A Nagyalapács veremsötéten hallgat. Leszerelték. Szól a lélekharang a Szent Imre templomban. S amint megállok a Nagyalapács ajtajában, pirosan izzó arccal egy nő lebben el előttem, fehér menyasszonyi ruhában. Gyönyörű teste átizzik a tüllruhán.

– Valami baj van? – lép hozzám egy tagbaszakadt, fekete öltönyös férfi. Ennek meg pirosan izzik a szeme. Mutatóujját fölemeli, csendre int, s azt mondja:

- Esküszünk.
- Mire? – kérdezem álmatagon a harangkongásban.
- Nem mire... Vagy ha mire, akkor az életre. Csak előbb össze...
- Esküsznek? Össze?
- Olyasmi.

Mennék már utamra, de a tagbaszakadt ember vállamra teszi súlyos tenyerét. Bizalmasan hozzám hajol s egy régi, ismerős dalt dúdol: *Nászmuzsika csengő rimben, szól a kalapács, nászmuzsika Gretna Greenben, titkon esket a kovács...* Valahogy így van. Emlékszel?

- Alig.
- Kisöcsém – néz a szemembe izzó szemeivel komoran és mégis barátságosan. – Van-e még benned a boldogságra hajlam?

Valahonnan ez a mondat is ismerős.

- Na, mondd csak! Van?

Érzem, nem menekülhetek. Ez tud rólam valamit.

– Ne félj – mondja biztatón. – A menyasszony még nem kész. Puhítjuk, formálgatjuk. Döntened kell! Aki eldöntötte a dolgot, az nem félhet. Megvédjük a magunkét. Ő a mi menyasszonyunk – mutatott a bizonytalanságba, s nem is tudom, hogy a sötét kovácsműhelyre, a Szent Imre templomra, vagy mire is mutatott. Az ujjából újra meg újra szikrák roppantek szanaszét.

– Elvesztegettem – dörmögtem magam elé. Azt, akit szerettem egykor. A köszörüst. Magamat. Elvesztegettem a legfontosabbat.

S miközben szólt a harang, azt sem tudtam, hogy a tagbaszakadt, fekete öltönyös férfi mondta-e, vagy én is mondtam utána: Kisöccse vagyok a nagyalapácsnak, van bennem a boldogságra hajlam. De csak a csengés ütemét őrzöm én, a beszélő szerszám. Elhallgattam.

1995. július

Ez halott gyár, uram!

Utcán heverő riport után csavargok megint a Váci úton. Nézegetem a kirakatokat, ahogy a Váci utcában nézegettem a hetvenes évek elején. Hogy felment a forradalom ára! Nézegetem az öklömet. Mit kezdjek vele? Nézegetem a kopott és felújított bérházakat, üzleteket, feliratokat, reklámokat. Az a benyomásom, idegen országba tévedtem. Már régen lemondtam róla, hogy megértsem: mennyi ezekben a merkantilizmus, mennyi bennük magyarságtudatunk megcsúfolása és nyelvünk elárulása, szegénységünk cinikus megvetése és izgatása, mennyi sznobizmus van a shopok, hausok, hotelek, biok, spezialitenek, meinlek meg a többiek válogatottan népbútító álságában.

Kiket akarnak átfejteni ezek? A hülye nyugatiakat, önmagukat vagy minket?

Hallom, az idő mélyén, a zűrzavar e pokoli kuplerájában Mefisztó tenorhangon énekel: *Eladó az egész világ. Eladó a bűn.*

Az Árpád hídnál autóbuszra szállok, megyek egy-két megállót Újpest felé a 43-ason. Olvasom az épületeken a gyárak feliratát: Láng Gépgyár, Csavaripari Vállalat...

Nem megyek tovább.

A belvárosi reklámdzsungelhez képest alig változik az utcakép.

Hol a Csavargyár? Az előbb még láttam. Ez itt harsogó betűkkel hirdeti: MEZON NASLAU, az meg BAU PLAN, ott beljebb RENO CIPÓ, amaz meg ENDEL TÁSKA.

Hova tekertett a Csavargyár? Ez lehet az, ez az irodaépület. Csak hogy én munkásokkal akarok beszélni, nem papírszagú irodistákkal, s nem is kereskedőkkel. Visszaforgolódom az utcára. A Bau Plan bútorkereskedő kirakatának üvegén kasszáig látok, mint a harmincas évek szegény embere. Az ott fotel, ötvenezerért. És az a palotába való berendezés? Egyik darabja több mint százhúszezer. Benézek a másik kirakat üvegén is. Azt a franciaágyát neki százötvenezerért!

És ez mind semmi a Domus áruház bútoráraihoz képest! Ott a minap szegény Lázárnak éreztem magam. Láttam főhercegi fotelt bőr-

ből, lábtartóval, százötvenezerért. Írtó ízléstelent. Újgazdagéknak ugyan tetszett, de nem vették meg ők sem. A franciaágyat ott kétszázhuszezerért nem adják alább. A sok drága és kíváncsú holmi nézegetése közben csaknem megevett a proletáririgység! Még szerencse, hogy a bécsi tarkabarka huzatok rondábbnál rondábbak voltak. Cifranszínűség – mondtam megvetően, és tovább kerestem az elképzelt olcsó könyvespolcot. Ezerkétszáznyolcvannyolcért találtam is. Csakhogy a polcocska akkor ennyi, ha kifizetem a bolti árát, vagyis a kiírt ár százszorosát: százhuszonnyolcezer-nyolcszáznyolcvan. A polc árának 99 százalékát pedig akkor kapom vissza, ha Domus-napon vettem. Hogy melyik a Domus-nap, az csak utólag derül ki. A lottónál jobb? Szélhámoság ez is, az is.

Nem vettem semmit. Domus palotája előtt Lázárként átszűrtem a fogaim között néhány Ady-sort: *Az utca sarkán. / Ime, vad, harsány / Zsoltár zendül. Lázár dalol / Fölnéz a házra és dalol / Az utca sarkán. / Mélyén az éjnek... / Elsápadnak a gazdagok... / Hahotáznak a gazdagok...*

Gondolhatni, hogy éppen ide, valamelyik felújított vagy még fel sem újított bérházba szánták a kereskedők a Domus bútorait! Szavunk se legyen... Megváltozott a rendszer Angyalföldön is, igazán nem csoda, hogy a berendezések is változnak. A szegényebbje pedig, ha tudja, húzza be régi bútorát új huzattal.

A kereskedőház mögött, a Reno cipőáruháztól jobbra, előttem nyitott kapu. Bemegyek majd, csak előbb benézek a cipőboltba. Talán itt a félretaposott cipősök is megújulhatnak. Hú, az anyját! Rengeteg cipő a polcokon. Cipőtömeg, cipőinvázió! Kedvemre válogathatok a jobbnál jobb, mutatósabbnál mutatósabbak közül. Az árak is méltányosabbak máshol, cipők áránál. A tizenötezereset észre sem veszem, pedig a kisebbik fiam légtalpasra vágyik. Egy munkanélküligégyen tengődő, aki az államtól havonta kap, mondjuk, tíz rongyot, csak azért, hogy ne dolgozzon, ennyi pénzért vehet itt magának s két fiának két pár cipőt. Ha jó egyikre a másiké, két párban eljárhatnak hárman is. Hogy mit esznek, ha cipőre költik a pénzt? Nézze meg a nagy Chaplin filmjét, merítsen az evéshez ötletet Chaplinből! Utánozza a jópofát – egyen rossz cipőt! Nem kell köpködni sem, ezekben nincs se vasszeg, se faszeg, se vascsavar! A „lengyel piacon” vi-

szonylag olcsón vásárolt és gyorsan elszakadt műanyag – különösen sütvé – könnyen rágható. Nyúlik, mint a megolvasztott sajt!

Mindez nem számít. Az a lényeg, hogy megtaláltam az elhalványuló mozaikokból kirakott Csavargár nyitott kapuját. Két barátságos kutya jön eléem farkcsóválva. Illedelmesen köszöntöm őket, ahogy gazdájukat: a vékony, kicsi, roppant rokonszenves és közlékeny embert.

– Kit keres, uram?

– A Csavargyarat. Szeretnék beszélgetni egy-két munkással.

– A Csavargár halott.

– Elbeszélgetnék a holtakkal is.

– Ez itt mind halott – tárta szét mindkét karját Laci bácsi, teljes és tisztességes nevén Bitaróczi László nyugdíjas. – Visszajöttem söpögetni. Nem tudok én már élni se, halni se gyár nélkül.

Nem akarok szemtelenkedni, hát csak magamban gondolom: Laci bácsi, kérem, nem kísértetnek tetszik lenni?

– Itt dolgoztam negyven évig. Érti ezt, uram? Negyven évig! Nem tudok szabadulni.

Örülök a szerencsémnek. Laci bácsinál így nem ismerheti jobban a Csavargyarat a vezérigazgató sem. Kérnem sem kell az öreget, hogy beszéljünk kicsit.

– Ne álldogáljunk az udvaron – mondja és int, hogy kövessem.

– Ezek – mutat a lelakolt műhelysorra – mind halottak. Emlékezzünk rájuk!

A főkapu (aminek kapuja sincs) portásszobájába telepszünk. Alig kezdjük a beszélgetést, belép egy zord szigort árasztó férfi, s kérdezi, ki vagyok, mi vagyok, mit akarok.

– Ujságíró? Na, akkor szólok a főnöknek. – Telefonál. Kárász Jánosnak szólítja a vezérigazgatót, én meg felfirkantom a főnök nevét. Megpróbálom elképzelni, hogy milyen lehet. Bizonyára szikár, csontos arcú ember, akárcsak dunántúli parasztősei. Valaha sok szép álmot látott a nagy tudású férfiú. De az álmok ott maradtak a zalai dombokon és völgyekben, ahonnan Kárász János származik, elvesztek a Vörös Csillag Traktorgyárban. Már a traktorgyár sincs meg. Elenyésztek a minisztérium fejlesztési osztályán, itt porladoznak a Csavari Vállalat hült helyén.

A vezérigazgató nem nyilatkozik, az újságíró pedig menjen a... Megértem és igaza van. Csakhogy olyan jól leültem a portásfülkében, olyan jól beszélgetek Laci bácsival. Nem megyek. Igyekszem inkább bizalmába férközni a zord arcú férfinak is. Kérdezelődöm, ő meg csak ingatja a fejét, hogy így nem lehet, úgy nem lehet, neki két hónapja van a nyugdíjazásig, nem akarja kirúgatni magát, nem akar máshova menni, akkor inkább elmegy a dokihoz, kipakol eléje az asztalára húsz rongyot, az meg leszázalékolja. Hiszen itt is fáj, ott is fáj... Elleszünk valahogyan tolókoksiban is... De hogy még egy gyárat megismerni...? Azt már nem.

A zord arc megenyhül kicsit. Azt mondja, jöjjenek vissza pénteken, itt lesz Arató János kormánybiztos, majd ő nyilatkozik. S valahogy kiböki: a fegyvergyárban üzemrendész volt, az ő most is, rendet tart a holtak birodalmában, béemes volt, alaposan megtanulta, hogy a pokolban is rendnek kell lenni.

Ezzel a hol zord, hol barátságos úrral jó lesz vigyázni! Hiszen ki lehetne nagyobb úr egy portásnál vagy rendésznél, akinek kerubjai az ajtó előtt morgolódnak.

Döcögve és akadozva, valahogyan mégiscsak beszélgetünk, bár nem szabad beszélni sem. Szegény Laci bácsit folyton leinti az asztalfő embere. Hiába kérdezem – nem mondja meg a nevét. János, Gyuri vagy Lajos lehet? Maradjunk a Lajosnál.

– Öreg, te csak hallgass! – mondja tehát Lajos. – Majd én... Jobban tudom. Az újságíró bíz csak rám. Igaz-e uram! Ne vegye bánatságnak, de én nagyon utálom az újságírókat.

– Én is... Kassák Lajos is utálta őket. Azt írta „Mutterkámnak”, mélységesen szégyenkezik, hogy az írás mesterségére adta magát. De hiába tiltakozott ellene. Ő is egy kalapba volt dobva azokkal a förtelmekkel, akik a lélek felszabadításának eszközét a leggonoszabb gyilokként tartják kezükben.

Így adtam Lajos alá a lovat, hogy csak beszéljen.

– Én ezeket az embereket szeretem, az ilyen Laci bácsikat – mutatott Lajos a kicsire zsugorodott emberre. – Mindenkinél jobban szeretem őket. Vagyis: szerettem. Pedig senkik voltak, vagy éppen azért. Halottak mind. Az élők is. Néha visszajárnak. Sírnak. Hull a könnyük. Bejönnek. Megállnak itt a kapuban. Benéznek az udvarra,

ahogy maga is benézett. Sírnak. Aztán elmennek. Négyezernyolcszázan voltunk, a központban tömeggyártás folyt. Dombóváron négy-százán, a Miskolc közeli Ongán ezernégyszázán, a Szentendrei úti gyáregységben kétszázán, a Tahi úti telepen ötvenen, a Fehér megyei Válon hatvanan... Most hárman vagyunk. Öröködünk. Itt van még a vezér is, ott az irodaházban, van körülötte néhány tintanyaló is. Nem beszélhetnek. A többiek utcára kerültek mind.

– Mikor kezdődött a leépülés?

– Nyolcvankilencben.

Ingatom a fejem, hogy nem, előbb kezdődött. Már a Grósz alatt, a Németh-kormány idején, sőt annál is korábban.

– Lassan, lépcsőzetesen, folyamatosan – mondja Lajos. – Irány a meszesgödör.

– A meszesgödör nemzedék... – mondom. – Ötvenhatal kezdődött, a létező szocializmus vereségével, amikor a fürdővízzel kiöntötték a gyereket is.

– Két dologról beszélünk – folytatja Lajos. – Nyolcvankilencről kit munkanélkülivé tettek, kit segélyre küldtek, kiket nyugdíjaztak. Ez három év alatt ment végbe. Rakosgatjuk a kapitalizmus alapjait.

– Kaptak végkielégítést a dolgozók is?

– Azt mondta a főnök: Lajos, hozz a bankból ötmilliót! Mentem. Hoztam. Az eltöltött idő és a bér alapján kapták meg a végkielégítéseket. A főnököknek több volt a fizetésük, ők többet osztottak maguknak. Minden úgy történt, ahogy a kollektív szerződésben elő volt írva. Tudja... A kollektív szerződést az erősebb kutyák érdekei szerint fogalmazták meg. De mondok két nevet a gyöngébbek közül is. Tarjányi Imre harminc év munkaviszonnyal most szeptemberben ment nyugdíjba, 178 ezer forintot kapott. Öltözőőr volt. Mankón járt, megsebesült a háborúban, hiányzott egy keze, egy lába...

Laci bácsi bólogat, hogy éppen így igaz. Nekem pedig a szája sarkából súgja, hallottam-e, hogy a régi és az új miniszterek, a régi és az új vezérek micsoda összegeket vesznek föl végkielégítés címén. Az ilyeneknek pedig, akik kezüket-lábukat feláldozták a hazáért, az urakért, kiszúrják a szemét.

– Laci bácsi! – emeli föl az ujját Lajos. – Nem megmondtam, hogy te csak hallgass?!

Laci bácsi ismét összehúzza magát a kisszéken. Örül, hogy hallgathat. Lajos folytatja:

– Vitzkó Ferencnek februárban szűnt meg a munkaviszonya, 210 ezer forintot kapott 35 év után. Karesz jó haverom volt, ő még fiatal. Elhelyeztem az Elzett gyárba lakatosnak. Nem kapott semmit. A Csavargyárból nagy túró maradt.

– Eladták – kottyant egyet megint Laci bácsi, Lajos pedig a szemöldökét ráncolja. – Akkor is új uraké a kormány – fakad ki Laci bácsi. – Új törvény az úr.

– Ki ad el mindent, Laci bácsi?

– A vagyonügynökség.

– S ki a vevő?

Lajos ingatja a fejét, hogy elég volt, többet ő nem mondhat, de aztán mégis kiböki: a Titusz...

– Csak nem a...?

– Nem az, hanem a Pálos Titusz. Nyugati befektető. De még nincs egészen eladva minden.

– Mi van vele?

– Bérbe adták az épületeket. Kft.-ket csináltak a gyárból, feldarabolták. Egyik épületben híradástechnikai eszközöket árusít a Mezon Naslau. Itt van az Organon Gyógyszergyártó Kft., a Bau Plan bútorkereskedő, az Endel bórdíszműves, a Reno cipőház... Folytassam? Ez mind a Csavargyáré volt. De már Pálos Tituszé a haszon.

– Ez aztán eredeti tőkefelhalmozás!

– A bérlő kiadta albérletbe a bérleményt.

Laci bácsi mérgesen nézi Lajost a kis székről, én meg Laci bácsit nézegetem. Lajos azt mondta az előbb, valamikor lázadó volt az öreg. El sem tudom képzelni róla. *Rab vagy, amíg a szíved lázad – úgy szabadulsz, ha kényedül nem raksz magadnak olyan házat, melybe háziúr települ* – idézhetném fennhangon József Attilát Laci bácsinak, de hát azt hirdetik némely hamis próféták, hogy József Attila is elavult. És hogyan is illene egy kopott portásfülkébe költemény? Nem zavarba ejtő szégyen, együgyű dolog, csaknem gúnytett siralomházban ábrándozni?

– Kezdetben volt itt hét kft. A Csavker még él, a Hélix-Q vegetál, a Farmer gyakorlatilag megszűnt, a Patent (a dombóvári leépítések

mellett) még dolgozik, a Pankl-Hofmann is, a Csavarúnió megszűnt, a Reno cipőbolt helyén készáruraktár volt.

– Gyártottak itt finom lemezcsavart – súgja nosztalgiazva Laci bácsi. – Csináltunk facsavart, itt készült az összes finom menetű csavar 2 milliméter átmérőtől 10 milliméteresig. Készítettünk kapupánt-csavarokat, a középső műhelyben gyártottuk a 6–16 milliméteres átmérőjű csavarokat, három típusban. Soroljam?

– Most hol készülnek a csavarok?

– Ki tudja azt, uram!

– Hol vannak a gépek?

– Elhurcolták, megvették őket.

– Maguk hagyták?

– Amikor elkezdődött a privatizáció, a csavargár munkásai azon gondolkodtak, hova rejthetnék el a gépeket. Menteni próbálták, ami menthető. Ahogy a háborúban mentették saját jószágaikat az elhurcolástól, hiszen a gépek munkát és kenyeret adtak nekik. Vitték őket a gépszállítók Mezőcsátra, Ongára, ki tudja, hová. Nyolcvankilenc novemberétől itt már nem volt munka, nem volt gép. A munkások télen havat söprögettek, unatkoztak, hol bejártak, hol nem. Szentségetek is, de hiába vesztegették az idejüket és a kedvüket. Kutya egy hangulat volt. Molnár bácsi azt mondta a műhelyben: mi lesz velünk, Lajos! Megyünk az utcára, aztán meg a temetőbe?

Laci bácsi bólogat Lajos szavaira, ő meg átnyújtja nekem Molnár Lajos nyugdíjas búcsúztatójának meghívóját.

– Nézze csak... ő is elment. S aztán aki elment, vissza-visszajön. Körülnéznek, leülnek kicsit, mint a temetőben, sírnak is kicsit. Különösen az asszonyok sírdogálnak. A férfiak csak állnak komoran, lehajtott fejjel az udvaron. Halott gyár ez, uram, halott birodalom!

– Pedig micsoda élet volt itt!

– Volt ám, Laci bácsi, volt itt élet! Katalin-bálskor ugyanúgy, ahogy a nyugdíjasok találkozóin. Aki nem tudott eljönni, annak hához vittük az ajándékot. A nők virágcsokrot kaptak. Most meg: elmehetsz! Jónapot. Ki vagy rúgva. Kihúzták lábunk alól a talajt. Fordulj fel! Volt itt gyereknap is, volt játék, Mikulás, nevetés. S azt mondják, miránk csak ráfizetett az ország. Miránk fizetett rá az ország? Nem hoztunk rá dicsőséget... Sem idegen hatalmat. Igaz-e? Volt három

üdülönk – eladták mind. Eladták a Szunyog-szigetit, a balatonföldvárit is, nem kell az elvtárs-uraknak, van nekik jobb, van saját üdülőjük. Eladták a gunarasi részvényeket is, de ahogy maga nem látott belőle pénzt, úgy nem láttunk mi sem. Elhányom magam, amikor meglátom a Népszavát, vagy a Mai Napot. Negyvenöt óta nem volt és nincs itt nép szava, pedig a nép szava Isten szava. Megértett minket, uram?

Ring, 1992. október

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Angyalföld metamorfózisa

Vasárnap délután majd' megettük egymást! Sült krumplit és sült virsli-t ebédeltünk. S beszélgettünk. Arról, hogy a privatizáció folyamatában mennyi lehet a magyar és mennyi a külföldi tőke részaránya az iparban, a mezőgazdaságban, a politikában, a kereskedelemben, a szolgáltatásban, hogy milyen szövevényes kapcsolatok hálózják be a pénzügy, a gazdaság, a kereskedelem világát, a multik érdekszférái hogyan fonódtak össze, milyen egyensúlyban van vagy nincs a termelés és a fogyasztás, hogyan jutottunk el „boldog Amerikánkba”, miért utcán eszünk, miért és kinek jó ez, miért és kinek nem jó vagy jó a hot dog, a hamburger, a pizza, a Mcdonald's, a Burger King, a Plusz, a Kaiser's, a Julius Meinl. Dicsértem angyalom krumpliját és mócsingját, fogtam a kezét, ő meg az enyémet, s lementünk a Váci útra, hogy megnézzük az angyalföldi változásokat.

A kifelé terjeszkedő városban előrenyomult zászlóként feszül szemünk előtt történetesen a Kaiser's zászlaja. Menjünk, nézzük miféle bevásárlóközpontot épít az izraeli a Hajógyár és a német a Csavargár helyén. Pártjaink és kormányaink politikai döntéssel, egyetlen tollvonással eltörölték ezt a termelő gyárat, meg azt is. A bájosan liberalizált piac reklámplakátjai vezetnek bennünket orrunknál fogva. Csepelen ugyanúgy, ahogy az angyalok földjén hagyták leromlani, összedűlni, elavulni és kijavázni, átalakítani és elkáeftézni az üzemet. A reklámplakátokkal végleg eltörölték a múltat?

A mellettünk kutyagoló gyaloghorgász – tizennégyezer forintból élő nyugdíjas – ma sem fogott a koszos Dunában egy árva snecit sem. Viszi a botját és a szákját üresen, búsan káromkodik, szidja az Újlipótvárost, az egész „átalakuló szakramentumot”, a kis halakat és a kis boltokat, a magas árakat, szidja a rablókat, az épülő bevásárlóközpontokat, a kormányokat, a pénzügyminisztereket, a dilettáns MDF-eseket, az Antall-kormányt, azokat, akik mindezt lehetővé tették.

– Mehetünk a híd alá, szabadok vagyunk! De csak egyszer akadnának horgomra a *vörösszárnnyú khmerek*, a mindent szétromboló far-

kaszofájú rablók! Az izraeli bevásárlóközpontját akarják látni meg a Shopping Cityt? Nézzék csak meg! Ha Dugovics Titusz ezt előre látta volna, dehogy ugrik mélybe a törökkel egy lófarkas zászló miatt! Azért, hogy angyalföldi halmokon újra a tőke uralkodjon? Uram! – emeli meg botját a gyaloghorgász. – A német dolgozó a német kormányt a magáénak érzi, de nálunk alig van magyar, aki a magyar kormányt a magáénak érezné. Ott egyensúly van a pénzvilágban és a gazdaságban, a márka ott stabil, itt romlik a forint, ott a dolgozók tízszer annyit keresnek, mint nálunk. Nem tudták leradírozni a térképről eddig a magyarokat sem innen, sem onnan, most leradírozzák a magyar termékeket.

Mutatom útítársaimnak a Népszabadság augusztus 10-i számát, melyben az áll, hogy kétgyerekes családoknál majdnem 74 ezer forint nettó bevétel kell a mindennapi megélhetéshez, s hogy az egyedülálló nyugdíjas férfi létminimuma 22 837 forint.

– Akkor én tízezer forinttal a létminimum alatt élek. És nem haragnak a halak sem!

Krumplisütő angyalom történetesen orvos. A közhiedelem szerint az orvosok jól keresnek. Nem igaz. Ne beszéljünk azokról a kevesekről, kórházak vezető főorvosairól, akik kisajátítják a műtéteket. Zsuzsa elvált, egyedül neveli három gyermekét. Havi nettó bevétele – családi pótlékokkal együtt – 36 ezer forint. Volt férje havi tízezer forinttal támogatja gyerekeit. E rendelőben dolgozó doktornő kávét, tortát, virágot, csokoládét – ajándékokat – kap némelyik betegétől. Egy-egy ötszázast elvétele dugnak a zsebébe azok, akik nem ismerik őt. Kellene a pénz, de nem fogadja el; azt mondja, a legtöbb beteg nála is szegényebb. Ajándékot viszont nem lehet visszautasítani. Cigaretára már nem telik neki sem. Orvos létére segélyeket kér a szakszervezettől, az önkormányzattól, ahonnan csak lehet.

De jól élünk!

Újságpapír az asztalon kenyérrel s az újságban, hogy szabadok vagyunk... Egy nyál a tenger! Termelő zabálás... – idézem József Attila Munkások című versét 1931-ből. Folyton újratermelendő létünk alapja ez a „termelő zabálás”. Ez tartja fenn a tőkét, a hatalmakat és a szegénységet is. *Itt élünk mi! Idegünk rángó háló, vergődik benn' a múlt sikos hala. A munkabér, a munkaerő ára, cincog zsebünkben...*

Úgy megyünk tovább... az egyenes Váci úton, egyenes labirintusunkban.

Megállunk a Ganz Danubius hajógyár régi irodaháza előtt s eltűnődve nézzük a két kőből faragott szocreál alakot. Ezek a sematikus, így is meg úgy is eleve megsértett alakok, kikben akkor is és ma is a munkásságot és az értelmes értelmiséget sértették meg, hogyan élheték túl a barbár szobordöntögetők ostoba diadalmámorát? Sohasem tudtak félreállni a sárdobálók elől e mozdíthatatlanok; valamilyen vegyszerrel összerondították őket, s nem akadt senki – ez sem véletlen –, aki lemosta volna róluk a gyalázatot. Nevetség és gúny bálványaiként maradtak itt az átfestett cégtáblák előtt? Mit és kit őriznek 17 cégtábla előtt? Senki sem emlegeti őket, már senki sem hivatkozik rájuk. Ma is ők a kiebrudaltak, a történelem megdermedt kárvalottjai.

Ha egy éjszaka leszállnának talapzatukról, ha megunnák itt az álldogálást és elindulnának ezek, az építés hívei s ahogy mi, olvasnák a palánk fölé magasodó tábla feliratát: KÉV METRO. Ez valamilyen hatalmas raktáruháza lesz? Ennek folytatásaként épül a Transelektro Dunapláza üzletközpont. A hosszú és többemeletes épületben minden lesz, szabadidő központ is. Tulajdonosa izraeli, Várszegi a neve – súgta egyik kőalak. Kitől vette meg a telket? Angyal Ádámtól, az Állami Vagyongyűnökségtől? Vagy az utódjától, az APV Rt.-től? Talán kártérítés gyanánt kapta rá a pénzt a magyar államtól, mert a magyar nép üldözte és most is üldözi a zsidókat? Vagy azért, mert az előző magyar államok, például Rákosi államának többségi zsidó vezetői elvették tőle a tulajdonát? Most meg a keresztények szépen visszaadják neki? Legyen német, izraeli vagy magyar, mennyi pénzt hozott be az országba? Csak nem a nép üdvösségét keresi mindegyik? Lehet, hogy mégiscsak Prudhonnak van igaza: „*A tulajdon közöséges rablás...*”

Befordulunk a Meder utcába. Itt részletesebben megtudjuk egy düllöngélő kerítés előtt, mely afféle rablótanyára emlékeztet, hogy a Transelektro Csoport és a Control Centers Csoport (Izrael) a beruházó, vagyis a tulajdonos. A terveket Ödenburger és Társa Mérnöki Iroda készítette.

Hol előttünk, hol mögöttünk diceg-döcög a két kőalak. Egyik folyton azt kérdegeti: ami romlik, kinek romlik? Ami épül, kinek épül? A másik meg azt kérdezi: hol vették és hol kapták, ki adta nekik erre a jogot? – Hol a pénz? – tárja szét egyszerre mindkettő a tenyerét. S velünk együtt megpróbálják elképzelni a nyüzsgést a bevásárlóközpontban. Novemberben nyílik. Hogy mi minden lesz abban, nem is tudjuk elképzelni. De ki veszi meg az árucikkeket? Kinek lesz rá pénze? Híd lesz az ország – mondja az egyik – Kelet s Nyugat között. Ady óta tudjuk – feleli a másik – söprik rajtunk át ki és be a szemetet. Mi vagyunk Nyugat szemétkerakó helye. Majd meglátják, hogy az adásvételből meggazdagodnak a kereskedők! Új értéket termelni munkával – minek?

A butábbnak látszó kőalak most József Attilát idézi az okosabbnak: *Ne hadd el magad, öregem, bőröd ne bizd kereskedőre, ki elád felhőt az egen, s a földön telket vesz belőle.*

Csaknem ámulok, hogy ezek szinte mindenben egyetértenek, s előhúszom táskámból az Ingatlanpiac című lapot, mutatom nekik, hogy a Dunapláza felépítése 5 milliárd forintba kerül. Ugyanitt, a XIII. kerületben akarják felépíteni 5,2 milliárd forintért a West End bevásárlóközpontot is. S azt mondja a pénzügyminiszter is, hogy nincs pénz az államkasszában. Hol a pénz?

– A világbanknál – így a két kőalak. – Csak építkezzenek!

S azt mondják, majd beállítanak a miniszterelnökhöz, megigazítják a zakóját s megkérdézik tőle: honnan lesz ezekbe a bevásárlóközpontokba áru, mi lesz a magyar termékekkel? Leradírozzák? Nem számít? Van elég Nyugaton! Van már elég nálunk is? Magyar is van elég? De ha nem tudják megvenni akármelyiket az orvosok, a könyvtárosok, az írók, a munkások, a munkanélküliek és a nyugdíjasok — ki veszi meg, urak?

A két kőalak bemegy a Parlamentbe is. Elmondják: bejárták a Metro hatalmas raktárait Budaörsön is, a Határ-úton is, látták külföldi termékek Eldorádóját, három százalék árréssel érkeznek az áruk repülőn és kamionokon. Viszik a vállalkozók jutányosan, de amit megvesznek, drágán adják tovább. Felemelik az árakat, hogy kiárusításkor leszállíthassák, hogy a közönséges halandók is vásárolhassanak.

Mert visszanezett, sóbálvánnyá dermedt mai csodák előtt a két kőalak, s még azt is mondta valamelyik: megvárjuk a kommunizmust. Akkor nem lesz pénz, nem lesz ára semminek. Látják eljöveteletét a pénzhíányból különösen, látják az elszaporodó áruvásárlási jegyekből. Ezt a Julius Meinl adta, ezt meg a Plusz. Ezt csak nála, ezt meg csak a másikinál lehet beváltani árura. Hadd versenyezzenek az urak!

Minket pedig visszaküldtek a Meder utcán a Shopping City Plusz + -ba. Azt mondták, majd eljönnek ők is, vesznek a jegyükért leértékelt Black and Decker fűrógépet, s aztán neki – harakiri a saját hasuknak!

A Shopping City Plusz + kapujában tábla hirdeti: magánterület. A külföldiek tehát földet is vesznek. Pénz nélkül nem szabad átlépni e rácsos kapuval és sorompóval elzárt birodalom határát, de anyaglommal szellemalakban könnyedén besurranok. Micsoda átalakulás! A volt Csavargyár várszerű kapujának homlokzatán a Kaiser's teáskancsója, jobbra újabb tábla mutatja, mennyi cég, bolt, üzlet, akármilyen található a Shopping City Plusz alatt. A nyugat-európai bútorok diszkontjában két fotel – disznóbőrből – potom 160 ezer forint. A kapu fellegvárában megvan még összesen nyolc védője a Csavaripari Vállalatnak. Tartják magukat utolsó lélegzetükig Arató János felszámoló biztos vezetésével. S fizetik a bérleti díjat a ház német urának... Magyarnak?...

A Kaiser's Szupermarket és a Reno üzletház belsejében pazar árubőség adja tudtára az anyalföldinek: beteljesültek vágyaid! Nyugatra vágytál? Itt van, Nyugat helyedbe jött! Az áruféleségeknek állítólag csak 25 százaléka külföldi. De arról senki sem beszél, hogy ez a teljes értéknek hány százaléka. – Jaj, drágám, nem kapok levegőt az áráktól! – hallom a vákuumos „kiszereleéseket” tapogató anygialom. Van itt minden a magyar mezőgazdaságból is; a paradicsomot nem lehet behozni külföldről. A mezőgazdasági termékek feldolgozása itt történik – de kié a feldolgozóipar például Kecskeméten? Amerikai tökéské. Övé a haszon.

– Föltankolhatsz a kosaradba, de ha nincs pénzed – hordd el magad!

Itt székel például a Panasonic irodai eszközöket, telefonokat árusító háza, épül az OBI barkácsáruház, vasárnap is nyitva van a Megra

divatáruház, mögötte a Pentagon 2000 Rt., az ott az Uplin ruházati Rt., utcaszinten a Szerszám és Barkácsáruház, csaknem kész a kínai étterem, a pincét is kihasználják, ott van a Moletti, kissé kövérkés nők vehetnek ott magukra ruhát – nem akarom mind felsorolni. Rini kell – nézek cipőimre, pedig a Reno cipőárai istenesek... A Kaiser's Szupermarket központja a Plusz (!) kft. a Nagyvásártelepen; üzletei vannak Budapest több kerületében, közülük ez a Váci utca 168. alatt, egy shopping a sok közül – mondom – Plusz név alatt. Dzsungel, kiismerhetetlen, s mint a pénz útja: félelmetes. A tulajdonos megvette a Csavargár régi épületeit és a területét, ahogy az izraeli a Hajógyárét. Nem sikerült megtudni, hogy ez vagy az mennyiért jutott hozzá. De bizonyára mindkettő jó fogást csinált.

A Shopping City Plusz + tulajdonosára várunk. Mint a magyar szabadság eljövetelére. Rendületlenül. Itt minden cég, üzlet, kft., akármi és akárki bérlő. A tulajdonos mindent bérbe ad. Nem mondom: ügyesen kihasználják minden zeget és zugot; nem sikerült megtudni, mennyit jövedelmez ennyi bérlemény. Van itt német, olasz, kínai, osztrák; magyar is akad.

A tulajdonos fogad. Megörülök neki. Nem ilyennek képzeltem az urat. Nem ilyen határozottnak, közvetlennek, okosnak, nem ilyen magyarnak! Hároméves korában került ki Münchenbe az édesapjával; apja festő, művész, költő – nem üzletember, amilyen a fia. Számok röpködnek a levegőben, érdeklődéssel hallgatom:

- Kockázatos dolog ingatlanba fektetni a pénzt – mondja ő.
- Meg kell a szívnek szakadni! – mondom én.

Nem tudom követni a számokat, csak magamban sóhajtom: szegény gazdagok!

Azt mondja a tulajdonos, 3,5–4 milliárd forintot hozott be az országba, márkában. (Egy részét a pécsi Mőbiuszba fektette.) Négyezer négyzetméter eladói tér létesítésére és felújítására 1990 óta ráköltött 241,8 millió forintot. De csak a hátsó részre! Az összes ráfordítás eddig eléri a 7–800 milliót. Romlik a pénz, sok az adó...

Röpködnek a számok. Belép az ügyvezető igazgató.

- Ez a hála a felújításokért? – mondja piszkálódásaimra.
- A kutya hálás, uram – felelem én.
- Miért nem a zsidókat bántja? – kérdi ő.

- Alma vagy szilva – dörmögöm én.
- Még egyetlen fillért sem vittem ki az országból – mondja ő. – Visszaforgattam a pénzt.

Ez is ismeri a szöveget... De már nem kérdés, kié lesz a sajt. A hollóé vagy a rókaé?

Előkerülnek a régi fényképek is a régi Csavargyárról. Amit a tulajdonos a leromlott épületekből teremtett, valóban elismerésre méltó. Magyarok ezt miért nem tudták megcsinálni? Nem volt rá pénzük? Nem kaptak rá lehetőséget? Látom a képeken: szemét volt kinn, szemét benn, szemét mindenütt. A fényképek magukért beszélnek, cáfolhatatlanok. Ilyen volt, most meg ilyen. (De néhány éve láttuk még ereje teljében is. Kinek jó, hogy ilyen hirtelen szemétté vált?)

A régié a fájdalomunk, az újé a hitünk-hitetlenségünk, a kételkedésünk, a mégis-reménykedésünk.

Teszünk egy újabb kört a Téli kikötőbe. Elvadult, gazdátlan, gondozatlan területen járunk. „...*Itt minden csupa rom. Ernyőt nyit a kemény kutyatej az elhagyott gyárudvaron... Magadra ismersz? Itt a lelkek egy megszerkesztett, szép, szilárd jövőt oly üresen várnak, mint ahogy a telkek köröskörül mélán és komorlón álmodoznak gyors zsi-bongást szövő magas házakról... A maga módján itt is megterít a kamatra gyötört, áldott anyaföld...* (József Attila). Nem a harmincas években, hanem 1995-ben járunk e szomorú vidéken, alig néhány lépésnyire a betonba és reklámplakátokba öltöztetett Váci úttól.

A Transelektro kazángyára életjeleket mutat. A gyárudvaron pihenő, indulásra kész autók jelenléte egyértelművé teszi: nem szabad lemondani az életről. Látható, hogy ezt az üzemet is a Hajógyárból szakították ki. Megkerülünk még néhány rozsdásodásnak odavetett területet; így kerülnek meg legalább az emlékezetünkben megőrzendő, régi képek. A Hajógyár fölé méla darvakként meredeznek, szinte rározsdásodtak az égre a toronydaruk. Görnyedezve terheik alatt – talán mégis a semmi a legnehezebb – a magasban mennyit nyújtogatták nyakukat, mennyit álmodoztak ezek is, hogy egyszer majd fölemelkednek egy boldogabb országba. Miféle kegyelmes vagy kegyetlen úr, miféle érdek űzte üvegkalitkáikból földre az angyalföldi darusokat is? Jobb nekik lenn, mint amilyen odafenn, a magasban volt?

Leültünk a téli kikötő legfelső lépcsőjére. Néztük a szennyezett, olajzöld vizet. Kísértett egy abszurd gondolat: beúszom ezért a gyönyörű, fuldokló öbölért; megpróbálom kimenteni. De mozdulatlanul néztük az aranyba-szótt alkonyat fényeit és árnyait, az öbölben óvatosan berregő motorcsónakokat, a lassú és nehéz hullámokat.

Minek építenénk hajókat. Nincs is tengerünk.

Föllépkedtünk a szigetre átvezető hídra; magasabbról néztünk a szívfájdító kikötőre, a kikövezett partokon köröskörül sóvárgó horgászokra, a megölt Hajógyár öngyilkosságon tűnődő daruira, távolabb a Margitszigetre, a Parlament kupolájára, a túlsó parton a budai várra, a hatalmasan hömpölygő Dunára. A híd közepén, alig egy karnyújtásnyira, középkorú pár önfeledten csókolózott. Arrébb egy ödöngő férfi, kavicsal kezében kétszer-háromszor megpengette a vaskorlátot. A kő érintésére a híd élesen visszhangzott s az elcsipogó hanghullámok a szeretet dicséretét idézték emlékezetünkbe. *„Ha embernek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom”.* (Pál levele a Korinthusbeliekhez)

1995. augusztus

Országos Széchényi Könyvtár

A munkásoknál oldódik a szájzár

Egy mai Budapesten cirkáló buta riporter számára nem lehet kérdés az, hogy miért a külvárosi Medicor-Röntgen gyárudvarán árulják a hagymát és a krumplit, s miért nem a Budavári Palotában vagy az Atrium Hyatt-ben állnak sorba bámuldozó urak és hölgyek a finom, lila zsákokba csomagolt csemegéért.

– Idehozzák a helyünkbe. Kilónként három-négy forinttal olcsóbban vihetik a dolgozók a 40–50 kilós zsákokat. Amíg hagymára és krumplira futja, addig nincs nagyobb baj – mondja Vincze Mihály, aki történetesen az „áruló” szerepében virgonckodik.

Nem azért árusít szakszervezeti titkárként, ugyanakkor tekerccselő szakemberként hagymát és krumplit, mert ma is kommunistának vallja magát, hanem azt mondja, azért kommunista, mert ma is hagymát és krumplit árul. Nem mondhatom, hogy kérkedik a világnézetével, bár azt sem mondhatom, hogy a FIDESZ-es Orbán Viktor pártvezér korszellem-fordító beszéde óta – elhangzott a Hősök terén 1989-ben – Vincze Mihály agyagba döngölt kommunistaként túlságosan jól érezné magát.

– Nem vagyok savanyó – vigyorog rám a gyárudvari piac nagymestere –, de hát ki tudja, mire számíthatunk az aszály miatt. Amíg élünk, enni muszáj. Csak az probléma, hogy ez a kormány sem különb a többenél. Ez is megtanulta, hogy mire hivatkozzon majd, amikor jönnek a hidegek, és nemcsak a fűtési díjat nem tudjuk kifizetni. Ha sokáig így megy, nem telik hagymára és krumplira sem. Tehát bespájolunk. Érti ezt, riporter úr?

– Maga így képviseli a dolgozók érdekeit?

– Talán nem tetszik? Hol így, hol úgy. Máskor még így sem. Ahogy lehet. Maga úgy gondolja, hogy lebecsülendő munka ez egy szakszervezeti titkár számára? – Vincze Mihály elsodró dumával odaveti, hogy ha így kell küzdeni a munkásegységért, például hagymával és krumplival, akkor így küzdünk érte. Azt mondja, a minap segélyeket osztogatott.

– Van magának arról fogalma – ragad karon a titkár –, milyen nehéz volt kicsikarni segélyekre azt a kis pénzecskét? Uram, maga el sem tudja képzelni, micsoda szegénység szakadt rá némelyekre, különösen a nagycsaládosokra. Föl sem tudja fogni, mennyi papírt kellett kitölteni a segélyek kiosztásakor. Nem kevesen vannak a gyárban olyan tisztességes dolgozók, akik nem tudnak kenyeret adni a gyerekeiknek. Szégyenkeznek, pedig nem nekik kellene szégyenkezni. Olyanok is kérnek, akik nem kérnének, ha nem lenne muszáj. Ég az arcuk, de ráfanyalodnak a kérésre. Uram, én mindegyik emberünket ismerem a családi körülményeivel együtt. Örület, hogy mennyi papírral kell piszmogni, szinte belefájdul a fejem. De adózni kell a segélyek után is, rendnek kell lenni! Ahol a bürokrácia az úr, ott nincs pardon. Mert jön az APEH, aztán ha nincsenek rendben a papírok, megnézhetik magunkat!

Amint átsietünk egyik műhelyből a másikba, Vincze Mihály kezében lobogtatja a szél a papírokat. Valamelyik lerobbant üzemből reklámszövegeket ont egy rejtőzködő rádió.

Próbálja ki St. Lauder legújabb kölnijét!... Októberi szelvénnel Floridába!... Képzeld el álmai autóját!... Ha én Mazda lennék!... Mit csinál a denevér a mikrohullámú sütőben?...

És így tovább! És így tovább! A csábítás trükkje, a merkantilizmus szelleme gátlástalanul járja a világot.

Egy szép szőke nő keresztezi utunkat. Valamelyik irodából valamelyik irodába megy át az őszi napsugarakban, aranyosan csillan a hajába tűzött fésű. Olyan kihívóan könnyed mozdulattal érinti meg ápoltságával a hajsátorát, mint egy olcsó szerelmes regény hősnője. Kicsit megáll, arcát megfürdeti a napsugarakban és a rádió hanghullámaiban. Álmodozik. *Cukros ételekről...*? Floridába képzeletben magát. De amint végigsuhan tekintete a poros, itt-ott hulladékvas-halmokkal terhelt gyárudvaron, önsajnálattal, boldogtalansággal és lemondó megvetéssel hullámszik át a homlokán.

– Mennyit kereshet?

– Még annyit se, amennyit mi keresünk – felel Vincze Mihály.

Korunk hősnője, a reklámszövegek áldozata – sóhajtok utána.

– Ne jöjjön be ide! Itt veszélyes! – ripakodik rám Bundi László lakatos az ólomlemez-műhelyből, és nyomban kisodor széles mellka-

sával az udvarra. Egyik lábát felteszi a műhely előtt felhalmozott vasakra, kicsit belenéz az arcomba, és nem barátságosan, de nem is barátságtalanul mondja:

- Mit akar itt? Kérdezzen! Mire kíváncsi?
- Magának nem veszélyes? – mutatok a műhelyre.
- Én megszoktam.

Meg lehet szokni ezt? Micsoda munka!

Megszokták? – Megtudtad te szokni – volt benne részed – a kapát? Emlékszel? Emlékezz apádra! Mit szokott ő meg? A halált!

Így írt valaha Illyés Gyula. S a hajó elegáns, kiránduló utasai és a hajógépház pucéran futkosó fűtői jártak az eszemben. Két világ! Egyiké vörösen sugároznak, a másik világ alakjai fedélzeti nyugszékekből nézik a tájat, a dombokat, a felhőket.

Áruló! Hazug! Nyomorult vagy! Lapuló bérenc!... Ha megint alul kerülnél, a fűtőkhöz: megszoknád azt a fojtást, azt a kint?...

Így tűnődöm a műhely előtt és zavartan kotorászok ostobábbnál ostobább kérdéseim után. Alig-alig értem meg, hogy a lakatos ebben a pillanatban is másra gondol. Engem félt? Ő „megszokta” a veszélyt, rám pedig vigyáz, nehogy megfertőződjek?

Miféle magatartás ez?

Bundi Lászlóról és a hozzá hasonló emberekről mostanában szó se igen esik.

Valaha sokat beszéltek, hazudtak róluk eleget azok is, akik most szintén másról, másokról beszélnek. Bundiék az ő szemükben már nem is léteznek. Laci bátyám azt mondja, azért van ez így, mert a finnyás és „okos” elit – kimondva-kimondatlanul – a munkásokat is vádolja a kádárizmus gáztettei miatt. Hiszen a munkásosztályé volt a hatalom! Csoda, hogy végképp nem kívánnak közösséget vállalni odafenn az alsó néprétegekkel? Inkább hallgatnak róluk, mint az útszéli csökönyös számár. Némely értelmiségiek egyenesen azt hirdetik, munkások már nincsenek, elsüllyedtek a föld alá szegyenükben. Minthogy tönkretették az ország iparát és mezőgazdaságát... Változtatlanul hallgatnak tehát, mert bűnösök! Ha akad is még egy-két munkás valahol, szóra sem érdemesek. Elvadultak, s legfeljebb emberhúst esznek! Különösen munkaügyi minisztereket és szakszervezeti görékat falnak, mert ezek jó zaftosak. Történezszeket csak körít-

ve, kenetes püspökökkel, éhségstrájkoló képviselőkkel és zsidó gyárlátogatókkal fogyasztanak. Minthogy éppen reggel kilenc óra van, az egész műhelyben hallani a rágás eléggé nem dicsőíthető hangjait. Illetlenül és harsogva zabálnak. Az újságírókat kiköpik, mert langyosak. Hiába dicsérem őket, hogy csak köpködjenek, szememben ők az Isten, nem adnak egy falatot sem. De nem is zavarnak el. Realistán szemügyre vehetem, hogy mit is esznek. Szalonnát és kenyeret, felvágottat és kenyeret, tojást is sütnék rezsón. Olyasmit esznek, amelyet bármely más halandó emberek.

Nem rosszabbat? Nem csinálnak belőle nagy ügyet, jó étvággal eszegetnek. Amint Bundi László megreggelizik, megkérdem:

– Maguk is félnek? Azért nem beszélnek? Csepelen azt mondták, a munkások félnek.

A nem magas, de igen széles vállú férfi becsattantja bicskáját, megkeveri a kávéját megcsavarodott kanálával.

– Félünk-e? Féljen az Uri Geller meg az a sok-sok szélhámos. Féljen a miniszterelnök úr a minisztereivel és az összes képmutató képviselőjével, pártvezérével és ellenzékeivel. Ahogy mondani szokták: féljen a törpe kisebbség. Féltsek csak a hatalmukat! Nekünk nincs félteni valónk. Ha mi is folyton a szánkat tépnénk, ha megállnánk, megállna itt minden.

– Te Laci! – szól Bundi Lászlóhoz egy munkatársa, amint elmegy mellettünk pohárral kezében. – Nem gondolod, hogy holnap mégis csak meg kell állítani ezt az egészséget?

– Maguk csak dolgoznak... – provokálom én is Laci bátyámat. – Erre olyan büszkék? Azt hiszi, maguk nélkül semmi sincs? Kimaradnak mindenből, végzik a munkájukat, művelik kertjüket, mások pedig leszedik a gyümölcsöt.

– Hogyne! Tüntessünk mi is? Tüntetnek és ellentüntetnek, vannak elegenden bizalmiak, nagy az isten kartája! Szórják a pénzünket, fizetett ordítózó hülyíténének bennünket is. A tegnapi párttitkár most a Magyar Rádiót, most a TV-t követeli. Amikor nincs kenyér, van cirkusz bőségesen. Éhségstrájkol a képviselő úr atillás dolmányban... Ki hallott még ilyet? De azért nem teljesen reménytelenek ezek az urak, adunk nekik egy kis sanszot, kapnak Soros úrtól is...

– Bundikám! – szól valaki a körénk csoportosult emberek közül Bundi Lászlónak. – Nekünk lenne okunk tüntetni!

– Miért?

– Kevés a pénz!

– Kevés. Igaz. De csak nem akarsz te is a jöttmentek, a véres csurkák és a fizetett kolbászok közé keveredni? Ez nem a mi ügyünk, hallod-e!

– Eddig is elvultunk hatalom nélkül – veszi át a szót egy jól megtermett férfi. – Csak hagyjanak bennünket dolgozni.

– És fizessenek meg tisztességesen! – kontráz egy másik. – Mi nem zsidózunk és nem is magyarkodunk. Mit akarnak a harmincas évekkel? Azt hiszik, kellene nekünk azok a letűnt jelvények?

– Nagyon tele van a hócipőnk, uram! Főkabarés vezényli a Himnusz, az álnok MSZMP-s akarja megvédeni a demokráciát, látjuk a tv-ben, hogy az a göndör hajú író, hogyishívják...

– Konrád.

– Beáll népvezérnek, aztán az ő beszéde folyik a csapból is. Jó élete volt Kádár alatt is, Aczél mindent elintézett neki is, hol Németországban volt, hol itthon.

– Nem kell félni Csurkát sem!

– Nem hisz már itt senki senkinek és semmiben.

Mert a hangsúlyokból úgy érzem, egyik ide, a másik oda húz, megkérdezem az emberektől, hogy mégis, mit akarnak, van-e elképzelésük a jövőjükről.

– Erős szakszervezet kellene – mondja Bundi László. Többen erre is rákontráznak.

– Azt gondolod, Nagy Sándorban bízhatunk? Hova tetted az eszedet, Lacikám! Megvédte az érdekeinket a szakszervezet bármikor is?

– Rá kell kényszeríteni a szakszervezetet! De csak együtt érhetünk el valamit.

Elszélednek, dolgozni mennek az emberek. Mi visszamegyünk Bundi László műhelye elé. Letelepszünk a vaslemezekre. Laci bátyámat kérdezni sem kell, mondja a magáét.

– Veszélyben vagyunk, uram. Csernobil óta sugárzunk. Nem ám csak úgy, ahogy ez az ólomlemez-műhely, vagy a hagyma és a krumpli, és nemcsak röntgensugár-veszély meg ólomveszély van itt!

– Ólomveszély? Hogy érti ezt?

– Odáig talán nem jutunk... Bármekkora a baj, megpróbáljuk kibírní a helyzetet. Dolgozni akarunk. Minket nem visznek ki az utcára, nem ölmegolyóra gondolok. Tanultunk a történelemből – arra is mindig mi fizettünk rá. De már tűrhetetlen a szegénység, előfordulhat nyomorlázadás is, olyan körülmény, amit előre senki sem tud kiszámítani. Vezetgetik a feszültségeket, megosztották a népet, sok a baj, sokan harcolnak a hatalomért. A mi fejünk pedig úgy lüktet, mint az atomtöltet robbanás előtt. Sugárzunk a dühtől és a türelemtől is. Mondom... Csernobil óta sugárzunk, hasadozunk. Meddig tarthat ez? Rakétákkal, fegyverekkel nem lehet aládúcolni, fönttartani az eget, uram! De miért mindig minket temet maga alá az omladék? Ez is rendben van? Romok alatt, romok között élünk, mert mi arra születtünk, hogy éljünk, túléljünk, sokasodjunk. Erősek vagyunk, tehát nem fitogtatjuk erőnket. De miért csak mi korlátozzuk magunkat, normális dolog az, hogy mások meg korlátlanul hatalmaskodjanak, meghízzanak a nyomorúságunkon?

– Úgy gondolja, elég az, ha csak dolgozik? Harcolni nem akar. Azt mondta, nem akar tüntetni. Mit akar?

– Becsületesen élni és dolgozni. Igen, dolgozni! Olyan igazságos társadalmat akarok, amelyben nem annak van igaza, aki hazudik. Szabad ember vagyok. De csak álszabadság az, amelyben a dolgos embert csak kihasználják az urak. Ugatni lehet, már ez is valami, de annak, aki nem akar ugatni, mert nincs kinek, mert a munkát el kell végezni az ólom-műhelyben is, annak nincs is más cselekvési lehetősége. Egyedül a munka. Szabadság, demokrácia ez? Népurolom? Új diktatúra, uram! Új vagy régi, nekünk tökéletesen mindegy. Nekünk nagyon régen nagyon elégünk van a szegénységből, nem akarunk nyomorúságra még nagyobb nyomorúságot. Nem kértünk az álszocializmusból, de nem kérünk a még nagyobb szegénységet teremtő vadkapitalizmusból sem. Realisták vagyunk, tisztességes munkáért tisztességes bért akarunk, hogy fölnevelhessük a gyerekeinket, hogy a szemükbe nézhessünk, ne kelljen előttük szégyenkezni, folyton azt mondani, nincs és nincs. Azért kellene harcolni, ami harc nélkül is megillet bennünket? Azért harcoljak, hogy két forintért kikaparjam annak a szemét, akinek nap mint nap bele kell néznem a szemébe?

Ez az urak szokása, uram, a tiszta kezűeké! Az én kezembe beleette magát az ólom, nem dicsekszem vele, de nem is szégyenkezem miatta.

– Hány éves, Laci bátyám?

– Ötvenegy éves vagyok. Van egy leszázálekolt, beteg feleségem, van egy fiam és egy lányom. A feleségem kap 7000 forint nyugdíjat, én havonta 18 ezret viszek haza tisztán, 59 négyzetméteres tanácsbírlakásban lakunk. Lányom érettségi előtt áll, a fiam nyolcadikos.

– Hallom, most emelték az órabérüket.

– Szeptember elsején, méghozzá 30 százalékkal! Tessék számolni, mennyi lehetett a pénzünk azelőtt! Igyekszünk talpon maradni, tisztességesen dolgozunk, amíg bírjuk.

– Látom, jó erőben van.

– Megeszem a magamét. De a gyerekeim többet esznek. Itt dolgozom 29 éve, nem tudok meglenni a barátaim nélkül. Én vagyok a csoportvezetőjük, kiemelt órabérrel, nem hagyhatom el a társaimat. A legalacsonyabb keresetűek között van itt olyan is, aki havonta 8500 forintot visz haza. Nekem kiemelt órabérem van, óránként 172 forintot kapok. Azt mondtam a feleségemnek, te csak maradj nyugodtan, majd én dolgozom. Vállaltam másodállást is, csak alvásra futja az időből, aztán gyerünk tovább. Szórakozásra, pihengetésre nincs idő, legfeljebb hétvégeken, amikor reggel 6-tól 8-ig uszodában vagyunk. Kell a mozgás, erősítjük magunkat, úszó voltam valamikor, ahogy a Vincze Miska. A többi munka és munka, megállás nélkül. Örülhetünk, hogy dolgozhatunk.

– S mit szól az újjazdagokhoz?

– Belevörösödöm, ha azt hallom, hogy ennek meg ennek hány milliója van, hogy ez meg ez micsoda villát épített. Beszélnek a Vitrayról is, mondják, hogy Demszky tizenhét millióért ingatlant vett. Nem igaz, hogy tisztességes munkával szerezték. Évekkel ezelőtt Rubik Ernő azt mondta a televízióban, hogy ő csak az ötvenhatodik milliomos az országban. Nem a Rubikoktól sajnáljuk a pénzt, hanem azoktól a rabló csirkefogóktól, akik a becsületes emberek színében tündökölnek, míg ki nem derül róluk, hogy tolvajok. Milyen alapon képzelik, hogy őket minden előjog megilleti? Milyen alapon osztják egymásnak az urak a javakat? Egyik oldalon mindent lehet, a mási-

kon meg folyton garasoskodjunk? Mert ilyen a világ? Csillogó-villogó körülmények között kell fogadni a nyugati vendégeket, azért kell a villa? Arra ott van a hivataluk. Közéleti emberek. Sokkal szerényebbek lehetnének. Esténként, amikor fáradtan leroskadok a képernyő elé, csak ámulok a gyűlölködőkön, a sok-sok mocskon, amit nyakunkba taszít a világ. Elnézem az ájtatoskodókat is, hogy így szeressük, úgy szeressük Istent, várjuk csak a Messiást, majd eljön a Megváltó, feltámadunk! Csak adjuk már vissza az egyháznak, adjuk vissza az eredeti tulajdonosoknak azt, ami az övék volt. Ha nem az egészet, hát csak részben adjuk vissza! Mi vettük el tőlük? Kinek beszélnek ezek? Kit szédítenek? Minket ki kárpótol az elvesztegetett évtizedekért? Nekünk mit adnak vissza? Semmit. Mert sohasem volt semmink sem. De annál több volt, mint amennyi most van. Kitől vehették el a gazdagok azt, amit a magukénak mondanak? Én nem siránkozom, uram! Amíg a kezemet fel tudom emelni, addig az én családom nem folyamodik segélyért.

Bámulatos, milyen két izmos karja van Bundi Lászlónak. De az igazi ereje mégsem az izmaiban van. El is szégyelltem magam, hiszen én jó ideje segélyekből élek. Nekem is Bundi Lászlóék adóznak, neki is mások tartoznak. Az állam ugyanúgy, ahogy a gazdagok. Bundiéknak mindannyian tartozunk egy igazságosabb világgal.

Nem csak a Medicor-Röntgenben tapasztaltam azt a furcsaságot, hogy könnyebben és bátrabban kritizálják a munkavállalók a világot, a társadalmat, a kormányt, a pártokat, a képviselőket, mint a munkaadójukat, a művezetőjüket, az üzemvezetőjüket, az igazgatójukat, a szakszervezeti vezetőjüket, a vállalatot. Azokat, akiktől közvetlenül függ a sorsuk. Tudatában vannak, hogy kirúghatják őket? Az alattvalói tudathoz szoktatott emberek külön-külön is mindig másoktól függő sorsa ez? Belátás, megértés, átlátás, tehetetlenségi erő következménye ez? Vagy bölcsesség, alkalmazkodási képesség, megmaradás akarata? Mit őrzünk meg, ha az, amire vigyázunk, akár el is veszíthet bennünket, mert nem tudunk úgy megváltozni és alkalmazkodni, ahogy az új helyzet megköveteli tőlünk? Mert tudatlanok és tanulatlanok vagyunk, nem tudjuk magunkat átképezni az új igényeknek megfelelően?

Társadalmi kérdésekre szomjasan választ kereső ifjú barátjának tanácsolta valaha Anatole France: Inkább légy farkas, mint birka.

Farkastörvények vicsorgásakor és esélyegyenlőségek szajkózása-kor nem elégséges választási lehetőséget kínált jó tanácsával a gondolkodó és gondolkodásra készítő író. Állat vagy állat... Ember számára ez egy kicsit kevés.

A Medicorban a nyolcvanas évek második felében alakult ki az állami részvénytársaság. A tőke hetven-nyolcvan százalékát a Medicor-Röntgen adta, ma pedig az egész egy holding kezében van. Ide még nem ért el a privatizáció. Több telephely megszűnt. Megváltak például Iharosberénytől, Vásárosnaménytől és Taksonytól, az öt-hat évvel ezelőtti 1700-as létszám 300 főre apadt. A továbbiakban létszámcsökkentés nem lesz, s ha a Gyömrői úti gyáregység talpon tud maradni, akkor a jelenlegi létszámmal kielégíthetik az orvosi műszerek iránti keresletet. A mostani vezetők rugalmasan végzik a dolgukat, igyekeznek megőrizni régi megrendelőiket és újabb piacokat próbálnak találni szerte a világon. Érdekesnek találtam, hogy dr. Gábor Péterre a munkásoknak nincs egy rossz szavuk sem. Föltételezem, hogy vele nem is akadt sok személyes dolguk. Azt azonban felháborítónak tartják, hogy a korábban úgy-ahogy létezett szociális háló elveszett.

– Nem arról van szó, hogy lyukas a szociális háló – mondta Vincze Mihály –, hanem arról, hogy nincsen. Mi egészségre káros anyagokkal dolgozunk, a sugárveszély változatlan. Volt itt orvosi ellátás, nővér is volt, rendszeresen mentünk szűrésre, most viszont körzeti orvoshoz küldenek bennünket. Lophatjuk a drága időt, mert az idevonatkozó törvényt megalkotó honatyák nem voltak körültekintőek.

– Kié a gyár?

– A holdingé. Mi bér munkások voltunk a Kádár-rendszerben, azok vagyunk most is. Tulajdonunk nincs, de ez nem is kellene. Azt vegyük a nyakunkba, amit mások elrontottak? A legnagyobb marhaság lenne. Azt beszélik, hamarosan szerződést kötnek velünk, de hogy mi lesz a szerződésben, arról fogalmunk sincs. Nem tájékoztattak bennünket.

Megáll mellettünk Papp György, jön Takács János is, többen beállnak körünkbe. Kicsit figyelnek, aztán megnyílnak valamennyien.

Mindenkinek megvan a maga baja, mindegyiknek fáj az ország sorsa, senki sem látja biztatónak a jövőt.

– Rosszabb nekünk, mint amilyen a Kádár-rendszerben volt. Nem ezt vártuk, nagyot csalódtunk, pedig nem akarjuk, hogy visszalökjenek bennünket a múltba. A parlamentben mindenről beszélnek, arról is, hogy milyenek legyenek a nemzeti szimbólumok. Erről is ki kérdezett meg minket? Ki kérdezte tőlünk, hogy akarjuk-e a Horthy-Magyarország szimbólumrendszerét? Nem akarjuk. Kádárét sem akarjuk, mi beérjük az 1848-asokkal és az 1956-osokkal. Nekünk lenne okunk szidni a múltat és a jelent, mert ami itt folyik, az minden visszarendeződésnél rosszabb.

– Tele vagyunk már a sok-sok szabadságharcossal is, különösen a külföldről jöttekkel. Ezek ugyanolyan hősök, amilyenek a szocházások voltak. Egyik Keletről szabadított fel minket, a másik meg most Nyugatról.

– Nem sok kell, uram, aztán megint robban az ország.

– Miért kell naponta belerúgni a Gönczbe, ő meg hogyan képes mindenre csak mosolyogni?

– Hát úgy, hogy tartja magát, mint egy... Vagyis tartja magát, mert közjogi méltóság.

– Én is próbálom tartani magamat, pedig nem is vagyok olyan méltóság, nincs is annyi gyerekem, amennyi az államelnöknek van. Három gyerekem van. Tizenennyolc, tizenhat és hétévesek. Havonta keresek 16–17 ezret, az asszony meg 24 ezret. Tanácsi lakásban lakunk 20 éve. Lakásunk lerobbant, tatarozni kellene, de nincs miből. Cipő kellene, de már az is luxus. Autó? Telek? Szórakozás? Nincs. Gimnazista fiam cukorbeteg, injekciózza magát, ő nem ehett meg akármit. Ha fizetni kell az iskoláztatásért is, a szegény ember gyereke hogyan tanuljon tovább? A pénzes gyerekeké a jövő, akkor is, ha buták, akkor is, ha okosak.

– Se pártunk, se szakszervezetünk. Kenyerünk még akad egy kicsi, de nincs hitünk. Harcolni? Nem tudunk. Nem is érdemes. Uram, maga talán tudja: igaz, hogy mindenről a Valutaalap dönt? Régen a Kreml diktált, most meg a Fehér Házból pofáznak bele a dolgainkba. Milyen kormány és milyen ellenzék az, amelyik megengedi az ilyes-

mit? Kinek a zsebében vagyunk, hogy minket mindig palira lehet venni?

- A középosztályra akarnak építeni. Hol van az?

- A történelemtanárok fejében...

- A bolsik jól megtanulták a leckét. Pártokon belül ülik meg a falovat.

- Megosztják a munkanélkülieket is. Egyesek visszaélhetnek a helyzetükkel, felveszik a segélyeket és annyit keresnek feketén, amennyit bírnak.

- A tegnapi párttitkár istenhívő lett, a szakszervezetek is csak tököldnek, osztozkodnak: a mi pénzünkön és vagyonunkon, amit az államnak évtizedek alatt keservesen felhalmoztunk. Ahelyett, hogy egységesen fellépnének a munkások érdekeiért, ahelyett, hogy végre megszerveznének bennünket, megszerveznék magunkat, koncon marakodnak. Már csak bérből és fizetésből élők vannak, azt a szót, hogy munkásosztály, szégyenlik kiejteni a szájukon.

És ekkor, mintegy varázsütésre, fölkapjuk a fejünket. Önkéntelenül mindannyian ugyanarra fordulunk. A műhely egyik sarkából gyönyörűszép dal emelkedik a szerszámok, a fűrőgépek, a súlyos sapatpadok fölé. Előbb lágyan, fájdalmasan, majd tisztán, férfiasan zeng a műhely csöndjében.

Sose hallok olyan gyönyörű nótaszót. / Amilyent sihedernyi koromban. / A szívembe nyilall ez a szép, régi dal, / Kicsordulnak a könnyeim nyomban. / Hej, te bunkócska, te drága, // Hej, te eleven fa gircses-görcsös ága, / Te drága, segíts most!

Ring, 1992. október

Kik védik az államot...

Megyek ismét a Medicorba. Nehezen tudom kikerülni a kéregetőket. (Én is az lehettem; krajcáros kéregető. Sehol sem találom a negyedik, ötödik, hatodik krajcárt – könyvek kiadására.) Látok szemérmes koldust üres tarisznyával, s látok szemérmetlen „piaci legyeket” az aluljáróban: a gazdag koldus-maffia tagja a tv-ben nyilatkozott, most meg szájharmonikázik vak párjával a Deák-téren, ugyanott. Hallok a hírekből e koldus országon meggazdagodott milliárdosokról – bámulom ügyességüket, korszerűségüket és esz a proletáririgységet! Azt beszélik, eladósodott országunkban üres az állam kasszája.

Szép kocsma ez a Magyarország! Hitel nincs, ne is kérj!

– Olyan becsületes adós ez a mi drágálatos államunk, hogy csaknem összetöri magát, annyira siet visszaadni a gazdagoknál is gazdagabb Világbanknak az adósságokat, miket a mai urak elődei csináltak – dohog Vincze Mihály. – Odaadja ez az utolsó garasunkat is! S azt hirdeti magáról nagy gonoszán, hogy milyen szociálisan érzékeny.

Folyik a szó Vincze Mihályból, mint a májusi eső a rozsdás gyárudvarra. Folyton azt mondja: „Álljunk már meg! Álljunk már meg!” De azt is hozzáteszi: „Olyan vagyok, amilyen a Torgyán”. Mondja „a munkások összegyűjtött véleményét”. Beszél. Szeretné kibeszélni sok-sok mérgét, ugyanakkor látom, ő is tudja, fölösleges a beszéd. De hát ha egyszer elvállalta a titkári szerepet, beszélni kell.

Hallgatták Vinczét a műhelyben, akik még megmaradtak. Amikor megszólalt, többen lehajtották a fejüket, belemélyedtek a munkába. Hallgattak. Az eső meg esett. Néhányan bólogtattak. Az szb-titkár helyettük szidta az igazgatókat, szidta a kormányt, a régít és az újat, szidta a főnököket, akik Kárpáti Rudolf vezérigazgatósága alatt főosztályvezetőkből lettek igazgatókká, és állítólag egyenként bruttó 150 ezer forintot keres valamennyi.

Több érdekcsoport harcol egymás ellen, ki-ki a saját nagyobb hasznára akarja megkaparintani a kínálókozó lehetőségeket, miközben a Medicorban a romlás folyamatos. A többemeletes műhelyben 1992

októbere óta 700-ról 170-re csökkent a létszám, alig van munka, alig van már itt termelő ember.

– De ez mind semmi! – folytatja a szakszervezeti titkár, s meglobogtatja előttem a *Blikk* március 27-i számát, melyben *Ezermilliárd forint a tét* cím alatt az áll, hogy a kormány korrupcióellenes befutói között szerepel a Medicor is – a Gerbeaud, a Dimag, a Taverna, a Re-org és a Harmónia mellett. Az Állami Számvevőszék összefoglaló jelentése szerint ezek a cégek alaposan gyanúsíthatók privatizációs visszaélésekkel. Bejelentették, hogy nyilvánosságra hozzák az elmúlt évek korrupciós ügyeit, amelynek következtében az 1990–94 között eladott állami vagyonból alig 100 milliárd forintra tett szert a magyar állam, noha az eladások után ezermilliárd forint bevétellel lehetne számolni.

– Van pénz az államkasszában, vagy nincs?

Mondom, nincs pénze a népjóléti minisztériumnak sem. S mit szól a nevéhez? Népjóléti minisztérium... Azt mondja, már a neve is cinikus. S hogy ezek a miniszter urak ki akarják cserélni az előregedett röntgenkészülékeket. Talán azért, hogy az orvosok jobban lássák kicserélésre érett gyomrunkat, agyunkat, tüdönket? Idejében kellene megállapítani, hogy mi a baj, amíg végzetesen el nem rákosodunk. De kinek van része komoly és drága agytomográf-vizsgálatban? A protekciósoknak. Mondom, kérdeztem orvosoktól is: kinek lehet része tüdőszűrésben? Bárkinek. De a magyar népességnek legfőljebb a harmada él ilyen lehetőséggel. A postás már nem vesződik a tüdőszűrésre invitáló lapok széthordásával. Bedobja őket a kukába. Onnan egy hajléktalan guberáló vitte vissza az értesítőket a feladónak, történetesen a XII. kerületi tüdőgondozóba. Mennyi idő, pénz, energia megy veszendőbe így is!

A Siemens cég vezetői már a Kádár-korszakban bizalommal voltak Magyarország iránt, már akkor megkezdték itteni hódításaikat, amelyeknek a folytatására – szükséges kormánygaranciák mellett – változatlanul készek. A Siemens 500 millió márkát fektetett be a magyar gazdaságba, többet mint bármely más európai országban. Több forrásból ismert, hogy a cég évi 35 milliárd forint forgalmának kétharmada itteni gyártásból és forgalmazásból származik, s a 280 millió márkás kölcsönajánlat mellett gyorsan be tudnák indítani a rönt-

gengyártást, hiszen (újabban önálló leányvállalatként) több mint egy évtizede működnek hazánkban.

Az orvosi műszereket gyártó magyar Medicor jó részét a Siemens már leradírozta a világpiacon. (Manapság így készül a „tisztta lap” politikája. A világhírű magyar gyógyszeripart is leradírozták. Valakiknek hasznosabb itt a drágább, a semmivel sem jobb külföldi gyógyszer, valakiknek erősebb érdeke fűződik a szingapuri szerszámgépgyártás magyarországi felvirágoztatásához, mint a magyaréhoz; csak dísznek, régi emlékek maradt belőle valamennyi.)

Tanyát ütött a szomorúság, a szánalom; fészket vert a csalódás, a reményvesztettség; kihullottak a fogaink, kiújult régi tüdőbajunk, gyomorbajunk és agybajunk. Fizetünk, mert nem tudtunk időben változni, nem sikerült erőszakosnak lenni, nem sikerült megragadni a hatalmat és a pénzt. Megtanultuk, hogy fegyverrel nem megyünk semmire, megtanultuk József Attilától, hogy *Fegyvert ragadni gyengeség... / megöl az ellenség és megver... // A hadviselés itt ma más. / A hős a kardot ki se rántja. / Bankó a bombarobbanás...*

Vajon miért nem a magyar ipart védi a magyar kormány? Miért a Siemens urait keresték meg a kórházi röntgenkészülékek cseréjének tervével? A Medicor miért adta el magát? Röntgengépeit már a nyolcvanas években Siemens-emblémával értékesítették. De miért nem közösködik tovább a Siemens a Medicorral? Mert a saját érdeke előbbre való. Uralni akarja a magyar piacot is. Ezért ajánlotta fel a tegnapi és a mostani magyar kormánynak is, hogy ad 280 millió márka hitelt az országnak, ha az állítólag elavult röntgengépeket kidobjuk, s helyettük Siemens-készülékeket veszünk a kölcsönért, s ha a hitel visszafizetését a magyar kormány szavatolja. Egyik röntgenorvos szerint elavultak a gépek, mások szerint nem azok.

A magyar radiológiai készülékek gyártói ellenük való merényletnek tekintik az ajánlatot, és azt is, hogy az előző és a mostani kormány egyáltalán tárgyal ilyesmiről a németekkel, amikor a hazai ipar is tud olyan készülékeket gyártani – ráadásul jóval olcsóbban –, amelyek céljuknak megfelelnek. A német termékekben nemcsak minőségi alkatrészek vannak, az áruk árában benne vannak a drága reklámárak is, beépítették azokba a fogyasztói társadalom haszonelvűségét is; meghatározott időn belül ezek a gépek egyszerre robbannak le,

ahogy a drága cipők, s aztán lehet újra ugyanattól ugyanolyan újat venni, lehet pörögni a mókuserékben.

– Folyton azt mondják az urak, legyünk mértéktartók. Azok intenek minket spórolásra, akik jól élnek. A Medicorban három éve nem volt béremelés, kollektív szerződés változatlanul nincs. A munkaadó nyeregben van, neki tökéletesen megfelel a munka törvénykönyve az előírásaival. Azt is írja csak meg – mondja Vincze jó hangosan, hogy a többiek is hallják –, hogy Gábor Péter, a holding elnök-vezérigazgatója és társai állítólag három és fél milliárdot kerestek az átalakításon. Megszellőztették ezt a lapok is, de aztán semmi... Itt is minden úgy történt, ahogy máshol: a vezetők kirugdosták egymást, fölverték az állam által szavatolt nagy végkielégítéseket, aztán másnap, harmadnap visszajöttek a Medicor ilyen-olyan káeftéibe, nem is akármilyen pénzért. Azért szavaztam a Horn-kormány úgynevezett szocialistáira, mert nem volt jó az előző kormány. Azt reméltük, majd ez rendet tesz a botrányos ügyek körül legalább. Ez a kormány sem jó.

Vincze Mihály kicsit megáll, eltűnődik. Majd megismétli: – Nem jó, ez sem jó... Nem tudunk választani, nincs miből. Összevissza ugatnak a pártok is, a sok részizagság között így veszik el az egész ország igazsága. Nem tudunk tájékozódni, összezavartak bennünket. Az embereknek nem a jobboldalisággal vagy a baloldalisággal van bajuk, hanem az a baj, hogy nem tudjuk, meddig bírjuk ki ezt a helyzetet. Sajtónk sincs. A mi véleményünk nem kap hangot sehol. Azok akarnak kapitalizmust csinálni, akik elrontották a szocializmust is?

Az emberek elhúzódnak, hallgatnak, teszik a dolgukat, amíg tehetik. Valaki megint énekel. Ismerősnek tűnik a dallam, de nem tudom, hol is hallottam. Sebtében lejegyzem: *pap, tőkés és nemes, / ez mind a mi bőrünkre les...*

– Ismeri?

– Ismerem hát. Az egész műhely ismeri. Ez mindig énekel.

– Nem a szerelőre gondolok, hanem a dalra.

Vincze Mihály úgy tesz, mint aki nem hallja, mit is mondtam neki. Saját gondolataival van elfoglalva. Mondja a magáét, én meg már a dalolóra figyelnék.

– Vezetőink bundázásai miatt beszélni akartam Paszternákkal, a vasas szakszervezet titkárával. De nem jutottam át a titkárnőjén. El-

mentem a munkaügyi minisztériumba is, meghallgattak. Azt hiszi, érdemes volt? Az állam garanciát vállalt a végkielégítésekért. Így működik az urak erkölce, az urak jogrendszere. Mi meg rohadjunk meg?

Horn, Pető, Szekeres, / ez mind a mi bőrünkre les / úgy ám, / bőrünkre les, / Horn, Pető, Szekeres.

Most már dereng, hol is hallottam... Dúdoló vagyok én is:

Kik védik az államot, / kik védik az államot, / egytől egyig mind gazok, / úgy ám, / mind gazok, kik védik az államot.

De lesz még lámpavas, / de lesz még lámpavas...

Nahát – ezt én már meg se hallgatom!

1995. május

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Örömtánc vagy haláltánc?

A Lakitelek Alapítvány margitszigeti „harcálláspontján” szokás szerint szerdánként beszéltük meg, hogy milyen témakörök, milyen írá-sok jelenjenek meg a Ring Magyar Munkás rovatában. Ezeken a megbeszéléseken velem együtt Lezsák Sándor és Földesi József vett részt. Egyik alkalommal Lezsák az alábbi levelet adta át rövid megjegyzéssel: „Nézz utána, írhatnál erről...”

Tisztelt Lezsák úr!

Az „Össztűz” műsorát nézve jutott eszembe néhány gondolat, amelyeket szeretnék Önnel megosztani. A műsorban volt egy '90. évi bejátszás, és amit abban Ön elmondott, az most pontosan ráillik az én munkahelyemre. A Kecskeméti Konzervgyár Rt. dolgozója vagyok és jó néhány száz munkatársammal együtt nagyon elégedetlen és elkeseredett. A jelenlegi vezetők két kézzel szórják a pénzt. Őt igazgató van, mindegyik szuper autót kapott, a fizetésüket az egekbe emelték, szerintünk még országos vezetőknek sincs ennyi fizetésük. A vezérigazgató odahozta a feleségét, sógornőjét, egy maffia az egész vezetés. A dolgozók meg egész nyáron gürcöltek, tizenkétóráztak, szombat-vasárnap bent voltak azért, hogy az igazgató uraknak legyen mit szét-szórniuk. De a munkához alapvetően szükséges anyagokat nem tudják megvenni, mert arra nincs pénz. A dolgozók fizetését nem is akarták emelni, de nagy volt a felháborodás, így 13,5 százalékkal emelték. Szólni nem szabad senkinek, mert aki szól, az azonnal repül. Nagy az elégedetlenség és ez szerintem a jelenlegi vezetés ellen hangolja az embereket. Félő, hogy majd választáskor elfordulnak az MDF-től az emberek, mert a kormányt okolják a jelenlegi helyzetért. Ezt nem szabad Önöknek megengedniük, mert sok választót fognak veszíteni a 94-es választásokon. Ön úgy fogalmazott, hogy az ilyen vezetők a „haláltáncukat” járják. Sajnos nagyon is úgy néz ki, hogy örömtáncot járnak, mert a dolgozók kárára megszedik magukat. Mil-

liomosok lesznek. Önt én tisztetem, én is Lakitelekről származom. Kérem, ezt ne engedjék meg! Nem tudjuk, kihez forduljunk, senki nem mer szólni, fél, hogy nem tudja eltartani a családját, ha megszűnik a munkahelye.

1992. október 22.

*Tisztelettel:
egy konzervgyári dolgozó*

Ezt a levelet nem munkás írta – szögeztem le azon tűnődve, hogy milyen álságos, rókabőrbe bújó „értelmiségi” lehet az, aki névtelenségbe burkolózik, munkásdemagógiával, féligazságokkal, hízelkedéssel operál. Lehet, hogy tört vet...? Alig várja, hogy kicsordulhasanak farkaskönnyei az áldozata fölött?

Mégis elutaztam Kecskemétre. Az autóbuszpályaudvaron taxiba ültem, s megkérdeztem a vezetőt, mit tud a Kecskeméti Konzervgyárról.

– Uram, borzasztó idők járnak mostanában! Eladták a gyárat egy holland tőkésnek. Pedig micsoda értéket lehetett volna termelni itt a haza javára! Csak egy kicsit kellett volna jobban csomagolni az árut!

Taxisunk földig érő ködben vágott neki az útnak. Kétértelmű szavaiból is köd áradt.

– Kádár János idején jobb volt! – sóhajtott a ragyásképzű, s mert azt hittem, ugratni akar, dicsértem vezetői képességét, ugyanakkor szidtam a kormányt és a benzinárakat. Látni akartam, miféle nyúl lapul a bokorban, hát foghegyről megjegyeztem: a taxisblokádnál is taxiban ültem...

– Jó kis politikai akció volt! – dörzsölte a tenyerét a „polgári elégedetlenség” öreg harcosa, majd ismét felsóhajtott: – A tőkések alatt befellegzett a paradicsomnak!

– A munkások paradicsomára gondol?

– Arra is, de most csak a magyar paradicsomra. A múlt őszen a termelők nem tudták eladni a paradicsomot, rengeteg sárgarépa is rájuk rohadt, szekérszám hordták az árokba, rohadjon meg ott, de nem adták olcsóbban. Úgy ám, uram, elénekelhetjük, hogy nem lesz a tőke úr mirajtunk... A magyar paraszt répája nem kell? Hát akkor hozzák Hollandiából!

Nemigen mertem vitába szállni fuvarosommal, hiszen ha kitesz az autójából, mehetek a riportom után gyalog. Még szerencse, hogy egy-kettőre megérkeztünk a Konzervgyár irodaépülete elé, amelynek kertjében fázósan és fehéren dideregtek a dérverte fenyők. Milyen üdítőek és egyértelműek a maguk természetességében az örökzöldek! A növények nem tudnak ravaszkodni, hozzájuk nem ér fel a zavar-keltő politizálók rontó szelleme.

– Csongovai Tamás elnök-vezérigazgatót keresem – mondtam a portásnak, arra gondolva, hogy a vezér igen szigorú titkárnője azt mondta telefonon, ne próbáljak besurranni a műhelyekbe, a vezérigazgató úr engedélye nélkül nem állhatok szóba a gyár munkásaival. Így hát engedelmesen felbattyogtam az emeletre, hogy megkérjem az igen nagy úr idevonatkozó engedélyét, de azért mélyen eltitkoljam előle jövetelem valódi okát. Szemügyre kívántam venni a rettegett maffiózót, a szuperautó tulajdonosát, akit – a másik négy igazgatóval együtt – egekbe emelt a munkásnyúzó tőke...

A névtelen levélíró nem is próbáltam megkeresni. Nem azért rejtőzött el, hogy majd éppen egy újságírónak adja ki magát!

Amint benyitottunk a vezérigazgató rezidenciájára, egyetlen szemvillanással fölmértem: örökség lehet ez is. Láttam már néhány vezérigazgatói irodát, de ilyen előkelően reprezentatív a Kádár-rendszer elaggott vezéreinek egynémely irodájában való megfordultomban is kevésszer. Ezek meg itt sorban egymásba nyílnak. Hát persze, ennyi vezetőnek nem akármilyen irodák, tárgyalótermek dukálnak! Uramatyám, mekkora terem, s mindössze két asztal van benne! Ott szemben bőrfotelok vesznek körül egy kis dohányzóasztalt, ekkora légtérnek egy kis dohányfüst meg se kottyan. Emitt, az ajtótól jobbra a vezér íróasztala, mögötte ő maga. Szép szál ember. Arról pedig eleve meg vagyok győződve, hogy ő a legokosabb lény a vállalatnál. Kértek is ám félni tőle!

Bemutatkozás után letelepszem Csongovai Tamás íróasztalának külső oldalára, ő meg a szemüvege mögül fürkészget, s aztán meg is kérdez, hogy miféle koncepció hozott ide.

Próbálok elengedni a fülem mellett a gyanúsítást. Koncepció?... Magát ezt a szót sem szeretem. Nem vagyok nyomozó. Csakhogy itt

van a levél a zsebemben. Ha itt van, hát itt van. Nem fogom nyomban kiteregetni a kártyáimat!

– Munkásokkal akarok beszélni – mondom. Valami élő riportot írnék a gyárról. Írtam már alulnézetből, írnék felülnézetből is, ha méltóztatik kötélnék állni. – Engedje meg, hogy lemenjek az üzembe.

Ilyesmiket mondtam a vezérnek, meg azt is, hogy kiraboltak. Ellopták a magnómat is, így majd emlékezetből rekonstruálom saját szavaimat is.

Mielőtt adott egy kísérőt, előttem hangosan végiggondolta, hogy négy igazgatója közül melyiket rendelje mellém. Hozzáette: szívesen tájékoztat a vállalat általános helyzetéről, elmondaná a történetét eleitől fogva, én viszont azt feleltem, beérem egy szép nővel, nem kell rögtön igazgató... Különösen érdekelné a részvénytársasággá alakulás története, ezen belül a munkavállalói résztulajdonosi kormányprogram gyakorlati megvalósításának lehetősége és hogyanja.

Ímígyen táncikáltunk, noha csak üldögéltünk... Aztán az egyre rokonszenvesebb vezérigazgató elmondta, hogy 1991 júniusában az Állami Vagyonügynökség eladta a Kecskeméti Konzervgyárat a Heinz-Hillsdon amerikai-angol cégnek, pontosabban e cég Magyar Foods képviseletének. A vállalat 95 százalékát 50–50 százalékban vette meg két külföldi cég, 5 százaléka pedig megmaradt a konzervgyár dolgozóinak, beleértve ebbe mind a négy igazgatót, mind a vezérigazgatót, aki a többiekhez hasonlóan alkalmazottja immár a Magyar Foodsnak, amelynek éppen idevárja a képviselőit, hogy az MRP-ről, vagyis a munkavállalói résztulajdonosi program kérdéseiről és a fejlesztésről tárgyaljanak.

– Fejleszteni fogjuk a vállalatot – mondta Csongovai Tamás. – A vételár 20 százalékát a vagyonügynökség visszajuttatta a vállalatunknak, az amerikai és az angol tulajdonos pedig garantálja, hogy három évig nem viszi ki a hasznot.

Milyen nagylelkűek az ügynökök! Tehát a vételár 20 százalékát visszaadták a Kecskeméti Konzervgyárnak. A 80 százalékát pedig eltették. Hová? Bankokba. Mit csinálnak ott az ilyen és ehhez hasonló privatizációs bevételekből származó pénzekkel? Kamatoztatják. Kamatlábaztatják. Forgatják. Elosztják? Kiknek? A hitelképeseknek. Például bankoknak, gazdagoknak. Hogy épülhessenek új bankok!

Épülnek is, ragyogóbbnál ragyogóbbak. Az értéktermelés szünetelhet, válság van, a munkások elmehetnek, örüljenek, hogy elvesztették láncukat, örüljenek a rabok, immár szabadok. Legszabadabbak a munkanélküliek. Hogy a tegnapi rabszolgák nem hitelképesek?

Hogy mi lesz három év múlva? Kit érdekel! A vállalat itt marad. Ha megmarad. Az amerikai és az angol garantálja, hogy három évig nem viszik ki a hasznát.

– Nem darabolták fel káéftékké a konzervgyárat?

– Nem.

Csodálkozom és hitetlenkedtem, mert legtöbb helyen azt tapasztaltam, hogy a régi vezetői garnitúra előbb kijavázta a rájuk bízott vállalatokat, amennyire tehették, húzták belőle egyéni hasznukat is, nem őrizték meg a jót sem, hagyták leromlani az egészet, majd potom pénzért lehetőleg eladtak mindent. Hogy mennyi is a „potom pénz”, hogy valójában mennyit ér egy-egy vállalat, azt pontosan tudni igen nehéz. A vevőnek keveset ér. Az eladó pedig – ha nem igazi gazdája a rábízott magyar vagyonnak – a köztulajdonból „természetesen” minél nagyobb koncot próbál kiszakítani saját magának és társainak. Ezek a spontánul szakító-privatizáló mozdulatok a dögkeselyűk tépő mozdulataira emlékeztetnek. Haláltáncot járnak. Meglehet. De az ő táncukba azok a kiközösítettek rokkannak bele, akik nem tudnak tépni, mert nem is férnek hozzá a vagyonhoz, a dögtetemhez. És finnyások is szegények, mert kényszerhelyzetük folytán mindenkor a saját erkölcsi mértékük szerint lophatnak például csavarhúzó, garast...

– Nem engedtem feldarabolni a gyárat – folytatja a vezérigazgató.

– De ez sem csak az én érdemem, hanem valamennyiünké. Sikerült egyben tartani a vállalatot, s így adtuk el. Az érdem közös, ahogy a munka is az. Az lesz a továbbiakban is. Kihasíthattuk volna magunknak a legjobb részeket, itt is fölmerült, hogy káéftézzünk, de nem akartunk leromlani, ahogy a konzervipar vállalatainak többsége padlóra küldte önmagát.

– Nemcsak a konzerviparral történt ez – jegyzem meg az átmenet bájos tényeire, szélhámosaira, a privatizáció lovagjaira gondolva. Meg az Express-újságra is, melyből az eladó cégek, káéfték hirdetései között árad a magukat töméntelen mennyiségben hirdető kurvák

és kuplerájok pénzsóvár döglehelete. Micsoda kordokumentumot lehetne összeállítani hirdetésekéből!

- Hogyan tudták megőrizni a konzervgyárat?
- Ragaszkodtunk a magunkéhoz. Úgy újultunk meg, ahogy lehetett, arra támaszkodtunk, ami adva volt: hagyományos értékeinkre. Megőriztük keleti piacainkat, meghódítottunk újakat is, például bébi-ételekkel, nyereséggel zártuk az évet 1991-ben is. Különösen nyereségesek voltunk a privatizációt követő hét hónapban, amikor a szállításaink 100 millió forint eredményt hoztak.

Ahogy hallgatom a vezérigazgatót, egyre nő bennem iránta a tisztelet. Hiszen akkor a levél körül valami itt nem stimmel...

- Hány embert küldtek el?
- Nem küldtünk el egyet sem. Aki akart, korkedvezménnyel el lehetett nyugdíjba. De csak az, aki menni akart.
- Hányan vannak most?
- A két telepen összesen ezerháromszázan.
- És hányan voltak?
- Ezerhatszázan. Csak az ment nyugdíjba, aki menni akart, aki megérdemelte. A távozók többsége nő volt. A szerződéses munkaviszonyban levők közül mindössze nyolc embernek mondtunk fel. Azoknak, akikkel szezonmunkára kötöttünk szerződéseket.

- Itt nem kell félni a munkanélküliségtől?
- Félelemre semmi ok. Aki akarja, becsületes munkával megtarthatja munkahelyét. Akad ugyan például villanyszerelő, akivel vitatkozni kell, hogy ezentúl nem úgy lesz, ahogyan volt! Ha elvégezte napi egyórai javító-szerelői munkáját a gépsoron, ha zavartalanul működik az automata, be kell állni a sorba a többiek közé. Muszáj lesz változtatni a szemléleten. Ha lemegy az üzembe, meglátja: nálunk nincs lébecoló ember. De aki nagyon elfárad, pihenhet is egy kicsit. Nem hajszoljuk halálra az embereinket. Ez nem érdekünk. Éppen annyian vagyunk, amennyire szükség van a feladatok gördülékeny elvégzéséhez.

Úgy tűnik, Csongovai Tamás nem emberevő. Akkor viszont a levelíró... De ne siessük el a dolgot! Előbb megtudom, hogy a vezérigazgató 1990 óta ül jelenlegi székében, azelőtt főmérnöke volt a vállalatnak. Eleitől fogva a konzerviparban dolgozik.

Előkapom a levelet, leteszem az asztalra a vezér elé. Látni akarom, hogyan reagál. Olvas. Nem változik el a színe. Hanem akkorát nevet rajta, hogy azt hiszem, nyomban örömtáncra perdül.

– Nem mondom, hogy nincs benne igazság. Ezt a levelet érdemes volna elemezni. Nem én hoztam ide a feleségemet, hanem ő hozott ide engem hatvanhatban Hatvanból, amikor férjül vett! Ő itt volt üzemvezető, majd elment, kilépett, most pedig visszajött. Itt volt a sógornőm is, kitűnő üzemmérnök. A rokonság nem mindenütt maf-fia. Az is igaz, hogy 13,5 százalékkal emeltük az órabéreket, de arról nem ír a levélíró, hogy nem is oly régen pedig 20 százalékkal emeltük a béreket. Mi így szórjuk a pénzt két kézzel! Még hozzá infláció idején! Így harcolunk a tulajdonosnál a dolgozók béréért, mert csak akkor dolgoznak jól, ha nincsenek tele gondokkal-bajokkal.

– Bérügyekbe is beleszól a tulajdonos?

– Nem, ő a költségekkel számol, a költségeket nem léphetjük túl. Szabad kezet kaptunk a működéshez.

– Az is benne van a levélben, hogy a dolgozók félnek, hogy itt szólni sem szabad. Mert aki szól, repül. Így van?

– Kérdezze meg a dolgozókat. Beszéljen velük. De az igaz, hogy a szabadrablások a kormány ellen hangolják az embereket. A kormány nem lehet ott mindenütt. De fordítsuk meg a képletet! A levélíró logikája szerint ahol és amikor jól mennek a dolgok, ott és akkor a kormányra szavaznak a választók. Vagyis a felemelkedés időszakában – mi abban vagyunk! – az MDF-re szavaznak a polgárok. A gazdaságról általában nem mondható el, hogy a felemelkedés időszakában van, amiből nem az következik, hogy minden rossznak a kormány az oka. A bajok forrása szerteágazó és az előző rendszerben gyökerezik. Kérdezze meg a dolgozókat, kérdezzen meg közülük bárkit! Ha azt mondják, hogy kárt teszünk nekik, átadjuk a felelősséget és a vele járó fizetésünket másoknak. Kérdezze csak meg! Jobban tetszene nekik igazgatóként egy szegény ördög?

– Mennyi a fizetése önnek?

– Elégedett vagyok vele. Az alaphérem magasabb a prémiumomnál.

– Mennyi?

– Azt nem mondom meg. Érje be annyival, hogy 35–37 százalékkal több, mint amennyi tavaly januárban volt. Erről is a tulajdonosok döntöttek, ahogy az autókról.

– Milyen autót kaptak?

– Opelt. Pénzt kaptam rá, s az autót itt vettem Kecskeméten. Eddig volt sofőröm, most viszont nincs. Így ésszerűbb. Elmondhatok ezekre egy anekdotát. Báró Hatvany Lajos behívatta az igazgatóját. Alaposan leteremtette, mondván neki: itt van ennyi meg ennyi pénz, utazzék ezentúl első osztályon, mert én nem engedhetem meg magamnak, hogy a tisztviselőm harmadik osztályon utazzon!

Elköszöntem erre a vezérigazgatótól, lementem az üzembe, hogy elbeszélgessek a másik osztály „utasaival”.

Örültem neki, hogy Lezsák Sándor nem dobta papírkosárba a névtelen levelet, melynek írója ravaszul vagy őszintén aggódott az MDF-ért és a Kecskeméti Konzervgyár „elnyomott” munkásaiért. Jó, hogy a levél nyomán elmentem Kecskemétre és megismerkedtem az ottani állapotokkal.

Révész Sándorné értékesítési, termelési és információs osztályvezető jött el velem az üzemekbe, hogy a hatalmas csarnokokban közelről lássam a termelés folyamatait. Megismerkedtem jónéhány emberrel a fehér csempéktől ragyogó pihenőben.

Tehát itt pihenik ki egy kicsit a fáradalmaikat – néztem körül a ragyogóan tiszta helyiségben. Öten-hatan itták a kávéjukat, szívták cigarettájukat, beszélgettek, s aztán mentek, folytatták dolgukat az automata diktálta ütemben.

– Amióta a karkedvezményesek nyugdíjba mentek – mondta Rétfalvi András csoportvezető – kevesebben vagyunk, s ezért több a munka. A létszámcsoökkentést belső átszervezéssel oldottuk meg. Kevesebben többet és jobban dolgozunk.

– Érdeemes?

– Meg kell becsülni magunkat és a munkahelyünket is. Bizakodunk, hogy majd többet keresünk.

A szemközti asztalnál fiatalasszony körmöl, s közben barátságos hangon utasításokat osztogat a hozzá fordulóknak. A tűzről pattant menyecskét Erzsikének szólítják. Fodor Péterné ő, négy gyermek édesanyja, a kettes üzem művezetője.

– Az egyik gyerekem már dolgozik, a másik katona, kettő még iskolába jár – sorolja sebesen. – Itt dolgozik a férjem is, lakatos, éppen délutános. Egyikünk jön, másikunk megy, de néha találkozunk is – röppenti el egy szép mosolyát, majd dicsekvés nélkül azt is elárulja, hogy családi házában laknak, s havonta 40–45 ezer forintot keresnek tisztán.

– Magasak az árak, nagy az infláció, ahhoz képest keresünk keveset – mondja Rétfalvi András. – Így hát a kupa elérhetetlen. Meg kell gondolni, mikor nyúljunk utána! Az én feleségem is itt dolgozik, havonta mi csak harmincezret viszünk haza. A lányunk hét, a fiunk tizennégy éves, muszáj pluszmunkát vállalni. Van egy darab földünk, azon gazdálkodunk, ahogy errefelé többen. Fűszerpaprikát termelünk, piacozunk, megállás nélkül dolgozunk. – Rétfalvi András eltűnődve megjegyzi: – Sok örömünk van a gyerekeinkben. Jól tanulnak. Azt szeretnénk, ha ők többre vihetnék.

Szóra szó, s mert kíváncsi vagyok rá, mennyire tájékozottak a saját helyzetükről, megkérdezem: tudják-e, miért fontos ez a mai nap?

– Jön az amerikai és az angol tulajdonos!

– Dehogyan amerikai meg angol... Holland – szögezi le egy másik asszony.

– Nem mindegy, ha nem magyar? – replikázik valaki a csempefalnak dőlve.

– Lesz dolgozói részjegy?

– Nekünk? Mi legföljebb a munka vagy a munkanélküliség közül választhatunk.

– Korábban nem öt, hanem tíz százalékról volt szó – mondja Tóth Ferenc üzemmmérnök, a bébiüzem vezetője.

– Vesznek a dolgozók részjegyet?

– Nincs miből.

Többen is mondják, hívják csak ide Fokti Pált, majd ő megmondja az igazat. Olyan tisztelettel említik a nevét, hogy azt gondolom, valami öreg bölcsre várunk. S jön egy huszonöt éves fiatalember. Ő a bébiüzem kombikút-kezelője, élelmiszeripari technikus.

– Én szívesen vennék részjegyet, mert úgy bebiztosíthatnám magamnak a munkahelyemet. Közvetlenül nem fenyegetnek ugyan elbocsájtással, de részjeggyel jobban érezhetném, hogy ez az enyém.

Akinek csak pár éve van a nyugdíjazásig, az nem venne részvényt, inkább fiatalokra lehetne számítani, de azokra is csak feltételezésem szerint.

- A dolgozókon sok múlik – szólta közbe Erzsike.
- Meg a pénz dönt! – mondja egy asszony.

Egymás előtt az emberek nem szeretnek rosszat mondani helyzetükről, egyáltalán nem szeretnek panaszkodni. De mi rosszat is mondhatna egy ifjú házaspár, aki az ő nála is fiatalabb feleségével naponta Nagykőrösről jár Kecskemétre. A feleség az Alföld áruház cipőosztályán eladó.

– Jól élünk – mondja a fiatalember –, lakásunk van. A kombikút pedig azt csinálja, amit akarok. Főz, kever, aprít, légtelenít. Automata.

Elhagytuk a pihenőt, a bébiüzemben vagyunk. Ragyogó tisztaság mindenütt, ragyogóak a főkötős lányok és asszonyok a gépsoron, kocognak a szalagon a kis üvegecskék, valahol bölcsőben, bébiágyban jóllakottan kacagnak a csecsemők.

Fokti Pál nyomja a gombot. A kombikútból jókora dézsa emelkedik, tele jóillatú péppel. Valami nagy „szájba” borul a dézsa tartalma, s csaknem úgy ömlik át a pép a bonyolult csőrendszeren, ahogy majd a drága gyerek édes belein. Csakhogy itt a szalagon vonuló üvegecskébe csordul a vitamindús éték.

Nekem úgy tűnik, hogy a szalagnál álldogáló lányok és fiúk – természetesen vannak a szalagon fiúk is – csaknem közönyösen nézik a megszokott bűvészműtárgyat.

Kapnak vitamint a felnőttek is, de nekik egy másik csarnokban csomagolják az asszonyok, történetesen a céklát.

– Ebben az üzemben egy műszak alatt öt-hatezer üveg céklát teszünk el.

Elképesztő mennyiség! S ezt mind megeszik az emberek. Két munkásasszony megállás nélkül rakja a szalagról lefutó öt kilós dunsztosüvegeket egy jókora kádba, s aztán magát a kádat géppel emelik be a dunsztolóba.

– Ma délután répa készül, szezonnak megfelelően, majd például zöldborsó, csemegekukorica, mikor mi van soron – mondja a művezető.

Nézzük a hatalmas méretű raktárak ugyancsak hatalmas bálahegyeit. Ez mind konzerv, mind befőtt, gyümölcs, vitamindús táplálék, kinek-kinek kedve és étvágya szerint: káposzta, uborka, ami csak kell. Vihetik. Viszik is, a készlet folyamatosan változik.

Mire Mészáros Jánosné készáru-raktárvezető megmutatja mind a négy raktárát, akkora területet járunk be, csaknem elkopik a lábunk. Hordják-viszik a bálákba csomagolt befőtteket hazai éttermekbe, boltokba, viszik külföldre, például Lengyelországba, Németországba, szállítják a FÁK országaiba, ahova csak kell.

– Az elmúlt év második felében a FÁK-országok egyetlen megrendelőjének – mondta a vezérigazgató – csak bébiételből 60 vagonnal szállítottunk.

– És újabb piacok vannak kilátásban. Megetetjük Amerikát is.

Úgy legyen. S miért ne? A szalagokon sorakozó üvegekben benne vannak a napsugarak, a magyar föld sok-sok édes sója, hajnalok harmata, mérsékelt égövünk jó levegője, aranyat érő májusi esője, a palántázó kertész térdeplő mozdulata, kert-Magyarország reménye, az agrármérnök és a technológus esze és szíve, a szalagon dolgozó munkásnök figyelme, benne van a Kecskeméti Konzervgyár mindelestül. Ahogy benne van a ringó bölcsőben a baba, csecsemőben a bébiétel, – szép reklámplakát a városban.

Ring, 1993. január

Országos Széchényi Könyvtár

Ne temessék be az uránbányát!

– Mi, öreg uránbányászok... – mondja Borbás János nyugdíjas portás a Mecsekurán kapujában –, én meg alaposan elcsodálkozom a fiatalember kackiás bajuszán, jóvágású arcán, csaknem daliás természetén.

– Öregek?...

– Az uránban a harmincöt éves bányász már öregnek számít – mondják egyszerre többen is az „öregek” közül, akik ott vakaróznak – bocsánat: igen fontos munkát végeznek már reggel hatkor – a sorompó melletti kulipintyóban. Megfordul a fejében: vajon minek ide fegyveres őr? Ki bírma hazavinni a falujába egy jókora érc-tömböt? Vagy talán ez a fegyveres ma is a régi „titkot” őrzí? Netán arra vigyáz, nehogy az éjszaka leple alatt a kormány betemettesse az uránbányát?

Műszakváltás ideje ez, azért vannak annyian a portán. A sildes sapkás szidja a kormányt és az Új Magyarországot is, mondván: nem hiszi, hogy bárki is segíthetne, pedig itt minden ember az uránért aggodik. De ha egyszer betemetik a bányát, ki ad akkor majd munkát és kenyeret ennyi embernek?

A harmincnyolc éves nyugdíjas Borbás úr megmagyarázza: ő háromszor műszakot nyomott le a föld alatt, s annyi munka után az uránbányász elmehet nyugdíjba, akár van baja, akár nincs. Bajt, betegséget itt igazán nem nehéz összeszedni, senki sem lát bele a bányászba, igazán még az orvos sem. Ám az „öregek” már nem önmagukért aggodnak, hanem a lentiekért, sőt a fentiekért is. A fegyveressel együtt itt a portán nekik – azt mondják: az országnak – őrzik a bányát.

Egy szinttel magasabbra megyünk, hogy Bánik Jenő ügyvezető igazgatótól megtudjuk a részletesebb körülményeket és a mélyebb igazságot az uránbányáról.

– A korábbi Mecseki Ércbányászati Vállalat az átalakulás során tizenhét önálló tevékenységét végző Kft.-re bomlott, köztük például olyanra, amilyen a részvénytársasági formában működő öntöde, amit még a hatvanas években hívtak életre itt az öntvényhiány. Tizennyol-

cadik társaságként alakult meg a Mecsekurán Kft. 1992. április 1-jén. A kiválás időszakában durván kétezren voltunk, most pedig 1760-an vagyunk. A mi feladatunk kizárólag az érctermelés és -feldolgozás. A szervezet kialakítása után a Mecseki Ércbányászati Vállalat is megmaradt. Jelenleg kilencven-száz fővel működnek, kezelik a különböző társaságok vagyont, továbbá a jelentős humánköltségekkel, járadékokkal foglalkoznak, és intézik a környezetvédelmi ügyeket.

A Mecsekurán a Paksi Atomerőmű megrendelésére uránkoncentrátumot állít elő, amit további feldolgozásra Oroszországba szállítanak, s onnan Paksra fűtőelemként kerül vissza az urán. A fűtőelem gyártása speciális, nagy felkészültséget igénylő munka, amit Magyarországon nem lehet és nem is érdemes elvégezni.

– Tudják-e, hogy mennyi ércanyag van a Mecsekben? Érdemes-e nagy pénzeket befektetni a kitermelésbe? Ha nem, mi lesz az emberekkel?

– A feltárt uránérc, nagyobb befektetés nélkül, két-három évre elegendő munkát ad a jelenlegi létszámnak. Talán könnyű belátni, hogy mekkora szükség van a magyar uránra, ha elgondoljuk, hogy a Pakson előállított villamosenergia ötven százaléka az itt bányászott uránérből származik. Olyan perspektivikus készleteink is vannak, amelyeket bizonyos beruházások után hosszabb távon is érdemes kitermelni. A kitermelés nagysága a beruházás függvénye. Eddig öt bánya működött. Az elsőt és a másodikat már több éve bezártuk, a harmadik bezárása most van folyamatban, a négyes és ötös akna még működik. Ezeknek az üzemeltetéséhez nagyobb értékű beruházásra nincs szükség, noha a szerszámokra az emberek folyton panaszkodnak. Külszíni fűrészekkel megkutattuk a hatos számú aknát is, de csak további kutatások alapján mondhatjuk, hogy itt is gazdag urántartalmú kőzetlencsék vannak a földben, s hogy érdemes nem kis összeget befektetni. Volt ugyan beruházási programunk, de a megvalósításáról le kellett mondani a körülmények miatt.

Az ércbányászat korszerűsége attól függ, hogy bizonyos ércesedési körülmények között milyen eszközöket lehet használni. Legkorszerűbben Kanadában és Ausztráliában bányásznak, hatalmas monstorumokkal a külszínen, s nem ilyen – viszonylag alacsony – érctartalom mellett. A Mecsekuránban nagy gépeket nemigen használhatnak.

Nálunk mélyen és kis lencséekben van jelen az urán, s ezért elég sok meddő marad fúrások után. Adott geológiai és pénzügyi körülmények között nem sok fejlesztésre kínálkozik lehetőség.

1990. január 1-jétől az, aki az uránbányában háromezer műszakot ledolgozott vájvégen, illetve négyezer műszakot kiszolgálóként, nem dolgozhat tovább a föld alatt. Munkája után megkapja az átlagkeresetének hatvanhárom százalékát, s utána oda megy, ahova akar és annyit keres még ehhez, amennyit tud.

Teljesen érthető tehát, hogy a portás Borbás úr félti havi tízezer forintját, amit a huszontháromezer forint nyugdíjához keres. Érthető, hogy félti kenyéradó bányáját. Ki merné irigyelni tőle a havi harmincháromezer forint jövedelmet? Harmincnyolc éves korára megdolgozott érte, hogy a hátralevőt viszonylagos anyagai függetlenségben élje le a családjával együtt. S talán jobb, ha nem is viszonyítunk, nem is számolunk, hogy mennyit ér ez a pénz manapság és mennyit ér majd holnap, holnapután, tartható-e a megszokott életszínvonal. És akkor még föl sem merült, hogy van-e neki valamilyen bányában szerzett betegsége. A nyugdíjba vonuló bányász választhat is: ha az állapota indokolja és kedvezőbb neki, rokkantsági nyugdíjba vonulhat, de a hatvanhárom százalékos járadékot is választhatja.

Azért rendelkeztek így, hogy a kényszerűen rehabilitáltak számát minimálisra csökkentsék. Az intézkedés kiállja a nemzetközi összehasonlítás próbáját. Tizenöt-husz bányában eltöltött év alatt a szervezet különösebben nem károsodik. A magyar bányászatban ez a kedvezmény két helyen érvényes: a Mecseki Szénbányában és az uránbányászatban.

Bánik Jenő megemlítette, hogy ez első háromnegyed-éves üzleti évet a Mecsekurán veszteséggel zárta, mert kevés műszakot dolgozhattak, s mert az 1992. október 3-án bekövetkezett bányaszerencsétlenség következtében kiesett a Mecsekurán legnagyobb szállítóaknája. A termeléskiesés mellett az igazi tragédia a három ember halála volt. A munkahelyeket át kellett telepíteni, ebből adódóan még 1993. júniusában is gondok vannak a megrendelő igényeinek kielégítésével. A helyreállításnak hatalmas költségvonzata van s még nem érték a munka végére. Lényegesen megnöttek a szállítási útvonalak, meg kell kerülni a berobbant aknát. A pótlólagos költségeket nemcsak a

helyreállítási költségek növelik, a munkakörülmények romlása az embereket is jobban igénybe veszi, ezzel együtt csökkent a teljesítmény is, még 1993 januárjában is több műszak kiesett a termelésből. Mindezek miatt a Mecsekurán – Pakssal megegyezve – 54 tonnával csökkentette éves termelési tevét: 434 tonna anyag helyett 383 tonnát szállít, s ez a hiány durván számolva 260–280 millió forint árbevételkiesést jelent. A Mecsekurán állami támogatásra nem számíthat, tartozásait a saját erejéből csak csökkenteni tudja.

Az uránbányának nincs felélhető saját vagyona, nem játszhatja el azt, amit más vállalatok. Egymilliárd forint értékű törzstőkéje olyan szállítóaknákat, gépsorokat, feldolgozó-épületeket tartalmaz, amelyeket lehetetlen eladni. Ebből adódóan kicsi a választási lehetőségük. Vagy felgyorsítják a termelést, vagy félreállnak.

– Mi termelni akarunk – mondta az igazgató –, de 1989 óta csikisukit játszanak velünk, riogatnak bennünket, folyton be akarják zárni a bányát. Az uránbánya bezárását a Németh-kormány határozta el, a bezárás szándékát az Antall-kormány is elfogadta, de lehetőséget adott a működésre, állami támogatás nélkül.

– Ismét felröppent a hír, hogy bezárják a bányát. Mit szólnak hozzá a bányászok? Hogyan lehet így dolgozni?

– Ilyen körülmények között rendkívül nehéz fegyelmet tartani. Majd meglátják, ha lemennek a bányába... Legtöbben azt mondják: amíg itt vagyok, csak dolgozgatok, közben intézem a sorsomat. Sokan rehabilitációra játszanak. A bányászoknak megvan rá a lehetőségük. Ahogy lehet, építgetik a második vonalat a feketegazdaságban és másodállásban. Élni kell, senki sem akar meghalni a bányáért. A rendezetlen állapot sokáig nem tartható, nem szabad hitegetni, bizonytalanságban tartani az embereket.

A fegyelmetlenség okait és következményeit nemcsak a bányai-gazgatóságon és ezer méter mélyen a föld alatt kell végiggondolni, hanem kormány szinten is, ahol támogatás és döntés helyett haboznak.

Az 1760 ember közül 430-an dolgoznak vájvégen. Ennyi ember termel. Ami nem azt jelenti, hogy a többiek teljesen fölöslegesek...

Azt mondják a Mecsekuránál, az is bolond, aki az elmúlt öt-tíz évben bányásznak adta a gyerekeit. Az utánpótlás minősége fokozato-

san romlik, a gazdaság általános züllése maga után vonta a vágárszakmunkás-képzés színvonalának csökkenését. Ki megy ma bányamérnöknek? Főiskolán, egyetemen bányamérnök helyett környezetvédelmi mérnököt képeznek.

Minden tekintetben rendezetlen a helyzet. Egyre több bányász él törvényes jogával: elmegy táppénzre. Így is fogy a már csökkentett termeléshez szükséges létszám. Az emberhiányt külföldről kell pótolni: a Mecsekuránba mostanában vettek föl negyven lengyel bányászt, 1993 nyarán harminc ukrán bányász föl vételét tervezik. Vanak itt erdélyi magyarok is, románok is. Ha nem vették volna fel őket, nem tudnák felhozni a szükséges mennyiségű uránércet. Akkor az ötven bányász hiánya miatt veszélybe kerülne ezerhétszáz ember munkahelye, nem tudnák teljesíteni a szerződésből fakadó szállítási kötelezettségeiket, energiahány állna elő...

Fejetlenség fenn, fejetlenség lenn. Ki-ki úgy oldja meg saját gondjait, ahogy tudja.

Fizetésnapon a táppénzen levő magyar bányászok szemberöhgik azokat a társaikat, akik ma is leszálltak a föld alá. A vagányabbak meglobogtatják a fizetési papirokat: na, komám, ki keresett többet?...

– Munkamorál? Becsület? Marhaság az egész... Kinek fáj oda-fönn, mi megy ideleln? Káosz ott, káosz itt. Nem csoda, hogy némelyek azt mondják: remek helyzet, remek törvény ez, felség! Gazdagodhatnak, mi meg elsüllyedhetünk a bányabéka segge alá!

Gyerünk a föld alá! Annak rendje-módja szerint beöltözünk. Éppen olyanoknak látszunk, amilyenek a bányászok. Zörgő-csörömpölő lifttel szállunk alá „poklokra”. Nem olyan könnyedén suhan a vasketrec, mint ahogy az elegáns és bámulatra méltó bankok külsején vagy belsejében, a pénz „mennyországaiban” suhanó, csillogó-villogó felvonó! Itt-ott elakadunk. Se le, se föl. Ugyanannyira nem egyszerű lejutni, amennyire nem egyszerű felemelkedni a középosztályba, nem szólva a felső tízezer világáról; kísérom és útítársam egy férfi és egy nő. A hetedik szinten megállítja alászálló kosarunkat egy bányászcsapat. Hogyan-hogyan nem, egy fiatalember megérzi a nőszagot:

– Lányok-bányók, földi boszorkányok, föld alatt laktok... – skandálja a régi gyerekverset.

Nevetés nem csattan, inkább csak felfénylenek kicsit a földalatti arkok a hetedik szinten. Lejjebb megyünk a tizedik, majd a tizenhar-
madik szintre. Itt a nyelv is akadozik, nem forog olyan simán, gördü-
lékenyen, ahogy például a pécsi tévétorony 71 méter magas, szép ki-
látást nyújtó teraszán. Elbűvölő ott a kilátás a városra és a környező
hegyekre. Itt pedig, a kanyargós, földalatti alagutakban látni is alig
lehet.

Lanovkázunk is a vágatokban néhány kilométert. Hintázunk, ne-
vetgélünk, fogócskázunk az ingó-bingó függőszékeken. Csaknem
úgy éreztük magunkat, ahogy a Lomnici csúcs havas hóhegyei kö-
zött!

– Megy a munka? – kérdezem egy mellettünk elcaplató csapat bá-
nyásztól félvállról, s érzem, milyen suta a kérdésem is. Ki is merné
megkérdezni ilyen körülmények között a lentieket: uraim, miért csak
tessék-lássék dolgoznak?

Felelet helyett egy bányász rámutatott a porban heverő, kopott kő-
kaparóra, s azt mondta, olyan elavult a kérdésem, amilyen az a szer-
szám. Orbán Árpád csoportvezető hozzátette:

– Mondják meg Varga Ernő bányaigazgatónak, adjon jobb szer-
számokat. Ezekkel nem lehet dolgozni. A kormánynak meg azt
mondják meg, ha mégis be akarják temetni az uránbányát, minket is
betemethetnek vele együtt.

– Tréfál?

– Mi innen nem megyünk fel! – hangzott elég vészjóslóan a sötét-
ben, s aztán ment a csapat tovább az egerúton, ki tudja, hová.

A tavalyi robbanás közelében, ahol három bányász a halálát lelte,
a beomlott sziklafal közelében a költővel azon tűnődtem: *Ha beom-
lanak a bányát vázázó oszlopok...* valóban újra nyitják a bányászok
az aknát? *Amíg szívük dobog.*

Kulcsár László főmérnök-helyettes vezetésével és a saját sze-
münkkel láttuk: fantasztikus érték van a föld alatti alagutakban: gé-
pek, berendezések, huzalok, villanyvezetékek, telefonkábelek, állo-
mások...– Csak a hozzáértők tudnák megmondani, mennyi pénzt öl-
tek a vágatokba eleitől fogva. S ki merné „forintosítani” a sok vért és
verejtéket? S igaz lehet-e az, hogy hatalmas a már föltárt és a még
föltáratlan kincs? A magyar urán... Tisztelet a bányászoknak, akik

alászálltak és alászállnak e kincsekért a föld veszélyes, huzatos, büdös gyomrába, hogy felhozzák az energiát, a világosságot!

– Kevés az ember – ismétli Tóth Péter bányamérnök a már többször hallott igazságot, miközben leülünk egy gerendára a félhomályban. – A magyarok közül a régiek elmentek táppénzre – folytatja. – Az orvosok is a kisebbik ellenállást választják. Érthető. Nemigen vizsgálják, hogy ki szimulál, ki beteg valóban. Az orvosok sem vállalják a kockázatot, senki sem tévedhetetlen, hiszen itt is fáj, ott is fáj... Kevesen vagyunk egyelőre, mégis nagy könnyelműség lenne bezárni a bányát.

Kicsit hallgatunk, aztán Tóth Péter megnyomja a hangsúlyt:

– Ha az állam pár hónapra elegendő támogatást adna, mi megoldanánk a problémákat. Arra is gondolni kellene, hogy az itteni rossz hangulat a visszajára is fordítható. A bánya nemcsak gazdasági kérdés, politikai tényező is. A környező falvakból – például Sásdról, Bonyhádról, Szentlőrincről – és a városból bejáró dolgozók mindennütt meghatározói a politikai hangulatnak. Így lesz a következő választásokon is.

Miután bejártuk a tizedik szintet is, visszamentünk a tizenharmadikra, hogy ne induljunk el üres kézzel. Nagy csörömpöléssel két uránérccel megpakolt csillét löktek be hozzánk a felvonóba, s aztán hasznos terhünkkel fölemelkedhettünk. Ezután részletesen megnéztük, mi történik a felszínre hozott kődarabokkal, hogyan törik és hogyan őrlik meg a „malomban”, ahonnan az anyag radiometrikus osztályozás után kőporként kerül át az ércdúsítóba.

A technológia folyamatát Éberfalvi József főtechnológus olyan szakszerűen magyarázta el, hogy mind a hallottaktól, mind a látottaktól leesett az én laikus állam. A kőmorzsolást talán könnyű elképzelni, a hatalmas erejű kőmorzsoló gépekre sok szót ne vesztegessünk, nézzük inkább a végtelenített csavarhoz hasonló lapátokat, amint finom szemcsésre keverik a masszát, melyhez hozzáadagolják a szükséges vegyi anyagokat. Ez az anyag a csőrendszerek alagútjain a nagy pacsukákba, vastag és hatalmas oszlopokba jut, onnan pedig a porlasztóba, ahol előáll a késztermék, az elődúsított urán: a sárga por. E por fémkilójáért a paksiak hatvan dollárt fizetnek a Mecsekurán-nak. A helyszínen konténerekbe csomagolt uránt ők szállítják tovább-

bi feldolgozásra Oroszországba, majd onnan fűtőelemként tér vissza a Paksi Atomerőműbe. Egy fémkiló sárga por úgy hatvan deka uránt tartalmaz.

Varga Ernő bányaigazgató huszonkét évet dolgozott a Mecseki Ércbányászati Vállalatnál, majd elment a Mecseki Szénbányába, mert összeveszett korábbi főnökeivel, mostanában azonban visszajött a Mecsekuránba. Nagy tudású, tapasztalt szakemberként mondja:

– Hiszek az uránban. Van jövője az uránbányászatnak. Ha nem hinnék benne, nem jöttem volna vissza. Az a legnagyobb baj, hogy nincs tulajdonosa ennek a hatalmas nemzeti kincsnek.

– És hol a pénz? Hol a tőke?

– Itt ólálkodik.

– Hát az állam mit csinál? Mit tesz a kormány?

– Nem támogat minket. Az állam a tulajdonosi feladatokból csak azt vállalja, amiben nincs konfliktus. De a konfliktus nélküli állapot hasonló a betemetett bányához. Hamarosan találkozunk az ipari miniszterrel. Majd meglátjuk, mi lesz.

– Magad, uram, ha szolgád nincsen?

– Úgy valahogy. De tudni kell: Magyarországnak ma egyetlen gazdaságosan megközelíthető nyersanyaga van: az urán. Ha ezt a bányát bezárják, akkor Paks az oroszoktól függ. Nincs gazda, dönteni mégis kell.

– Hogyan lehetne működtetni a bányát?

– Vertikális rendszerbe helyezve, önállóan kellene működtetni a Mecsekuránt.

– Érdemes?

– Ha nekem lenne pénzem, megvenném. Így hát azt gondolom, kialakítható a rendszer az erőmű és a bánya összefüggésében. Lesz tulajdonos. Részvénytársasággá kellene alakulnunk. Vehessenek részvényt a dolgozók is, majd ők is kapjanak osztalékot.

– És mit csinál a szakszervezet?

– Lelkesedik.

A termelő uránbányák igazgatója maga elé teszi zsebszámítógépét. Ő számol, én meg írom a lényegét. A Mecsekuránban egy ember egy műszak alatt húszezer forintot termel. Ez műszakonként kétszáz dollár. Évente itt egy ember 4 millió forint termelési értéket állít elő a

vájvégen. Nagyon kevés hely van ma Magyarországon, ahol ekkora eredményt produkálnak. Ezerhétszáz dolgozóra vetítve ez az érték fejenként több mint 1,3 millió forint évente.

Új Magyarország, 1993. július 2.

Valamikor elhitették velünk, hogy igen gazdag ország vagyunk. Gyerekkoromban, az ötvenes években, s aztán még sokáig, arról suttozott az ország apraja és nagyja, hogy a magyar urán mesebeli kincs a magyar föld mélyén, de hát elviszik az oroszok, atombombát csinálnak belőle, mert meg kell védeni a birodalmat a gaz imperialistáktól...

A hatalomból irányított hazugság, a hiszékenység és az önámítás együtt különösen lehangoló volt és igen sokba került szegény magyaroknak... Mások viszont meggazdagodtak és elhatalmasodtak a hazugság kárvallottjain.

A nagy iparosítás hajnalán mennyi kincskereső hagyta el szülőföldjét, faluját, a mezőgazdaságot, mert elhitte a hazugságot. Elhitte, hogy a nehéz és veszélyes munka, az uránbányászat majd gazdaggá teszi.

Épültek városok, lakótelepek, falvak elnéptelenedtek, városok el-tömegesedtek, felépült például a pécsi Uránváros.

Évekig kutatták a föld mélyét, majd 1957-ben kezdték el az uránérc kitermelését. 1960-ban 3340, 1970-ben 7915, 1975-ben 7133, 1985-ben 7379, 1990-ben 4722 ember foglalkozott az uránnal.

A nyolcvanas évek végén évente több mint kétmilliárd forint állami támogatást kapott a bánya, az árbevétel viszont alig haladta meg az egymilliárd forintot.

1989 májusában a Németh-kormány ipari minisztere bejelentette: nem finanszírozhatjuk tovább a Mecsekurán Ércbányászati Vállalat veszteségét! A bányászlobbi és a bányászok azonban kiharcolták a folytatást. Legtovább a káefték vezető körei maradtak meg, természetesen jó fizetésekkel. Az Antall-kormány is elhalasztotta a bánya bezárását, a Horn-kormány viszont 1994. december 23-án döntött: 1997. december 31-ig fokozatosan csökkenő termelés mellett be kell zárni az 1753 dolgozót foglalkoztató bányát, mert az urán kilogram-

monkénti önköltsége a Mecsekuránban 80–100 dollár akkor, amikor a világpiacon a dúsitmány kilónként 30 dollárért is megvehető.

Végeredményben érthető, hogy a döntést halogató, bizonytalanságot tartósító kormányok csiki-csukija nyomán a Mecsekurán vezetői korábban a saját és a maradék lengyel és ukrán bányászok pillanatnyi érdekeinek megfelelően nyilatkoztak. Túlzás azt mondani, hogy hazudtak. Megszépítették eredményeiket, illúzióban ringatták magukat? Változatlanul állami támogatásra számítottak. Azt akarták, hogy ne temessék be az uránbányát.

Ma már pártpolitikai szempontból sem számottevő az uránbányászok száma: nem olyan sok az az 1700 választó... A gazdasági kényszer mellett a döntéshozók bizonyára azt is felmérték, hogy a 200 millió forint végkielégítés is megteszi hatását, noha bányászoknak, vándoroknak, szakképzetlen embereknek Pécs környékén sincs elég elhelyezkedési lehetőségük. Pedig az Egyesült Államok munkaügyi minisztériuma is bedobta magát a szegény magyar bányászok érdekében! A magyar Munkaügyi Minisztérium munkát adott egy létrehívott bizottságnak, melynek tagjai 100 kérdést tartalmazó kérdőíveket adtak a munka nélkül maradt embereknek, hogy csak töltsék ki a papírokat, úgy aztán könnyebben találhatnak munkát! Kérdőív van, de munkahely nincs. S a fejenkénti 300–500 ezer forint végkielégítés – vagy több esetben semmi – nem elég vállalkozás teremtésére. Nem csoda, hogy az amerikai módszert nemigen akarják elsajátítani a kilátástalan sorsú, depressziós alakok, s nem sokan akarják megtanulni azt sem, hogyan kell intézni a cégbírósági bejegyzést, hogyan kell pénztárkönyvet vezetni, üzleti tervet készíteni stb.

Bánik Jenő, a Mecsekurán Kft. ügyvezetője elmondta: idén 500 embert már elbocsátottak, a megmaradtak ma is elvégzik napi feladatukat. De egyre dráguló, adósságokat növelő kényszertermelést addig kell folytatni, amíg az érclelencsét ki nem bányásszák.

Eközben kitűnő szakemberek tovább kutatják az uránbánya közelében lévő bodai agyagkőzetet, amely a számítások szerint 600–800 méter vastag és 1000 méter mélységben húzódik. Fölmerült, de valószínűleg majd csak az uránbánya bezárásig dönthető el, hogy a vízzáró agyagkőzetbe temessék-e el a Paksi Atomerőmű kiégett fűtőelemeit, vagy változatlanul milliárdokért – évente 6 milliárd forintért –

szállítsák a cseljabinszki rádióaktív hulladéktemetőbe. Amíg lehet, vigyék csak.

Két és fél évig még él az uránbánya. Hatalmas munkával, ha majd betemetik, kiírhatják a fejfájára: élt 40 évet. Azt mondják, azon a sírhalmon nem lehet virág sem, mert a méhek, a méz és az ember... Ha már egyszer a „magyar atom” története visszavonhatatlan, vigyázni kell.

Érdemes volt megnyitni a sírt?

1995. május 10.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

FALURÓL FALURA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Történelmi krumplipaprikásunk

Valaki azt írta levelében a Somogy megyei Újvárfalváról, hogy „...a mi falunk nekünk ma is gyönyörű. Ezért arra pályázunk, hogy ne csak az országban, hanem egész Európában a legeslegszebb legyen”. A levélíró arra kéri az Új Magyarország szerkesztőségét: „Küldjék haza Újvárfalvára Benke Lászlót, az önök újságíróját, aki több mint 30 éve elhagyta szülőfaluját, és írja csak meg, milyen is a mi falunk. Amely egy csipetnyivel szebb is lehetne, hogyha a háború után innen elszármazott Boross Péter belügyminiszter egy kicsit is törődne a falujával. Ő többször is megígérte, hogy meglátogatja szülőfaluját, de nem képes ideérni. Legutóbbi ígérete szerint október 16-án érkezik. Vele együtt a főszerkesztő urat vagy a helyettesét, lapjuk bármelyik képviselőjét szívesen látjuk.”

Uccu neki! Gyerünk haza!

Falu – írta József Attila: Mint egy tányér krumplipaprikás...

Illik ez a kép szülőfalum piros cserepes házaira is. Szegény apám, mire meghalt, annyit kanyargott az ő krumplipaprikása körül, csaknem elfogyott az egész... Addig-addig löködte ide-oda a villájával, míg nem elköltöztek hozzám, Budapestre. Később úgy gondolták, a falu szebb is, jobb is, visszaköltöztek anyám „krumplipaprikásába”, Somogysárdra. Apám ott is addig-addig löködte tányérján a finom ételt, hol kanállal, hol villával, de azért örök humorral, míg nem fölépült a somogysárdi „villa”. Mire majdnem kész lett, márványba vésethettük apánk nevét a sárdi temetőben. Lehetséges, hogy az én dolgos apámnak a túlvilágon maga az Isten főz – mennyei krumplipaprikást?

De mindjárt itt lesz az én elhagyott „krumplipaprikásom”: Vrácsik. Valamikor Újvárfalva névre keresztelték, de a falu népe velem együtt ma is szívesebben használja a kis község eredeti nevét. Erdő és mező veszi körül. Tavasszal és nyáron rengeteg körülötte a zöld, ősszel csupa aranyló tarkaság, télen pedig, ha ad az Isten igazi telet, hóglóriában ragyog.

Hej, Somogyország! Legszebb kerted a Zaboskert, legszebb erdőd a Tölös meg a Nyíres. Csak azt nem tudom, miért Sűrű a Sűrű itt a Somogysádról Újvárfalvára vezető országút mentén, amikor ritkás.

Amint kiérek a Sűrűből, az országúttól jobbra és balra itt a Csemetekert. Mennyi fenyőcsemetét, kicsi tölgyet, juhart, nyárfavesszőt pátyolgattam a kertben dalos kedvű lányokkal és fiúkkal nyaranta, gyerekkoromban. Kis pénzt kerestünk az ötvenes évek végén, valahol mégis itt világosodott meg bennem, hogy csak a munka szent. Nem a tulajdon és nem is a pénz. Csak az örömmel végzett munka szent. Csak az emelheti fel a földre görnyedő ember el-elnehezülő lelkét. Szerettük a magot, amit Ballér Laciék termeltek Nadalosban, szerettük a csemetéket, s úgy szerettük egymást is, ahogyan anyánk nyelvén századok óta él: közü akaratú. Pedig hányszor rásuhintott falunkra karikásostorával a történelem, hányszor szétszórta közös akaratunkat, közösségünket!

Mint akik félnek valamitől az erdőben vagy a tisztáson, hát azért dalolnak, meg azért, mert örülni igazán szeretnek. Úgy szállt az ének a Csemetekertben. Kapával kezében a sorban Torma Rózsi énekelt elől. Amint megerősödtek a földben, majd őszi és téli pólyájukban a csemeték, daloltunk az irtáson, kitelepítéskor ugyanúgy, ahogy kapáláskor. Szehágel Éva ma is ragyogó arccal meséli: jól megkergette Pékó Bélát a kenyérért, de aztán amire elérte, Béla az egész veknit megette. Olykor tizen, tizenöten is sorakoztunk egymás mellett a hol sárga, hol szürke homokon, s vágtuk, irtottuk a gatz, csak úgy porzott. Hogy a kiirtott erdőréssz helyén minél előbb és minél magasabbra emelhessék koronájukat az új fiatalok.

Ott voltunk boldogok.

Terike piros szája a fölénk hajoló, virágos akácbokor-ág alatt szelíd és vad fiatalságom hervadhatatlan szépsége. Az erdő széléről a nagy darab Ilona nekem szóló hívása pedig kamaszságom ma is megmosolyogtató tétova riadalma.

Delente leheveredtünk az árnyokos fák alá, s amint elfogyasztottuk a hazulról hozott elemőzsiánkat és üvegünkéből megittuk rá a cukros tejet is, szeretni s várni tanultunk: lestük a titkok kapuját. Fél-szemmel a fölénk boruló koronákra sandítottunk, s ha csak lehetett, megsimogattuk a lányokat, lehetőleg a legédesebb helyen.

Ki gondolta akkor, hogy az ifjúság is átmeneti állapot!

A nadalosi Bagoly-rét felől nézve, ahonnan estelente a csorda habzabolagott, olyan az én falum, mint egy föllendülő karikásostor, aminek hegye a faluhoz tartozó Koroknya utolsó házán, Csucsi Mária nénién csattant. Most kellene átkot mondani arra a faluközpontosító ostromra, ami a hetvenes évek elején úgy vágott végig a koroknyai házson, hogy csupa romhalmaz maradt belőle. Lakói szétszóródtak. De az átokhoz erő kell, előbb hát hazamegyek.

Nem merek bemenni a szülőházamba. Másé. Csak egy kicsit elálldogálok előtte az utcán. Nincs kinn egy lélek sem. Nem sokáig álldogálok, ne legyen föltűnő. Ha bemennék, magyarázkodnom kellene, mint egy tékozló fiúnak. De hát hol van már az én apám! Kis Sándor Csani bácsi is elköltözött a temetőbe. Ő volt a házunk első vevője, azután jöttek apámék Pestre. Nem ismerhetnek itt, én sem ismerem az új tulajdonost.

Ma is olyan a ház, amilyenre anyámék bevakoltatták. Sárga. Az utcára néző ablakok körül fehér szegély ragyog. A róla készült fénykép a sárdi ház konyhájának külső falán ébren tartja iránta a szeretetet. Tisztán tartják itt Vrácsikon a régi ház udvarát is. Olyan, amilyen mindig is volt. Takarosak és szerények a többiek is. A háború után, amikor a mi házunk épült, én is fönn bókásztram a falakon. Sosem felejttem el a sulkok szívütemét. Ma is látom az emberlábakat, amint haladnak előre egymás után, pufognak a sulkok, tömlik a falakat, hogy erős és kemény legyen az épület. Aztán felvirradt a vasárnap: nyírfáág lengett a falakon, jelezte, hogy kész a ház, már csak tető kell ide.

Mintha Móricz Zsigmond tanácsát fogadta volna meg a nép: „Hagyd a politikát: építkezz!” Mindenki építkezett, mindenkinek elege volt a háborúból. Azt hiszem, Móricz maga is az építkező néptől leste el a bölcsességet.

Egyszer itt a kerítésünk mögött álldogáltam apám oldalán, szabad voltam még a rács mögött, a Buta Jóska pedig fenn ült a szekéren, trágyát vitt a mezőre. Mutatta a falu népének, hogy tanácselnök léte-re „munkás”. Nyakkendősen ült a ganyé tetején, hajtotta a marháit vagy lovait, s megemelte ostorát, úgy köszönt apámnak:

– Szabadság!

Megvetően, konokul nézett rá apám a kocsizörgésben.

Előtte volt ennek, vagy utána valamivel?... Házunk előtt megállt egy vontató. Ismeretlen emberek vonultak udvarunkba: „bőrkabátos kizsákmányolók” – mondaná Ajtmatov. S aztán a szolgák se szó, se beszéd, merték a gabonát a padláson, csak úgy harsogott. Merték mermi... (Apámnak és anyámnak összesen hét hold földje volt.) Zsákokban vitték a búzát a vontatóra. Anyám a kezét tördelve sírt, apám tehetetlenül káromkodott, szidta anyámat, mint a jégesőt.

Ötvenhat október 28-án az egész iskola felvonult. Miklós bácsi, a mostani polgármester apja ment az élen, kezében magyar zászlóval. Az iskola elől a falu végéig vonultunk, onnan meg vissza. Megmutatta az osztály, sőt az egész iskola, hogy forradalmárok vagyunk!

A bátyám is volt forradalmár, előbb, mint én, 1948-ban, a másik iskola udvarán. Az Ősz-dombon az a ház Noszlopy Gáspár kúriája volt, ma pedig Noszlopy Múzeum. Noszlopy Gáspár szabadcsapatot szervezett, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverése után hazavárták Amerikából Kossuth apánkat, a csapatnak három Benke is tagja volt: József, István és Sándor. A császári-királyi törvények bírósága lecsukatta őket, Noszlopyt felakasztották. Az volt a vád ellenük, hogy földesurakat öltek, kirabolták őket, elszedték értékeiket, mert kellett volna a várva-várt új forradalomhoz pénz, paripa, fegyver... Mostanában levélben megkérdeztem a nagy tudású Habsburg Ottót, Magyarország kiváló barátját: hogyan viszonyuljak őseimhez, felség? Hősök voltak az őseim, vagy rablógyilkosok? És a „bresciai hiénát” minek tartsam most? Az elnök úr ugyan nem válaszolt, de Weér Vilmos, a Páneurópai Unió titkára azt mondta, a kitűnő férfiú a levelemen jót nevetett. Az én elképesztő bátyám pedig anyám sárdi házában szobája falára mostanában tette ki az ifjú Ferenc József császár és a nagyon szép Erzsébet királynő fényképét. Alattuk ott van a falon bekeretezve a császári-királyi bíróság őseinkre vonatkozó ítéletének dokumentuma is. Ki érti az én testvéremet, a tanár urat, a Pécsi Erzsébet Orvostudományi Egyetem múzeumának gazdáját, ki érti a magyar történelmet, a „rebellis” magyarokat, ki érti alkalmazkodó képességünket?

Emlékszem, az újvárfalvai Noszlopy-emléktábla avatásának ünnepségekor, 1948-ban a bátyám alig több mint tíz évesen kivont fa-

karddal mondta ám: „*A magyarok istenére Esküszünk, Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!*” Ahányszor esküdözött, annyszor villant kezében a fakard. Aznap éjjel nagy vihar volt, villám vágott az egészbe. Ripityára törött Noszlopy emlékének márványtáblája, a falu népe meg azt mondta: Isten nem ver bottal!

Hanem Buta Jóskával, Sztálin Jóskával meg Rákosi Mátyással!

Nagyapámék háza itt volt a miénk mögött. Erős, okos, mérges, bajszos, mokány kis magyar ember volt az én nagyapám. Tőle tanultam, hogy „*Kis kertembe Tisza Pistát ültettem, / minden reggel forró vízzel öntöztem. / Ki is nyílt a töke, pöcse, szakálla, / kötelet a Tisza Pista nyakára.*” Nagyanyám sokat olvasott, meséltek is nekem mindketten. Amint lement a nap, lámpagyújtásra átmentem hozzájuk. Csak én láthatom azt a kis „ösvényt” a fűben, amit magam tapostam ki a két ház között. Kis szobájukban leültem a háromlábú fejőszékre a két magas ágy közé, ők pedig meséltek. A Fehér ló fiát meg az Alvilági griffmadarat szerettem legjobban. Falba vert szögre akasztva, takarékosan égett a petróleumlámpa. A kicsi szoba falán tizenkét kép volt: a tizenkét stáció. Krisztus vitte a keresztet.

Ma is hallom apámat, amint a misén összegyűlt emberek feje fölött szárnyal a hangja: „*László királynak kemény lovasságát, / ó ha csak azt látnám!*” Hol az igazgató úr harmóniumozott, hol a Landor Jóska bácsi. Büszkén ünnepelt a lelkem, s úgy épültem a többiekkel a többiekhez ott az oltár előtt az iskolában. Sosem volt temploma a mi falunknak, de a kis oltár ma is megvan. Hét végén megforgattuk a padokat a spanyolfallal elzárt oltár felé, hétfőn pedig visszaforgattuk őket ismét a katedra felé. Azon állott a harmónium. Az igazgatónk éppen olyan szépen játszott rajta Sztálin kedvenc dalát, a Szulikót – „*Fájó szívem majd meghasad, / Nem találom sirhantodat...*” –, ahogyan a karácsonyi éjféli misén velünk együtt énekelte: „*Csordapásztorok, midőn Bellehembben / csordát őriznek éjjel a mezőben...*”

Horváth Miklós polgármester úrral, a Mikivel, egykori iskolatársammal nem beszélhettem. Mire hazaértem, sárgaságba esett. Örülnék, ha legalább ez az írás gyógyító hatással lenne rá. Máskor talán nem csak ígéri majd, hogy részletesen megírják, mi a jó és mi a rossz a faluban. Ki tudná továbbá megmondani, hogy a derék Buzsáki Kálmán bátyám, a hú rokon, a képviselőtestület tagja miért

nem nyilatkozott a faluról, miért nem mondta el, hogyan képzelik kis községünk felvirágoztatását, amikor állítólag hazavártak.

Ott folytatom hát, ahol fentebb, 1956-nál abbahagytam. Az iskola előtt, amelynek volt igazgatói lakrészre most újjávarázsolt önkormányzati hivatal – ha jól láttam, az is sárgaságba esett – hallgattuk a Miklós bácsi szónoklatát. Szidta a Buta Jóskát is, aki csak három elemi végzett, ahhoz viszont volt esze, hogy – parancsra ugyan – börtönbe csukassa a kulákokat. A kerítéshez lapulva éppen akkor osont haza a tanácselnök fia. Kiváltak erre a sorból a volt kulákok fiai, talán a Laci, a Lajos meg az Anti, aztán úgy helybenhagyták a Jóskát – lám-lám, mindig az utódok bűnhődnek –, csak úgy zörgött. Talán a Polák Laci bácsi – az elégtételt szolgáltató fiúk apja – karba font kézzel nézte hősies fiait, majd amikor megelégtelte az egészszet, mindegyik fiának lekevert egy-egy pofont s azt mondta: elég volt. Elmehtek haza!

Szülőfalum jobban emlékező emberei között a Kovács Lajos azt mondja, nem így történt az eset. Hanem úgy, hogy a Polák-gyerekek a sötét Spitzer-közben megvárták a kis Buta Jóskát, és ott hagyták helyben az apjukért.

Valahogyan így zajlott le Újvárfalván a forradalom. A Kádár-korszak ennél sokkal bosszúállóbb volt.

Azt a kilométer hosszú sort, ahol Polákék is laktak, pontosabban annak hült helyét, szívszorító látni. A házakból és a hozzájuk tartozó gazdasági épületekből, a valaha gazdagon termő gyümölcsösökből semmi sem maradt. Úgy vágott végig rajta a Rákosi-rendszernek is kíméletlenebb kádári korszak ostora. A házsor ötvenkilencben, amikor elhagytam Újvárfalvát, még megvolt. A házak helyét fölverte a gyom, benőtte a fű, de a régi kertek helyén tombolnak még a rózsa-bokrok, halálos csendben illatoznak az orgonák. Riasztó, hogy a romok fölött és az elkékült ég alatt nem hallgatnak a békéről daloló pacsirták. Riasztó?...

Nem a gyalázatosan meghurcolt dolgos nagygazdák közül való az, aki ugyanúgy menekült el innen a megalázás elől, ahogy az ország sok-sok falujából mások. Mentették az életüket, elhagyták földjüket, sokszor az életüknél is drágábbat. Elbújni a városba, el innen valahová, csak ne kelljen ismerősök elé kerülni, azoknak a szemé elé, akik

ugyanolyanok, amilyen én vagyok... Ne kelljen naponta érezni a szomorúságot, ne kelljen erőltetett nevetés mögé rejteni a bánatot.

De hát nem lehetsz el innen, magyarom, de hát nem menekülhetsz.

Emberünk Budapestre menekült, elszegődött a Közérthez szállító-munkásnak. Hordta a boros- és sörösrekeszeket a boltokba, kocsmákba, nem keresett rosszul, de soha nem tudta elfelejteni a szülőföldjét. Lopva próbálta megölni a bánatát: rászokott az italra, pedig azelőtt nem ivott, egyre szomorúbban nevetett. Meghalt, sokkal előbb a kelletténél. A szülőföldről távoli temetőbe hamarosan követte a felesége és a lánya is.

Az elhagyott, olcsón eladott házakba a hetvenes években cigányok települtek. Lassan fölélték, nem őrizték meg az épületeket, eltűzelték a bútorokat is, végül elköltöztek máshová. Egy-egy megszenesedett ajtó- és ablakkeret itt-ott még kikandikál a fűvel és gazzal benőtt házak sírhalmai alól.

Az önkormányzat épületének, régi iskolának másik szárnya igazgatónk, Karbóczy László lakása volt. E nagyszerű néptanító kertjében évről évre jó volt a mogyorófalca-termés. Ha nem jól viselkedtünk, minthogy a falca gyakran eltörött, mehettünk új pálcát vágni tenyereshez, körmöshöz. Nem kellett biztatni bennünket, hogy „tanulj tinó, ökör lesz belőled”!

Ma nincs iskola a faluban, pedig az ötvenes években kettő is volt. Egy az alsósoknak, egy a felsősöknek. Gázvezeték sincs. Vezetékes víz már van. Azt mondják: bezzeg Somogyárdot, a téveszközpont faluját fejlesztették!

Az igazgató urat az ötvenes években is uraztuk, a tekintetes asszonyt ténsasszonynak szólítottuk, bár semmivel sem volt többjük, mint amennyije egy 6–7 holdas parasztember családjának volt. A szellemi rangot tisztelte Karbóczy Lászlóban a falu. Amíg az egyik osztállyal foglalkozott, addig a többi csendben készült a saját órájára. A felsősök egy-egy osztályában átlagosan heten-nyolcan voltak, muszáj volt készülni, csaknem minden órán csaknem mindenki felelt. Ha panaszkodni mertünk, hogy elvert az igazgató úr, otthon is kapunk. Az egész falu népe tisztelettel nézett a nagy tudású emberre. Kitűnő tanító volt. Verekedett? Ezt nem szerettem benne. De főleg

tanított, méghozzá élvezetesen. Legalább annyira szerette a tanítványait, amennyire a bort, pedig azt nagyon szerette.

A nevelés páratlan mestere munkára is nevelt. Növénytanórán velünk, a diákjaival kapáltatta meg a veteményes kertjét.

Így épült – szellemből és házakból – az én kis falum, melynek az ötvenes évek végén 700 lakója volt. Ma alig 300 van.

Az iskolával szomszédos soron elég sok a cigány. A valaha szép házak omladoznak. Ha ezek is ledőlnek, lakóik továbbállnak innen is?

A magyar családokban legfeljebb két gyerek van, a cigányokéban inkább három, négy, öt is akad. A bejegyzetnél is több a munkanélküli, az eltartásuk sokba kerül. A másik faluban is akad olyan, aki nem jobb a cigánynál. S köztük is van, aki nem rosszabb a magyarnál.

Az egyedül maradt asszony, mert fél, hogy fejére rogyik a tető, Pestre készül a lányához. (Azóta el is ment, pedig fordított sorrend kíváncsú az egész országban.) Míg élt a férje és az anyósa is, csak álmodoztak, hogy meg kellene javítani a házat. Szétfolyt és szétfolyik az élet, ahogy a tehetetlenség. Valamikor semmivel sem voltak szegényebbek másoknál, csak hogy a bajok okát mindig másokban keresték, s rendszerint meg is találták...

Van itt olyan cigánycsalád, amelyik hétmilliót nyert a lottón. Ma nincs egy fillérjük sem.

– Ki kell telepíteni a cigányokat a Bagoly-rétre – mondta titkárnak a tanácselnök 1954-ben.

– Hát ha úgy kell, csak telepítsd ki! – vonta meg a vállát Lajos. – Aztán milyen szép kis házakat építettek ott a futballpálya mellett, igaz-e? Ne mondd, hogy nem emlékszel!

A putrikra... Emlékszem. Volt köztük jó, téglából épült ház is. Emlékszem a falu közepén az erdészházra is. Valaha ebben a szép nagy, mára már romladozó házban laktak Borossék. Később sokat játszottam az udvarukban a Gráczi-gyerekekkel, az akkori erdész fiával.

A közigazgatásilag Újvárfalvához tartozó nadalosi falu végén rosszabb állapotban vannak, felújításra szorulóknak a házak. Itt is sok a cigány, de már szinte lehetetlen megkülönböztetni, hogy ki ez,

ki az. Nem emelkedtek, hanem süllyedt itt a nép. Lefelé húzták és húzzák egymást a szegénységhez szoktatott és szokott emberek. Pedig a régi sár és por helyén 3 kilométer hosszú majdnem-műút épült.

Nem is értem, miért lep meg, hogy az előző választásokon itt az SZDSZ nyert. Állítólag „a lakosság bizonyos rétegét” leittatták. Milyen művelten hangzik ez is! Sajnálom, hogy a sárgaságba esett polgármesterrel nem találkozhatom, tőle talán többet megtudhatnék a részletekről. Azt mondják, járvány van, siessék haza Pestre, jön a sárga veszedelem! Dehogy jön! Az a Ballér Laci az önkormányzat másfél millióért vásárolt sárga autójával. Ő a falu gondnoka, viszi az ebédet az időseknek: gyógyszerért szalad Mezőcsokonyába, Kaposvárra fuvarozza a betegeteket, teszi a dolgát.

Milyen szép a nadalosi kultúrház kívülről! Mostanában meszelték, itt lakik a szomszédban a drága Lenke néni, Nagyabajomból jött ide tanítónak. Milyen kár, hogy nem találom itthon! Az egész Nadalos az ő tanítványa, itt tanított csaknem negyven évig. Somogysárdon, az Országos Rendőrkapitányság ménésében is beszéltek, hogy Lenke néni volt a kis Boross Péter dajkája, s hogy Nagyabajomban mos temették el a belügyminiszter édesapját. Lenke néni már nyolcvan éves, tiszta fehér a haja, de az esze ma is friss és fiatal. Most is látom: mosolyogva suhan át két falun a biciklijével. Itt volt tanító Sörnyepusztán a Vilma, Pestre költözött. Koszorúban hordta befont, szép fekete haját.

Ahogy az ember a tanítóit szereti, úgy szerettem én a Bagoly-réti cigányokat is, például Kalányos Lajost a lovával együtt. Lövy Pali micsoda kapus volt! Szerettem a Köller-tanyát. Ivók Magdáékat, Újvárfalván Benke Csani bátyámat, Papp Feri bácsit, Benke Jancsi öcsémét, Nadalosban Benke Magdát, szerettem szénaitatáért a Malomárkot, Szücs Tibit, Jancsit és Magdát, a Sárdra költözött Kalmár Pityuékat, a koroknyai sorról Jutába költözött Polákékat, Pékó Antiékat – ki győz mindenkit felsorolni? Játosztársam, Pados Imre, hol van? Mert olyan jó bablevest főzött, azt mondtam anyámnak, ő lesz a feleségem! Imre elment bányásznak Komlóra. Mi lehet vele? Ide kötnék a halottaim is: apám a sárdi, nagyanyám az újvárfalvai, nagyapám a kiskorpádi temetőben...

De már nem tudnék itt élni.

A levélíró egy kicsit megszépítette, idealizálta szülőfalumat. Én is. De ha majd összefognak, felvirágoztatják Újvárfalvát. Akkor nem fog ki rajtuk a sárga veszedelem sem. Mondhatják akkor a sárdiak: mi gazdagabbak vagyunk nálatok! Igaz. A szegényebb két kis falu lemaradt. És a miklóspusztai vadászkastély semmi? A körülötte suhogó fenyőfák, amiket Bebes Tiborék ültettek 1956-ban, amikor Pesten ropogtak a fegyverek, az semmi? Egész Európából járnak ide fővadászok is!

Az én „krumplipaprikásomra” valóban majdnem halálos volt az az ostorcsapás, amivel a somogysárdi tsz-központhoz csatolták a környező falvakat. De fognak még irigykedni a sárdiak, az Országos Rendőr-főkapitányság lovasbázisával és a Somsich-kastély maradványaival együtt! Ha Vrácsik és Nadalos magyar és cigánycsaládjai összefognak, merjék csak mondani Somogysárdon, hogy romlásnak indult hajdan erős magyar!

Új Magyarország, 1993. október 15.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Ormánsági jajkiáltás

– Ment az édesanyám a keskeny járdán, óvatosan lépkedett előre, nézte a templom tornyát. Éppen akkor tették helyére a betlehem-i csillagot. S ahogy nézte a tornyon az embereket, azt gondolta magában: jaj, csak le ne essen a gólyafészek! Azt mondja az édesanyám: alighogy elsőhajtottam magamat a fészekért, meg benne azért a három ártatlan kicsi gólyáért, alighogy odaértem a templom elé – zsupsz! Lábam elé hullott a fészek, a három kis jószág pedig ott halt szörnyet a földön.

Kocsis László üvegesmester – Pécsre bejáró kákicsi lakos – olyan átéléssel adta elő a történetet, mint aki gyászjelentést nyújt át. Ugyanígy hívott bennünket a falujába – nézzük csak meg a templomot, lássuk legalább a felújított tornyot. Méltatlankodva azt is hozzátette, hogy Kákicson a kis gólyák haláláért is a kormányt hibáztatják.

Gyerünk hát az egykéről híres Ormánságba! Mondjunk egy misét a gólyafiakért, gondoltam a kocsiban nagyokat hallgatva, s ki tudja miért járt eszemben a játszótérről szép sudarasan kinőtt három fiam.

Amint átsuhantunk egy-egy ormánsági településen, néhány szót felírtam a füzetembe. Például: Adorjás, szegény falu. Kórosan a földek is kórosak. Faluról falura, mezőről mezőre ugyanolyan szegényes a látvány. Kedvetlenül néztem a gazos, parlagon hagyott földeket, a rossz utakat, a mellbevágó elmaradottságot, az elhagyott, régóta romladozó gazdasági épületeket. Legelő van bőségesen, de marhacsordát alig látni. Egy-egy rozzant, egylovas szekér tűnik fel és el az utcák porfelhőjében, a zörgő tákolmányról többnyire cigánygyerekek integnek.

Milyen erős kerítések építettek itt valaha! Megkoptak, megrepedeztek, dülöngélnek ezek a többnyire téglából épült, egykori gazdaságról árulkodó, de ma már szegénységet takargató falak. A szegényes környezetben egy-egy régi, felújításra szoruló templomnál megállunk, fényképezünk. Hallgatunk. Mit is mondhatnánk egymásnak?

A házak előtt itt is, ott is emberek üldögélnek, könyökökre támaszkodva nézgelődnek. Futólag nem könnyű eldönteni, hogy melyik ci-

gány, melyik magyar. Az udvarokban kifeszített madzagon száradó ruhák tömkelegét lengeti a szél, megeszi a kerteket a gaz.

A gazdagabb és gondozottabb Baranyahidvégen, Vajszlón, Csányoszlón, majd Sellyén keresztül jutunk el Kákicsra. Ez a falu olyan kicsi, hogy alig értünk be az egyik végén, majdnem kifutunk belőle a másikon. A falu ötven házában összesen kétszázan laknak. Sok közöttük a betelepült cigány, sok az üres, eladó ház is.

A délelőtti verőfényben fémesen csillog a templom tornyán az új lemezborítás. Miféle szokás az, hogy itt is a toronygombnál kezdik az építést?

- Várják-e a templom megnyitását?
- Más gondok miatt fő az emberek feje.

A polgármesterrel szerettem volna beszélni, de hát Bódis úr elment a pincébe... Többen is panaszkodnak: keskeny a járda, nem fér el rajta két szembejövő ember. A cigányok azt mondják: miért mindig mi térjünk ki a magyarok előtt? Mi vagyunk többen!

– Betolakodtatok! – felelik a magyarok. Az is baj, hogy a járda nemcsak nem elég széles, magas is. Befolyik róla az esővíz az udvarokba. Rosszul végezték el a munkát, csámpásan rakták le a sárba a kölapokat.

– Megkérdezhetné a polgármestertől – hangoskodik egy asszony –, hogy miért adta vissza a kincstártól kapott pénzt. Talán nincs rá szüksége a falunak? Valamilyen dicséretre számít a kormánytól? Így akar megmaradni polgármesternek?

Orsós István rogyant házának udvarán négy gyerek játszik egy homokkupacban. A tornácos épület ablakain nincs egy ép üveg. Orsóséknak öt gyerekük van, a legnagyobb most végezte el a nyolcadikat. Három faluból – Kórosról, Marócsáról és Kákicsról – reggelente két autóbusz összesen hetvenöt gyereket visz a sellyei iskolába.

– Kákicson éppen elég gyerek van – mondja Orsós István a kerítésnek támaszkodva. – Van olyan ház, ahol ötnél is több van, máshol kevesebb. A cigányoknál a több gyerek nem ritkaság.

Az udvaron terepjáró álldogál, a gazda foglalkozása fakitermelő. Van fűrészgépe és markolója is, a gépeket félmillió forintért vette az erdészettől a társával, részletre. Régebben a Vöröskeresztől, újabban a Máltai Szeretetszolgálatától is kaptak segílyt.

– A zöldborsó megromlott – mondta Orsós István. –Te – szól oda a nagyobbik gyereknek –, a fogkrém megvan még?

– Meg hát – felel a gyerek.

Nem felejtethjük el, hogy Kiss Géza kákicsi lelkész falujában vagyunk. A föld és a nép szerelmese, rettentő szavak prófétája 1937-ben megjelent Ormánság című könyvében így dörgött a német birodalmi előretörés és a nemzetpusztító egykezés ellen:

– „Nyiljanak meg a szemeink, lássuk meg, hogy halálra ítélt nép vagyunk, ébredjünk öntudatra, induljunk el az új honfoglalásra... Határozott programmal mentsük meg a magyart és hódítsuk vissza számára ezt az országot, amely földben, anyagi és szellemi hatalomban és vezetésben... kicsúszik kezéből. Van-e idő? Holnap meghalunk, ha ma nem cselekszünk... ha itt elveszítem a csatát, Drávától föl Budáig olyan szilárd nemzetiségi tömb épül ki, amely megpecsételi a Dunántúl sorsát. De a Dunántúl elvesztése után Magyarország sincs többé. A majd 250 évre visszanyúló magyarirtó elgondolások végzetes gyümölcsei ma kezdenek érni. Kiváló és évszázadokra előre-látó volt a haditerv, ami ellen – ha elkésve, ha az utolsó órában is – de meg kell tennünk a védekező hadmozdulatot. Ha valahol, itt nem a nagybirtokelmélet vitáiról van szó, hanem arról, hogy meghalunk, ha vakon és gyáván engedünk nagy magyar területeket szemünk láttára kihullani kezünkéből. Mi, a kisemmizett magyarság vér szerinti utódai a sír szélén újra világgá kiáltjuk ennek a népnek... jajszavát:... a vi-rágzó magyar terület idegenek uzsoraterületévé züllik... idegen im-périum... egy csapásra eltörli a vidék magyar jellegét.”

Kiss Géza ugyanúgy a nemzet felelősségtudatát akarta felébreszteni, ahogy Fülep Lajos. A zengővárkonyi lelkész cikksorozata a magyarság pusztulásáról a Pesti Naplóban jelent meg 1929-ben. Ráirányítja a figyelmet az egyke okaira, egyebek között a birtok megosztásától való irtózatéra, melynek következtében egész falvakat vesznek meg, különösen a németek. Így „a magyar nép lába alól el-megy a föld, a földről elmegy a magyarság – mi marad a magyar nemzetnek?”

Az egykés világ alapja – írta Fülep – „...az önzés, hitetlenség, minden szent dolgoknak, eszménynek, szándéknak megcsúfolása, a kényelemben, fényűzésben, gondtalanságban élni akarás, nem törő-

dés semmi egyébbe e világon, vagy egyenesen üldözése a másfajta, a szellemi és erkölcsi fejlődést szolgáló törekvésnek: az egység világ közömbös a közügyek, a nemzet, általában a magyarság... iránt... türelmetlen a lelkiismeret és az erkölcsi eszméket legcsekélyebb megmozdulásaival szemben."

Az „...egyke és sivár bűn, öngyilkosság, lelki restség...” (József Attila) a huszas-harmincas évek óta nemcsak az Ormánságban végezte el nemzetpusztító hadműveleteit. Az igazi tragédiát a háború óta azonban nem az elnémetesedés, hanem az elcigányosodás okozza. Az 1980-as évek végére az Ormánság félezer négyzetkilométerén csak annyi ember él – 18 500 – amennyi két évszázaddal korábban. De a lélekszám fele cigány.

Ez önmagában nem baj. Csakhogy a földek ugyanúgy nincsenek megművelve, ahogy az emberek. Van viszont munkanélküliség, van segély, van alanyi jogon családi pótlék, van kocsma, van bűnözés, van sülyedés.

Kákicson nemcsak a gólyafészek hullott le. Családi fészket sok ember elhagyta.

A Pécsi Orvostudományi Egyetemen 1966-ban a tsz-szervezéseknek a fiatal paraszti népességre gyakorolt hatását próbálták a szociológia módszereivel megragadni, de a magyar parasztság és a magyarságtudomány szempontjából is fontos kutatási eredmények nem kaphattak publicitást. Tizenöt évvel később megismételték a vizsgálatokat. A lesújtó eredményeket 1986-ban közölték. Újabb kutatási tervük lényegi kérdése: az az ormánsági paraszt, aki az egészségét, életét, utódait adta a földért, most, amikor lehetősége van ősi jussa tulajdonlására, hogyan viszonyul ehhez az átalakuláshoz.

Györkös László, az önkormányzati testület képviselője nemcsak a gólyafészekért aggódik, a kákicsi emberekért is tenni próbál. Mert itt az erdőt is kirabolták a nagy osztozkodásban, a legelőt is elhúzták a falu 50–54 marhájának a szája elől, azon a versenytárgyaláson, amelynek főszereplője – látszólag! – a még itt sosem látott számítógép volt. Peregték az események a versenytárgyaláson, a falusiak pedig csak bámulták a tárgyalást vezető pergő nyelvű jogászt, ahogy a képernyőn kirajzolódó zöld, piros, kék, lila foltokat, vagyis a kárpótlásra térkép szerint kijelölt földterületeket.

– Az isten se értette, hogy mi történik. Szégyelli az ember elárulni a saját butaságát, mások meg örülnek, hogy félrevezethetnek bennünket – mondják a kákicsiak.

– A tsz-t gazember vezetők tették tönkre – mondja Györkös László. – Az új elnök rátett még egy lapáttal a bajokra. Az értékes gépeket, épületeket, társasházakat potom pénzért elárverezték, az új vezetők összefonódtak a régiekkel. Bíró Imre, a Baranya Megyei Földművelésügyi Hivatal vezetője jól járt, ahogy a volt tsz-elnök is. Fű alatt intézték a dolgokat, de a tsz adósságainak csak egy része térült meg az árverésekből.

A kárpótlási területnek kijelölt legelő Bodor László tulajdona lett. Azután hiába esett le a „tantusz”: csak az legeltethet, aki „tejel” a tulajdonosnak. Elvették a falutól a tulajdonát. Györkös László hiába futkosott a Baranya Megyei Kárpótlási Hivatalba, hiába írtak beadványokat, hiába mondták, hogy a legelő a községé. A rablás törvényes volt. Írtak az Országos Kárpótlási Hivatalnak, Sepsey Tamásnak, írtak Zsíros Gézának és Farkas Gabriellának is. Aki egyáltalán válaszolt, azt válaszolta: a törvény az törvény. Hiába beszélt Györkös László Nagy Ferencsel, a terület országgyűlési képviselőjével, a tsz földjét, erdejét és legelőjét szétforgácsolták, munka nincs, megélni alig lehet. Tej nincs, a gyerekek pedig, ahol vannak egyáltalán, csak sívalkodjanak.

A gólya pedig csak körözzön a falu fölött, keresheti a fészket! Ahogy a hajdani gazdag lakók ivadékai elmentek melegebb éghajlat alá, Amerikába, Afrikába, Németországba, a városokba, vagy ki tudja, hova, mehetnek az utódok lerongyolódott utódai is. Úzhetik a „csodaszarvast” kocsmáról kocsma. A gólya pedig próbálkozzon a telefonpóznával, oda rakjon fészket, kelepeljen csak, sürgönyözzön a párjának. Hívja fel a kormányt, a törvényhozókat, kérdezze meg tőlük, jövőre visszajöhet-e egyáltalán, valahol itt Kákicson fészket rakhat-e?

Új Magyarország, 1993. július 16.

Ki uralkodik a piskói lelkeken?

Piskó Európában van, de nincs Európa Piskón. Itt csak viskó van? *Álmodik a nyomor?* Azt álmodja: de szeretnék gazdag lenni! Álmában szépnak, olykor gazdagnak is látja magát ez a Piskó ott lenni, a Feketevíz és a Dráva háromszögében, Ormánságban. Szépnak látja önmagát, hiszen valaha szép és tehetős volt. Egymástól riadtan hátralepett két utcasor közé ékelődött négyszögletes réten álldogál az öreg templom. Nézi a polgármester házát, nézegeti a rogyadozókat is. Tornyának szava sincs, mégis kiált. Pedig néma, mint az Isten. Süket is, vak is, sebes is. Ellőtték az oldalát? Vagy csak leomlott egy darabja, mint a fájdalom?

Levéllal hívott bennünket az ő „halálra ítélt” falujába Matyi Dezső polgármester. A templommal szemben, házának kapujában vár.

Beülünk a kocsmájába, rengeteg légy meg néhány vendég társaságában leöblítjük az út porát. Embertelen a hőség. A polgármester felesége hamarosan áthívja Balázs Sándor téesznyugdíjast, ő is az asztalunkhoz ül. Sanyi bácsi okos, szívós, sokat látott ember. Olykor hárman-négyen is közbeszólnak, mondják a magukét, csak győzzem kiválogatni gondolataikat.

Nagy pusztítást végzett itt az idő és nagy-nagy tehetetlenséget teremtet. Szinte semmi sem épült az utóbbi évtizedekben. A faluba kanyarodó utat viszont mostanában csinálták. A polgármester megismétli, amit a levelében írt:

– Az Ormánság hajdan egyik legszebb kis faluját az elmúlt évtizedek megfosztották önállóságától, elhanyagolták. Halálra ítélt falu lett Piskó.

Magammal hoztam az útra Kiss Géza alapművét, Ormánság című könyvét. Odafigyelhetne rá az értelmiség, nemcsak ezen a tájon. Az ő szellemisége és magatartása lehetne a követendő példa. *„Nem az szereti igazán a hazáját, aki elkendőzi a bajt – jaj, idegenek meg ne tudják! –, s közben meghal a halódó. Hanem az szereti igazán, aki felelőssége tudatában odavezet a nyitott sebhez: ezen a seben feltétle-*

nül kifolyik az utolsó csepp vér is, de kössük be a sebet, s mentsük meg a halódót”.

Piskón 1937-ben 290 magyar élt. Ma 303-an élnek. De közülük csak ötven a magyar. A többiek cigányok, félcigányok.

Mélyre nyúlnak a bajok gyökerei, akár az ormánsági tölgyeké. Látni még errefelé ezekből a koronás királyokból egy-két hírmondót. De hírük-hamvuk sincs a török korabeli talpas, görgőfákon gurítható-vonszolható házaknak. A maiak némelyike a kiegyezés korában épült. Hiábavaló az öreg templom jajkiáltása? Összerogynak, mint a megvénült emberek?

A javíthatókat – pénz híján – javígtatták, pedig az alapokat kellene felújítani, kicserélni. De hát azok itt már emberben és anyagban az enyészete. Nem az alapokra tekintenek a politikában sem, hanem a hatalomra. A megszerezhetőre, a minél nagyobb részre, a kiszakíthatóra. Megfigyeltem az Ormánság több templomtornyát is, s azt láttam, hogy a tornyot mindenütt könnyebb rendbe hozni, beborítani fényes bádoglemezzel. Mennyi templomtorny, mennyi jajkiáltás ágaszkodik az Ormánságban is.

Kiss Géza már 1937-ben, 56 évvel ezelőtt világossá tette: „*Holnap meghalunk, ha ma nem cselekszünk... Kérjük pártatlan és tiszta látású magyar emberekből álló bizottság kiküldését a magyarság megmentését célzó gyökeres törvényhozási intézkedések megtételéig... Mi az akadálya annak, hogy ezen a területen virágzó magyar falut lehessen telepíteni?*”

Meghalunk... A tendencia ez. Virágzó magyar falu kellene ide is. De hát telepítéssel? Mennyi iszonyat tapad e fogalomhoz! Kik jönnének ide önként, hogy felvirágoztassák Piskót? Hogyan nőhetne fel a feladathoz a maradék 303, az ötven magyar és a 250 cigány? Pedig nincs más megoldás. Van itt legalább egy ember, aki elindíthatná a szellemi tisztázást, a falu test-lelki megújulásának mozgalmát? Van. Nem is egy.

A polgármester kocsmájában Matyi Dezsővel, a feleségével és Balázs Sándorral újra meg újra visszatérünk a régi és az új bajokra.

– Elpusztul az alap, mi már alig vagyunk. Ez a föld valamikor papi birtok volt, a falu lakóinak többsége kis- és törpebirtokon gazdálkodott. A községnek 93 és fél fertály birtoka volt, egy fertályhoz 6

magyar hold föld tartozott, szántóval. réttel, legelővel. A harmincas évek végén minden háznál volt ló, csikó, szarvasmarha, borjú és disznó is. Ma összesen 28 szarvasmarha van a faluban. Szorgalmasan dolgoztunk a tsz-időkben is. A cigányok ugyanúgy dolgoztak és kapták a fizetést, ahogy a magyarok. De amióta nincs tsz, nincs munkahely sem. Először a vezetők léptek le, elhagyták a süllyedő hajót. Amit megmentettek, elsősorban maguknak mentették. Nagy-nagy rablások folytak itt és folynak még ma is. Becsapták a népet, uram, folyton becsapnak minket. A tsz-t – folytatja Balázs Sándor – egy gödöllői kft. vette meg, a gépek javával együtt. Nem tudjuk, mit akarnak.

– Lehetne itt tangazdaság?

– Lehetne. De a földek gazt teremnek, parlagon vannak, alig van művelés alatt valamennyi. Akik tudtak mihez nyúlni, vettek ki földet.

– Ahogy mi is – teszi hozzá Matyi Dezső.

A polgármester családja 20 hektáron gazdálkodik. A Matyi családot a másik Matyi rendszere kuláknak minősítette. Akkor 32 holdjuk volt. Eddig a tsz adott gépet a föld megműveléséhez.

– Művelnék a földet a szerencsétlenek is – mondja a cigányokról –, de nincs rávalójuk. Hiába mentek az OTP-hez, nem kaptak kölcsönt, mert munkanélküliek, nincs hitelfedezetük.

Közben eltűnődöm: a mostani helyzetnél talán még az is jobb lenne, ha néhány család birtokába kerülhetne itt a föld, a szorgalmas és tehetősebb gazdákéba, ha lenne pénz korszerű gépekre, a többiek napszámban dolgozhatnának, kereshetnének, élhetnének. Rászoknának a munkára.

Nem igaz, hogy nincs megoldás.

De az nem jó, ha a pillanatnyi bajok miatt eladják a földet. A pénz, amit kapni lehet érte, gyorsabban fog elromlani a kézben, zsebkendőben, vagy az OTP-ben, mint a jó vagy rossz gazda lába alatt a föld. Lehet ugyan megoldani vele napi, szorító gondokat, de pótolni – ha egyszer mégis fáj majd a hiánya – csak igen drágán lehetséges. Talán majd magasabbak lesznek a földárak. A magyar nép ezer év alatt megtanulta a megőrzés fortélyait, az önmentés törvényes formáit, a modern szövetkezés feltételeit is meg kellene teremteni. A föld az, amin állunk vagy elbukunk.

– Írja meg a Vejti tsz esetét – mondja nyomatékkkal Balázs Sándor.
– Ez négy-öt évvel ezelőtt még gazdag tsz volt. Szentés Lázár elnök 25 millió forint tiszta pénzt hagyott maga után. Aztán jött ide elnöknek Horváth Ferenc. Nagy lábon akart élni, befektette a pénzt egy takarmányszárítóba. El sem készült.

– Csőbe húzták – mondja a polgármester.

– Mire sor került a kivitelezésre, duplájába került a szárító. Azután a Horváth is lelépett. Jött azután elnöknek egy fiatalember, nem értett a földhöz, sem az emberekhez, a tagságra meg itt maradt a befejezetlen beruházás a magas, 40 százalékos kamattal. Uram, két év alatt padlóra kerültünk. Vejti, Piskó, Kémes, Kemse, Zaláta népét becsapták!

Az állami támogatás megszüntetésébe még csak belenyugodott volna a nép. De mi az, hogy állami támogatás?... Hiszen a föld tartja el az államot, valamikor az tartotta el. Megművelt föld nélkül nincs állam sem. Legföljebb gaz van, rengeteg. A minden oldalról hiányzó szakértelmet és az önzést gyanakvó szemmel nézi a nép. Az önszerveződés feladatait vállalni kell, s mert a falu nincs olyan szellemi állapotban, hogy az újrászövetkezés gondolata teret nyerjen, felülről is segíteni kellene az önépítkezést.

– Elkótyavetyélték előbb a maradék lovakat, vágóhídra vitték a hasas marhákat, az anyakocákat is kiirtották. A tagok meg azt sem tudják, mennyiért adták el a tsz-t.

– Hol a pénz?

– Kaján vigyorral azt mondták nekünk sokan, meg itt a kocsmában a képernyőről is azt pofázzák: szabadok vagyunk. Szabadok, na, hát, szabadok... Szégyelljük magunkat, mint az oldalba rúgott kutya. Sokan vinnyogni se mernek. Rosszak a tapasztalataink, uram! Mindig a kutya húzza a rövidebbet.

Amikor csődöt jelentettek, hirdetésre idejött a Somogy megyei Jutából egy Sárkány nevű úr, dr. Sárkány Tamás felszámolóbiztos.

– Most itt nyaral a feleségével a vadászházban – mondja a polgármester.

– Ez a Sárkány azt mondta, ha tetszik, ha nem, két évig is eltart a felszámolás. Húzzák az időt és a hasznot. Kiválogatott ez öt-hat em-

bert, kapják a jó fizetések és teszegetik a dolgukat törvényesen – szólnak át a szomszéd asztaltól.

– Azt beszélük – mondja Sándor bácsi –, van köztük olyan is, aki havonta ötvenezret vág zsebre. Én 32 évig dolgoztam a tsz-nek, és most adnak 9800 forint nyugdíjat. A földet is halálra ítélték. A piskói határban ötszáz hektáron gaz terem. Fizetjük a munkanélküli-járadékot, fizetjük az alanyi jogon járó családi pótlékot, a cigány családoknál sok a gyerek, el kell őket tartani, a gyerekeket föl kell nevelni, de hát sok szülő elissza a pénzt a kocsmában, nem dolgoznak, így szoktatjuk hozzá az embereket a semmittevéshez. A lustaságot díjazza az állam.

Balázs Sándor azt mondja, hatvan-hetven évvel ezelőtt még nem volt cigány Piskón. Kinn éltek a pusztán meg az erdőszélen, teknőt vájtak, fakanalakat faragtak, fából és sárból összetákolt kunyhókban, putrikban laktak. Házról házra jártak, árulták a portékájukat, lényegében kéregetésből éltek, elvitték a döglött tyúkot is. Ahhoz képest a mai életük fölemelkedésnek számít. Abban az időben Horthy rendelete alapján telepítették le őket, Piskóra akkor hét, vagy talán kilenc család került. Házat építettek, beköltöztek az elhagyottakba. A faluközösség munkára szoktatta őket, a községi bíró a törvény szigorával lehetővé tette a beolvadásukat.

– Nem volt aztán azokkal semmi baj. Dolgoztak, napszámban földet műveltek, mint sok magyar család. Nem volt akkoriban ennyi bünyőzés. A csendőrökkel nem lehetett gatyázni. Később a megmaradt nagygazdák közül is sokan elmenekültek a tengeren túlra, beszögelltek ajtót, ablakot, házat vettek Vajszlón, Sellyén, az itteni házukat olcsón eladták, ezekbe cigányok települtek. Ezek mindig kaptak annyi segílyt, amennyi éppen elég volt nekik a máról holnapra való megélhetéshez. A Kádár-rendszer pártolta őket.

– Most, amikor törvényesítették a munkanélküliséget, hiába mondogatjuk: van itt tennivaló bőségesen, vállaljanak közmunkát, kaphatnak érte 8–9 ezer forintot. De ennyiért nem dolgoznak. A járadék után inkább elvannak a törvényes 5100 forint segílyen. Arra hivatkoznak, hogy a munkaügyi központban is azt mondják nekik, nem kötelesek közmunkát vállalni. A Kádár-rendszer a dologtalanságot konzerválta, úgy szította az ellentéteket a magyarok és a cigányok

között, hogy el is leplezte. Ugyanazt szítja és konzerválja a munkanélküli-járadék és az ilyen meg olyan segély, a családi pótlék mai gyakorlata is.

Piskó azt jelenti: Így balkanizálódunk mi.

– Törjék a fejüket az okosok! – szögezi le Balázs Sándor. – Találják ki minél előbb, hogyan lehetne munkára szoktatni a dologtalanoakat. A földet meg kell művelni.

Halkan, inkább csak magának mondja tűnődve: – Meghalnánk, ha nem művelnénk meg a földet. – S nyomban felcsattan: – Hogy a rossz egye meg ezeket a dögöket! – és lecsap az édes Coca-Colával összekent asztalon nyüzsgő legyekre.

Bejön a kocsmába egy fiatalasszony, hogy itt van három ember, azt kéri, menjünk át hozzájuk, panaszkodni szeretnének.

– Menjen csak! – biztat Sándor bácsi is. – Nézze meg a házukat. De mutassák meg a kertet is! Azt föl lehet ám ásni! Ahhoz nem kell traktor! Négy munkabíró ember van a háznál, de nézze meg, talál-e a kertjükben paradicsomot, paprikát, zöldséget!

A polgármester hozzáteszi:

– Nem lett volna szabad szétverni a tsz-t, szélnek eresztenei a népet, hogy csak menjenek, ki merre lát. Az államnak kutya kötelessége lett volna törődni a mezőgazdasággal, az ország jövőjével. Akkor kellett volna ideküldeni kormánybiztost, amikor világosan látszott, hogy ezek tönkretesznek mindent.

Mielőtt átmentünk Csonkáékhoz, a polgármester kinyitotta a templomot. Rettenetes állapot...

– Most már istenes, de milyen volt!

Érezhető, hogy Matyi Dezső nem szívesen részletezi: 1990-ben egy régi tanárokból és diákokból szerveződött csapat határozta el a templom felújítását. Azelőtt a templom ablakai ki voltak törve, hullott a vakolat, madarak tanyáztak benne, tele volt állati és emberi ürülékkel. Az Úr asztala, a Mózes szék és a harmónium fejszével összevágva... De mire a faluból elszármazottak összesereglettek a találkozóra, a kulturátlanság legriasztóbb jeleit eltüntették. Reformátusok és katolikusok kitakarították a templomot, tisztára súrolták a padokat, a templom-udvart megtisztították a sok-sok éves gyomtól, szeméttől.

A találkozóra elment a falu régi tanítónője, Moticska Feliciánné is Budapestről. Megalakították a Piskói Baráti Társaságot, hogy a falut és templomát közös erővel segítsék a megújulásban. Matyi Dezsőt akkor választották meg polgármesternek. A falu visszakapta önállóságát, pénzt azonban alig lát az önkormányzat. Először felújították az iskolát, kitisztították a vízelvezető kanálist. Ennek eliszaposodása okozta a templom falainak vizesedését. Hajdan itt többszáz gyönyörű jegenye állt, a kipusztult fasor helyére új fákat ültettek. Most alakítják ki az orvosi rendelőt a régi tűzoltószertárból, törpe-vízművet építenek, mert a kutak vize ártalmas az egészségre.

Piskó református templomának felújítása érdekében Moticska Feliciánné felvette a kapcsolatot Hegedűs Lóránttal, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökével, aki örömmel adta áldását a feladathoz, és Bóka András espereshez irányította. A Baranya megyei Református Egyház vezetősége elhatározta, hogy nem bontják le a templomot, hanem hozzájárulnak a felújításához, és ahhoz, hogy a reformátusok és a katolikusok egyaránt használhatják, s felkérték Máyer Mihály pécsi megyéspüspököt a felújítás támogatására. A falu eredetileg református többségű lakossága katolikus többségűvé vált, a református őslakosság részben kihalt, részben elköltözött.

Sok segítőkész kisembertől 100 ezer forint gyűlt össze egy év alatt a Baranya Megyei Református Egyház egyszámláján. A szervezők milliomosokhoz és cégekhez is fordultak kérő levelekkel, de a gazdagok nem adtak, a Caola cég kivételével nem is válaszoltak. A református és a katolikus egyház, valamint a piskói önkormányzat adományaival együtt 450 ezer forint gyűlt össze a Piskói Templom Felújításáért alapítvány vajszlói takarékszövetkezetnél lévő számláján. A cseréptető felújítása után 1993 nyarán, 200 ezer forint van a számlán, a szükséges 3–4 millióval szemben.

Május 23-án Hegedűs Lóránt püspök a már részben felújított piskói templomban reformátusok és katolikusok előtt hirdette az ígét. Emelkedett szavakkal közölte a gyülekezettel, hogy az ormánsági templomok felújításának ügyében járt Skóciában, tárgyalt svájci atyafiakkal és tovább folytatja a tárgyalásokat Pécs után Budapesten is.

Nézelődöm a régi templomban, s gondolom, az anyag és szellem romlásáért-omlásáért-újjaépüléséért is fizetni kell. Kik fizessenek? Vigasz-e a szegénynek az, hogy előbb jut át a teve a tű fokán, mint a gazdag a mennyország kapuján?

– Mostanában volt itt istentisztelet? – fordulok Sanyi bácsihoz.

– Volt. Csak az a baj, hogy a református lelkész nem akarja beengedni istentiszteletre a katolikusokat.

– Pedig úgy tudom – nézek a polgármesterre is –, hogy itt a reformátusok a katolikusokkal együtt, az egész falu apraja és nagyja közösen dicsérheti az Istent. Úgy tudom, Piskón a keresztény egység szellemében éltek az emberek. Így van?

– Így volt. De ha én református lennék, már régen kitekertem volna a lelkész úr nyakát. Imádjuk az Urat – mondja Balázs Sándor –, csak a Sánta Kovács ne haragudna ránk.

Megtudom, hogy a Vajszlóra költözött lelkészről van szó, s hogy állítólag ő azt szeretné, ha a katolikus pap havonta csak egyszer jönne misézni Piskóra.

– Talán attól fél – folytatja Sanyi bácsi szarkasztikusan –, hogy a plébános elhódítja tőle a híveket? Uram! – emeli fel a hangját – Piskón nyolc házban lagnak reformátusok, a többi mind katolikus. Oláh, cigány, magyar – majdnem mind katolikus. Már az a huszonkét református is haragszik a saját lelkészére. De ne higgye, hogy itt hitvita folyik. Az egyházak vitáznak. Azért, hogy melyiké legyen a hatalom a lelkek fölött! Azért, hogy melyik kapja a párbért, az egyházi hozzájárulást.

Majd utunkba ejtjük Vajszlón a lelkészt, csak előbb bemegyünk Csonkáékhoz, ne várjanak tovább. De vessünk egy pillantást a falu turulmadarára is. Kiterjesztett szárnya alatt az oszlopon felirat és Nagy-Magyarország térképe hirdeti: Az ezeréves határokért! Sajnos a turul nem tudott vigyázni a kardra. Azt mondják, egy részeg rendőr a múltban le akarta fűrészelni, de nem boldogult vele, aztán kalapáccsal esett neki.

Csonkáék háza az a borzalom, ami előtt a naturalista Zola is behunyná a szemét. A múlt század végén épült vályogház fala olyan repedezett, hogy azt gondoltam, ha most itt a szomszédban elköhinti magát egy szerb ágyú, vagy egy zsoldos a géppisztolyával valami-

lyen ortodox imába kezd, menten fejünkre omlik a valaha erős épület. A galambok a külső fal vakablakának mélyedésében mégis hallható és látható élvezettel burukkoltak, ránk se hederítve gubbasztottak a guanó tetején. Belül viszont, a konyhából jobbra és balra nyíló két szobában rend és tisztaság. A konyha kövén három szép kis mezeten talpú cigánygyerek csattog. A szoba falán lévő szentképről olyan fájdalommal néz az égre Krisztus, amilyenel anyjuk néz a gyerekeire.

– Házat akartunk venni a faluban – mondja. – Ez bármelyik pillanatban ránk omolhat. Kértünk a polgármestertől ötvenezer forint gyorssegélyt. Azt mondta, nincs rá keret. Hívtuk, nézze meg, hogyan élünk itt nyolcan. Nem is jött be a házba. A körjegyzőnek nem voltunk bűdösek. Kölcsönt vettünk volna fel az OTP-től. Megírtuk a papírokat, de a polgármester el sem juttatta őket a körjegyzőhöz. Azt mondta, munkanélkülieknek nem adnak kölcsönt. Segéllyel, családi pótlékkal és a kedvezményes gyessel van annyi pénzünk, amennyi a kölcsön visszafizetésére garancia lehet.

Mit lehetne tenni Csonkáékért meg a többi nyomorúságos körülmények között élő piskói cigányért és magyarért? Mit tesznek magukért ők maguk? Megkérdeztem: hol vannak a férfiak? Talán a kocsmában? Az asszonyok tiltakoztak. Dolgoznak – felelték.

A tetőt, az eresz alját már javígtatták. Ahogy az ormánsági templomtornyokat...

Piskó azt jelenti: rom, gaz, parlag, kilátástalanság. A szép baranyai vagy a somogyi kertekkel az itteniek össze sem hasonlíthatók. Kertet művelni kultúra dolga. Ásni, fát ültetni jó. Gyümölcsöt szedni öröm.

A vajszlói plébánossal is szeretnénk volna beszélni. Azt mondta egy asszony a plébánia előtt: nincs itthon, elment Amerikába hittértőnek.

Itt már mindenki megtért? Vagy Amerikából is megtérnek ide Ormánságba?

Kovács János református lelkész nyíltan megmondta, azért nem engedi be a katolikusokat a templomba, mert az a reformátusoké. Azt egy szóval sem mondta, hogy a cigány nem méltó arra, hogy az Úr hajlékába menjen. A püspök úrra hivatkozott, állítólag ő is azt mond-

ta, a katolikusokat nem kell beengedni. Mert nem is fizetnek. Fizeszenek a reformátusok? A faluban ők alig több mint húszan vannak.

A tiszteletes úr érzékletesen elmondta, hogy a templomban tudni kell viselkedni. Sok baj volt már ilyesimből.

– Nem tehetek róla – mondta –, de amikor nekem dicsértessékkal köszönnek, Szent Bertalan éjszakája jut eszembe.

Elállt a lélegzetem.

„Minden program nyomorúlt dadogás csupán, ha hitet nem tudok kelteni ebben a népben önmaga és jövője iránt... Isten... a lélek sáncaira mutat.”

Kiss Géza igaza ma nagyobb, mint 1937-ben volt.

– De hát a papok már csak néhány öregasszonynak prédikálnak – cseng a fülemben Balázs Sándor mondata.

Bármilyen megoldást keresünk, a kiindulópont mégiscsak az ember és a föld lehet. A föld és az ember. A megművelendő föld és a megművelendő ember.

Vannak-e itt ketten-hárman, akik maguk köré gyűjtenék a népet, hogy összefogjanak és fölemeljék magukat? Egymást. Egymásért. *Közü akarátú...* Képesek-e olyan közösséget, olyan kultúrát teremteni, véghezvinni olyan tetteket, amelyekkel újjáéleszthetik ezt a jobb sorsra érdemes országrészt?

Mert ha nem éled újjá Piskó, akkor jöhet az ormánsági lelkész által megjövendölt gyászjelentés: Akkor *„a magyar fának ez az ága”* nincs többé.

Új Magyarország 1993. augusztus 27.

Tíz falu, egy kis ország

Szalánta, Bosta, Szilvás, Németi, Turony, Bisse, Csarnóta, Garé, Szava, Barcaszőlős. Olyanok ezek a baranyai falunevek együtt, mint egy imádság. Jóban-rosszban 1974 óta összetartja őket a Hunyadi termelőszövetkezet, miként a föld, s jóval régebből sugárzik még itt Hunyadi János szellemisége is. A hegyek-völgyek ölében, a gyönyörű, lélekemelő tájon úgy hullámoznak ezek a falvak, mint a gregorián énekek dallamai. Mindegyiknek megvan a maga mélysége és magassága, önálló élete, a többihez fűződő egyéni és közös sorsa. Mint az országban mindenütt, itt is egymásra utaltságban élnek az emberek. Művelik a földet napról napra, dolgoznak látástól vakulásig. Van itt édes szőlő és lágy kenyér, szegénység és gazdagság, keserűség és öröm, mint mindenütt. Nagy hozzáértéssel gondozzák a szőlőskerteket, jó bor terem a napsütötte hegyoldalakon s a vendégszerető gazda nemes penészgombákkal belepott pincéjében kedvünkre választhatunk csalfa szökét vagy lángoló vöröset.

Volt itt is perpatvar több a soknál, de most már béke lesz. Talán végérvényesen elcsitul a háborúság az új magántulajdonosok és a szövetkezetben maradtak között.

A két viszálykodó fél már nem is beszélt egymással. A téesztagok azt mondták, az új-régi gazdák kilopták a szemüket is, elvitték a téeszéből mindennek a javát, a kiváltak pedig azt felelték, nem kapták meg azt sem, ami járt volna nekik.

De aztán dr. Túri Piroska körjegyző, mezőgazdasági szakjogász – korábban a Hunyadi téesz egyik felelős vezetője – addig-addig sürgött-forgott, mígnem asztalhoz ültette a perben és haragban álló felek egy-egy képviselőjét, Szarkándi Lajos agrármérnököt és Udvaráczt Istvánt, a téesz elnökét.

Piroskának fája lába, olykor moccanni sem tud a fájdalomtól, de az esze és a szíve olyan csalogatóan ép és egészséges, hogy a környék báránybőrbe bújt farkasait és farkasbőrbe bújt báránykait is maga köré szelídítgeti Nyírfás Ágnes lelkipásztor-polgármester segítségével. Ez a két lelkierőben erős asszony ízesítő sója és kovásza a fa-

lu népének és jó kenyerének. Mindkettő azt tartja, hogy ahol viszálykodnak, ott nem törődnek az egyén és a közösség érdekeivel, a munkával.

Idősebb Szarkándi Lajos nem azért nem volt hajlandó egy asztalhoz ülni velünk, pontosabban a téesz elnökével Turi Piroska szép nagy házában, mely a körjegyzői embléma mellett a falusi turizmus emblémáját is a homlokzatán viseli, mert haragtartó ember. Valamikor kuláknak minősítették, megfosztották tulajdonképpen minden vagyonától. Hol vannak már azok a fosztogatók! Új rablói vannak a nyárnak... Szarkándi úrnak nincsenek rendben az idegei, nem akarja felizgatni magát, a beszélgetésre ezért inkább a fiát küldte el.

– Neki még van jövője – mondta idős Szarkándi Lajos a pincéjében, ahol éppen az ország másik feléből jött rokonait fogadta egy kis szalonnasütésre és borkóstolóra. Az egész országra kiterjedt nagy család a Szarkándi család. A szétszórtságból is összehozta őket a közös érdek, van miről beszélni, van mire emlékezni telt kupa mellett.

Ifjú Szarkándi Lajos növényvédelmi szakember, 1987-ben Gödöllőn végezte az egyetemet. Tagja a turonyi önkormányzatnak, egy azok közül, akik kiváltak a tsz-ből – ilyenek mindössze huszonheten vannak. Ám a régi nagygazdák és hozzátartozók a szántóterület nem elhanyagolható hányadát, ősi jussukat visszavették a termelőszövetkeztől, melyhez ma is tíz község tartozik. Még ilyen is van, bár valószínűleg nem ez a jellemző az országban. Miként az sem jellemző, ami a szalántai Hunyadi téesz esetében örvendetes dolog: 4700 hektárjából nincs parlagon hagyott föld, itt minden talpalatnyi területet megművelnek. Ha összehasonlítjuk ezzel a szegény szétvert ormán-sági Vejti téeszt, ahol ennek éppen a fordítottja igaz, vagy a szalántai téesz szomszédságában levő petri téeszt, ahol a 10 ezer holdnak több mint a fele parlagon maradt, akkor méltányolhatjuk igazán a Hunyadi téesz tagjainak összetartását, az itteni nagy és kiscgazdák földszeretetét, gazdához méltó magatartását, s nem ítélniük el kellőképpen a politikai sakkjátékosok országrontó voluntarizmusát. Máshol a szegényebb tsz-tagokban is felébredt a földéhség, ám a föld megműveléséhez sem elegendő pénzzel, sem más eszközökkel nem rendelkeznek, így aztán az új-régi nagygazdák javára sokan kénytelenek fillé-

rekért megválni a földjüktől, miközben az átejtettek számára sem közel, sem távol nem marad munkalehetőség sem.

Tagosítás előtt a Szarkándi család 28 hold földön gazdálkodott, 1960-ban léptek be a tsz-be. A faluközpontosítás időszakában a családfő az egyesítés ellen foglalt állást. Noha később jó lett a téesz, mégis érthető, hogy Szarkándiék – amint lehetett – ismét az egyéni gazdálkodást választották.

Turonyban van három-négy olyan család, amely 200 hektárt művel. Ezek mindegyike nagy család. Szarkándiék és Mészárosék ugyancsak népes családja 100 hektáron dolgozik, de vannak itt olyanok is, akik 12 hektáron gazdálkodnak s csak a megélhetésre törekednek.

A keménykötésű, elszánt, okos fiatal szakembert arról kérdezni sem kell, hogyan tudják megművelni a nem kevés földterületet.

– Kiváláskor kaptunk a téesz készletéből gépeket is, két MTZ-t hoztunk ki...

A téesztagok zúgolódtak, sokan azt mondták: megloptak bennünket.

– A két gépet nem egyedül mi hoztuk ki a téeszből, hanem a többi kiválttal együtt.

A Hunyadi tsz-nek eredetileg 6000 hektár földje volt, a kiválások után 4700 hektár maradt. (Előbb a nagy halak raboltak... A gyöngébb készségekkel, rosszabb horgászfelszerelésekkel rendelkezők ugyancsak kiülhettek a tó partjára álmodozni, munka nélkül napozni, leshették és leshetik ott a fehér bálnát...)

– Világbanki hitelt szerettünk volna felvenni – mondja Szarkándi Lajos –, de nem kaptunk. Azt kérdezték: hol van rá a fedezet? Nem tudjuk, mi lesz velünk. Ha nem bírunk a földdel magángazdaságban, akkor összeállunk valamilyen magántársasággá.

Ha pénz- és eszközhiánnyal küszködik a gazdagabbja, mit szóljanak a szegényebb kisgazdák? Ők hová fordulhatnak?

Gondolom, nálunk, ahol viszonylag kevés a megművelhető föld és sok a földigénylő, farmergazdálkodásra gondolni is képtelenség. Kivételek mégis akadnak, akadhatnak.

Alighogy befejeztük a beszélgetést, megérkezett Udvarácz István, a Hunyadi téész elnöke. Nyomban kiderült, hogy a nagyobb magángazdák is rá vannak szorulva a téészre, jól felszerelt gépparkjára.

– Közös érdek, hogy a föld meg legyen művelve. Ez a legfontosabb. Aki megfizeti, aki meg tudja fizetni a gépek bérlet díját, igény szerint használhatja is a gépeket. Aztán ha majd találnak jobb megoldást – kívánjuk, hogy találjanak jobbat –, azt választják, amit akarnak.

Udvarácz István „nem mai gyerek”. Nem kevés hajszál deresedik a fején. Valamikor sertésgondozó volt a téészben, majd gépkocsivezetőként kereste családjának a kenyeret. Két fia és két unokája van. Technikumot és tanárképző főiskolát végzett, 1990-ben lett a téész elnöke, miután a régi elnök nem tudott megbirkózni az átmenet igen nehéz feladataival.

– Ebben a helyzetben az volt számunkra a legfontosabb, hogy ne engedjük szétszedni a téészt.

Az elnök szavaiból kirajzolódik, hogy ha kívülről nem szólnak bele a közösség életébe, ha a termelőszövetkezet nem csak tessék-lásék él együtt, hanem megérti a saját léteérdekeit, akkor az meg is marad. Felülvizsgálták az ágazatok gazdálkodását, töviről-hegyire végiggondolták, hogy mit érdemes meghagyni és mit érdemes megszüntetni az átalakítás során ahhoz, hogy a tagok ne csak dolgozzanak, hanem nyereséget termeljenek. A broylercsirke-telep növelte a veszteséget, ezért szüntették meg, 22 tagot előnyugdíjaztak, így lett a téésznek 400 nyugdíjasa.

– Nem maradnak magukra – mondja az elnök. – Velük is törődünk. Fejlesztjük a sertéstelepet, a teljes rekonstrukcióra 93 milliót fordítottunk. Ez az ágazat tavaly 14 millió nyereséget hozott. A pécsi Mőbiusz Húsipari Vállalat biztos piacunk. Háztáji együttműködésben 3000 sertést értékesítettünk. A kiválások után fejlesztettük a gépparkunkat, két aratógépet vettünk, 8 millióért létesítettük a bábolnai típusú szárítót, a gabonaipari privatizációból 15 millióért vettük a 2000 vagonos tárolót Nagyarsányban. Életképesek vagyunk. De még milyenek lehetnénk, ha nem vinne el az állam annyi pénzt adóba!

A kiválások miatt nem érte nagy veszteség a téeszt. Udvarácz István úgy véli, jól megfér együtt a téesz és az egyéni gazdaság, mint-hogy mindkettő magántulajdonra épül.

– A törvényt végrehajtjuk – folytatja az elnök –, de úgy gondolom, a mi tulajdonosaink a törvény szellemének megfelelően akkor érzik majd igazán magukénak külön-külön és együtt is a téeszt, hogyha a jelenleginél jobban élhetnek belőle. Az elmúlt három-négy évben évente 30 százalékkal növeltük a béreket, miközben romlott a pénz értéke és mindent drágábban lehet megvásárolni a boltokban, július elsejétől ismét 30 százalékkal több alapbért fizetünk. Az emberek többsége a téeszben találja meg a biztonságát.

Új reményt ad a Reménypusztán most létesülő takarmánykeverő is, nyolc gazdasági társasággal fogott össze a téesz a létrehozásáért. Egyenként 2–3000 dollárral szálltak be az üzletbe és összefogtak az amerikai szója behozataláért és itteni feldolgozásáért is. A szója mindennél jobb és olcsóbb is, embernek és állatnak egyaránt kiváló, egészséges táplálék.

A szalántai központtal működő Hunyadi termelőszövetkezetet nemcsak az imádság tartja össze 1974 óta. Az összetartásban a közösségek és a téesz jó vezetőinek is fontos szerepük van. Tíz falu csaknem egy kis ország. Szebben és jobban élhetnénk, ha az egész ország legalább ekkora összefogást tanúsítana. Érdemes követni a példájukat. Hiszen azok, akik inkább csak vitatkoznak és egymásra mutogatnak, viszálykodásaikkal az értékteremtő embereket is zavarják.

– Fejétől bűdösödik a hal – mondják a bissei horgászto partján, ahova Túri Piroska körjegyző fuvarozott el az ő ugyancsak rozoga autóján. A környékbeli horgászok itt ugyanolyan türelmesen és hallgatagon lesik a fehér bálnát, mint ahogy más tavakon és folyókon.

– Előbb megjön horgunkra a bálna, mint az olasz, a német, vagy az amerikai tőke – ugratják egymást fáradt iróniával a horgászok.

– Ha jönnek, hát csak jöjjenek – szólnak át a keskeny tó túlsó partjáról. – Nem azért műveljük a földünket, hogy az urak mindent eladjanak. Kinn vagyunk a vízből az olyan törvényhozókkal, akik a jó magyar földet idegeneknek elherdálnák. Jönnek még a horgunkra az ilyenek!

A téeszelnök sem bizonyos benne, hogyan lesz összetartható a továbbiakban a „Hunyadi” tíz falujának földje. Tudomásul vették a földtörvényt, de azt mondják, várható, hogy újabb és kisebb egységek jönnek létre. A további szétdarabolás azonban ártana a gazdálkodásnak.

– Gondolja meg! – mondta az elnök. – Ha valaki nyert a lottón, aztán máról holnapra úgy dönt, földet vesz a pénzéért itt a téesz földjének kellős közepén, azon pedig holnaptól dohányt akar termelni – a törvény szerint ezt is megteheti. Szalámizhat... Rabolhat tehát a kishal is, nemcsak a csuka vagy a harcsa.

Új Magyarország, 1993. szeptember 18.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„...békévé oldja az emlékezés...”

Özvegy Ludi Józsefné vékony, hajlott, idős parasztasszony. Olyan tiszta arcú asszony ő, mint amilyen mögötte, kettős ágya fölött, a tövissel koronázott Krisztus képmása. Az ágy innenső végében keresztbe tett sezlónon üldögél, fájós lábát időnként fölteszi a mellette heverő botjához. Meglátszik rajta, hogy neki nem jó már sem ülni, sem állni. Mária (Midi, Maruszja) néni két alsó karja, mint két vékony száraz faág. Béna mindkettő. Egyik kezén az ujjait balra, másikon jobbra csavarta el valamilyen természetellenes erő.

– A faluból hétszáz embert vittek el. 1944 karácsonyán terelték össze a községházán az első transzportot. Másnap átkísérték őket a halasi kaszárnnyába. 1945. január 6-ra a kozákok összeszedték a falu javát. Kislányom hároméves volt, én meg huszonegy. Látja – mutatja a családi fényképek között saját kis igazolványképét –, úgy néztem ki akkor. Most meg... Azt mondták, az anyákat nem viszik el. Éppen misére készültem, amikor jött egy kozák két falubeli nemzetőrrel, s azt mondták, öltözködjek csak, úgyis hazaengednek. Akkor nem itt laktunk, hanem az anyósék házában, onnan lefelé kísérték bennünket a falun végig. Útközben szedték össze az embereket. A szomszédunkat is elvitték, pedig nekik három gyerekük volt.

Ludl József már nem él. Amikor a feleségét elhurcolták az oroszok, ő tényleges katona volt a fronton, valahol Erdélyben. 1944. október 4-én vonult be.

Ötven év távlatából látjuk: lovaskocsik sorakoznak a hajósi községháza udvarán s aztán elindulnak az ismeretlenbe, emberekkel megrakodva. Kinek-kinek a háza előtt megállnak kicsit, a gyanútlanok egy kis élelmet és kevés ruhát visznek magukkal. Nem tudták, hová mennek, s mikor térhetnek vissza.

– Testvérem kihozta a kapuba a kislányomat. Nem volt olyan nehéz nap az életemben. – Anyukám, édes anyukám! – kiáltotta, és nyújtotta utánam a kezét.

Kiskunhalason a felbattyzott transzportot behajtották a kaszárnyába. Ott voltak már a hajósiak is, meg azok, akiket 1944 karácsonyan tereltek össze a környező falvakból.

– Kilencedikén reggel sorakozó, aztán faklumpában irány az állomás. Negyvenen-hatvanan kerültünk egy-egy marhavagonba. Rozoga priccsek voltak benne meg egy kályha, a vagon aljára lyukat fűrészeltek, az volt az árnyékszék. Húsz napig ment velünk a vonat, mindig csak éjszaka, hogy utat engedjünk az ellenvonatoknak. A szégyentelenek mintha a szégyent is el akarták volna rejteni. Olyanokat hurcoltak el, akiknek német nevük volt, de sokan nem is tudtak németül. Kilencvenhárom marhavagon kigyózott a mozdony után. Azt mondták, csak három hónap lesz az egész! A legtöbb nőnél majdnem három, a férfiaknál öt, nyolc, sőt kilenc év lett a „kicsi robot”.

Krivajnovgorodban háromszoros drótkerítés vette körül a lágert, belül fabarakkok sorakoztak.

– Se étel, se víz, se villany. Nem lehetett mosakodni, két priccsek volt egymás felett. Külön barakkban kaptak helyet a férfiak, külön a nők. Hideg volt, másnap hoztak egy vaskályhát. Az első este úgy feküdtünk le, ahogy megérkeztünk. Magunkra húzkodtunk mindent, amink csak volt, mégis majd megevett bennünket a hideg.

Másnap rögtön kivezényeltek bennünket munkára, három-négy kilométer gyaloglás után érkezünk meg a kőbányába. Mindenkinek kezébe nyomtak egy jó nagy kalapácsot, vagy csákányt, kinek mit, aztán csak törtük a terméskövet. Mint a moziban... Nehéz volt a munka, de amint megálltunk, fáztunk. Így ment ez napról napra. A hazulról hozott koszt egy-kettőre elfogyott, aztán kaptunk hol egy kis apró krumplit, hol burizst. Tavasszal zöldparadicsomot, répalevest, káposztalevest is. Szedhettünk jó időben sóskát, a lósóska magja olyan volt, mint a lencse. Megfőztük azt is. A zöldparadicsom levesben volt egy kis olaj is, de inkább a benzintől bűzlött, mint a dög.

Pár nap múlva ki takarítani ment, ki meg mosónő lett. Én szénbányába kerültem. Hanyatt fekvé másztunk, úgy lapátoltuk csillékbe a szenet. A vájatban előretoltuk a csilléket, egyszerre négyet-ötöt, aztán jöhettek a következők. Választhattunk is. Én azért választottam inkább a bányát, mert ott ötven deka kenyeret kaptunk naponta. Reg-

gel kis feketekávét, délben merőkanál levest, este feketekávét. Később voltam takarítónő is, dolgoztam mosókonyhán, majd ismét bányában.

Kopognak az ablakon, Midi néni egy kis szünetet tarthat. Jön Keller Antalné, Mária-Midi unokatestvére. Azt mondja, most, az utolsó napon adta be a kárpótlási igényét, az ő férje is ott volt Midivel a bányában. Rászakadt a szénfal, élve kihozták, de aztán a kórházban belehalt sérüléseibe.

– Úgy hullottak az emberek, mint a legyek – folytatja Mária néni, majd megjegyzi, hogy évekkel ezelőtt eljött Pécsről egy professzor, idejárt hozzá évekig, mindenről kikérdezte, ő meg beszélt és énekelt neki németül is, magyarul is. Eközben megmutatja a naplóját, amely megjárta Németországot is.

– Beleírtam ebbe az egész életemet, sort sor alá...

Lapozgatom a testes naplót, nézegetem és olvasgatom a rossz ujjakkal, reszkető kézzel írt bejegyzéseket. Egyik bekezdés német nyelven áll előttem, a másik magyarul. Itt a német Gotterhalte, itt a magyar Himnusz. Nótaszövegek és népdalok váltakoznak, szintén magyarul és németül. Itt egy lágertörténet, itt egy passzus a mai Hajósról, itt pedig szó szerint a következő áll: *1989. október 23-án let a komonista rendszer leváltva Magyarországon, leváltoták a Kádár rendszert, és Német Miklost választoták a helyére, és 1990-ben vete át a hatalmat. Antal Józsefet választoták Miniszter elnöknek, hogy milesz továbbra, nem tudjuk. Másutt Antall József temetéséről szóló feljegyzés is olvasható, majd a hajósi kastély történetén akad meg a szemem: 1993-ban visszakapta a kalocsai érsek, a kastély ismét „Hajnaldi Árvaház”. Az iskolából hazafelé beszöktünk az erdőbe makkot szedni, hazavittük és sparherten megsütöttük. Finom volt. Akkor nem volt narancs vagy banán.*

– Ezt az unokámnak diktáltam. Ő írta bele a naplomba, hogy el ne felejtse, milyen világban éltünk a háború előtt.

Azon tűnődöm, mondjam-e Midi néninek, hogy én is szedtem makkot a háború után, s hogy abból is kenyeret sütöttek. Találtam benne makkdarabot. De hogyan is emlékezhette a mai nemzedék arra, amit nem élt át? Ne is élje át soha, legyenek végre jobbak az emlékei.

– 1946 augusztusában, majd 1947 őszén hazamehetett egy-egy betegekből álló transzport. A lágert fől számolták, a maradékot másik lágerba vitték, de ott is bányában dolgoztunk. Voltak ott hajósi, császártöltési, nádudvari és hartai nők és férfiak vegyese:.

Mária néni egy eredeti mozdulattal felidézi, hogy ő milyen kardos, huszonhárom éves nő volt akkor a lágerban. Folyton kérdezgette az öreg tanszportvezetőt: mikor mehetünk haza?

– Jön ám egy reggel az öreg, s mondja: Maruszja, már nem kell menni a bányába! Nem akartam elhinni, ahogy a többiek sem, de aztán este bekiabálták az ablakon, hogy mindenki menjen szőrteleníteni. Nem akarták az oroszok, hogy tetvesen térjünk haza. Egye fene, mondtam, majd kinő a szőrünk, akárhol van!

Az elhurcolásunk óta harmincnégy hónap telt el. 1947. október 30-án elindultunk haza, megint marhavagonban. Az volt életem leg-hosszabb útja. Három napig vesztegeltünk Máramarosszigeten, lágerban, aztán még három napig vesztegeltünk nyílt pályán. Mondom, itt valami prűcök van. A transzportvezető a vonat mellett szaladgált, káromkodott, mint a jégeső. Tizenkét beteget leszedtek a vagonokból, visszavitték őket a lágerba. Ezek úgy sírtak, mint a taknyos gyerekek.

Vagy meggyógyulnak, vagy meghalnak... Az oroszok el akarták titkolni, hogy milyen körülmények között éltek a lágerek foglyai.

A hazatérők közül kiket Pestre, kiket Debrecenbe vittek a vonatok. A Kalocsa környékiek éjszaka értek az állomásra, s érthetetlen volt számukra, miért nem mehetnek tovább, amikor csak néhány kilométer választja el őket a szülőfalujuktól, otthonuktól. Hol van már az az otthon...

Az állomás épületében azon az éjszakán 106 csaknem hazaérkezett nő várakozott, ki fáradtan, ki álmatlanul dőlt rá a batyujára. Később tudták meg: azért nem mehetek tovább, mert éjszaka nem találták volna meg a házukat. Azokban már mások laktak. Az otthon maradtakat máshova költöztették.

– Másnap reggel teherautón érkeztünk Hajósra. Nagy tömeg állt a kocsmá előtt. Én nem ott, hanem egy másik helyen készültem leszállni, hátul voltam az autón. És akkor hallom ám a tömegből egy

asszony hangját: – Juditkám, nézd csak, ott az anyukád! – Elképzeld, hogy mikor megláttam a kislányomat, hogyan röpültem hozzá.

El lehet képzelni az édesanya örömmel vegyes fájdalmát és a gyerekéét? Juditka karonülő kicsi gyerek volt, amikor az anyját elhurcolták, a találkozáskor pedig óvodáskorú. Annyi idő után meg sem ismerhették egymást. Mit érezhettek, hogyan értették meg az érthetlent? Azt, hogy nem arra kell menni, hanem erre, mert nem ott lakunk, ahol laktunk... A gyerek mutatja a hazafelé vezető utat, ő vezeti a falun végig az édesanyját.

Egész úton hazafelé azon gondolkodám... Füstbe ment terv...

S hogyan lehetne elképzelni a várva várt találkozást az otthoniakkal: Midit az édesanyja, az édesapja és a férje karjában?... Nincs ott hon... Hogyan lehetne megérteni, hogy éppen ma nincs itthon az „apu”, nincs itthon az „uram”. Apja trágyát vitt a mezőre, az ura Miskén szolgál, dolgozni kell, akkor sem lehet tétlenkedni, amikor az ember legjobban vár valakire, akkor a legkevésbé... Azért sem lehet várni együtt, mert nem férnek el a házban annyian. A nagymama éppen kenyeret süt, a parázs nem várhat, most teszi be az előre eldagasztott, szakasztókban megkelt, konyharuhákba babaként betakarगतott fehér kenyereket a búboskemencébe, belisztezett sütőlapáton... Tizennyolc éhes száj várja a frissen kisült kenyeret. A ház tele van testvérrel, rokonnal, sógorral, komával, tizennyolcan laknak egymás hegyén-hátán, egymásra telepítve.

– Zsúfoltabban voltunk abban a szüleimre erőszakolt rossz házban, mint az ukrainai barakkban. Én addig nem tudtam, hogy ilyesmi lehetséges – sóhajt az éppen most szabadult... – Kiteszik az embert a házából, és mehet, ahova akar.

Estére együtt lett a család.

– A folyosón vacsoráztunk akkor is. Tudja, én akkor azt mondtam: ne sírjon, senki se sírjon; most elénekelek egy éneket... Nagyon elképzelve a hosszú úton hazafelé, hogy mi lesz, hogyan lesz, mennyire fogunk örülni egymásnak. Úgy képzeltem, hogy amikor megjövök, karácsony éjszakája lesz.

S Midi néni németül énekel. Nem értek németül, de értem a dalt, értem a lelkét, hiszen az németül, héberül, tótul és magyarul is ugyanaz a lélek:

*Édesanyám nyisd ki az ablakot,
elveszett lányod most jön haza...*

Hajósról 1948. január 27-én már harmadszor vitték a svábokat Németországba. Körülzárták a falut, egy lélek sem szökhett sehova.

– Testvérem Rémen szolgált. A férjem meg az édesapám aznap kora hajnalban el akart menni utána, vittek volna neki ennivalót, a csirkének búzát. De nem mehettek. Ott álltak a kapuban a nemzetőrök. Azt mondták, ma nem lehet menni sehova. Megijedtünk. Édesanyám átmászott a kerítéseken a második szomszédba, ott egy telepes lakott, Siklósinak hívták. Siklósiné mostanában volt itt, a gyerekei Pesten élnek. Tőlük tudta meg az anyám, hogy körülzárták a falut, kitelepítik a németeket. Ezek a Siklósiék bújtattak el bennünket az istállóban és a disznóólban, nekünk így sikerült itthon maradnunk.

A telepesek többnyire szegény, mezítlábas cselédek voltak, az itteniekhez képest alig értettek a földműveléshez. A környékről – például Bugacról, Fehértóról – költöztették be őket a kitelepített németek házaiba. Mára nincs közülük Hajóson egy sem. A faluból kitoloncolt embereket előbb elvitték Vaskútra, svábokat svábokra telepítettek, aztán később végképp elűzték őket a szülőföldjükről, a házukat pedig átadták a Felvidékről betelepített magyaroknak.

A potsdami konferencia nyomán 1945 decemberében kormányrendelet mondta ki, hogy Németországba áttelepülni köteles az a magyar állampolgár, aki az 1941-es népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta vissza, továbbá az, aki a Volksbundnak, vagy valamely fegyveres német alakulatnak (például SS) tagja volt.

Lényegében minden német ajkú magyarral úgy bántak, mintha valamennyien háborús bűnösök lettek volna. Így bántak a felvidéki magyarokkal is, a „bűnös és csatlós néppel”.

A hajósiak többsége német anyanyelvűnek vallotta magát 1941-ben. Őseiket 200–250 éve Németországból telepítették ide. Hajón érkeztek. Kellott a munkáskéz. Azóta mély gyökereket eresztettek a félig kötött, félig homokos talajba.

Özvegy Ludl Józsefné úgy tudja, először Németország amerikai megszállási övezetébe vitték a magyarországi németeket, csak a második hullámban, 1947 tavaszán engedték őket szélnek a szovjet megszállási területen. Hajósról 1945 májusában és 1947 augusztusában vitték el a népet, majd 1948. január 27-én azokat, akik a kitelepítés elől sehova sem tudtak elbújni.

– A férjemtől tudom, mert én akkor még az ukrainai lágerban voltam, hogy a második kitelepítési hullámot is bújkálva úszta meg a családom. Amikor jöttek a felvidéki magyarok, a férjemet, szüleinket meg másokat is fölpackolták egy szekérre kis batyukkal, aztán elvitték őket Vaskútra, ott maradhattak egy szalmakazalnál. Nem mentek onnan sehova, ott bújtak el. Harmadnapra visszajöhettek, de a házukat már elfoglalták a betelepítettek. Így aztán a nagyszüleim fogadták be csaknem az egész rokonságot.

Ludl József és felesége később onnan került abba a házba, melyben most beszélgetünk. Ez a ház 1965-ig nádtető volt, harminc éve csinálták meg cseréptetőre. Azt mondja Midi néni, 1960-ban úgy verték be a népet a tsz-be, később azonban olyan jó lett a közös, hogy most meg úgy kell kiverni belőle a tagokat...

Mennyi balsors, szenvedés érte az embereket itt is! Nem állhatom meg tehát föltenni a kérdést: miért ragaszkodnak Hajóshoz, Magyarországhoz?

– Magyar kenyeret eszünk.

Előkerülnek a családi fényképek is. Nézem Midi néni gyönyörű unokáit, s azt kérdezem: a gyerekek hogyan gondolkoznak ezekről a dolgokról, minek vallják magukat?

– Ilyet még kérdezni is!... Ez a szülőföldjük, hát magyarok. A mi szülőföldünk is ez.

– Kit kárhoztatnak a rengeteg szenvedésért?

– Az urakat. A rendszert. Csakis az urakat. Az ötvenes években egyenlők voltunk, nem volt akkor senkinek semmije, de a kisemberek nem bántották egymást itt sem. Nem bántjuk mi egymást most sem. Csak hagyjanak már élni, dolgozni és békén meghalni.

Hajóson megtaláltam Közép-Európa minden kavarcát. Azon is el-tűnődhetünk: miért nem ért meg bennünket a műveltnek mondott Nyugat, miért nem értik, micsoda Közép-Európa?

Meggyőződtem róla Hajóson: ha nem kavarják fel e békés homokot, a Duna-Tisza közének egykori árterületét politikai viharokkal, békésen élédegélnek itt a népek. Ha nem szítják föl az indulatokat egymás ellen a hatalmi harcok pártoskodói, akkor ez a nép, ahogy bármelyik a világon, „csak” művelni akarja a kertjét, munkája gyümölcseinek élne és örülne.

Mendler Mátyásné, a falu jegyzője vb-titkár volt. A polgármesteri hivatalban az igen elfoglalt, energikus asszony ugyancsak alaposan kifakadt némely politikus ellen: mit akarnak elérni? Ma is azt vizsgálják, ki a magyar. Félünk. Érti ezt, uram? Újabb kitelepítésre készülnek? Le akarnak rádiózni bennünket a szülőföldünkről? Az én nagyszüleimet is kitelepítették, valamikor tanyán éltek, ők sohasem tudták visszavenni a házukat. Abba Szlovákiából telepített magyarokat költöztettek. Maga is azt kérdezi, ki a magyar? Mit akar itt? Kinek a szemében nem vagyunk mi magyarok?

Nem vitatkozni, hanem tájékozódni jöttem, hát hamarosan amolyan idetévedt idegenként kullogtam el a régi tanácsházáról, melynek egyik termében – a faliújságra kiragasztott információ szerint – mostanában volt szívesen látott vendég Esterházy Péter. Rendben van, gondoltam, s a jegyzőtől kapott térkép segítségével kerestem a Csalóközből ide telepített Gál Jánosék házat. Közben eltűnődtem rajta, hogy ki mindenki elégedetlen hazánkban a kárpótlással. Mendlerné szavai szerint azt mondják a hajósi svábok, hogy őket másodszor semmizték ki a kárpótlással. Nem kaptak földet, mert a második kárpótlási hullámban már mind elfogyott.

Ki a magyar? Mitől magyar, német, svájci vagy orosz a föld – Földanyánk!

A polgármesteri hivatalból jövet vetettem egy-egy pillantást a gondozott falu szép házaira, a fásított tér barokk templomára is. A Szigeti főutca némelyik házán új, némelyiken régi az utcátábla: Lenin út... Nem zavarja sem a németeket, sem a magyarokat. Majd kicserélik, ha átfestik a házakat. A betonjárda ugyanolyan tiszta, mint középén a betonút. Csaknem túlzottan tiszták, rendezettek az udvarok is. Mint anyámnál, otthon, Somogyban. Kultúra dolga ez is. Ilyenek lehettek valaha az ormánsági falvak is? Micsoda különbség van ház és ház között, ember és ember között délen is, és mennyi hasonlóság!

A megöszült, lelassult mozgású, 81 éves Gál Jánosnak és feleségének, Annus néinek ugyancsak nehéz sors jutott osztályrészül. Velük együtt a szüleik is elhagyták a szülőföldjüket, a csodálatosan szép, dimbes-dombos Csallóközt. Parancsra. A nagyhatalmak nem tűrtek ellentmondást, a kishatalmak pedig szót fogadtak, sokszor gazdáik akaratát is túlteljesítették. Gálék a szlovák-magyar lakossági csereegyezmény következményeként Hajóson kaptak házat. Új otthonra leltek? Magyarul beszélnek itt is, ott is, megértik egymást az emberek. De hát ez nem Nagymácséd, nem a szülőföld. Noha Magyarországon, az meg már Szlovákia, mégis ott van az édes haza, amit elbújva, csöndben sokszor kell siratni. Egészen halálig.

János bácsi úgy tudja, hogy a külügyminiszterek megállapodása szerint az öt holdon felülieket Magyarországra, a szegényebbeket pedig a Csehszorból kitelepített szudétánémetek lakta vidékre kellett telepíteni.

– Amikor kezünkbe adták a fehér kitelepítőpapírt, nem akartuk elhinni, hogy ilyesmi lehetséges.

– Midi néni sem akarta elhinni...

– Mi összeszedhettük mindenünket – mondja Annus néni –, csak a házunkat és a földünket nem hozhattuk magunkkal. Súlyos volt a batyunk, legsúlyosabb volt a fájdalom. Nem enyhül azóta sem. A faluból mindenkinek mennie kellett, egyedül a lengyel Visnyovszkyék maradhattak, azok reszlovákizáltak. Ládákba csomagoltuk mindenünket, pakolt a férjem hét testvére is, jött az egész família. Vagonokba raktuk, ami csak mozgatható volt.

Vagonok jönnek-mennek, vége a háborúnak. A győzteseknek megint igazuk van. Két vagon telt meg a Gál-család holmijával. Midi néniék nem vihettek magukkal semmit, sok zsidó nem hozhatta-vihette haza az életét sem. Hasonlíthatjuk, hogy kik és hol szenvedtek többet?

– Egyik vagonban az állatok voltak – folytatja Annus néni. – Elhozhattuk a nagy szarvú magyar marhákat is, másokban a bútorok voltak és a gabonaféleség is. Ahol megállt velünk a vonat, Szabadszállás tájékán, tóban mostuk ki a pelenkákat. Négy hónapos volt a kicsink, pont karácsony napján született, úgy üldöztek el a földünkről, mint a szent családot. De alig értünk ide, torokgyíkban meghalt a

kis gyerekünkt. Pénzecskénk nem volt, így hát gabonával fizettük ki a temetési költségeket.

Hartára és Baranya megyébe is sok családot áttelepítettek Nagymácsédról és környékéről. Hajósra onnan 30 család érkezett.

– Az első kijelölt ház kicsi volt – mondják szinte egyszerre mindketten. – Nem fértek be az istállóba az állatok. Bementem a község-házára, kértem, intézkedjenek. Aztán ezt adták helyette – mutat fel János bácsi. – Ez rossz, földes ház volt, villany se volt benne. Azelőtt egy fogságba elhurcolt svábé volt.

– Ferenc bácsi él még – veszi át a szót Annus néni. – Bajaszentistvánon lakik. Ott vett magának házat a fogság után, a felesége már meghalt. Ferenc bácsival is jóban vagyunk.

– Jóban hát – bólogat János bácsi. – Mért ne lennénk vele jóban?

Egymás szájából veszik ki a szót.

Gálék előtt ebben a házban laktak már magyar telepesek. Mindent feléltek a nincstelenek, nem dolgoztak, aztán elszöktek. Volt itt istálló az állatoknak, elegendő hely az embereknek is. De mindent újjá kellett építeni.

– Amikor idekerültünk, anyósom nyolcvan éves volt, a nagyanyám kilencvenhárom éves korában halt meg – mondja Annus néni. – Ők nagyon nehezen alkalmazkodtak az új környezethez. Amikor jöttünk haza a miséről, az idősek folyton arról beszélgettek, hogy milyen jó lenne hazamenni. Reménykedtünk.

Nem titkolják: voltak a svábok között olyanok, akik ferde szemmel néztek rájuk.

– Elfoglaltuk a helyüket... De hát a nagyhatalmak akaratán senki sem tudott változtatni. A mi helyünket is elfoglalták Csallóközben.

– Eleinte sokat sírtunk, ma sem tudjuk visszafojtani a könnyeinket. Sokat szenvedtünk egymástól, pedig nem akartuk bántani a svábokat és ők sem akartak bántani minket.

– Sírtunk, ahogy ők is sírtak a lágerban.

– Miséről jövet azt kérdezték tőlünk: na, mikor mentek már haza?

Kiveszem János bácsi és Annus néni szavaiból, hogy a svábok érdeklődését a földéhség is táplálta: ha elmentek haza, miénk lesz a föld...

– Magyarország trianoni földarabolásakor Csallóköz színmagyar terület volt. Miért kellett elvenni azt is? Miért űztek el bennünket? Hova mehetnénk el innen?

– Itt a Fácános legutolsó házában jóban lettünk egy sváb asszonnyal, az tanított bennünket szőlőt művelni. Mi búzát adtunk érte Jusztí nének. Nálunk, Csallóközben nem volt szőlő, a fő termés a búza és a cukorrépa volt. Nemigen tudtunk permetezni sem, a metszést is nehezen tanultuk meg.

– Ezek nagyon szorgalmas népek, igen haragudtak a lustákra.

Voltak itt olyan svábok, akik benne maradtak a házukban, s jöttek felvidékiek, akik évtizedekig együtt laktak a svábokkal; hol haragban, hol megértésben. Gyűlölködtek eleget, aztán szerettek is, keveredtek is.

– Eleinte a sváb legények nem nagyon vettek el magyar lányokat, a sváb lányok jobban hozzámentek magyar legényekhez. A nők nem voltak olyan büszkék, mint a férfiak, de azok is nehezen bújtak ki a bőrükből. Mindkét fiúnk sváb lányt vett feleségül. Az idősebbik 52 éves, szerkezetlakatos, éppen bort fejt a pincefaluban a testvérével. Ő meg szobafestő, szép házuk van az áruház mögött. A harmadik fiúnk üzemmérnök volt, súlyos betegségben meghalt.

A svábok szorgalma a legtöbb betelepültből az igényes, minőségi embert hozta elő. Éjt nappallá téve dolgoztak és takarékoskodtak a magyarok is, így építhették föl a mai Hajós gazdag, jó módra valló házsorait. Valamikor nem volt itt járda, se villany, a kaszálón át mentek misére az emberek, a posta előtt is hepehupás téglajárda volt. Nyomuk sincs már a régi sváb cselédházaknak.

– A hajósiak is elismerték, hogy nekem milyen gyönyörű a búzám – mondja Lajos bácsi. – Itt a Fácánosban vetettem, a sváb szomszédom pedig elcsodálkozott a vetőmagomon. Csallóközi vetőmag volt. Adtam neki belőle, ő meg abraknakvalót adott érte. Segítettünk egymásnak, másképp nem tudtuk volna elviselni a történelmet.

Egy császártöltési buszvezető kivételével arról nemigen beszélnek a hajósiak, hogy mennyi segítséget kaptak és kapnak németországi rokonaiktól. Gálék viszont elmondták, hogy amelyik évben jól sikerült a paprika, a szegényebbje is kapott érte 20–30 ezer forintot. A hetvenes évek közepére Hajós az ország egyik leggazdagabb nagy-

községe lett. S aki csak tehette, hosszabb-rövidebb ideig már akkoriban is dolgozott Németországban. Kapcsolataik révén ma ugyancsak sokan megtalálják a külföldi munkalehetőségeket, akár kapnak itthon munkanélküli járadékot, akár nem. A buszvezető irigység nélkül jegyezte meg: sokaknak fogalmuk sincs, hogy a sváboknak mennyi valutájuk van hazai és külföldi bankokban.

Hajóson és a környező községekben mostanában egyre többen mondogatják: nagy kár, hogy szétverték a jól jövedelmező téeszeket. A hajósi téesz 1983-ban húszmillió forint nyereséget adott a falunak. Jutott akkoriban a kiöregedett szőlő helyére 150 hektáron új szőlő telepítésére 40 millió forint. Azóta a Hosszúhegyi Állami Gazdaság borkombinátját is felszámolták. Nincs elég munkahely a községben, sok a munkanélküli, de a sok-sok rossz után ezek az emberek az élet kisebb ajándékainak is örülni tudnak, most már beszélni is mernek.

Hajósországi Európa-hírű pincéihez a József Attila utca sarkán is tábla mutatja az utat. Jó időben, amikor ragyog az egész táj és a pincesoron németországi kirándulók sétálnak, a német beszédet hallva a vendégeket egy-egy pohár borra mindig behívják. A találkozásból ismeretségek, sőt barátságok is születnek. A szőlősgazdák büszkén mutogatják idősebb vagy felújított pincéjüket, s a vendégek gyakran érzik magukat kényelmetlenül, mert hiába is igyekeznének, nem tudják viszonzni a vendéglátást. Volt olyan eset, amikor a borforgalom fellendítése érdekében egész hordó bort megvásároltak hordóval együtt. Főhetett aztán a vendégek feje, hogyan játsszák ki a Közös Piac vámtörvényeit, hogyan vigyék át a határon a bort.

Bizalmasan azt is elmondták, hogyan dugták el a finánc elől valamikor a zugpálinkafőzés gyümölcsöző nedűjét. Szondázhatta a traktorost a rendőr! Orvossal sem tudta bizonyítani, hogy a legény ivott volna, pedig pálinkafelhő úszott a traktor körül!

Orbán napkor hangos a pincefalu a kulturális rendezvényektől, csendesebb ünnepeken pedig a szőlősgazdák kiülnek agorájukra, egy-egy pince elé. Mindenki viszi a saját termését: iszogatnak, kártyáznak, beszélgetnek. Természetes dolog, hogy mindenki a maga borát dicséri, habár a másikat issza. Az is előfordul, hogy akár először látott embereknek is elmondják a Gulágon szerzett tapasztalatai-

kat. Bort iszogatván az étellel és a sorssal megbékélve, bölcs nyugalommal várják az elkerülhetetlent.

Az egész Európában híres hajósi pincesorról prof. dr. Béla Molnár írta nekem az Új Magyarország szerkesztőségébe Genfből, hogy az idő előrehaladtával, mikor az emberek kicsit jobban érezték magukat Hajóson, a hetvenes évek végén egy német geológusprofesszor és munkatársai napi munkájuk után ellátogattak ide. Csodálatos ősz volt. Éppen szüret ideje. Az előszüret mustja már murcivá forrt. A professzor és társai bekopogtak az egyik pincébe, s megnézték, hogyan préselik a szőlőt. A vendégek és a szüretelők barátságosan elbeszélgettek, majd ők is kaptak a murciból. A szüretelők egyike a murci hatására kifejtette a professzornak:

– Nem ismerem, hogy élnek máshol a parasztemberek, de azt tudom, hogy mi ilyen nyugodtan nem éltünk még soha. Éltesse hát ezért Jánosunkat az Isten sokáig.

Megdermedtek erre a vendégek, hiszen ismertek korábbi sorsokat, s azon vitakoztak egymás közt három napig, hogy a murci hatása alatt a szükségesnél is ravaszabb volt-e a sváb szőlősgazda, vagy még mindig okkal gyanakszik mindenkire? A vitakozók abban maradtak, ami bizony nagy igazság, hogy milyen relatív a világon minden.

De ki tudná eldönteni annyi év után, hogy melyik Jánosra is gondolt a szőlősgazda? A tsz-elnököt is Jánosnak hívták.

És mit csinálhat most a mi német (vagy magyar?) professzorunk Genfben, Brüsszelben, Kielben vagy bármely más táján a világnak? Hogyan érezheti magát magányos szállodai szobájában? Gondol-e Hajósa vagy Császártöltésre? Hallja-e a Himnuszt? Elhiszi-e, hogy Kunság mezején értünk leng a kalász? Hogy Tokaj szőlővesszein értünk csepeg a nektár? Legyünk bárhol a világon... Látja-e a Duna–Tisza közén az enyhén hullámos tájat a félig kötött, félig homokos talajon? A német és magyar szót itt zökkenők nélkül keverik az emberek. Látja-e a felszint itt-ott megtörő tavakat, a virágzó gyümölcsösöket, érzi-e még a must bódító ízét, hallja-e Adyval: „*szűrik a bort pompás, aranyos őszben...*” Elűzték innen, uram? Isten bocsásson meg a bűnösöknek! Ne féljen, jöjjön haza, itthon is szükség van a tudására – földtudomány doktora! Kutasson itthon, nekünk! Nem a

föld beteg, uram, hanem a hatalomért mértéktelenül viszálykodó ember az, maga a hatalom beteg, az, aki elveszi lábunk alól a szülőföldünket is. Jöjjön, jó professzorom, gyógyítsuk ezt a földet tudásunkkal és szeretetünkkel, gyógyítsuk meg ezt a bajban levő népet. Önnek tudnia kell, hogy csak mértékkel szabad szurkálni-furkálni, valahogy úgy, ahogy a szőlőültetők teszik. Kincsek rejtőznek a mélyben, hajoljunk le érte együtt, ne engedjük elmérgesedni a fertőző gócokat. Kössük be a sebeket. És virágba lobbannak a piros barackfák, feltámadnak Isten fehér cseresznyefái. Jól látom, professzorom? Úzótt angyalként repül, mint a por, fut, mint a futóhomok? Forgószél lobogtatja köpönyegét? Üldögél a hajósi pincék komfortfokozatánál szegényesebb genfi szállodai szobájában és emlékezete poros köpönyegét sűrű könnyeivel kigomboztatja? Ivott a Tiszából, uram? El lehet felejtetni a szülőföldet? A határon szélnek eresztett hajósi, császáröltési, hartai, érsekhalmi, soltvadkerti németek nem felejtik el soha. Segítségük, szülőhazájukat sosem feledő magatartásuk mindegyik falu gazdagságán meglátszik. Reménykedett, hogy ha itthon nem találhatja meg a szívében sosem csituló dallamot, majd megtalálja Bادن-Würtembergben, Svájc hegyei közt, Antwerpen kikötőjében? Egy boldogabb Amerikában? Az ég adta világon, akárhol? Uram, mi a szülőföld? Csak térkép e táj? Bakterház? ...*a bakter előtte áll s üzen...*

Magyar kenyeret eszünk – mondta Mária néni, aki éppen olyan magyar, amilyen az én anyám.

Szülőföldem szép határa, meglátlak-e valahára?... Kisfaludy versét is beleírta naplójába Mária néni. Mire gondolhatott a Gulágon? Mire gondolhatott Hajóson? A Gotterhaltét és a magyar Himnuszt is beleírta göcsörtös kezével, mely a szörnyű történelem mementója.

Felejtünk, hogy ne felejtsetek. Ez áll a hajósi emlékmű homlokzatán.

Új Magyarország, 1994. június 6–7.

HATÁRON INNEN, HATÁRON TÚL

Országos Széchényi Könyvtár

•

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A Reménység Szigetén

Valahol itt kell lennie, lehetetlen, hogy ne találjam meg. Az Őrs vezér téren majdnem eltévedek. Hol van a Reménység Szigete? Nekivágok egy rügysző kis ligetnek. Fut velem egy magas palánk. Előtem egy család mendégél.

– Hol a Reménység Szigete? – Rémülten és gyanakodva néznek rám. Nem tudnak magyarul? Nekivágok az útnak egyenest kifelé, mint a menekültek. Jobbra roncsok és roncsok. A civilizáció vége? Vagy csak itt kezdődik? Messziről látom: ott az a sötét kupolás tákolmány – hangár?, pavilon? – maga a rongyos ég. Vihar volt? Jégeső. Jobbra őrtornyok, drótkerítés, bódék, kietlen vidék. Egy elhagyott orosz laktanya. A drótkerítés mögött emberek feketében. Alkonyodik. Mégis, mintha inkább hajnalodna.

A volt laktanya kapuján majdnem kiüti szememet a felirat: REMÉNYSÉG SZIGETE – ERDÉLYI GYÜLEKEZET.

Amint belépek Németh Géza lelkipásztor barakkjába (irodájába), nyomban bemutatnak Antal Sándor nagytiszteletű uramnak. A Reménység Szigetére – negyvenkettedmagával – Erdélyből érkezett. Egyike ő azoknak a romániai börtönökben, köztük a Duna-deltában évekig sínylődő raboknak, akikért barátaimmal a pestszentlőrinci Péter Klubban 1988 karácsonyán gyertyát gyújtottunk. Most meg itt ismerkedem vele, a szovátai református lelkésszel.

Antal Sándor szegény szülők gyermeke volt a Szilágyságban. Hét fiam voltak testvérek. Nagytiszteletű uramnak kemény, istenfélő fiatalos élete volt. A hét gyermek közül, szülői támogatás nélkül, öten végeztek egyetemet. Hol vagonokat raktak éjszaka, hol magántanítványokat tanítottak, hol éheztek, de eleitől fogva élt bennük a kiemelkedés vágya. Édesapjuk egyszerű vasúti munkás volt, igazán értető, hogy Sándort vasúti mérnöknek szánták a szülei. A Szilágyságban az íratlan erkölcsök különösen meghatározták a felnővekvő gyerekek magatartását. Kitűnő tanárok tanították a szilágysomlyói gimnáziumban, majd a Zilahi Református Kollégiumban. Büszke volt rá, hogy tanulhat, hiszen az volt akkor a híres, aki többet tanul,

aki a tudományokat jobban magába szívja. Tizenöt éves korában 1944 márciusában már a fronton volt egy hadiérettséggel. Ott találkozott először a magyar hadsereg az oroszokkal. Amikor hazakerült Szovátára, a gyülekezetnek nem volt lelkipásztora. Noha nem teológiára készült, az istenfélelem és a becsület erre a pályára vezette nem a mérnökre. Öt évig tanult teológiát Kolozsváron, a református teológián, majd három évig a bukaresti ortodox teológián. Jellemének legfontosabb formálója már a középiskolában is az erdélyi tudás volt. Bukaresti évei után két évig a kolozsvári teológia lelkigondozója volt, onnan egy szilágysági községbe került, ahol a nagyon elhanyagolt gyülekezetben szép gyülekezeti életet formált. A felesége a nagy zsidómentő kolozsvári püspökhelyettesnek, Járosi Andornak a lánya. Együtt látogatták a családokat, nevelték az ifjúságot. Úgy érezték, ez a tevékenység egész életükre végtelen örömet ad nekik. Kőben Sándort komolyan figyelmeztetik: ha nem hagyják abba a lelkek formálását, letartóztatják. De hát, gondolták, a lelki életet sosem lehet abbahagyni.

1958-ban, pünkösd második napján letartóztatták.

Szinte szégyenkezve mondja:

– Fiatalkoromban se sporttal, se politikával nem foglalkoztam. Megtanítottam az embereket földet művelni, szőlőt metszeni is, soha nem voltam bigott vallásos, sok-sok könyvet adtam a kezükbe, falusi gyülekezetemben földrajz- és történelemórát is tartottam. Ez az élet a lelkivilághoz, a közösségi élethez, a testvériséghez vitt közelebb. Tevékenységben nemesedett a lélek.

Erdélyben körülbelül száz papot tartóztattak le. Az elsőket a volt földbirtokosokkal Csernavodára, a Duna-csatorna építéséhez vitték. Ott rengeteg ember meghalt. A második hullám a magyar forradalom leverése után következett, akkor tömegesen tartóztattak le magyarokat, közel százezer embert hurcoltak el. Lehet ugyan némi párhuzamot vonni a magyarországi és romániai megtorlás között, de az erdélyi magyarok sokkal jobban féltek, minthogy legalább kettős elnyomás alatt sínylődtek. S tudták, hogy akinek csak hajszálny félnivalója van, azt elvihetik. S kinek nem volt félnivalója Erdélyben?

Antal Sándor felesége megszerezte férje letartóztatásának doku

mentumait, melynek egyik pontja szerint a vádlott bigott vallásossága miatt nem engedte a fiatalságot kollektív életre nevelni, elvonta a szocializmustól az embereket... A tárgyalás előtt hat hónapig a nagyváradi szekuritáté börtönében tartották fogva, verték és kínozták legtöbbször. Több év múlva meglátogatta Antal Sándort egy volt politikai tiszt, s azt kérte, adjon neki egy nyilatkozatot, hogy nem bántotta, nem verte.

– Azt mondtam neki: nem adok. Noha engem nem vert, másokat holtra vert. Kíváncsi voltam rá, miért kéri a nyilatkozatot. Azt mondta, azért, mert a papok bűnbocsánatot hirdetnek... Azt válaszoltam: bűnbocsánatot csak akkor hirdetünk, ha először megmondják, mi volt a bűnünk. Ez a tiszt elment néhány másik lelkészhez is, de egyikük sem adott neki bűnbocsánatról nyilatkozatot.

Nagyvárad után rövidebb ideig a temesvári börtönben őrizték, majd Szamosújvár, Nagyenyed, Jilava börtöne következett. Onnan vitték a Duna-deltába, ahol 1960-tól raboskodott.

– A szekuritáté épületében először fel kellett tenni a sötét szemüveget, nehogy lássunk... A romantikusok mesélik így... Vannak a brailai mocsarak, ami éppen olyan rossz, amilyen a Duna-delta. Ott is építettünk védőgátakat. Legrettenetesebb a nádvágás volt. Jeges vízben álltunk, úgy vágtuk a nádat kilométereken, s hordtuk ki a kötegeket. Borzalmas volt. A gátépítésnél is teljesíthetetlen volt a földkitermelés normája. Tíz-tizenöt kilométer hosszúságban kitermeltük a földet, és azt kellett bedolgozni a gát oldalába. Aki nem bírta a munkát, este, amikor bementünk, a kapunál visszatartották, s vitték a fogdába, karcserba, kit hova. Gátépítés volt a fő foglalkozásunk, a mérnökök ugyanúgy tolták a talicskát, ahogy mások.

Hatalmas juhhodály volt a rabok szállása, fölötte az ég télen és nyáron is látszott. Amikor hó esett, hótakaró alatt ébredtek a rabok. Ha eső esett, nem alhattak, nem pihenhettek.

– Amint eljött a rossz idő novemberben, azt mondta Csiha Kálmán, a mostani kolozsvári püspök, akivel együtt raboskodtam a Duna-deltában: „Te Sándor, de jó volna ezt az időt egy jó kis vidéki börtönben eltölteni!” – Négy telet értem meg a Duna-deltában, de soha egy grammnyi fűtés nem volt a barakkban.

– Milyen volt az élelem?

– Különféle normák szerint kaptunk enni. Aki nem tudott dolgozni, annak az adagja napi kilenc deka kenyér volt, és 15 deka kukoricaliszból csinálhattunk puliszkát, vízzel. Tudomásom szerint kétszáz embernek járt napi egy kiló zsiradék. Húsfélét általában nem kaptunk, hanem ami a vágóhidakon megmaradt, bél és minden más mocsokság, azt lökték elénk. Sokszor tréfálkoztunk, hogy minden megehető. A fő táplálék nyolcvan százalékgig savanyú káposzta volt, vízben főve. Hetenként kaptunk egy-egy kicsi paszulyt, elvétele királyi volt a vízben főtt csőtészta. Amikor hazakerültem és elolvastam Szolzszenyicin *Iván Gyenyiszoics egy napja* című kisregényét, azt mondtam, hozzánk képest a Gulág rabjai úri életet éltek.

– A rabtartók hogyan viselkedtek a rabság másik oldalán?

– A legritkább esetben tapasztaltunk parányi jóindulatot. Olyan jó módon éltek hozzánk képest, annyira féltették állásukat, és olyan megrémítetten éltek, hogy a legkisebb elnézést sem tanúsították. Rengeteg szadista volt közöttük. Látszott rajtuk, örülnek, ha üthetnek.

Nyolc hónappal a hazajövele előtt Antal Sándor leesett egy gátról, s a földdel együtt rázuhant talicska szétütötte az epéjét. A láger felcserkórházában helyi érzéstelenítés nélkül műtötte egy nagyon tisztességes román orvos, elképesztően primitív körülmények között. Utólag azt mondták az orvosok, annak köszönhette megmaradását, hogy csont és bőr lett. Harminchét kilósan, 1964 augusztusában került haza. Akkor, amikor a románok az amerikai Kennedy elnökkel kezdtek barátkozni. El kellett engedni Romániában a politikai foglyokat. Antal Sándor három dréncsővel a testében érkezett haza, s utána még négyszer műtötték a marosvásárhelyi kórházban. Négy gyerekük volt. Az első még apjuk letartóztatása előtt meghalt, a negyedik viszont röviddel azután született. Antal Sándor rabsága hat és fél esztendeje alatt nem kaphatott a feleségétől egy sort sem. Levelet csak az kaphatott, nagyon kivételes esetben, aki teljesítette a normát, de azt senki sem volt képes teljesíteni. Ez idő alatt Antal Sándor feleségének a szíve a kétszeres gyötretés folytán tönkrement. Azt akarták, váljon el a férjétől, de hűséges maradt hozzá. Jellemző a rabtartók cinizmusára, hogy akitől elvált a felesége, azt kiállították rabtársai elé a lágerben, felolvasták a hatósági végzést, hogy íme, ez a rab

olyan hitvány gazember, hogy még a felesége is elvált tőle... A raboknak elsősorban nem a testi erejét akarták megtörni, mindenekelőtt a lelküket akarták porrá zúzni.

Antal Sándor ma is lelkes. Nemcsak Szovátán, a Reménység Szigetén is nagytiszteletű uramnak illendő szólítani. Beszélgetésünk végén azt mondja: a papok közül, akiket meghurcoltak, akiknek lett volna okuk eljönni szülőhazájukból, egyetlenegy sem hagyta el Erdélyt. Azok jöttek el, akik karriert akartak csinálni. Maradni – és megmaradni! Ehhez kell nagy lelki erő.

Antal Sándor véleménye ugyanaz, ami Nagy Géza sáromberkei lelkeszé. Ő Szamosújvár börtönében faesztergályos volt, fából csinált burkot a bombáknak. Milyen kár, hogy nem lehet mindent elbeszélni! És mennyire érthető, hogy néhány éve mind Magyarország, mind Európa, sőt az európai utat kereső Románia érdeke is azt kívánta: csak jöjjenek az erdélyiek!

Most meg sokan azt mondják: a „románok” menjenek haza!

Új Magyarország, 1994. április 19.

Országos Széchényi Könyvtár

Országok útján

Megérkezem a faluba. Befordulok a gidres-gödrös földútra, kerülgetem a jókora tócsákat a dülöngélő kerítés mentén. Megakad a szemem az utcatáblán: Alkotmány utca.

Megígértem a szögletes arcú, lecsüngő bajuszú, mokány magyar embernek, hogy nem írom le a nevét. De még a falujáét sem, amely ott gyönyörködteti népét a kanyargós Nyárad folyó partján, valahol Erdélyben.

– Nem szeretnék újra román géppisztoly elé kerülni.

Árpád – nevezzük így – sokadmagával jött át Magyarországra. Most Dánszentmiklóson dolgozik egy gazdánál. Vele jött 17 éves lánya, hogy itt keressék meg a mindennapi megélhetéshez szükséges kenyeret. S itt van Emma, a fáradtságtól reszkető, már régen eladósorban lévő, törekeny és halk szavú lány. Alaposan megfázott ebben a csúnya, ködös és szeles időben.

– Nagyon fáradt vagyok – mondja Emma –, megfájdult a fejem is kinn a földön. Otthon azért nem kell ennyit dolgozni.

Tavasza óta körülbelül nyolcszázan vagy talán ezren is váltogatták egymást itt Erdélyből átjött csoportokban. Sokan hivatalosan vállaltak munkát a tsz-ben, a magánházaknál lévő csoportok viszont bejelentés nélkül töltenek el néhány hetet a faluban, hogy aztán a megkezesített forintokat Romániában négyszeres-ötszörös-hatszorosan leírva váltsák. Valahogyan muszáj megélni.

Dánszentmiklóson, ebben a valamikori cselédfaluban, rengeteg munka van tavasztól ősziig, sosem lehetne tétlen az ember, mégis az a benyomásom, hogy a föld nagyobbik része műveletlen. A kocsmá viszont nem üres, most is jó néhányan ücsörögnek az asztaloknál pohár pálinka, sör, bor mellett.

– Tele van munkanélkülivel a falu. Ebben az utcában talán öt vagy hat embernek van még munkája. Ideadja az állam azt az öt-, hat-, tízezer forintot, aztán csak elvagyunk: napi ötszáz forintért dolgozzunk ilyen mocskos időben?

– De hát az erdélyiek nem ezt mondják! Ők kimentek a mezőre ma is! Pedig szemerkél az eső.

– Románok – igazít ki egy szesztestvér. – Ezek csak románok! Letörlik a bért, a kft-k urai pedig megzsírosodnak rajtuk. A volt MSZMP-s képviselőnek mindent szabad, azt senki sem nézi meg, hogy neki honnan van villája itt is meg Budán is.

Bemegyek a fiatal gazda épülő házába. De nem itt, hanem a szomszédban lakik Árpád meg a két lány. A fiatalember felesége a nagyanja rogyadozó, öreg vályogházában adott szállást az erdélyieknek. Nyáron nyolcan aludtak itt hétről hétre, megalázó körülmények között, padlóra dobott rongyokon, kölcsönként pokrócokkal takarózva. Akkor még istenes volt, de ma már hideg van. Fázik a gazda, a felesége, fázik két kicsi gyereke is, nincs még fűtés az épülő házban sem, kevés a pénz, drága az építőanyag. Csak a kölcsönös megértés, a szeretet és a barátság melege segíthet befogadottn és befogadón.

Amint belépek a szobába, a két lány zavartan áll fel alkalmi fekvőhelyéről, vagyis a padlóra dobott, piszkos paplannal letakart vacokról. Lekváros kenyeret eszegetnek vacsorára, éppen most értek haza a munkából. A fiatalabb lány szépsége és hányaveti, tettetett vidámsága meg az idősebb riadtsága tovább mélyíti a környezet nyomorúságos szomorúságát. Nincs itt egy asztal, amire az elemózsiájukat tehetnék, nincs egy rozzant szék sem, amire valahogyan mégis csak leülhetnének.

Az erős, gondoktól gyötört fiatalember mintha elszégyellné magát a vályogház hideg szobájában, elszalad valahová, majd hamarosan visszatér egy hőszugárzóval. Megpróbálja bekapcsolni. Nem működik. Ezután átmegyünk az épülő új házba, hogy ott folytassuk a beszélgetést.

Árpád és Emma Erdélyben ugyanabban az öntödében dolgozik.

– Öntvénytisztító vagyok – mondja a lány. – Csúnya, poros, piszkos munka. Egyedül vagyok beteg édesanyámmal, muszáj egy kis pénzt keresni, a földből nem lehet megélni. Édesapám meghalt, egyedül művelem a földet, én kaszálok, én kapálok, mindent egyedül végzek el.

Szinte nem kapok levegőt, pedig csak hallgatom a gyöngének tűnő virágszálat.

- Mennyit keres az öntödében?
- Havonta kétezer leit. Ha van munka.
- Az mire elég?
- Éppen csak kenyérre. Vagy már arra se. Egy kenyér 100 lei.
- Egyhavi fizetéséért tehát vehet körülbelül 20 kenyeret?
- Vagy három sajtot.

Árpádnak is van egy kis földje, tehene, meg két disznaja. A Bimbó ad egy kis tejet, az is segít valamennyit a megélhetésben.

Koccintunk, tegeződünk.

– Ha jól összeszámolom, ebben az évben mostanáig, vagyis októberig, összesen három hónapot dolgoztam a gyárban. Elküldtek bennünket szabadságra, de ez nem azt jelenti, hogy munkanélküliek vagyunk. Nálunk egyelőre nincs munkanélküliség, tehát segély sincs. Ezért kell jármunk a világot. Tavaly Királyerdőben voltam, Csepelen, ott házat építettem, kőműves az alapszakmám. Házat építettem aztán Kerepesen és Kecskeméten is, ott jobban fizettek. De itt sem panaszkodom. Tesszük, amit kell, elvégzünk mi mindent, nem ijedünk meg semmiféle munkától. A napi ötszáz forint megmarad tisztán, s kapunk hozzá enni és inni is.

– Haragusznak rátok az itteniek.

– Nem tehetünk róla. De hát ki haragszik, ki nem. Aki munkát akar, az talál magának. A dászentmiklósiaknak fogalmuk sincs róla, hogy mi hogyan is élünk Erdélyben.

– Mit gondolsz, mi hogyan tudnánk segíteni rajtatok?

– Valahogy úgy, hogy minden falu szép és gazdag legyen. Az anyaország jó példája segíthetne. Így aztán egyéb segítség nem kéne, csak az, hogy Erdély független legyen. Nem kellene nekünk Magyarországhoz csatlakozni. Megvan mindenünk, arany, ezüst, szén, vas, fa, minden, ami csak kell. Megterem a búza, a kukorica, lehetne háziállat is bőségesen, kedvünk is van a munkához.

– Hogyan éltek a falutokban, ott a Nyárad partján?

– Mint egy család. Ritka az, hogy egyik ember a másikkal ellentétben legyen.

– Emese tanul?

– Szovátára járok szakiskolába. El akarom végezni az egészségügyi szakiskolát, aztán az öregek otthonában talán kapok munkát.

– Nem tudjuk, meddig bírjuk még ezt az életet. Ha így megy so-
káig, muszáj lesz a világok útjára lépni. Batyut köthetünk a hátunkra,
aztán neki a nagyvilágnak. De hát még reménykedünk, csak fog for-
dulni. Minden bajunk forrása Trianonban ered, abban a szerződés-
ben, de a románok nem akarnak elszakadni tőlünk, mert akkor éhen
halnának.

– Időnként eljuttok Marosvásárhelyre?
– Ritkán, mert drága a busz. De amikor a verekedés volt, köztük
voltam én is.

– Hogyan kerültél oda és mit éreztél akkor?
– Azt éreztem, hogy az én magyarságomat nem hagyom el soha.
Egy életem s egy halálom. Én többet ennél nem mondhatok.

De aztán egyet s mást mégiscsak elmondott Árpád.

– Mi békés tüntetésre készülődünk, s én azon is voltam. De aztán
amikor visszatértem a falumba, s összegyűltünk a főtéren, hallgattuk
a híreket, hogy mi történik Vásárhelyen, jött akkor egy vásárhelyi
polgár gépkocsival, s hívott segítséget. Ez azután volt, hogy a békés
tüntetésről hazatértünk. Tanakodtunk, hogy ki menjen, ki menjen...
Én elmentem a kocsival negyedmagammal, majd aztán jöttek utá-
nunk buszokkal a többiek. Úgy ötvenen-hatvanan lehettek egy-egy
buszon, összesen körülbelül háromszázan. A főtéren elkezdtek kia-
bálni, hogy most vagy soha, de aztán a románok lerohantak bennün-
ket botokkal, kövekkel dobálták a népet. Mi is visszaütöttünk, amivel
értünk. Kinek bot, kinek balta, kinek kalapács, kinek csavarhúzó volt
a kezében. Na aztán amikor elkiáltották, hogy megjöttek a hidegvöl-
gyi cigányok, azok is csatlakoztak hozzánk, a románok már tudták,
hogy hova legyenek. Akkor kezdődött a nagy bunyó. A cigányok
meg akarták bosszulni, hogy némelyik testvérüket a románok megfa-
gyasztották a Grand Hotel nagy hűtőszekrényében. Amikor a romá-
nok megtámadtak bennünket, Bólyai Farkast keresték, pedig neki
már szobra van... Jöttek üvöltve, hogy azt is kivégzik. Be voltak sze-
szezve, kábitószerelve, részegen támoltyogtak és verekedtek. El-
mondták ezt maguk a románok, akik be-bejártak a házunkba. Nem is
értem, minek kell bántalmazni a magyarságot, amikor eddig el tud-
tunk élni testvér módra. A verekedéskor még nem tudtuk, csak vala-
mivel később jutott a tudomásunkra, hogy egy román főorvos, Opris

Zeno volt a lázító. Ő szervezte a románokat. Azóta sokkal rosszabb a magyar-román viszony.

Az éjszakába nyúló beszélgetés közben váratlanul betoppant Árpád felesége. Az irsai állomásról gyalog tette meg a hosszú, órákig tartó utat. Sietett az urához. Emmának süteményt küldött az édesanyja, a fiatal gazdának pedig cigarettát, csöpp gyerekeinek csokoládét hozott ajándékba az asszony. Amint kipakolt jókora szatyrából, azt is elmondta, hogy az a nagy darab román határőr mennyit akadékoskodott, még a süteményt se akarta átengedni a határon. Aztán odaült az urához, s szinte szerelmesen suttogetta neki, hogy behordta a mezőről a kukoricát, egyedül levágta és behordta a zabot is. Nem érdemes eladni, jó lesz a disznóknak, igazán rájuk fér egy kicsinykét jobb moslélék. Árpád megkérdezte, hogy van a Bimbó, nem hiányzik-e neki, nem keresi-e a gazdáját, amikor a legelőről hazatérve elbődül a kapuban.

S aztán, mert holnap is korán kell kelni, ki-ki elhúzódot a vackára. A házaspár egyik szomszédnál kapott helyet, én Árpád fekhelyén aludtam, s másnap alig tudtam talpra állni, olyan kemény volt. Csak reggel derült ki, hogy két-három vastagabb pokróccal és lepedővel letakart deszkákon aludtam, ahogy alhattam. De csak egyetlen éjszaka, nem úgy, mint ők!

Reggel hatkor – hidegen szemerkélő esőben – az erdélyi magyarok megint csak munkába mentek, hogy a napi ötszázast vasárnap is megkeressék.

Ring, 1992. november

– Túlélni... Sokan vagyunk e világon ilyenek, uram. Várakozunk. Mi már csak a várakozást szeretnénk túlélni. De hát ez a legnehezebb. Majd csak jön a busz és elvisz bennünket...

Hallgatom az öreget, nézem a levegőt.

– Kell a kenyér.

Oda-odanézek az albertirsai vasútállomás fedett buszmegállójában várakozókra is. Üldögelnek. Súlyos batyujuknál csak a türelmük súlyosabb. Oroszul és magyarul hallgatnak és beszélgetnek. Egy óra múlik el így. Én a fiamhoz és unokáimhoz igyekeznek Csetnekire, ők

pedig – erdélyi magyarok, moldovánok, ukránok – Dánszentmiklósról. Noha onnan jöttek ide vissza, reményvesztetten. Ma sem kaptak munkát. Amint megérkezik a busz, az ősz hajú buszvezető magyar órát ad a szőke hajú ukrán fiúnak. Nehezen értik meg egymást. A többiek reménykedve hallgatnak az ajtóban.

– Bemész a gazdához. Érted? Na, itt egy papír. Írd le! Szótagolom. Van-e mun-ka, ké-rem. Bár-mit el-vég-zek. Úgy. Olvasd fel! Na, tanuld meg az úton. Okos légy, szépen beszélj a gazdával!

Az út mentén irulva-pirulva érik a gyümölcs a ma is Micsurin tan-gazdaság elkerített almáskertjében. Jó termés alatt roskadoznak a drótokra kötözött törpe almafák. Az országutak kenyérkereső vándorai korán jöttek, még csak szeptember eleje van, várakoznak hát a megálló emberpiacán. Nincs pénzük, néhányan gyalog vágnak neki a Dánszentmiklósról vezető útnak, mások ülve maradnak a helyükön.

Dánszentmiklóson ma is sok a munkanélküli. Azt mondják, ők napi hatszázért nem dolgoznak. S nem szeretik a „románokat”. Állítólag nem kell féltetni a dánosiakat – ők a jég hátán is megélnek az almából.

Néhány óra múlva megyek vissza a csetneki buszfordulóba. A buszvezető délelőtt kilónyi gombát szedett a közeli fenyvesben, volt rá ideje két forduló között. Az őzláb tegnap is finom volt rántva, ma este pedig sütvé, tojással fűszeres lesz a csirkegomba és a nyári vargánya. Jut belőle reggelire is.

– A természet ajándéka – mondja a sofőr, s megjegyzi, hogy ha éheznének a dánosi munkanélküliek, összeszednék a gombát.

– Mi van az ukránnal?

– Szerencséje volt. Kapott munkát. Volt itt olyan ukrán – meséli útközben a vezető –, aki két heti munkája után háromezer forintot vitt haza, örömmel. A gazdája, szállásra és élelemre, levont tőle nyolcezer forintot. Uram, tudja mi van Ukrajnában? Mostanában voltam a gyönyörű üdülőhelyen, Jaltában, egy csoport kirándulóval. Gondoltam, veszek egy fényképezőgépet a napidíjamból, de nem kaptam azt sem. Azt mondták, menjek Kievvbe, ott kaphatok, itt pedig örülünk neki, hogy van só. Az fontosabb.

Amint megérkezünk az albertirsai fordulóba, fájdalom, hogy nincs fényképezőgépem. A buszmegálló piacán valamivel kevesebb erd-

lyi magyar, ukrán és moldován várakozik. Alkonyodik. Hol fognak aludni? Nincs válasz. Mégis reménykednek, hogy nekik is lesz még gyümölcs a fán.

1994. szeptember 5.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Prügy ötágú sípja

Ha belegondolok abba, hogy e gyönyörűséges XX. század alkonyán bővebb információért vonaton és gyalog is elindulhattam volna Prügyre, ahogy a múlt század végén, hétéves korában – s aztán még hányszor! – vonaton és gyalog tette meg az utat szüleihez a kis Móricz Zsigmond, hajnaltól alkonyatra én is odaértem volna. A prügyi iskolában részletesebben megtudakolhattam volna Parajos Tibor igazgatótól és a gyerekektől, mit akarnak elérni a *Móricz Zsigmond művei* címmel meghirdetett rajzpályázatukkal, s miért nem méltattak bennünket, a Magyar Írószövetség Móricz Zsigmond Körét szóra sem. Feltehetőleg azért nem, mert alig tudunk egymásról. Talán adhattunk volna nekik egy kis pénzecskét a Móricz Zsigmond Alapítvány csaknem teljesen üres bankszámlájáról? Aligha. Ellenben könyvet, például a mostanában reprintként megjelent Hét krajcárból minden további nélkül. Ugyanúgy a *Rangrejtett fejedelem* példányaiból, vagy Szabó Pál *Tiszta búzájából*.

A pályázati felhívásból megtudtam: e kitűnő tanítók azért rajzoltatják le Móricz szabadon választott regényeinek szereplőit a gyerekekkel, hogy olvassanak és olvassanak. Kedves és nemes csalás ez, pedagógusokhoz méltó fogás.

Milyen jó volna eljutni Prügyre, hogy láthassuk azt a helyet, ahol a kis Móricz – Németh László szerint – boldogan bújt a kedves felnőtt bácsihoz, s élvezte rajta a parasztszagot. Maga Móricz így emlékezett vissza a falu lakóira: *Mikor én a prügyieket szidom, bennem szeretet és irigység és igen nagy nagyrabecsülés van, mert... ez a vad Prügy olyan, mintha farkasok, tigrisek és oroszlánok barlangja volna. S a gyermeknek jobban imponálnak a ragadozó fenevadak, mint a bégető szelídek.*

...Aztán mégis létrejött a kapcsolat, levéllel is megtalált Parajos Tibor igazgató. Telefonhívás ment és jött, a korábbi félrehallás is tisztázódott: Prügy? Külügy? – katt. S a vonal megszakadt. Pedig ez a Prügy külügy is, belügy is.

Parajos Tibor tehát levelét megírta, *Móricz mécsesénél* című írását

is elküldte, melyből pontos és részletes képet kapunk arról, hogy negyedik éve régiók feletti rendezvénné váltak a prűgyi *Móricz-napok*. Tavaly február 26–27-én ott voltak Prűgyön Felvidékről a szomatori, Erdélyből a börvelyi, Horvátországból pedig a Siklósra menekült diákok. A felsorolt iskolák igazgatói kivétel nélkül azt tartják, hogy a magyarok lakta vidékek kulturális találkozója, a demokrácia és a szabadság építése ma történelmi szükségszerűség. Móricz Zsigmond szellemisége esélyt ad arra, hogy a magyar-magyar kapcsolatok gyermekkorban eresszenek jó gyökeret, majd erős törzssé váljanak és lombosodjanak.

Mi, akik különböző országokban élünk s ugyanazt a nyelvet beszéljük, ugyanazt a kultúrát éljük – írja Parajos Tibor – s élünk bárhol a világon, lelkileg összetartozunk. A prűgyiek elindultak az anyanyelvnek azon az ösvényén, melyen eljutnak a szívekig.

A jó tanító Móricz mécsesével tekint vissza az eddigi Móricz-napokra. Az első lelkes pedagógusok kíséretében mintegy 200 gyerek (színjátszók, prózamondók, néptáncosok, bábosok, citerások) jött el Prűgyre. A siker lelkesít. Az igazgató a Sárospataki Népfőiskolai Egyesület alakuló ülésén, Mályiban megismerkedett Csirák Évával, a szatmárnémeti RMDSZ titkárával és Boda Ferencel, a CSEMA-DOK képviselőjével. A második Móricz-napokon már ott volt a szatmárnémetiek színjátszó csoportja is. Az anyaország nyújtotta ki kezét a gyerekek felé. Ők családoknál voltak elhelyezve, a pedagógusok pedagógusoknál laktak. Viszonzásul Erdélybe mentek a prűgyi színjátszók és néptáncosok: Szatmárnémeti, Nagykaroly, Börvely, Nagybánya volt az útjuk. Amerre mentek, dörgő tapsok melegítették a szíveket. S micsoda ámulat volt, hogy itt is magyarok élnek! A harmadik Móricz-napokon Délvidék, Felvidék, Erdély és az anyaország néhány iskolájának gyerekei játszottak együtt Prűgyön. Ott volt a prózamondók zsűrijében Csoóri Sándor. Nagy Feró koncertjét is sokan megtapsolták. Idén, a negyedik Móricz-napokon tovább bővül a kör. Várják a régi vendégeket, s jönnek Kárpátaljáról és Burgenlandból is. Prűgyön ismét megszólalt az illyési ötágú síp. Végh Balázs Béla, a Börvelyi (Románia) Általános Iskola igazgatója írta Parajos Tibornak a tavalyi Móricz-napokról: *Ezek a napok beépültek tanuló-*

ink jellemébe, sőt a mienkbe, pedagógusokéba is. Van értelme, hogy jövőre is tiszteletünket tegyük.

Legfontosabb minden kapcsolatok közül a gyerekek kapcsolata. Hadd tekintsék idejében természetesnek, hogy a határok átjárhatók, a kölcsönös szeretet pedig határtalan.

Csakhogy ami a Móricz Zsigmond-i szellemiség jegyében természetes lehetne, e határokkal szabdaltnak világban a gyerekek testvéri szellemétől idegen hatalmi erők játszmái, beavatkozása folytán mégsem az. Ami Prügyn történt egyfelől öröm, másfelől büntény.

Lássuk előbb az örömet.

A IV. Móricz-napok szervezése kiválóan sikerült. A gyerekek boldogok voltak. Régen láttam ennyi kacagó gyerekszemet. A gyermekrajz kiállítás fantasztikus volt. Ámult és bámult mindenki. Ilyet lehet?! A vetélkedő valamennyi kategóriájában nívósabbnál nívósabb műsorszámokat láthatott a teltházias közönség. Jó érzés volt tapasztalni, hogy a határainkon túlról érkezettek nem játszottak alárendelt szerepet. Amelyik kategóriában indultak, mindenütt ott voltak az élbolyban. Örömmel tapasztaltam, hogy a nemzeti kultúra negyven „sivatagi” esztendő után is megtartó erő.

Prügy tehát a magyar művelődés, ezen belül a nemzeti irodalom és a népi kultúra búcsújáróhelye. Móricz Zsigmond időszerű gondolatvilága vonzotta ide a tanítókat és a gyerekeket.

Az örömbe üroem is vegyült. Sajnos a börvelyi testvériskola gyerekei nem jöhettek el. A román belügyminisztérium nem engedélyezte elutazásukat. – Szívszorító levelüket mellékelem.

Kedves Prügiek!

Amikor 1992-ben megismerkedtünk és egymással testvériskolák lettünk, mindannyian arra gondoltunk: végre helyreáll a rend. A hosszú és erőszakos szétválasztottság után általunk is kezett foghat a határon inneni és határon túli magyarság. De íme! Egy-két év után a politika újra beleszólt a terveinkbe, és kipróbált, aljas eszközeivel igyekszik lehetetlenné tenni a találkozásainkat. A hatalom adminisztratív és bürokratikus eszközökkel emel közénk újabb „berlini” falakat. Mennyire szánalomra méltó tud lenni az a politika, amely iskolás gyerekek mosolyától, ártatlan játékától és őszinte barátkozásától is

fél. Milyen agyrémei támadhattak a román tanügyminisztériumnak, amiért nem engedélyezte a törvényi gyerekek elutazását? Attól félt, hogy eladjuk az országot? Innen üzenjük neki, hogy valóban eladni akartunk valamit; közkinccsé akartuk tenni a tudásunkat és tehetségünket, szétszórni a többi gyerektársak között, hogy gazdagabbak legyenek és hogy általuk mi is gazdagodhassunk.

Tehát lélekben közöttetek vagyunk, mert mi is Móricz Zsigmondhoz tartozunk, Túri Dani földjén a sorssal viaskodó „nyakas kálomisták” utódaiként. Ha majd örvendeztek a sikereknek, abban az örömben mi is ott leszünk, de ha elszomorodtok valami miatt ezen a két napon, azt mi kétszeresen is átérezzük. Először azért, mert nem lehetünk veletek, másodszor azért, mert bajban ismerszik meg az ember. Szomorú bajainkban mi is emberséges emberekre találtunk bennetek, mert hajlandók voltatok átvállalni gondjaink egy részét, és a vállalt gondok helyére szereztetek nekünk örömöket.

Mindezekért cserébe fogadjátok jókívánságainkat: övezze siker a IV. Móricz-napokat, kísérje taps és jutalom a legjobb produkciókat.

A mihamarábbi viszontlátás reményében

*Végh Balázs Béla,
magyar-német szakos tanár és reménykedő
törvényi diákjai*

Nem így gondoltuk külföldnek és belföldnek a gyerekek és tanítók prügijét találkozáját. Tiltakozunk ellene, hogy bárki és bárhol a politika játékszerének tekintse szép, komoly fiainkat, lányainkat. Képtelenségnek tartjuk, hogy ne engedjék őket együtt játszani, rajzolni, táncolni, énekelni, zenélni, gondolkodni, barátkozni, hogy határokkal zárják el egymástól a gyerekeket is. Tiltakozunk ellene, hogy legrosszabb szülők módjára a hatalmak elválasszák egymástól a gyanútlanokat, hogy a lelkek még tiszta kútját is gyűlölködéssel mérgezzék. A történetek ellenére bízunk benne, hogy mégis elrendezhetjük végre közös dolgainkat.

Új Magyarország, 1994. február

Prügy példája

Csoda történt Prügyön, Szerencs városa közelében, abban a csaknem 2500 lelket számláló faluban, amelyben a múlt század végén Móricz Zsigmond elszegényedett szülei letelepedtek, s ahol sok asszimilálódott cigány is lakik. Az egész Kárpát-medencében szétsugárzó csodát általános iskolás gyerekek követték el, tanáraik és szüleik segítségével, február 24–25-én; 1990 óta most ötödször.

Móricz Zsigmond szellemalakja elégedetten nézhette és hallgathatta, mi is zajlik itt. Egy időben, egyszerre több helyszínen, a nagy íróról elnevezett Móricz Zsigmond Művelődési Ház színpadán és a nagyon szép általános iskola tantermeiben, korcsoportonként mérték össze tudásukat a győzni akaró prózamondók, színjátászok, néptáncosok és népi hangszeresek. Összesereglettek sok százan határainkon túlról és sok hazai településről. Jöttek például autóbuszokkal Felvidékről, Miskolcra, Sárospatakra, Monokra, Encsra, Szerencsra, Tolcsvára, Türistvándiból, közlről és távolról. Börvely diákjai Erdélyből most sem jöttek el, ahogy a bódvaiak sem. Ott sincs pénz, itt sincs pénz.

Az idén is külön teremben állították ki a Móricz-olvasmányok nyomán készült gyerekrajzokat. És most is a felvidéki Szomotor diákjai vitték el az első díjat ebben a kategóriában.

Mennyi örömmel hallgatta a gyerekeket innen a közönség, onnan túlról pedig maga Móricz Zsigmond! (Többen is mondták: érzik a jelenlétét, azért vigyáznak minden szavukra; s önmagukért is.) Hogy ölelte volna magához az író mindegyiket külön-külön és együtt! Hogyne sóhajtott volna el újra a nagy emberi érzést: *Szép az, tömegbe gyűlni s együtt dicsérni az Istent. Szép az, ha az emberi lelkek összefonódnak, egységbe tömörülnek...*

Szünet nélkül tele volt a művelődési ház és az iskola, olykor az udvar is. Amikor a türistvándiak 12 tagú citerazenekara zengett, másképp vert a szívünk, s hogyne gondolta volna Móricz a másvilágon: hát itt vannak Istvándiból, ahol az én jellemformáló kohóm volt... A prügyiek meg ráhagyták, de hozzátették: meg itt is. Másnak meg azt

súgta az öreg odaátrol: milyen szép volt élni, küzdeni, érezni, írni és olvasni. Az ám a gyönyörűség! Keresni az édessel azokat a huncut krajcárokat szappanra, koldulni szeretetet, koldustól is elfogadni... Hiszen mi az ember élete? Keresés. Azért, hogy igaz ember lehessen belőlünk. Ha máshol nem, hát a túlvilágon. Meg itt Prügyön is. Ha csak lehet.

Mennyi ideig épültek-készültek a gyerekek Móriczból? Mindegy. Mi két napig épültünk a gyerekek szépségéből, győzni akaró vetélkedésükből, játékaikból. Voltak különlegesen fölemelő percek, boldog pillanatok. És elszomorodások is. Ne soroljuk a győztesek nevét. Azok is győztek, akik, mert csak másodikká lettek, belebetegedtek a kudarcba, s nem jöhettek el a díjkiosztásra. Örülünk, mert láttuk: *„Ha a gyermek lelke jól van megépítve, majd amikor felnőtté válik és rá marad a felelősség és a választás, jól fog választani, mert az igazság és a szépség forrásai után kutat.”*

E móriczi gondolat életre keltéséért különleges köszönet jár a felkészítő tanároknak, – a prügyi Móricz Zsigmond Általános Iskola tantestületének pedig a rendezésért. Köszönet a sugárzó seregszemléért a falunak, a kisebbségi önkormányzatnak és Kupa Mihálynak, a Zempléni Településszövetség elnökének, a Móricz-napok fővédnökének. Vele együtt reméljük, hogy az ötödik Móricz-napok után lesz tizedik és lesz századik alkalom a magyar kultúra gazdagításáért.

Prügy követésre méltó példa lehet az egész Kárpát-medencében, minden iskola számára. A sajátosságoknak megfelelően sok helyen lehetne tartani efféle seregszemléket. Hiszen a közösségi élmény és az egyéni siker teremtő forrása a jövőnek, élmény és tudásgyáratás gyerekeknek, tanárnak és szülőnek egyaránt. Különösen akkor, amikor úgy kell a kultúra, mint egy falat kenyér. Mert csak így, együtt loboghat a *magyar, krisztusi, szociális, nemzeti tűz.*

Új Magyarország, 1995. február

Kassai magyar órák

„S mégis, magyarnak számkivetve...”

József Attila

Megértem ötven évet, de a történelmi Magyarországról és a világban szétszórt magyarokról nagyon keveset tudok. Boldogasszony anyánk! Eltiltott a tudástól a szegénység, a butaság, a lustaság; papok, katonák, polgárok után nem lettünk hű meghallói a törvényeknek... Évtizedekig testvérek között is csak suttogva emlegethettük, hogy a versaillesi Nagy Trianon palotában a nagyhatalmak egyharmadára csökkentették területünket, Nagy-Magyarország tizenkét és félezer településéből kilenc ezret a szomszédos országoknak adtak. Hetvenöt évvel ezelőtt az új határokat az etnikai határok figyelembe vétele nélkül jelölték ki, s azóta ötmillió magyar idegen országokban eszi a kisebbségi sors kenyerét.

Kassa – kassa is, nem is. A történelme számomra magyar, de szlovák is, német is, cseh is. Sőt! Az állomáshoz közeledő vonaton recehártyámra tapadt a város meghökkentő képe. Meghökkentő, mert a történelmi városrésze maradt meg emlékezetemben harminc évvel ezelőtti utamról. Most pedig köröskörül nyolc, tíz, tizennégy emeletes panelházak sívár tömege szorongatja a belvárost, az ősi Kassát.

Egy Kassa, két Kassa, több Kassa – Kassák. *A ló meghal, a madarak kirepülnek.* Én is elcsavarogtam; csavarognak bennem, meg Tündérkertemben, sőt azon is túl a szavak. Móricz is járt itt; én is szabadon átjöttem Hidasnémetinél, nem kellett megkerülnöm a Horn-fokot, sem a berlini nagyfalat.

Álldogálok a vasútállomás előtti villamos és autóbusz pályaudvar körforgalmában. Elveszettnek érzem magamat. Hogyan találhatnám meg Szanyi Jóskát, sosem látott testvéremet a városban? Československeje 33. Magyar szót nem hallok elvéve sem. Nézegetem a közelemben álldogáló embert. Magyar lehet vagy szlovák? Ő hogyan érezhette magát, amikor Kassa Kosice lett, amikor a magyar nyelvű utcatáblákat szlovák nyelvűekre cserélték? Nem tudok szlovákul.

Szorongok. Lényegében ugyanolyan itt minden, amilyen Dunaújvárosban, Sztálinvárosban, Dunapentelén...

– Uram, maga is elveszett?

Megütközve néz rám az öreg.

– Mit akar?

– Örülök, hogy magyar.

– Kassai vagyok.

Ez büszkén hangzik.

1960-ban kezdték építeni a Dunaújváros-méretű kelet-szlovákiai vasművet, melyben a nyolcvanas évek közepén 24 ezer ember dolgozott. A Csepel Művekben a hatvanas évek elején 40 ezren voltunk, mára pedig az is elromlott benne, ami jó volt. A tegnapi „szocialisták” talán nem kivétel nélkül a piac és a vadkapitalizmus hívei, a pártok viszont mind a magántulajdon „apostolai” szerepében, a modernizálásra hivatkozva nyitnak utat a farkastörvényeknek – saját hasznukra. A mindenkor megnyúzottak, a kisemmizettek, a bérmunkások, miközben feldobják talpukat, például munkanélküliekként, az új-régi gazdagok, a korlátolt felelősségű társaságok a maguk javára szeletelik a gyárakat, vállalatokat, intézményeket. Amennyire tudták, szétverték a mezőgazdaságot is, Romániában jobban, mint Szlovákiában, vagy nálunk. S éppen azok, vagy az utódaik, akik a hatalmat a demokrácia, a függetlenség és a szabadság áruhájába öltözve ragadták meg –, vagy ki sem engedték a kezükből. Tegnap szovjet mintájú internacionalizmussal rádióztak le a föld színéről annyi magyar falut nálunk és a szomszédos államokban, ma pedig ugyanazok nacionalistákként vagy kozmopolita liberálisokként pusztítanak. A bomlás-rombolás előestéjén, cirkuszos magyar éjszakáinkban, amikor a sokáig rothadó múlt teteme fölött virrasztva vártuk a hajnalhasadást, milliók kiknek kaparták ki a gesztenyét? Ismét a kőműveskelemenék húzzák a rövidebbet, legyenek magyarok, oroszok, szlovákok, csehek, szerbek vagy románok.

1962 és 1976 között épültek föl a Kassa történelmi városrészét körülfogó lakótelepek. Kellett a munkaerő a nagyolvasztóba. Ebben az időszakban csatolták Kassához Bárca, Kassaújfalu, Saca, Hernádti-

hany, Szilvásapáti, majd Kavocsán, Abaszéplak, Zsebes és Szentlőrinc községeket. Eredeti magyar nevükre ma rá sem lehet ismerni.

Működik a nagy(be)olvasztó.

Sokáig kell várni a villamosra. Közben elbeszélgetek a botjára támaszkodó emberrel. Mérnök volt a vasműben. Azt mondja, a szlovákok széles vágányú vasutat építettek a szovjet határhoz, azon hozták a nyolcvanas években a vasércet, évente 4–5 millió tonnát. Mérnökünk sem tudja, mikor lesz korszerű az ipar. Itt is maffiák garázdálkodnak, itt sem különül el egymástól gengszterizmus és politika, de privatizálni kell, különben nincs rendszerváltozás, különben a működő tőke beáramlása, melytől a nélkülözhetetlen műszaki-technológiai színvonalemelkedést reméli az ország, hiú ábránd marad, s mutatja a kezében levő Szabad Újságot, mely a gazdasági maffiák tűzzel való játékáról több példát közöl.

– Azt írják, azé lesz nemcsak Kelet-Szlovákia, hanem a hatalom maga, akié a kelet-szlovákiai vasmű. A vadprivatizáció során a vállalat részvényeinek 10 százalékát a vállalat csúcsvezetői szerezték meg, a további részvények közel negyedéért lényegében két fincolligarcha harcol. Egyik a szakszervezetiek alapította Hutnik Rt., mely a vasmű 26 ezer alkalmazottját képviseli, másik a Metal Trade, melynek elnöke az a Berghauer, aki a vasmű elnöke volt. Őt akkor váltották le, amikor Mečiart, a volt privatizációs minisztert, akitől '94 márciusában a Nemzeti Tanács megvonta a bizalmat. És most ismét ő következik.

Az oligarchák nálunk is meghatározott időre szóló szerződések alapján rugdossák ki egymást a magasán fizetett állásokból, végkielégítés címén tíz-húsz millió forintokat markolnak fel, a pénzt kiviszik külföldi bankokba, jobb esetben az összerabolt pénzekből beindítják magánvállalkozásaikat; így teremtik az új középosztályt és a felső tízezer milliárdosait meg a munkanélküliséget; így készül Kelet-Közép-Európában a minden korábbiaknál gátlástalanabb uralkodóosztály a maga sötét, mindent megmérgező erkölcsével.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok... Augusztus van.

Szépek a szlovák nők, állapítom meg a kényelmes 2-es villamoson, s minthogy a kiszemelt szőke ott száll le, ahol én, megszólítom.

- Kisasszony, ki a miniszterelnök-jelöltje?
- Hát Mečiár.
- Miért?
- Mert olyan szép, hogy estétől reggelig elnézegetném. És imádja a magyarokat! – rázta meg magát a szépség, amint elment.

Kassán sokkal többen tudnak magyarul, mint amennyi magyar van. Itt is tanulnak egymástól az emberek.

De milyen széles, milyen hosszú ez a Csehszlovák hadsereg útja! Hogy hömpölyöghetett itt a cseh ármádia!

Az utcanevek csaknem mind ová-végződésűek. Mintha gyereksírás szivárogná. Árulkodnak a kapu alatti névtáblák is: a többség valaha magyar volt. Ha mindenki merné vállalni önazonosságát, ha nem lenne kényszer, hódolat, szolgaság; ha mindenki annak vallaná magát, aminek a szíve mélyén érzi –, a hamis adatokkal szemben mit mutatnának az igaz statisztikák? Akkor valóban kassa lenne a kassai polgár!

A nyugdíjas mérnök szavai járnak eszemben:

– Itt köröskörül magyar falvak voltak, de a nevüket megváltoztatták. Botrány. Megváltoztatták az utcaneveket is. Maguk is nagyon rosszul tették a rendszerváltozás idején, hogy az utcanevek megváltoztatásával voltak elfoglalva. Nem volt fontosabb dolguk? Kinek mutattak példát? Mi, magyarok, megriadtunk, a szlovákok pedig örültek. Mit gondol, ha '89-ben, '91-ben mi is meg akartuk volna változtatni a szlovák utcaneveket, ha vissza akartuk volna állítani az eredeti állapotokat, nem vontuk volna magunkra a szlovákok gyűlöletét? Nekünk, kassai polgároknak, közembereknek, semmi bajunk egymással, legyünk magyarok vagy szlovákok. Amíg a nacionalisták mindent el nem rontanak!

Szanyi Józsefet most látom először: kinn áll és vár a járdán panelházuk tövében. Magas, vékony, egyenes tartású, koránál fiatalosabb,

rokonszenves férfi. Az ő jóval fiatalabb felesége, a kedves, halk szavú, tiszta arcú Manyika még nála is rokonszenvesebb. Adott nekem szállást, tiszta ágyat, ételt és italt, még csirkepörköltet is. Négy szobás lakásukban külön szobában háltam. Ami a berendezést illeti: egyszer arrébb akartam tolni a karosszéket, s kezemben maradt a karfa.

Manyika főz, mosogat, mos. Rendben tartja a lakást. Pihen, tévét néz, kiszolgálja a férjét. Ő meg a kassai magyarokat szolgálja eleitől fogva. Ma is lótfut, szervezkedik, figyeli a híreket, rajta tartja a szemét és az esztétikát a világ dolgain, s nyomban le is írja véleményét a fontos eseményekről. Levélben megírja magyarországi barátainak, hogy ezt meg ezt a szlovákiai magyar kisebbség szempontjából ő így és így látja. Évtizedek során irdatlan mennyiségű papírt teleírt. Íratkötegei fölbecsülhetetlen értékű dokumentumai a magyarságnak.

Gyurgyik László pozsonyi nemzetiségszociológus *Magyar mérleg* című, 1994-ben megjelent könyve szerint ma 235 160 Kassa lakóinak összlétszáma. Ebből 1991-ben 10 760 vallotta magát magyarnak.

A Trianon előtti magyarországi népszámlálás adatai szerint 1910-ben Kassa 44 000 lakosából valamivel több mint 36 000 magyar volt.

Beteljesülőben a herderi jóslat? Valóban belefojtják a szláv tengerbe a magyart?

A csehszlovákiai magyarság sorsát maradandóan a második világháború utáni néhány esztendő határozta meg. A magyarirtó beneši politika a Felvidék visszacsatolása után visszaköltözőtekből 31 780 magyart kiutasított, továbbá a magyar lakosságcsere során 70 000 magyart kitelepített, s mintegy 6000-en elmenekültek az üldözések elől. A cseh országrészekbe 50 000 magyart deportáltak. 1946-tól 1947 végéig 410 820 reszlovakizációs kérvényt nyújtottak be a kényszer hatásaként s a kérvényezők felét szlovákokká is nyilvánították.

A klasszikus értelemben vett Felvidék hatalmas, 62 222 négyzetkilométeres térséget foglal magában. Az új csehszlovák állam 1920-ban – részben vagy egészben – 24 magyar vármegyét kapott, köztük Po-

zsony, Nyitra, Trencsén, Máramaros és Ugocsa vármegyéket. A felvidéki magyar lakosság lélekszáma 1 066 824 volt.

A Felvidék fogalmába éppúgy beletartozott Kárpátalja, mint például Pozsony vármegye, amelynek egy kis darabja a Szigetközben áttért a Duna jobb partjára, vagy a szomszédos Győr vármegye, amelynek egy kis része belenyúlott a Csallóközbe, a Duna bal partjára. Komárom megyét kettévágta a Duna, miként Esztergom vármegyét is. Ez utóbbiban az esztergomi járás a jobb-, a párkányi járás a balparton volt, az esztergomi járásnak mégis csaknem 18 százaléka szlovák volt, míg a párkányinak (és magának Esztergom városának) csak alig 2 százaléka. Az etnikumok ilyen földrajzi kevertsége ellenére is körültekintőbben kellett volna kijelölni a trianoni határokat. Volt-e például Magyarországnak magyarabb darabja a Csallóköz-nél!? 160 ezer lakójából 152 721 magyar, 4879 német és 1245 szlovák volt. Miért kellett elcsatolni tőlünk Csallóközt is?

És ne szoruljon össze a szívünk, amikor a Felvidék városainak etnikai képét szemléljük, adatait olvassuk? Az 1910-es történelmi Magyarország népszámlálási adatai nem hamisítottak, akkor minden kényszer nélkül vallhatta magát ki-ki annak, aminek érezte; még senki sem tudta, hogy lesz Trianon!

1910-ben Pozsony 78 000 lakójából 12 000 volt a szlovák és a cseh, a többi magyar, 1991-ben viszont Pozsonyban összesen már 442 197 ember lakik. Közülük mindössze 20 312 vallja magát magyarnak, szlováknak pedig 401 848.

1910-ben a Felvidék 15 városában – Pozsonyban, Komáromban, Nyitrán, Érsekújváron, Léván, Losonczon, Jolsván, Rimaszombaton, Késmárkon, Rozsnyón, Kassán, Újváron, Munkácson, Beregszászon és Nagyszőlősen – 276 000 a lakosok száma. Ebből 38 500-an szlovákok; csehnek nem vallotta magát senki sem.

Amikor az emberek nem tudták, hogy lesz Trianon (1910-ben) a Felvidék lakosságából 880 000 magyarnak, 542 000 szlováknak, 200 000 németnek, 100 000 ruszinnak vallotta magát. Cseh nem volt akkor ezen a tájon egy sem.

A trianoni békeszerződés diktátorai a „béke és az igazság nevében” kijelentették, hogy a határok el fogják választani Magyarországot Csehszlovákiától és Romániától, és ezen országok kötelesek az így meghúzott határok mögé visszavonulni.

Tormay Cecile így hajdult fel Bujdosó könyvében: *„Közben kiégett az agyvelőm. Már csak a szívem fájt iszonyúan és sajgott benne minden veszendő város, minden kis falu neve. El akarják venni fejünk felett az eget, talpunk alatt a földet. El akarják venni ősmagyar városainkat, amelyeket nem fegyverrel hódítottunk, de ezer év alatt magunk építettünk. El akarják venni... Pozsonyt, az ősi koronázó várost, ahonnan a magyar hűség kiáltása, a »Morimur pro rege nostra« elrepült országok és tengerek felett. Elveszik Kassát, hol a magyar szabadság hőse, Rákóczi sirja van, Munkácsot, a hős Zrínyi Ilona védte ősi Rákóczi birtokot, Munkácsy mester szülővárosát.”*

Uramisten! A te szelíd báránynod is kifogy a béketűrésből. Te meg hallgatsz? Reszketsz? Nem vagy? Reszket téled a szívem és a gyomrom is. Hallgattál akkor is, amikor eléltük előlünk a Kárpátok kenyérkaréját. Hánynom kell téled is, te hallgatag Isten. Én ezt a gondunkat nem tudom megoldani. A vagy-vagy gondolatától megriadok.

A fiam sem akar katona lenni. Mutatom neki a térképet: a magyarok úgy idehúzódtak a határ közelébe, Szlovákia déli részére, mint gyerekek az anyjukhoz. Az édesanyjukhoz?

Koccintunk és iszunk egyet Szanyi Jóska bátyám egészségére. Isten éltesse a sokat megélt, sokat csalódott, de ma is életvidám embert. Előbb 1989-ről kérdezem.

– Ez a kilencedik vagy a tizedik fordulat volt az életemben. Pillanatra fellelegeztem... Azt hittük, most új korszak jön. Reménykedtünk, de hamar rájöttünk, tévedtünk. A kisebbség kollektív joga írott malaszt, amilyen az emberi jog. Annak, hogy az ENSZ-hez forduljunk, semmi akadálya, de... – legyint, majd így folytatja: – A Mečiar kormány intézkedései a magyar nyelvhasználat korlátozására az 1945-48-as benesi időket idézte emlékezetünkbe. Akkor volt a legrosszabb, a háború után. Jöttek a falvakból az asszonyok, hozták eladni való portékájukat a piacra, a rendőrök pedig elhajtották és meg-

verték őket, mert magyarul beszéltek. Hol és mikor tanultak volna meg szlovákul? Nem tudjuk, mi lesz velünk.

Szanyi József édesapjának hat testvére volt, neki kettő. Egy fia van.

Szinte követhetetlen a 75 éves ember hányatott élete.

– Gyerekkoromban, a huszas-harmincas években Szepsi színmagyar falu volt. Az oda betelepülő szlovákok megtanultak magyarul. 1925-től jártam elemibe, később az iskolában volt szlovák nyelvű osztály is, aztán Beneš alatt betiltották a magyar iskolákat. A szüleim 1931-ben íratlak be a kassai reálgimnáziumba. Fél ötkor keltem, fél hatkor ment a vonatom. Elért a tudóvész, mint Wolkert, a csehek kitűnő költőjét, aki huszonnégy évet élt. A második osztály elvégzése után kimaradtam az iskolából, egy év múlva magántanulóként folytattam, rokonoknál laktam. Dobossy Lászlótól tanultam francia nyelvet és irodalmat, az állami premontrei gimnáziumban érettségiztem. 1938-ban, amikor Szepsit és Kassát is visszaadták Magyarországnak, Sopronba kerültem az erdőmérnöki főiskolára, de a diplomát nem ott, hanem Kassán szereztem meg, miután „a nagy nyugati demokráciát” meg Sztálin, ezt a várost is ismét Csehszlovákiához csatolták. Elvették volna tőlünk – töletek –, Mosonmagyaróvárt, Sopront, Csornát, Kapuvárat, Kőszegét, Szombathelyet. Sárvárat, Szentgotthárdot, Körmendet és Lentit is. Masaryk odaigérte a szovjeteknek Kárpátalját Sztálin születésnapjára, majd Beneš ezt szerződésben rögzítette is. Beneš nem titkolta, hogy ő szláv nemzetállamot akar teremteni. Kijelentette: *„Csehszlovákia nemzeti állam lesz, nemzeti kisebbségek nélkül, s ezt a célt a kisebbségek kiűzésével és erőszakos asszimilálással kell elérni”*. A kassai kormányprogramot Gustav Husák fogalmazta és Klement Gottwald terjesztette elfogadásra a CsKP Központi Bizottsága elé.

A Felvidék még az anyaországhoz tartozott, amikor Szanyi Jóskának ismét kiűjult a tudóbaja. Egy évig a mátraházi tudószanatóriumban kezelték. Betegágyán a fiatal költő akkoriban ilyen sorokat vetett papírra: *Tegnap még sirtak, nevettek, / kiket ma földbe temetnek.*

Varga Domokos Budapesten így emlékszik azokra az időkre:

– Bombázásoknak, harcoknak, a vert ország vonaglásának oda, Mátraházára, jó ideig szinte csak a szele ért el. Jóska versei soha, sehol nem jelentek meg. Ő huszonöt éves volt, én kettővel kevesebb. Sopron, ahol mindkettőnket megkísértett az írás ördöge, már a hátunk mögött volt, előttünk viszont beláthatatlan, sötét mélységek. *Életfonalam párkák ollózzák, / tudom ronggyá nyütt, lyukas-foltos zsák* – panaszolta ő, de már nem nekem, a régi jó barátnak, aki bár sohasem voltam katona, mégis szökevénynek számítottam. Pesti pincékben lappangva igyekeztem elkerülni a felkoncoltatást. Azt sem tudtuk egymásról, élünk-e, halunk-e, ha egy lélekkel sirattuk is ezt a vert országot és ezt a mibennünk is megtaposott Európát.

Szanyi József 1945. szeptember 1-jén írta utolsó mátraházi versét. Szepsi akkor már csak a földönfutó magyaroknak volt Szepsi. A szlovákoknak azóta Moldva nad Bodvou.

– Mire Jóska barátom hazaért – folytatta Varga Domokos –, már izzott a központilag szított magyargyűlölet. „*Levetettük egyik lán-cunk, / bilincsbe akadt a lábunk*” – jegyezte fel akkoriban Jóska tárgyilagosan. Sohasem volt gyűlölködő fajta, mindig a magyarok és nem magyarok barátságát kereste.

Szanyi József a teljes hazát, Magyarországot, nem választhatta. A mátraházi tudószanatóriumból 1945 szeptemberében hazament szülőföldjére, mert hírért vette, hogy meghalt az édesapja. Emlékét *Az öreg fuvaros* című novellájában örököltette meg.

– Azt akarta, hogy úr legyen belőlem. „Ne szenvedj és vérezz te is egész életedben, kevés becsülettel, lenézve, mint én”. Ezt szokta mondani az én jó apám. Akár akart harcolni a németek ellen, akár nem, mennie kellett a partizánokkal. Fuvaros volt. A rozsnyói hegyekben egy bomba ölte meg. *Egyedül bolyongok az éjben, hontalanul a csillagfényben. / Csenddel ölel körül az éjjél: / csitul a léptem.* Akkor írtam ezt...

– S hazajöttél hontalannak... – Igaza lehet Szanyinénak: ő azt mondta, Jóska íróként is többre vihette volna, ha Magyarországon marad. Vállalta a kisebbségi sorsot, mert mást nem tehetett. Vigasz-

talhatja-e sok-sok elszenvedett keserűségért a költőt, amiért csak itt-ott jelentek meg versei, az író, amiért csak fiatalkori novellái jelentek meg a soproni főiskolások Bástyánk című lapjában, újságíró, lapok levelezőjét, amiért folyton húzták-nyúzták az írásait –, a Csernadok kassai titkárát, akinek lépten-nyomon „bölcse” alkalmazkodnia kellett az ügyeletes politikai körülményekhez, vigasztalhatja-e a hetvenötéves embert az, hogy gazdag élete munkája beépült a szlovákiai magyarság életébe?! S ha máskor nem is, a születésnapján megérdemli az egész magyarság figyelmét. Mennyi ki nem mondott fájdalmat, s talán vigasztaló örömet kellett magába fojtania a huszoneves korában elnémult költőnek? Mert mást kellett csinálni. Mert sürgősebb dolgokkal kellett nap mint nap megbirkózni. El kellett végezni az aprómunkát is. Ki vette volna le róla a keresztet? Ha már fölvette, nem tehetta le...

– Haza kellett jönnöm. Itt volt az édesanyám és a testvérem is, ez a szülőföldem. Hogy hagyhattam volna el?

Aligha értheti meg a kisebbségi sorsot, a szülőföld szerelmét, aki nem ismeri ezt az érzést.

Beneš – némely cseh történész szerint „a cseh politika legnagyobb törpéje” – Szanyi József családját is a kitelepítendőek listájára íratta hírhedett kassai kormányprogramjával. Az áttelepítési okmányt 1946. okt. 8-án keltezték Szanyiéknak.

Igazolom, hogy Ön a Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt magyar nemzetiségű személyeknek a csehszlovák kormány által a magyar kormánynak 1946. augusztus 26-án átnyújtott névjegyzékében szerepel és ennek alapján a csehszlovák-magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata értelmében magyar konzuli jogvédelemben részesül.

Igazolom továbbá, hogy a csehszlovák-magyar Vegyesbizottság VII. sz. véghatározata az ön számára tényleges áttelepítése napjáig a következő különleges jogi helyzetet biztosítja:

1. Az áttelepülő f. évi július hó 8-tól mentesül a katonai szolgálattal kapcsolatos minden kötelezettségtől.

2. Az áttelepülő f. évi augusztus hó 26-tól semmiféle adót, szolgáltatást és illetéket, illetve egyéb pénzügyi természetű közjogi kötelezettséget teljesíteni nem köteles. Az áttelepülő semmiféle módon nem

vonható felelősségre azért, hogy fenti kötelezettségének eddig eleget nem tett, tehát eddigi adótartozásaiért sem.

3. A Csehszlovákiából Magyarországra kitelepítésre kijelölt személy ingó vagyona fölött szabadon rendelkezik.

Felhívom figyelmét arra, hogy a csehszlovák kormány a lakosságcsere-egyezményhez csatolt jegyzőkönyv VII. bek. értelmében kötelezte magát, hogy a vagyonekhozó intézkedések végrehajtását felfüggeszti, az idézett jegyzőkönyv VIII. bek. szerint létminimumot biztosító segílyt folyósít az állásukból elbocsátott volt közalkalmazottaknak, a IX. bek. szerint pedig a csehszlovák kormány kötelezte magát az 1945. október 25-iki határozata pontos végrehajtására, amely magyarokat illetően a 108/45 Sb. elnöki dekrétum végrehajtását felfüggeszti. E kötelezettség vállalása óta, tehát 1946. február 27-e óta csehszlovákiai magyar tulajdonát, vagy tulajdonrészét a 108/45 Sb. elnöki dekrétum, vagy más törvényes rendelkezés alapján sem elkövetni, sem zár alá venni nem lehet, tehát „národny správca” sem rendelhető ki, viszont kérheti a nemzeti felügyelőség azonnali megszüntetését és elszámoltatását.

Felszólítom, hogy amennyiben személyét bárminemű joghátrány érné, ezt haladéktalanul jelentse hivatalomnak, hogy a hatósági közegek egyezményesértő eljárását a csehszlovák külügyminisztériumnak, továbbá kormányomnak jogorvoslat céljából azonnal tudomására hozzam.

Országos Széchényi Könyvtár

Dr. Wagner Ferenc sk.
magyar meghatalmazott

Érdekelte is a trianoni, párizsi, potsdami, jaltai, prágai, budapesti törpéket, a cinikus magyar meghatalmazottakat az üldözöttek sorsa: amennyiben személyét bárminemű joghátrány érné...

Szanyiek is „kollektív bűnösök”, akik az utolsó percükig a hitleri Németország csatlósai maradtak! Fasiszta magyarok, és kész! Föl kell őket darabolni; először Trianonban, azután Párizsban, a földjükkel együtt! Számít az, hogy mohó „igazságtevésükben” – a világ újrafelosztásában – a győztes nagyhatalmak Sztálinnal, a másik győztesseel szövetkeztek? Azzal, akit a „nagy nyugati demokraták” később Hitler mellett ugyancsak fasiszta vezérnek minősítettek. Nem számít.

A győzteseknek mindig igazuk van! Most is, amikor új módszerrel újraosztják a világot. A népek pedig vándorolnak, menekülnek, folyton keresik a helyüket – a nyomorultak... Ha nem telepítik ki őket, kitelepednek maguktól is.

Szanyi József 1947-ben levelet írt Benešnek.

– Eszti húgomat is ki akarták telepíteni. Azt kérdeztem tőle: ássam ki a sírból? Mivel apám véletlenül partizán volt, kegyeskedtek megengedni, hogy itthon maradjunk a szülőföldünkön.

Jóska később családot alapított. Józan asszony volt az első felesége, aki csakhamar felmérte: ha magyarnak nevei a gyermekét, nem lesz belőle semmi.

– Gyöngén beszélte a nyelvünket. Egyik nagyapja szlovák volt. A jövődjöje érdekében fiúkat szlovák iskolába küldte. Azután elváltunk.

Eközben megérkezett ebédre Balassa Zoltán, az *Együttélés* kassai ügyvivője, a magyar kisebbségi sors jó ismerője, három gyerek apja. Most jelent meg az ausztráliai Magyar múlt XXI. évfolyamában *A Felvidék történetének vázlata* című munkája. A *Csehszlovákia végnapjai* és *Az önálló Szlovákia* című fejezetet következő számában közli a Magyar Történelmi Társulat Sydneyben megjelenő lapja. Jókor jön Magyar Ferenc is, a Néppárt képviselőjelöltje, népszerűbb nevén a „diplomás bohóc”, a Csemadok egykori amatőr szintársulatának falujárója, a műszaki tudományok kandidátusa. Neki öt gyereke van.

Manyi néni asztalra teszi a húslevest és a csirkepörköltöt, Zoltán pedig témánkhoz kapcsolódva rámutat írásának idevágó passzusára. A kassai kormányprogram nyomán „*törvények és államfői dekrétumok sora született, melyek a kisebbségi magyarokat megfosztották minden ingatlanuktól, elbocsátották őket a munkahelyükről, nem kaphattak nyugdíjat, még orvosi ellátást és gyógyszert sem – a gyerekek sem –, nem lehetett rádiójuk és elkobozták írógépeiket is. A nyilvános bántalmazások napirenden voltak... A magyarság csak úgy remélhette szülőföldön való megmaradását, ha reszlovakizált, vagyis megtagadta nemzetiségét és őseit. Ez a rendelkezés 1946-ban annak*

a teljesen hamis teóriának volt a gyermeke, mely szerint a szlovákiai magyarság elmagyarosodott szlovák...

Előkerül az Erdélyi Figyelő egyik 1989-es száma, melyben egy nagy „akadémikus” – Jelena Ceaușescu – kijelentette, hogy *„a széke-lyek az idők hajnalán elmagyarosodott románok, akiket vissza kell vinni az anyanemzet kebelébe...”*

– 1945 és 1949 között nem léteztek magyar iskolák, nem jelenhettek meg magyar könyvek és sajtótermékek – mondja Zoltán. – A Felvidék két magyar felsőoktatási intézményét bezárták, a szövetségi gyűlés 1990 márciusában elvetette a komáromi Jókai Egyetem létrehozásának törvényjavaslatát.

– Az ötvenes évek elejétől, amikor ismét lehetett magyart tanítani, én Debrődön tanítottam 25 évig. Nagyon lelkesen tanultak a gyerekek. De aztán az iskolák körzetesítésével újabb csapást mértek ránk – szól közbe Manyika, miközben asztalra teszi az almás süteményt.

– Országosan a magyar gyerekek egyharmada ma nem jár magyar iskolába – mondja Magyar Ferenc. – A szülők, a történelmileg kialakult kényszer hatására ma is úgy érzik, előnyösebb helyzetbe hozhatják gyerekeiket, ha szlovák nyelvű iskolákban taníttatják őket. A hetvenes években háromszázzal csökkentették a magyar iskolák számát, ugyanakkor 77 ezerről 48 ezerre zsugorodott a magyar általános iskolások száma. A Kassa környéki falvakban nincs magyar iskola. Borsiban, Rákóczi szülőhelyén sincs. Évtizedek során elfogytak a kipróbált pedagógusok, a képesítés nélküliek nem pótolják a jó tanítókat, az ezred végére, néhány éven belül, hatezer tanár megy nyugdíjba. Az iskolákból félnyelvű, félművelt fiatalok kerülnek ki, nem tudnak igazán sem szlovákul, sem magyarul. Így aztán gyászos a maradék magyarság jövője Szlovákiában. Művelődési igény és műveltség híján a beolvasztás gyorsulása várható. A magyar műszaki értelmiség többsége ugyancsak hamarosan eléri a nyugdíjas korhatárt, az új technokrácia nincs sehol. Magyarország olyan gazdasági helyzetben van, hogy nem képes magára vállalni a magyarság minden élető gondját. Gondoljunk csak bele! Szeretnénk Magyarországhoz tartozni, de az anyaország gazdaságilag belerokkanna, még jobban

elszegényedne, ha... S aztán a jelenleginél is jobban marhatná magyar a magyar.

– A problémákon valamelyest enyhíteni lehetne magániskolák elterjesztésével – folytatja Zoli. – Ehhez is több pénz kellene. A munka nélkül maradt szülők honnan teremtsék elő gyerekeik taníttatásának költségeit? A törvény 15 gyerek jelentkezése esetén lehetőséget ad önálló magyar tannyelvű osztály indítására, de a sokakban elsorvadt identitástudatot egyelőre nem képesek helyreállítani sem a politikai erők, sem a pedagógusok. Azért sem, mert a jó példa is hiányzik: sok magyar képviselő is szlovák iskolába járattja a gyerekeit.

Másnap a Kassai Magyarok Baráti Körében folytatjuk a beszélgetést. Balassa Zoli az elnök, ő főzi a kávé, és ő gyűjt be az ódon kandallóban felhalmozott papírokkal, hogy összeemelegedjünk. Hidegre fordult az idő a kánikulában. Az öreg, düledező épület szent hely a kassai magyarok számára: a Körbe most is csak papucsban lehetett belépni. A '89 végén alakult társaság 90–100 tagot számlál, előtörténete szerint szellemi környezetvédelemre szerveződtek tagjai. Állandó kapcsolatot tartanak a hazai Rákóczi Szövetséggel és a Magyar Műveltség Szolgálattal is, ápolják a magyar történelem és kultúra kassai hagyományait.

Megtudom, hogy az úgynevezett rendszerváltás óta különösen gyorsul a beolvadás a falvakban, az anyanyelv ismerete mindenütt hiányos, magyar orvos például nem képes hibátlan magyarsággal kimondani egy mondatot, nincs magyar nyelvű újságíróképzés stb., stb. Nyitrán is megszűnt a magyar anyanyelvi képzés, sok a képesítés nélküli tanító, s a Budapesten vizsgázók nem kis hányada levizsgázik magyarságból is: sokan nem térnek vissza szülőföldjükre – kalandvágyból vagy új élet reményében. Vannak olyan egyetemisták is, akik szívesen fölmentik magukat a felelősség alól: az elnyomásra hárítják saját lustaságukat, mondván, azért buktak meg, mert magyarok, mert üldözték őket a szlovák tanárok. Nincs igazi érdekvédelem, a Pedagógusok Fóruma erre alkalmatlan. Szinte abszolút nincs magyar egyház sem, a reformátusok zöme elszlovákosodott. Feri példaként előhúz egy dokumentumot, s azt mondja, a kassai megyéspüspök

Borsi községben – Rákóczi szülőhelyén – két évvel ezelőtt betiltotta a magyarnyelvű istentiszteleteket, csak minden hónap negyedik vasárnapján tarthatnak misét. Borsiba a három kilométerre fekvő Sátoraljaújhelyről hoztak magyar papot ezekre a vasárnapokra. Ez ellen tiltakozott a kassai püspök az egri érseknél. Az alábbi levél Makranczi Géza kanonoknak íródott Sátoraljaújhelyre:

„Főtisztelendő Kanonok, Esperes, Plébános Úr!

Alojz Kác kassai püspök úr felhívta a figyelmemet arra, hogy a Borsiban végzett istentiszteletek miatt diplomáciai bonyodalmak keletkezhetnek, ezért kérem, hogy az ottani további misevégzésektől és istentiszteleti tevékenységtől tartózkodjanak. Szeretettel köszönti: Seregély István, egri érsek”.

Vajon milyen diplomáciai bonyodalmak elkerülése fontosabb Isten tiszteleténél? – kérdeztem volna az érsek urat, de képtelen voltam elérni telefonon. Csak a helynökével, Csontos Barnával beszélhettem, aki röviden azt mondta: Borsi Szlovákiában van, a magyar egyház nem szólhat bele az ottani ügyekbe. Amióta a szentszék az egyházmegyei határokat az országhatárokkal azonosította...

Tehát a pápának is megállt a tudománya az országhatároknál. Jobb a békesség? Am az Úr nem tesz különbséget nyáj és nyáj között, sem határon innen, sem határon túl. Feri viszont azt mondja, Kassán és Borsiban úgy vélik, hogy aki a pásztoron üt, annak ostroma a nyájon csattan.

S mit mondanak a szlovákok? Amit az alkotmányuk. Azt, hogy „Mi, szlovák nemzet...”? Azt, hogy: mit akarnak a magyarok? Itt Szlovákia van! Ennek az etatista öntudatnak a következménye az is, hogy a kassai premontreieknél csak két szerzetes maradt. Ennyien szolgálják az itteni magyarok lelki szükségletét. A többi szerzetest elűzték, nem hagyták meg a szerzetesrendeket, az egyházak nem kapták vissza a vagyonukat. Hogyan legyen hát az iskolák mellett magyarságmegtartó erő a templom, ha nem lehet benne a magyar nyájnak magyar pásztor?

Évtizedekig párttitkárokra, községi elöljárókra volt bízva a fejedelem szülőháza a felvidéki Borsiban – mondja Feri, a II. Rákóczi Ferenc Emléktársaság kuratórium tagja, s így folytatja: – Minthogy az ég ura ugyancsak tétlenül nézte a magyarok tehetetlenségét, Rákóczi

szülőháza az évtizedek során egyre elhanyagoltabb állapotba került. A harmincas években a sátoraljaújhelyiek kezdeményezésére egy maroknyi honpolgár önerőből ugyan megállította az épület végső pusztulását, de aztán a történelem ismét szabad utat engedett a pusztulásnak. A szlovák állam újabban átengedte Borsi községnek a kastélyt, az pedig ráruházta a használati jogot az 1991-ben megalakult emléktársaságra, melynek elnöke Hajdú Jenő. A társaság széleskörű szervezéssel hozzálátott a ház felújításához, pénz híján azonban eddig csak az udvart teheték rendbe. Létrehozták és hivatalosan bejegyeztették a Rákóczi Alapítványt, mely két szlovákiai és egy magyarországi bankszámlával is rendelkezik.

Kassa belvárosa ma is szép: egykori szépsége átszillog a pusztuláson. A főtér és a főterre vezető utcák páratlanul gazdagok műemlékekben, bár a volt grófi, hercegi, fejedelmi épületek – ma rongyos koldusseg.

A lerongyolódott épületek láttán szégyenkezem és zavarban vagyok. Elfordítanám a szememet – de hová? Kassán csak Kassára nézhetek, az elsuhogó századok emlékeire.

Látok aztán felújított épületeket is. Már megörülnék, de kassai barátom, Jóska csak legyint:

– Nincs benne köszönet. Az volt az első, hogy eltüntették a megmaradt magyar nyelvű táblákat. Bár ne renoválnának semmit! Elfognak lassan az emlékeink is. Velünk együtt.

Jóska túloz, gondolom. Túl sötéten lát. De ezt mondja aztán Feri is, a műszaki tudományok kandidátusa, aki jártunkban-keltünkben csapódik hozzánk.

– Várjatok, mindjárt mutatok valamit! – S maga után vonszol a Ferencesek templomába, amely eredetileg gótikus stílusban épült, s már egy 1406-os pápai levél is említi. Feri azt akarja, hogy a saját szememmel lássam: a felújítás felfordulásában itt is, ott is egy-egy betonból készült szent szobra szárad. Ezeket szánják a régiek helyébe. Szlovákra cserélik még a latin nyelvű feliratokat is.

Nem is értem, hogyan merül föl eközben Apám képe a Dunántúlról, a kis Újvárfalváról. Szent László! Apám éneke mindenki hangját

túlszámnyalva száll az öregasszonyok feje felett. Ülnek a padokban, iskolánk padjaiban, s énekelnek. „*László királynak kemény lovasságát / ó, ha csak azt látnám!*” Hó, milyen büszke voltam én erre a László királyra! Mert templom is volt az én falum iskolája, csak a padokat kellett megforgatni minden szombaton. Iskola és templom, ugyanaz a megtartó erő. „*László királynak kemény lovasságát...*” Ezt az akkori érzést mindhalálig magammal viszem. De most eltűnik innen Szent László. Az iskolák után a templomokból is.

Vannak azért még magyar emlékek. Rákóczi hamvai is itt nyugszanak. Rákóczi... „*Hazánk szentje, szabadság vezére, / Sötét éjben fénylő csillagunk...*” A fejedelem hamvait Ferenc József engedelmével hazahozták. Haza... Ma is itt pihen, Szlovákiában, Tompa szavaival „*e sors alázta honban*”. Emléktáblák is akadnak itt-ott. Amelyiket megtaláljuk, felirom a füzetembe: Tinódi Lantos Sebestyén, Batsányi János, Kazinczy Ferenc, Henszlmann Imre, Márai Sándor, Komját Aladár. „*Rajta, csak rajta, törhetetlen fajta... / rajta, ezer nyelvű, egyszívű brigád...*” Se nem törhetetlen, se nem egyszívű, de csak rajta. Több táblát nem találtunk.

Milyen büszkén írta *A franciaországi változásokra* című nyolcsoros verse alá a Tapolcán született Batsányi János: *Kassán 1789*. Ő volt e hazában – nemcsak Kassán! – az első jakobinus költő, aki így szólt Közép-Európához. „*Nemzetek, országok! kik rút kelepcebén / Nyögtök a rabságnak kínos ketelében, / S gyászos koporsóba döntő vas-igátok / Nyakatokról eddig le nem rázhatátok...*” Batsányi a forradalmi magyar költészet őse – írta róla Fábry Zoltán, s valóban, micsoda erő van ezekben a sorokban! Hát még a másik négy sorban! „*Ti is, kiknek vérét a természet kéri, / Hiv jobbágyitoknak felszentelt hóhérei! / Jertek s hogy sorsotok előre nézzétek, / Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!*”

Kassán, 1789-ben!

És itt és most, Kassán vagy Temesváron, Szabadkán vagy Munkácscon kire, mire vesse tekintetét a magyar? Párizsra, Londonra, Washingtonra?

Nézzünk hősi múltunkra, Kassáról a pesti utcákra? Mit mondanak a régen bebetonozott körüti sírkeresztek egy mai jakobinus költő – Tamási Lajos szavaival: „*Holtunkban már ki győz le minket?... /*

Nem érted mentünk barikádra papok jóságos istene." Hallottuk akkor a rádióból: Bell ezredes halálra bízta a velünk egykorú gyerekeket. De ki ismeri Marschalkó Lajos Új bibliát című versét itthon vagy a tengeren túl? „Össze kell törni mind a kötőablakat, / át kell írni az öreg bibliát, / különbet írt, mint Máté, az apostol, / vérével annyi sok magyar diák. / Az új Heródes hiába parancsolt, / hiába küldött gyilkos sereget, / égő báránként nem akartak halni / e csillaglelkű magyar gyerekek... / Pilátus Nyugatra, ki kezét mossa, / a farizeus Nyugatra rádiója beszélt, / s ezer gyerek szállt temetőbe, / Szabadság Ura, ki csak érted élt. / Szabadságot üvöltött a börze, / s míg kavargott a véres, vad tusa, / de szabadságért egyedül veszett el / Magyarország, a népek Krisztusa..."

Kassán és Pozsonyban, Szepsiben és Sepsiszentgyörgyön, Bereken és Tapolcán, vagy akár Budapesten sokan még összekulcsolt kezünkre támasztjuk homlokunkat. Tűnődünk, ki otthonos magányában, depressziós atomizáltságában, ki Isten vonzó vagy taszító társaságában, mint történetesen most mi a több mint hatszáz éves kassai Szent Erzsébet dómban. S talán azt reméljük, hogy magától is eljön szívünkbe-fejünkbe s a formátlan világba a rendező ige? Hiszen mi – magyarok, románok, szlovákok, csehek, lengyelek! – mióta csak élünk és vagyunk, szakadásig dolgoztunk a mindennapi kenyérért, de szabadságot hiába remélünk.

A hú jobbágyok már csak élni akarnak. Ha lehetne... Nem meghalni! A forradalmak elzúgtak, vérbe és mocskokba fúltak. De a rút kelepécét, kínos köteleket, koporsóba döntő vasigákat nem tűntették el.

Belvárosi sétáink előestéjén a Kassai Magyarok Baráti Társaságában beszélgettünk, amikor betoppant Urbán Károly a CSEMA-DOK választmányi üléséről. Ő hozta a hírt, hogy elindítják a *Látó* című lapot. Örültem neki. De vajon mit látnak itt – milyen jövőt látunk – Batsányi óta? „*Vidulj gyászos elme! megújul a világ, / S előbb, mint e század végső pontjára hág.*”

Kassai magyar barátainknak ugyanolyan szent az ember, a polgár, a jog, a törvény, a haza, amilyen Batsányinak volt. És ugyanolyan üresen kong és süketen zúg a fülükbe az állami parancsszóval rájuk rótt engedelmesség. Balassa Zoliék, Szanyi Jóskaék, Magyar Feriek

ugyanarra a belső parancsra hallgatnak, amire a költő hallgatott, azt írván: „Álljon fel az erkölcs imádandó széki! / Nemzetek országok, hódoljanak néki! / Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság, / Törvény s egyenlőség, s te, áldott szabadság!”

Batsányi áldozatul dobta oda magát. Így vált belőle példa. Mennyi áldozatra lesz még szükség Európának ezen a felén, hogy végre ne legyünk süketek és vakok, s meghalljuk, meglássuk egymást?

A magyar, német, cseh, szlovák közös építés hatalmas példája a kassai Szent Erzsébet székesegyház. Nem azért áll itt évszázadok óta, hogy ma is csak IV. Bélát, Nagy Lajost, Zsigmondot, Mátyás királyt dicsérik érte. Ez a bámulatos templom eleitől fogva ismeretlen építők dicséretét zengi. A királyok nevét ismerjük, de mit tudunk a nissai Kompholz mesterről, a prágai Václav mesterről, mit István mesterről és azokról, akiknek a nevét nem írták le sehol, az igazi alkotókról, akiknek összetartása, türelme, munkája és ereje nélkül nem épülhetett volna fel a gótika e remeke. Mennyit adtak életükből névtelen mesterek, mire az egész remekmű így összeállt: csúcsívei, oszlopai, szobrai, festett ablakai s a több mint ötszáz éves főoltár 48 táblaképe, Krisztus kínszenvedéseinek jeleneteivel?

Mi épülhetett volna itt összefogással, névtelenek áldott kezemunkájával, ha csak építkezni kellett volna, de védekezni nem! De háborúzni nem!

Kiket dicsőítsünk hát ma is? A királyokat? Az ismét feltűnt főúri alattvalóikat? Az országvesztő „vadászó, nemtelen, úri, bitorló” társaságot? (Ady) Dicsőítsük a művelt Nyugatot? Köszönjük meg nekik, hogy amit törökök, németek, oroszok nem tudtak rajtunk elvégezni karddal, ágyúval, bombázásokkal, azt ők a nagy Trianon palotájának Háború és Béke szalonjában, szivarfüstben néhány tollvonással elintézték. A győzteseknek mindig igazuk van?

Bethlen Gábor, Erdély fejedelme a kassai dómban tartotta Európára szóló esküvőjét. Az egyesítendő ország érdekében feleségül vette Brandenburgi Katalint, a német választófejedelmek egyikének húgát. Már ő is nyugati segítségről álmodott...

Móricz Zsigmond megírta a *Tündérkertben*, a Trianonban kapott sebek frissen-égő fájdalmában, hogyan gondolkodott szerinte Bethlen Gábor az ország sorsáról. „*Jaj Erdélynek, ha mint pusztában ma-*

radt kéve, a varjak és seregélyek serege lepi meg, s nem lesz őrizője és oltalmazója... Még Mátyás király is elvesztette birodalmát: mi-helyt meghalt, vége lett, mert nem volt egy test, egy lélek, nem volt egyetlen corpus, amelynek minden tagja kívánja az egész test tovább-élését: szétugró, egymást gyűlölő népeket egyesített vasvesszője alatt, s amint kihalt a vezérlő gondolat, az agy: rögtön megszűnt az ágyúkkal kierőszakolt törvény... A magyarságnak ura és fejedelme azon dolgozzék, hogy a magyar népet idebent erősítse, kifelé való hódítás-ra ha gondol, megőrli vele a belső erőt."

Olyan időkből épült a kassai katedrális, mikor a magyar bárók jobban féltették birtokukat a saját jobbágyaiktól, mint a külső veszedelemtől. Ez lett az ország veszte.

Mennyi könny és vér, mennyi imádság és káromkodás épülhetett a falakba! Mennyi fohászkozó lélek bukkantott térdre Isten hajlékának e hideg kövein, hajtotta le és emelte föl a fejét oly sok viszály során, békességes időkre áhítozva!

Eltüntetik a táblákat? Botrány? Az. Táblabotrány. Mert az igazi botrány: a halál. Eltűnni, eltüntetve lenni. Nem emlékezni! Felejtani és elfelejtve lenni!

Ne legyen a magyaroknak táblájuk sem? Ne jusson eszükbe az élőknek itt-ott megállni, reménykedni sem? Mert kérem – ez itt Szlovákia?

„Látjátok, feleim, szemekkel, mik vagyunk: / Por és hamu vagyunk." Márai Sándor emléktáblája előtt állunk.

A több mint kétszáz éve épült Fekete Sas épülete történelmi átjáróház. Ki mindenki járt ebben a barokk, copf, klasszicista elemeket vegyítő házban! S milyen kísértetiesen ugrik elő a falból Kazinczy szoborportréja! Ez még megvan, még hirdeti. *„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok..."*

A Petőfi tér Fa-tér lett.

Tompának emléktáblája Kassán?... Sehol. Itt, ebben az épületben állították vésztörvényszék elé *„a mély borongás és csöndes elmélkedés"* költőjét, akit Szász Károly illetett e szavakkal annak idején.

Mitől félhettek Tompa ostoba, rizsporos bírái? Példát akartak statuálni a megtorlás taláros szolgái *A golyához* költőjén. Hogyan férhetett volna a győztesek fejébe, hogy mit akarhatott Tompa ilyen sorok-

kal: „*Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet, / Az élet fagyva van, s megdermedett.*”

Megint a dóm előtt megyünk el. Megnézném a kapuk díszes homlokzatát, csakhogy körülállványozták az épületet. Jóska legyint:

– Sosem lesz kész. 1980-ban kezdték a felújítást, a munkálatokat huszonöt évre tervezték.

Nem látok senkit odafenn, sem egy habarcstündért, sem egy kőműveskelement.

Hallgatagon néztem az állványokat, s meg-megakadt a szemem egy-egy kassai lányon. Ha ezek a „szlovák” lányok ilyen szépek, akkor az eperjesi, a késmárki és a lőcsei lányok egyenesen gyönyörűek lehetnek! Látásukért Petőfi gyors szekérral utazott ide, sőt Szepes tündérvölgyébe is elment. Látni akarta a Tábor-hegyről Eperjest, hol „*hajdan Caraffa ágyúi ordították a mártírvárosra: rettenet!*” Roppant bérc tetejéről nézte a látóhatár végén „*azt a kis vakondtúrást, amit Tátrának neveznek*” – írta útjegyzeteiben. Megnézte Sáros romjait, Rákóczi egykori fészket, magába szívta „*a dicső lovagkor levegőjét*”, s mentül jobban közeledett a Kárpátokhoz, annál nagyobb szolgásgot tapasztalt. Az elnyomott szlovák népnek igazán volt oka megtapasztalni az alacsonyabbrendűséget, nemegyszer a csehektől is. „*Oh Felföld! – sóhajtott a költő – csak azért emelkednek érceid a felhőkig, hogy annál inkább szembe tűnjék lakóid görnyedezése?*” S hogyan nézett Petőfi a lőcsei lányokra? „*Amelyik leány nekem tetszeni akar, magyar legyen az testestül-lelkestül, különben a zsebkendőjét sem emelem föl a földről, ha leesik; de az igaz magyar lányért... oh, azért mindent megtennék, amit csak hősi elszántság tehet... még meg is házasodnám.*”

A Szent Mihály kápolnához is kimegyünk.

– Milyen szép! És most már ez sem a miénk!

Egy kicsi, barna, hosszú hajú lány szól így a barátjához bújva. Lángpallossal méri arkangyalunk az igazságot jóknak és a gonoszoknak.

A kápolna a holtak birodalmában – hajdani temetőben – magasodik fölénk. Formájával, arányaival az ősi magyar mondavilág táltos-

lovára emlékeztet. Nem túl nagy, de olyan tökéletes, mint maga a halál. Erőt sugároz, mégis szinte súlytalanul lebeg.

– Szent Mihály lova – mondom magamban, szülőfalum halottas-házára gondolva, meg arra a kerék nélküli saroglyára, amelyen a holtakat szokták átvinni a másvilágra, vagyis letenni a földre. Ló és lovasa éppen most ugrik át a mulandóság korlátján. Most röpi át a tér és idő küszöbén, amelyen túl a gyorsulásnak vagy lassulásnak már semmi értelme.

Fölszegett fejét – a kis tornyot – nekiszögezi a lovas az időnek, térnek, s repül és repül. A „ló” meredeken emelkedik, föl egészen a fülelő toronyig; a kapuboltozat két oszlopa a két elülső lába.

Csak néz előre, sötéten és komoran, bele a vakvilágba, a bizonytalanságba, s azon is túl, az ismeretlenség ködébe.

– Régen találkoztunk – kezel le Jóska a kápolna árnyékában egy padon üldögélő öreg barátjával. – Mire vársz itt?

– Csak várok – mondja az öreg.

Mi a latin sírfeliratokat silabizáljuk még egy ideig a kápolna külső falán. A legrégebb dátum 1375-ös.

– Ezt a tömböt egy régi felújításkor építették a falba. Jakab polgár anyjának a sírköve.

Amikor annak idején felszámolták a temetőt, a halottak csontjait állítólag ide, a kápolnába hordták össze. Benéznek néhány percre, bár azok a csontok már rég nincsenek itt a csodálatos csillagboltozat alatt. Elüldögélnék egy kicsit valamelyik gótikus ülőfülkében is. Vagy eltűnődnék a megkötözött Krisztus kopott szobra előtt. De a kápolna kapuja be van lakatolva. Odabent háborítatlanul, békén hallgat a múlt.

Milyen emberek lehettek a kassai polgárok a középkorban? Sehol nincs ez táblára írva; s azt gondolom, hogy a város egyik legrégebbi épülete, az 1300-as években épült Miklós-börtön nem azért hordozza olyan alacsonyan – térdmagasságban – az ablakait, mert szeretne el-süllyedni szégyenében.

Több forrásból tudjuk, hogy Kassa a XIII. század közepétől pallosjoggal rendelkezett, s ez bizonyára a lakók nagy dicsőségére vált.

A rablókra az esküdtek hatvan különféle büntetésnem közül mérték az ítéletet. Elzárhatták, nyilvánosan szégyenfára kötözhatték, kalodába csukhatták, deresre húzhatták és megbotozhatták, pénzbírságra ítéltették, elkobozhatták a vagyonát, lefejezhatték, felakaszthatták, ló farkára kötözhatték, zsákba varrhatták és vízbe fojthatták, kerékbe-törhették, elevenen elégethették, elevenen elföldelhették, karóba húzhatták, megcsonkíthatták és így tovább.

Száz évvel ezelőtt még érvényben volt a pallosjog. A halálraítélt szalmával leterített kőágyon várta lefejeztetését a siralomházban. A kínzócsigák és kötelek a viszonylag jól megfizetett hóhér kicsit primitív, de igen erkölcsnemesítő eszközei voltak. A kivégzésekre összesereglett kassaiak bizonyára megvetéssel nézték a bűnös kinszenvedéseit, félelmükben talán az is megfordult a fejükben, hogy soha többet nem lopnak, nem paráználkodnak, olyan jók lesznek, mint a fazekasok agyédényeiben az aludttej. Olyan jók, amilyenek az urak törvényei a jóságot előírják.

A nemesek „kiváltságos vérpádon” végezhatték be az életüket. Az ő vérpáduk ott állt, ahol most a Szeplőtelen Szűz szobra áll. A közönséges gonosztevőket az akkori város külterületén, az Akasztóhegyen végezték ki.

Egy német vándorkrónikás szerint a város levegője igen egészségtelen volt; sok volt a szemét az utcákon. Különösen a Hernád mocsára terjesztette a betegségeket, köztük a maláriát és a kolerát; a súlyos veszedelem elősorban a szegényeket tizedelte. A főtér közepén álló Szeplőtelen Szűz szobra a pestisjárvány emlékére épült 1720-ban. Új korában a tisztaság arany és ezüst színeiben csillogott. Az obeliszk tetején álló Madonnához angyalfejek imádkoznak. A vallásos hívek hasonlóképpen könyöröghettek a Szeplőtelen Szűzhez a pestis elhárításaért.

Ha egyszer rendnek kell lenni – békében és háborúban, forradalmakban vagy ellenforradalmakban –, s ha egyszer békésen túlni kell, akkor a bűnösnek lakolnia kell! Ha egyszer a fennálló hatalom szempontjából erkölcsösnek kell lenni, imádkozni és dolgozni kell, nem szabad lopni, sem paráználkodni, akkor mindig akad hóhér, aki viszonylag jó pénzért elvégzi a megtorlást.

Jó lesz-e a szomszédainknak nélkülünk? Szlávoknak, szerbeknek, románoknak... Jó lesz-e nekik, ha majd szellemalakban jelenünk meg előttük? Úgy nem zavarjuk őket?

Ha már nem teszünk szemrehányást senkinek, jó lesz-e annak, aki a helyünkre áll majd? S nem könyörög, nem alázkodik, nem fog fegyvert, nem követeli jogait, nem támad és nem védekezik, mert nem lesz. Ha végképp elhallgat, ha már nem mondja, hogy: kedves szomszéd, ne tessék eltüntetni a táblákat, ne tessék eltüntetni a sírkereszteket, a falvakat, a temetőket, ne tessék eltüntetni a hegyeket és a völgyeket! Jó lesz akkor a kedves – német, angol, japán, amerikai, orosz, kínai – szomszédoknak?

Bárhonnan is vizsgáljuk a magyarság, a kelet- vagy középeurópaiság, az európaiság, sőt az emberiség történelmét, ezen belül a viszonylag szerencsésebb sorsú, mindenkor soknemzetiségű Kassa történelmét, ismételten rá kell ébrednünk a testvérharcok örökkévalóságára és hiábavalóságára.

Ne mondjunk le hát a testvérünkről, testvéreinkről, fiainkról – például azért, mert Kassán vagy Kínában élnek, ne mondjunk le a testvériség eszméjéről. A testvéri gyűlöletről kellene lemondanunk, de arról minél előbb, hiszen élni akar az ember fia, s úgy-ahogy él is, Káin és Ábel gyilkos harcai óta.

A NAGY TESTVÉR szédületéről kell lemondanunk. Nem lehetünk szédült nagyoroszok, nagymagyarok, nagyszerbek, nagyrománok, nagyamerikaiak. Emberségben legyünk nagyok végre.

Nézzünk csak szembe előbb magunkkal! Ha jól figyelünk, megláthatjuk, milyen mélyen rajta hagyta arcunkon vonásait a történelem. „*Anyám kun volt, apám félig székely, félig román vagy tán egészen az*” (József Attila).

Bizonyára külső és belső oka is van annak, hogy Mohács óta folyton vesztes háborúkat és vesztes forradalmakat meg ellenforradalmakat vívunk. „*Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre, / Volt útonállók új útbanállóknak / S míg úrfajtánk egymást s a népet falta, / Tunya ál-*

mainkat jég verte / S még a Templomot sem építettük fel” (Ady Endre).

Miért hiányzott belőlünk mindig és mindenkor az összefogás? Miért virágzik homlokunkon a testvérgyűlölési átok? Miért botlottunk folyton – háborúban és békében, forradalomban és ellenforradalomban – a nemzetközi erők ellenünk való összefogásába? Azért, mert a Kárpát-medence geopolitikailag rossz hely? S ha ilyen – hova mehetnénk innen mi magyarok, szlovákok, románok, szerbek, horvátok?

„Nincs huvá” – mondta Zrínyi.

Minden új nemzedék folytatja, ugyanakkor előről is kezdi a történelmet. A nép örök gyermek, s ez a legnagyobb és legszebb dicséret, amit el lehet mondani róla. Játékos gyermek. Pontosan tudja, hogy *„csak az boldog, ki játszhat”*.

A jó gyerek békésen épít; rossz gyerek pedig akkor sincs, ha felnőtteket utánozva háborúsdit játszik. Láttam magyarul beszélő fekete, románul beszélő szőke, kék szemű és lengyelül beszélő gyerekeket közösen játszani.

Tanulhatunk tőlük.

Nem kötelességünk-e megérteni egymást? Dadogónak a dadogót, kik azt sem tudják elmondani, miért dadognak. Nem kötelességünk-e megérteni a riadt vadállatot, a néma növényt, a csendes fát, a suhogót, a szennyezett folyó tekintetét, s a tiszta szót, és a félreérthetőt, nem kötelességünk-e megérteni a hallgatást is?

Megyek horgászni a Hernádra. Mintha a Duna, a Maros vagy az Olt partján üldögnék. Nézem a vizet.

A néma növény és a riadt állat meg az ember viszonya könnyebb, mint az embernyi emberé. A Halálról suhog a félig-meddig vízben, félig-meddig parton álldogáló nádas.

Hal, halál, hallgat.

Mielőtt a Hernád kiapad, ugyanazzal a szomorú bölcsességgel néz szlovákra és magyarra. Nem érti, miért nem értik. Ő évszázadok óta ugyanolyan jól érti a szlovákot, a románt, a szerbet, mint a magyart.

Évszázadok óta folydogál ez itt, amott az Olt. Feloldódnak a Dunában, a tengerben, az óceánban. Megférnek benne a Szamos, a Tisza, a Szajna, a Temze, az Amazonas vizével együtt.

Háborognak? Döngetik a partokat, páráként eltűnődnek. Felhőkké alakulnak, együtt sírnak és nevetnek, esőként leesnek. Megöntözik a földet. Mossák a talaj sóit növénynek, állatnak, embernek.

S ha gyilkos dühvel megölik egymást az emberek? Akkor majd örök békességben tesszük dolgunkat a föld alatt.

Mosunk...

Lyukasóra, 1995. február
Literátor 1994/10–11–12. 1995/1–2
Magyarok Világlapja, 1995. február–április

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Háromszéki magyar órák

Megtelt a busz Erdélybe hazautazó vendégmunkásokkal, ingázó vásárosokkal, rokonlátogatókkal, kirándulókkal. Az alsó rakodótér is megtelt televíziókkal, videókkal, magnókkal, porcelán készletekkel, ki tudja, miféle csomagokkal. Este hétkor indultunk a körcsarnoktól, ahonnan és ahova naponta két-három járat hordja-viszi az utasokat. Felállni, kinyújtózkodni nem lehetett; csomagok lapultak az ülések alatt is. A mögöttünk levő ülésen hárman szorongtak és reménykedtek szótlanul. Két aggódó szülő szívűtétről vitte haza Csíkszeredába az úton végig halott-csendesen alvó gyermekét. Szomorú világra született. Nem dalolt senki. Fáradtan, magukba roskadva hallgattak, itt-ott beszélgettek, töprengtek és aludtak az emberek. Az előttünk levő ülésen hol az egyik, hol a másik sofőr aludt, amennyire a kényelmetlen helyen aludni lehetett. Mellettem Vied János kézdívasárhelyi szerszámkészítő foglalt helyet, Várpalotán élő testvérénél volt látogatóban. A Vied-testvéreket is kíméletlenül szétszórta a történelem. Utitársam testvére zenetanár, előbb egy Kolozsvár közeli kis falu iskolájában kapott állást, majd áttelepült Várpalotára a feleségével.

Éjfél előtt értünk a határra. Tartottam tőle, hogy ha átkutatják a járművet a határőrök, nemcsak a vezetőink ütik meg a bokájukat. De Feri bátyánk, a furfangos székely buszvezető nem nyugtalankodott; szelíden mosolygott aggodalmaskodásomra. A magyar és a román határőrök régi ismerőssükként üdvözölték s szemrebbenés nélkül veték át tőle a jókora öl ajándékot. Ezután kiállhattunk a hosszan várakozó autók sorából és akadály nélkül mehettünk utunkra.

– Nem olyanok vagyunk már mi sem, amilyenek vitéz őseink voltak – nevetett rám a huncut buszvezető.

Milyenek vagyunk?

Útközben többször megálltunk egy-egy országúti vendéglőnél. Hol leijel fizethettünk, hol örömetst elfogadták a forintot. Kiszellőztettük magunkat, ismerkedtünk, beszélgettünk.

Karcsi és barátai keménykötésű építőmunkások. Sepsiszentgyörgyön nincs pénz, nem építkeznek az emberek; Karcsiéknak nincs

munkájuk otthon, így hát Pestszentlőrincen építenek családi házat. A munkabérük felét elköltik ételre, italra, szállásra, most meg sietnek családjukhoz, meg azért is, mert havonta egyszer jelentkezniük kell a román munkaügyi központban, nehogy elessenek a munkanélküli segélytől.

Erika hamarosan megkapja Magyarországon a letelepedési engedélyt. Ő Csíkszeredába igyekszik a szüleihez; megnézi őket, elintézi a hivatalos ügyeket, aztán siet vissza Újpestre a biliárdszalonba, melynek tulajdonosa – övé a négy legnagyobb budapesti biliárdszalon – sokat segített a letelepedési engedély megszerzésében. Ennek fejében a szép szőke lány izgalmas életet kapott Újpesten, ahol a biliárdozó vendégek kívánságának megfelelően az italhoz a testét is fel szolgálja.

Jóskának is jobban áll a szénája Vereasegyházán, mint ahogy Kézdivásárhelyen állt. Csak annyit árul el magáról, hogy cukrászként nem szenved hiányt semmiben; neki is az a szándéka, hogy előbb-utóbb kicsikarja a magyarországi letelepedési engedélyt. Azt mondja, nem fogja sajnálni érte a pénzt sem.

Két berecki lánnyal is váltok néhány szót. Nem repesnek az örömtől, hogy hamarosan hazaérnek az Ojtozi-szoros tövébe. Egyikük varrónő havi százezer leiért, melyből megélni lehetetlen, másikuk érettségizett, de már közel egy éve munkanélküli; nem talál magának munkát az egész környéken.

Elvággyakozók, honvággyakozók, helyünket keresők, szétszórtak, összefogásra áhítozók vagyunk.

Amint emelkedőnek fölfelé elhalad velünk az autóbusz a házsongárdi temető előtt, Reményik Sándor szavait hallom: „*bíbor és bronz és arany / És örökkévaló szent szépség vagyunk. / Ahogy halódunk, hullunk nesztelen... / Míg a fán vagyunk: napban ragyogunk / S ha alászállunk, vár a hús avar, / Ott is otthon vagyunk. / Ha megkeményedünk és megfagyunk: / Zúzmara csillog rajtunk: hermelin... / Ha végre földanyánk része leszünk, / Ott is szépen leszünk. / Ott is otthon leszünk. / És árvaság – csak egy van, feleim... / Az erdön kívül lenni...*”

Hányadszor is járom az „erdöntúli földet”? Negyedszer, ötödször? Anonymus nevezte Erdélyt erdöntúli földnek. De nem Anonymus

óta, nem a mohácsi vész óta, hanem csak Petőfi óta mivé is lettünk ezen a földön? Miféle vészjósló jelekből látta a 24 éves költő Koltón, 1847 októberében azt, ami hetvenöt éve, 1920. június 4-én Trianonban bekövetkezett! „*Meddig alszol még, hazám, / Szántanak szomszédid, S a magokéhoz oda- / Szántják földed szélit.*”

Ha csak a szélit szántották volna oda!

Ismerkedtem Erdély tájaival a szentendrei Móricz Zsigmond Társaság autóbusszkirándulásán is, utaztam tanárokkal és diákokkal; az elnyűhetetlen Réthei Prikkal Lajos vezetésével álltunk a nagymajtényi síkon, a szatmári béke emlékoszlopánál, fegyvertelenül. Velünk volt Varga Domokos is. Énekeltük a Himnuszt, erőt merítettünk belőle, fohászkodtunk Istenhez. Álltunk a marhaszaros aradi emlékműnél, alkonyatban; sietni és énekelni kellett. Bele-belement szemünkbe a por már 1979-ben is, Parajdon, amikor a lőrinci Pamutfonó MHSZ-titkára vezetésével énekeltük a vendéglőben: „*Maroknyi székel, porlik mint a szikla...*”

Milyen a magyar? Milyen volt Arany János korában *Az utolsó magyar*: „*Köd, pára nagy fellebbe gyűl; / Apró fövenyből nő a part, / Anyáj, a csorda összetart; / Csak a magyar húz szanaszét; Amennyi törzs, megannyi nép! / Veszünk, enyészünk, olvadunk: / Jobb egyesülni, míg vagyunk...*”

Jobb; de kivel és hogyan?

Kivel akart összefogni az Értől elindult és az Óceánig eljutott Ady Endre? Kivel akart összefogni a Bódva-partján Szanyi József? Amaz hogyan emelkedett föl az égig? Emez hogyan és miért töredezett szét költőként s a mindennapi összefogásért munkálkodva? Miért kellett a szép nevű Érmindszentet Adyfalvára változtatni? A költő múzeum-má alakított szülőházának falán elhelyezett emléktáblán magyar és román nyelven olvashatók a halhatatlan sorok: „*Mikor fogunk már összefogni, / Mikor mondunk már egy nagyot / Mi, elnyomottak, összetörtek, / Magyarok és nem magyarok?*”

Petőfi is addig sóhajtozott hajdani nagyságunk után, mignem eltűnt a szláv tengerben. Összezsugorodunk emberként és magyarként, elfogy területünk és lelkünk, folyton elveszítjük magunkat? Vagy emberméretű, áttekinthető, kezelhető ország lettünk? Itt megállha-

tunk, nem morzsoljuk tovább életünket törzsi háborúkkal? Önazonosságunk híján és kicsiségünk tudatában kivel foghatnánk össze?

Milyen a magyar mostanában? Kétkedő, bizalmatlan, fájdalmas, szégyenkező, sarokba kotródó, sebeit nyalogató, depressziós. Örül, ha élhet, örül, ha nem lövik agyon, örül, ha hallgathat Délen és Északon, örül, ha rátalál hazájából elűzött társára. Könnyen lelkesedők és könnyen elkedvetlenedők vagyunk. Tiltakoztunk a falurombolás ellen, magasra emeltük a Hősök terén több száz elpusztított falu tábláját. Lássa a világ: szabadok vagyunk, bátrak vagyunk; fölemeltük szavunkat a romániai, a szlovákiai, a jugoszláviai pusztítás ellen. Most meg azt mondjuk: elég volt belőletek „románok”! Mehettek haza, nem kaptok munkát, sem kenyeret. Nekünk sincs. Besorozhatnak katonának a szerbek, meghalhattok Boszniaért, Horvátországért, Romániaért.

Kik uszítanak egymásnak, kikkel foghatnánk össze, miféle „aljas, nyomorító hatalmak” prédái vagyunk? Mennyi eltemetett, jogos és jogtalan sérelem paraszát szítjuk? Miféle gonosz és cinikus hatalmak sziszegnek és kúsznak szobánkba, agytekervényeinkbe, természetünkbe, miféle birodalmi szédelgőknek vagyunk folyton az útjukban? Kivel foghatnánk össze, mikor a saját gyerekeink is kiröhögnek bennünket? Miféle tudatlan és röhejes alakként megyek Erdélybe, hogy a helyszínen ellenőrizsem a csángómagyar gyerekek ellátására fordított tengerentúli adományok felhasználását, amikor sem magamról, sem a saját gyerekeimről nem tudok megfelelő anyagi és szellemi szinten gondoskodni?

Üljek inkább otthon? Nézzem a televízió sok-sok csatornájából ránk zúduló mocskot, törölgessem szégyenkező arcomat? Olvasni – nem tudok; ahhoz nyugalom kellene, ahhoz túl zaklatott vagyok. Gyenge vagyok, nem olvasok, pedig a könyvekből erőt meríthetnék. Petőfi és Arany, Móricz és Illyés elsüllyedt. Tamási Lajosnak, Tamási Áronnak szavát sem hallani. Erdei Sándorra és Cseres Tiborra – két szellemi jótévőmre – most emlékeztünk, születésük 85. évfordulóján. Emlékeztünk? Éltek. Hallgatnak a polcon. Írtak? Minek. Bárány Tamás él. Azt mondja, nem dolgozik. Minek? Kinek? Hova írjon? Gazda József járja a csángómagyar falvakat Moldvában, Kovásznán tanít, viszi a gyerekeket autóbusszal a Felvidékre, ismer-

jék meg hazájukat. Ki veszi kezébe, ki olvassa el szép könyvét a csángókról? *Hát én hogyan siratnám!* Olvasni ilyen nehezen érthető Árpád-kori nyelvet? Amikor nem lehet lépést tartani a politikusok mindennapi tetteivel, melyekről naponta írnak az újságok, minden ördögi részletről tudósítanak, hogy elveszünk a részletekben? Mit is mondott Pető? És mit mondott Demszky, Horn, Torgyán vagy Orbán? Kik voltak ezek az „államférfiak”? Holnap ki emlékszik rájuk, hogyan emlegetik a nevüket? Felsőhajt a tisztességesen dolgozó munkás, a szegyenben hagyott munkanélküli, aki nem tud kenyeret adni a gyerekének, akit a gyereke tart el. Én is szégyenkezve hajtom le fejemet a fiam előtt, amikor késő éjszaka megjön a munkából, vagy korán reggel elmegy. Csak magamban mondom neki: bocsáss meg, húszévesem, örülj, hogy dolgozhatsz, örülj, hogy kereshetsz, örülj, hogy tanulhatsz!

Kölcsény és a fiaim jártak eszemben tavaly ilyenkor is, amikor a hepehupás Szilágyságon keresztül Sződemeterre mentünk a szentendrei Móricz Zsigmond Társaság bérelt autóbuszán. *„Négy szócskát üzenek, véds jól kebeledbe, s fiadnak / Hagyd örököül, ha kihunysz: A haza minden előtt”.* Dülöngéltünk a földes úton, a gidres-gödrös csapásokon, s azt gondoltam, áldott legyen a magasan szálló por is – nem esik az eső; fölázott talajon nem haladhatnánk előre tapodtat sem. Gólyák fehér-fekete serege lepte el az út mentén fölégetett, hatalmas tábla tarlót. Jelezték nekünk e madarak, hogy otthon vagyunk mi a világon mindenütt. Mennyire szerettük a port is nemzeti imánk költőjének szülőfalujában, Sződemeteren. A református templom kertjében felállított szobrot, Kő Pál alkotását, a magyar Írászövetség ajándékát az avatási ünnepségen, 1994. augusztus 6-án magyarok és románok békés serege állta körül.

A templom meredeken lejtős udvarán emlékezetemben ma is ott áll a tömeg a Kölcsény-szobor körül. A templomkert teljesen tele van, állnak lenn az utca mélyedésében, és a szoborral egymagasságban, az utca túlsó oldalán; öröm a szemnek és a szívnek, hogy mennyien kijöttek a házakból végig, állnak a kapukban, támaszkodnak a kerítéseken. Ilyen nagy ünnepséget, ennyi embert együtt Sződemeter még nem látott. Hallgatják az emberek Muzsnay Árpádot, az RMDSZ Szatmár megyei elnökét, Patritiu Ardeleant, Sződemeter polgármes-

terét, Tornai Józsefet, a Magyar Írószövetség elnökének szoboravató beszédét s leleplezik a Kölcssey-szobrot; Valer Vasile Sucu, Szatmár megye prefektusa köszöntőjét halljuk, szépen beszél Markó Béla RMDSZ-elnök az egymást megbecsülő népek vezérlő eszméjéről. Áldd meg Isten a magyart és a román. Ugyanezt kéri Ioan Chis, a Szatmár megyei Tanács elnöke, miként a három püspök: Tőkés László, Tempfli József és Kocsis Elemér. Taxner-Tóth Ernő, a Kölcssey Társaság elnöke Kölcssey emberi és költői nagyságát méltatja, a testvériség és az egymásrataltság jegyében szól Sarkady Pál, Szatmárcseke polgármestere és Farkas Pál, Álmosd polgármestere; ugyanígy Kötő József, az EMKE főjegyzője. Jó volt hallani Kölcssey néhány versét magyarul és románul, öröm volt látni a tengernyi koszorút; a Móricz Zsigmond Kör és a Móricz Zsigmond Társaság nevében Varga Domokos és Réthei Prikkel Lajos koszorúzott. Száznál jóval több szervezet képviselője helyezte el koszorúját a szobornál.

Ünneplő, reménykedő nép vagyunk.

Amikor Kő Pál Kölcssey-szobrának gipszmodellje még Budapesten volt az Epreskertben, kard volt a kezében s az oldalán. A szobrász azt írta 1994 februárjában Muzsnay Árpádnak, aki a legtöbbet tette azért, hogy Kölcssey megérkezzen Sződemeterre, hogy „én teljesen jól megértem a kérést. Vagyis a szobor kard nélkül is elképzelhető, mert teljes értékűnek tekintem a lépő figurát kard nélkül is”.

Józságra hajló magyarok vagyunk.

A Himnusz mindenkié, a Himnuszt anyatejjel szívtuk magunkba, a Himnusz valóban „életmentő ének”. Minden magyar ismeri. A szoboralak gondolkodva lép. Nézi a földet, „*Bércre hág és völgybe száll, / Bú s kétség mellette...*” Mégsem kell kard. Akkor sem kell, ha nem messze innen most is „... *Vérözön lábainál, / S lángtenger felette.*”

Szatmárcsekén, 1995. január 22-én, a Himnusz születésnapján mondta Melocó Miklós: A katedrálisok, a hidak és a szobrok megölhetők, felrobbanthatók, de a versek megölhetetlenek. „*A Himnusz és a Szózat sokszor az egyetlen védelem, és működő védelem – volt a fegyverek ellen. Az irodalom testét nem lehetett megölni, és így szel-leme élni és működni tudott. Mert az irodalomnak szinte nincs is teste. A teste szavakból áll, és az emlékezet meg is tudja őrizni épen... A*

nehezebb sorsú nemzeteknek ezért a legutolsó menedéke az irodalom”.

A Himnuszban minden magyar megérzi az áldások és büntetések egyensúlyát, vele tűnődünk jártunkban-keltünkben, benne van minden lélegzetünkben, minden tettünkben és gondolatunkban, vele fohászkodunk Istenhez és egymáshoz, a Himnusz összetart bennünket. Amikor a győztes fellép a dobogóra bármelyik ország sportversenyén, felcsendül a Himnusz, felkúszik a magyar zászló, felemeljük a fejünket. Erkel Ferenc dallama, a nemzeti összefogás szimbóluma valóban megölhetetlen. Kölcsey Himnusza a leggyakrabban elhangzó énekünk, a Himnusz hangjai kísérik a magyar államfőt vendéglátó országok katonáinak dízsora előtt. *„Isten, áldd meg a magyart / Jó kedvvel, bőséggel, / Nyújts feléje védő kart, / ha küzd ellenséggel...”*

Legutóbb sokfelé és hosszan kanyarogtunk a vendégmunkásokat szállító autóbusszal Erdélyország dicegős-döcögős útjain. Siralmasan szegény falukon, ütött-kopott városokon haladt át velünk a busz Kézdivásárhelyig. S hányszor felkiáltottam volna szomorúságomban: micsoda szegénység! Több mint statisztikai igazság, hogy Erdély magyarjai háromszor szegényebbek nálunk, anyaországi magyaroknál. És milyen csalfák például az *Erdélyi utakon* című háromkötetes könyv szebbnél szebb, színesebbnél színesebb fényképei! Milyen pazar színekben tüntetik fel a már csak múzeumban – vagy ott sem – látható értékeket. A szépség itt is, akárcsak Kassán, sőt annál is mélyebbről, már csak átcsillog a pusztuláson. Ahogy Gelencén, az Árpád-kori templom freskótöredékein, amelyen Szent László és a kun-monda látható.

Szeptember 14-én reggel nyolc óra előtt, amikor áthaladtunk Torda városán, több régi országgyűlés színhelyén, tanévnyitó napja lévén, sok szépen felöltöztetett diák sietett az iskolába. Rájuk és a csángómagyar gyerekekre is gondolva, azt mondtam magamban, az nem lehet, hogy ezek és azok a gyerekek ne ismerjék a Himnuszt. Tulajdonképpen én is tanévnyitóra igyekeztem; a Kárpát-medence szerintem legkitűnőbb pedagógusa, Varga Domokos tanár úr küldött el engem Erdélybe hazaszeretettel tanulni. Nyíltan megmondta a szemembe: – Menj el, hallgass és láss, te még nagyon keveset tudsz.

Ugyanezt mondta, amikor Kassára küldött.

Mentem tehát a kanadai Egyesült Magyar Alap magyarországi megbízottjának kívánsága szerint, hogy a Szórvány Székely-Csángó Internátus Akció keretében támogatott tanulókról adatokat és tapasztalatokat gyűjtsek. Féltem ugyan a feladattól, mert hazaszeretet tanulni – különösen késve – csaknem nehezebb, mint magyar történelmet és irodalmat tanulni.

Az volt a szerencsém, hogy Varga Domokos ellátott annyi jótanáccsal meg annyi pénzzel is, amennyivel így-úgy elboldogultam útjaimon. Olyan küldetésben jártam, amelynek forrása Torontóban ered, ott, ahol a támogatott tanulók filléreinek egyik pénzforrása. A dollárokat a valaha Erdélyből elűzött Telegdi Eleonóra, a székely segély napszámosa gyűjtögeti össze a torontói Magyar Ház címén (Hungarian Canadian Cultural Centre, 840. St. Claire W. M6 C 101. Toronto Ont. Canada). Az alapítvány kuratóriuma püspökök védnöksége alatt áll; tagjai papok, tanárok, orvosok, kik azért fogtak össze, hogy a szegény, de tehetséges csángó gyerekek internátusi ellátást kapjanak az iskolaév alatt. 1990-ben egy diák havi ellátása 25 dollárba került. 1992-ben egy diák egy havi élelemmel, fűtéssel, világítással, könyvekkel és ruházattal történő ellátása már 30 dollár. S így megy ez évről évre egyre feljebb. Az induláshoz szükséges összegeket a kanadaiak összegyűjtötték, a folytatásban amerikai jezsuita atyák is segítettek. Az adományok Budapesten keresztül jutottak el Háromszék városaiba, Kovásznán Gazda Józsefhez, Sepsiszentgyörgyön Nemes Zoltánhoz, Csíkszeredában Borbáth Erzsébethez, általuk pedig a kézdivásárhelyi Nagy Mózes Gimnáziumba, a csíkszeredai Márton Áron Gimnáziumba, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumba és a csíkszeredai 8. számú József Attila általános iskolába.

A jókedvű adakozót szereti az Isten – idézte a Bibliát Lászlóffy Pál, a Márton Áron Gimnázium igazgatója s köszönte a támogatásokat ő is. És mégis: jaj, szegény gyerekek a Kárpátok keleti lejtőinek falvaiban, a Szeret folyó völgyeiben és az egy tömbben élő magyarok között ugyanúgy, ahogy Bukovinából a Dunántúlra menekültek körében. Hol van annyi pénze a világban szétszórt magyaroknak, amennyivel fölemelhetnének titeket nyomorúságos sorsotokból?

Közös mostohánk – a történelem – közel kétmillió magyart őriz a

romániai kisebbségi sors fogságában. Ki őrzi magát – s házat, családját, jószágát, mezejét – rendületlenül, ki pedig menekül; vagy fontolgatja: maradjon, meneküljön?

A történelmi Magyarország határain is túl, Moldvában, a Keleti-Kárpátok túlsó felén, az erdélyieknél is sanyarúbb sorsban élnek a csángó magyarok; százezren, mások szerint kétszázezren megvannak még. Nemcsak ott; léteznek székelyföldi szórványokban is. Tartják magukat Csángóföldön az Árpád-kori idők óta, vagy annál is régebben; nehezen kételkedhetünk abban az elméletben, mely szerint a székelyek már a magyar honfoglaláskor itt tartózkodtak és azonosak a késő avarokkal, akik állítólag szintén magyar etnikumúak voltak. Nagy létszámuk miatt a frank és bolgár támadók nem irhatták ki az avarokat mind egy szálig, a honfoglaló magyar törzsek vezetői pedig a magyar nyelvű székelyeket nem magyarként, hanem csatlakozott népként kezelték, ahogy a kunokat és a besenyőket.

Minthogy valaha magam is voltam disznópásztor és marhapásztor is, Székelyföldre való indulásomkor magam elé képzeltem egy kis csángót. Hat, legföljebb hétéves lehet. Disznókat, vagy birkákat terelget rozszant faluja szélén, napfényes hegyoldal legelőjén. Elsőhajtathatjuk érte: Isten, áldd meg a magyart! Olvashatná például Petőfi Szülőföldemen című versét – hogy tudja is, ne csak érezze, miért is szereti szülőföldjét. Lapozgathatja Lázár Ervin és Varga Domokos harmadik, negyedik, ötödik osztályosoknak való Olvasókönyveit. Csudajók. Kószolgathatná Arany János költeményét, a Családi kör címűt, hiszen érzi: szereti családját. De nem tud olvasni. Lehet, hogy nem is fog iskolába járni. Nem tud igazán sem magyarul, sem románul. A román ortodox papok azt akarják, hogy román legyen belőle. A magyarok azt akarják, hogy magyar legyen belőle. Azt sem tudja, kicsoda is ő ezen a gyönyörűszép világon. Katolikus? Ez egy kicsit kevés.

Hányszor nem tudom én sem, hol is vagyok, ki is vagyok ezen a kicsi és nagy magyar földön.

Nézelődöttünk Nemes Zoltánék sepsiszentgyörgyi házának tizedik emeleti virágos erkélyén. Pazar kilátás nyílik onnan a Keleti- és a Déli-Kárpátok hegyláncára. Szólt a református vártemplom harangja, felelt neki a katolikusoké, megélénkült az élet mögöttünk a Székely

Mikó Kollégium híres épületében, a Kós Károly tervezte monumentális Székely Nemzeti Múzeum őrizte kincseit, az Olt – mint ahogy mi – hallgatott. Néztük a határt. Adyra gondoltam, A Duna vallomása, bús nemzetecskenkre, nagy országunk, kis országunk tragédiájára, a közönyös Európára. Elnéztünk a székely Felvidék felett, el Illyefalva fölött. – Az ott a Csukás tető, az a Bodza-szoros, tőle balra a Háromszéki havasok, ott van Kovászna, fölötte a Lakóca – mutatta Zoltán. Azután elnéztünk Brassó fölött a Tömösig, bámultuk a Déli-Kárpátokat, a Fogarasi havasokat, néztünk távoli kékre és közeli virágpompára, Nemesék gyönyörűségben dúskáló erkélyére, orrunk előtt a vaskorlátra, majd elnéztünk Cofalvára, a Kézdivásárhelyi medencében kanyargó Feketeügy partján tűnődő szép kis falucskába, Nemesék régi székely parasztházába; a Tündérkert után valóságos kertben nézegettük, milyen volt és milyen lesz jövőre a termés, milyen szép itt az öregkor s milyen jó e napfényes csöndben dolgoztatni és elüldögelni az időt; azt, ami még hátra van.

Az Olt Erdély egyik legnagyobb folyója. Másik a Maros. Mindkettő Gyergyószentmiklós és Csíkszentdomokos határában ered. A Maros itt nyolcszáz kilométer hosszan kanyarog, bebarangolja, végigöntözi szinte egész Erdélyországot, belőle csak negyven kilométer maradt a mienk, Nagylaktól siet a Tiszába; az Olt a Duna vizét duzzasztja, de Dunának (Marosnak, Tiszának) Oltnak, bár egy a hangja, morajos, halk, halotti hanggá igazán csak Ady halála után váltak; a nagyhatalmak vezetőinek döntései révén.

A Maros és az Olt forrásvidékén, Székelyföldön, a még objektívnek tekinthető 1910-es népszámlálás adatai szerint 638 ezer emberből több mint félmillió itt élő székelyt megfosztottak a hazájuktól. Hogyan maradhattak meg a királyi Románia negyedszázados, a kommunista Románia fél évszázados uralma alatt akkor, amikor a hazájuknak tekintett anyaországban is sokszor nem értük, hanem ellenük politizáltak a hatalmukhoz ragaszkodó vezetők?

Milyen emberek lehetnek a székelyek, akik valaha a Fertő tótól a Berecki havasokig védték Magyarország határait, ma pedig védtelenek, kiszolgáltatottak, önmagukat feladni kényszerülők.

Milyen emberek születtek itt? Álljunk meg két szomszédos községben, Laborfalván – innen való Laborfalvi Róza, a Jövő század

regénye írójának felesége – és álljunk meg Fotoson; húzzunk itt egy 20 kilométer sugarú kört, s nézzünk körül, hogy a magyar történelem székely nemzetiségű alakjai közül kik látták meg e körben a napvilágot.

Ott van Dálnok, Dózsa György szülőfaluja. Dálnokkal határos Mártisfalva, itt született Palló Imre – apánk is nagyon szerette Somogyban „a magyar népdalok mesterdálnokának” hangját. Kodály nevezte így. Fotossal Északnyugatra határos Étfalva. Ez a falu a nagy Shakespeare-színész, Szakács Andor születési helye. Fotostól keletre van Márkosfalva; itt született 1810-ben Barabás Miklós festő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Délkeletre Maksa büszkélkedik az 1200-as években épült templomával, s azzal, hogy 1630-tól 1739-ig itt volt a Háromszéki székelység közgyűlésének színhelye. Fotossal átellenben, az Olt jobb partján, Kálnokon született az első magyar színész, Laborfalvi Benke József, Jókai apósa. (Most eggyel több Benke van Székelyföldön, s akad ilyen nevű ember egynéhány Csángóföldön is. Jóska bátyám szerint valamelyik ősünk Rákóczitól kapott földet, mert jó kuruc volt az öreg harcos, de azt már a testvérem sem tudja, hogy a csudába került a dunántúli Kakra ez a Benke, s hogyan lett a neve Alsó-Felső-Kaki Kaki Benke József...) Laborfalvától Keletre van Körös, Csoma Sándor születési helye; pár kilométerrel délebbre van Zágon, Mikes Kelemen szülőhelye; a Baróton született Szabó Dávid szintén rajta hagyta krózzsága jelét a magyar nyelven. Közel van ide Bardóc, ott született Benkő József; ő adta elő az erdélyiek panaszát az Erdélybe látogató II. József császárnak s leírta egész Erdély flóráját. Bardóccal határos Kisbacon, itt született Benkő Sámuel; az orvosi földrajz megteremtéséért megkapta a Francia Tudományos Akadémia nagydíját. Jó évszázaddal később ugyanitt született Benedek Elek, a legnagyobb magyar mesélő. Az Olt jobb partján van Bölön, Farkas Sándor szülőhelye; ő nem Tibetbe ment, hanem Nyugat-Európát és Észak-Amerikát utazta be. Bölönnel szemben, az Olt bal partján van Apáca, a nagy székely tudós, Csere János szülőhelye. A Magyar Enciklopédia írója csaknem két évszázaddal Széchenyi előtt javasolta a Magyar Tudományos Akadémia felállítását. A „*hit és tudomány sugárzó példája*” – Czine Mihály nevezte így Apáczai Csere Jánost – elment Hollandiába tanulni, s hazajött Er-

délybe, az övéit tanítani. Kézdivásárhely közelében van Altorja, itt született Apor Péter, Erdély egyik neves történétírója. Felsőcsernáton a szülőhelye a Székelyföld történetét és földrajzát leíró Bod Péternek. Eresztvényen van eltemetve Gábor Áron, Bereck szülőtte. Soroljuk-e tovább a magyar nemzet nagy fiainak nevét annak bizonyítására, hogy Székelyföldön – csak Dózsa Györgytől Bod Péterig – olyan fizikai, szellemi és morális életerő halmozódott fel, amely tatár, török, Mádéfalva, Trianon és Párizs után is rendíthetetlenül teszi a székelyeket magyarságukban.

Amikor népünket „*egy újabb ítélettel a régi keresztre feszítették*”, Márton Áron püspök 1946 pünkösdvásárnapján mondta a Mária-kultusz jegyében keletkezett csíksomlyói búcsúban: „...*olyan társadalmat akarunk, amely Isten gondolatának megfelel... olyan társadalomban kívánunk élni, amely kizárja az emberi önkény érvényesülését; amely igazságos törvényekkel és azok igazságos végrehajtásával biztonságos jogrendet tart fenn; és amely megvédi minden polgár elidegeníthetetlen jogát minden emberi hatalom támadásával szemben*”.

... *Balsors, akit régen tép, / Hozz reá vig esztendő...*

De – folytatta Márton Áron – „...*sorsunkat a világ hatalmasságai tartják kezükben... S bízunk abban, hogy... a mellőzhetetlen erkölcsi elvek alapján... döntenek. Az 1946. május 7-i, a párizsi határozatokról kiadott közlemények megzavarták ezen hitünket...*”

Márton Áron püspök 1946-ban Csíksomlyón hiába idézte XII. Pius pápa gondolatait: „*Az erkölcsi elvekre épült új rendben nincs helye a nemzeti kisebbségek nyílt vagy rejtett üldözésének, kulturális vagy nyelvi sajátosságai elnyomásának, gazdasági képességük akadályozásának, természetes szaporodási képességük csökkentésének vagy megszüntetésének*”. A püspök hiába hivatkozott az Egyesült Nemzetekre, melynek népei „...*hitet tettek az alapvető emberi jogok, az ember személyi méltósága, valamint a kis és nagy nemzetek egyenjogúsága mellett*.” Hiába ébresztgette a két háború mérhetetlen pusztításai nyomán Európa lelkiismeretét; Európa nem érezte, hogy a mi nemzetünk sorsa miatt is a „*saját bűnei verik...*” Európa – és újabban Amerika is – tudja, hogy „...*a népek családjával szemben...*

elpusztítható mennyiség vagyunk... ” Hiába akarunk szabad emberhez és szabad néphez méltó életet élni, tőlünk ezt a jogot megtagadták.

Nem védte meg az egykori határőr székelyeket és mai utódaikat, ahogy a csángókat sem, sem a nyugati civilizáció, sem az ENSZ. Ahogy nem védte meg őket a csíksomlyói ferencesek kéttornyú templomában a több mint 400 éves csodatevő Madonna a tatár, a török és János Zsigmond „hittérítő” seregei ellen, ugyanúgy mit bánta és mit bánja sok tegnapi és mai törvényhozó, hogy *mint pusztul el szép fajunk.* (József Attila).

A lenini-sztálini nemzeti politika „újabb sikereként” könyvelte el a Román Népköztársaság 1952-es Alkotmánytervezete a Magyar Autonóm Tartomány létrehozását, mely ugyancsak vérellátott malaszt maradt a gyakorlatban. Pedig milyen szépen hangzott a marxista tétel, mely szerint *„nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom.”* Az Alkotmány tervezete hangsúlyozta, hogy *„...a szovinizmus, a fajgyűlölet vagy a nacionalista propaganda bármely megnyilvánulását törvény bünteti...”* A Román Népköztársaságban *„...a Magyar Autonóm Tartomány megteremtése, akárcsak minden más vívmány a nemzeti kérdés helyes megoldása terén, megfelel a dolgozó nép alapvető érdekeinek...”*. A Román Kommunista Párt *„...a nemzeti kérdés teljes megoldása céljából előirányozza a magyar lakosság közigazgatási-területi autonómiájának biztosítását a székely rajonokban, ahol a lakosság kompakt tömeget alkot...”*, ahogy Háromszék megyében *„...A magyar lakosság által tömegesen lakott székely rajonokban egyetlen közigazgatási egységbe – az RNK Magyar Autonóm Tartományába – való egyesítésével az új Alkotmány lehetőséget nyújt majd e rajonok dolgozóinak, hogy megválasszák az államhatalom helyi szerveit ... a bíróságokat, a közigazgatást, a gazdasági szerveket, a közvetlen hatalmi szerveket...”* S ezeken a területeken az Alkotmánytervezet lehetővé teszi *„...a kultúra, a tanügy, a művészet, az irodalom hatalmas fejlődését a tartomány dolgozóinak anyanyelvén...”*

1910-ben – a trianoni katasztrófa előtt – a 15 vármegyéből és két törvényhatósági városból álló Erdély 57 804 négyzetkilométeren 2 678 367 ember élt. A lakosság 34,3 százaléka magyar, 55 százaléka román és 8,7 százaléka német volt.

Az egész Erdély területénél három és félszer kisebb Székelyföld 16 094 négyzetkilométer területén 1910-ben 637 562 fő élt. De közülük 502 170 volt a magyarok száma, az összlakosság 78,8 százaléka. Több mint 116 ezer román volt, az összlakosság 18,1 százaléka. A németek 12 ezren voltak; a lakosság 2 százaléka.

Az összlakosság Háromszéken 1910-ben 148 ezer volt, közülük 124 ezer a magyarok száma, az összlakosság 84 százaléka.

Ma is egy tömbben él itt a magyarság; Háromszék városaiban és falvaiban román szót elvértve hallani.

Csikszeredai énekóra

De gyerünk már a kicsi székelyeknél is kisebbekhez, a csikszeredai 8. számú József Attila általános iskolába, hogy Borbáth Erzsébettől tudakoljam meg, hogyan érzik magukat és hogyan tanulnak a Bákó megyéből jött csángó magyar gyerekek. S az iskolában felfedeztem a már-már tökéletes lemondásig elfelejtett öröm tiszta forrását.

*Madárka, madárka,
áraszd el a vizet...*

Csángó magyar népdalokat énekelték a gyerekek, egymás után többet is. James bácsit, Walesből jött tanítójukat búcsúztatták az évnnyitón. Ahogy hallgattam a madárkákat, s ahogy *visszanéztem félutamból*, úgy elárasztották lelkemet e dalok, hogy *szememből a könny kicsordult...*

És most megpróbálom jól körülhatárolni a határtalant. Azt, hogy hol is jártam legutóbbi utamon Erdélyben: a régi Hargita megyei Csikszeredától a régi Kovászna megyei Bereckig, ahol a vasútnak is vége van... S ahol mintha apám jött volna velem szemben az úton, negyven évvel ezelőtt. A vasútállomás felé vezető utca enyhe kanyarulatában tűnt föl. Zsák volt a köténye. Cammogó járással, lassan lépegetett felém. Amint megismertem, megálltam s gyanakodva néztem. Vagy talán meg sem álltam, mert szégyelltem volna kíváncsian ácsorogni ott az út közepén. Ő meg csak jött, billegve-ballagva, hátra

tett kezekkel. Mögötte járom; a járomban két tehen baktatott utána. „Apám” láncon vezette két tehenét, azok meg húzták hazafelé a súlyosan megrakott szekeret. A szekér csordultig volt pityókával. Amilyen csordultig volt a gyerekek lelke népdalokkal.

Hogyan is határolhatnám körül a határtalant!

Szülőfalumban, ahonnan ugyanilyen képet őrzök negyven évvel ezelőttről, valóban apám jött haza a tehenek előtt; járomba fogva vezette őket, mint a berecki ember. A két falu közötti távolság legalább ezer kilométer. Szülőfalum a dunántúli Somogyországban van, a másik meg Erdélyország legkeletibb szegletében, az Ojtozi-szoros tövében. S hol van ahhoz, meg falumhoz is, az Északi-Kárpátok! „*Oh, nagy volt hajdan a magyar, / Nagy volt hatalma, birtoka...*” – sóhajtott Petőfi, majd éppen innen, Berekről, ahol Bemmelle találkozott, 1849. július 29-én megírta utolsó levelét feleségének, édes, imádtott Júliájának, s bár élni akart, elment az oroszok ellen Fehéregyházára – meghalni.

Hogyan is határolhatnám körül az időt és a teret!

Amikor akkora voltam, amekkorák a csíkszeredai iskolában csángó magyar népdalokat éneklő gyerekek, álmélkodva mondogattam magamban: Szebenyi-havasok, Fogarasi-havasok, Háromszéki-havasok... Uramisten! Hova lettek a havasok? Olyanokat még sohasem láttam. Nem tudtam őket elképzelni, sem ésszel felérni. Havasok... A Déli-Kárpátokban is. A Keleti-Kárpátokban pedig: Csíki-havasok, Görgényi-havasok, Kelemen-havasok, Gyergyói-havasok... Csíkszereda fölé 1800 méterre magasodik a bámulatos Hargita.

Hol vannak a havasok? És hol van a hó?

Az iskolában áradó madárkák dalában, a vizekben, bennük és bennünk van, az egészben, a leírhatatlanban. A székelyek szentföldjében, a pityókát szedegető asszonyok kezében, a havasok tövében futkosó kis egérben, a Kézdivásárhelyi medencében.

Elöttem a Háromszéki medence termékeny síksága, köröskörül hegyek és hegyek feketednek... „*sötéten és hallgatagon, / az éjszakák ködben remegnek / s vihar szikrázik Északon. / Az égből ott fagyosság árad / a kékség ott hideg kemény...*” – benne vannak a dalok halhatatlan barátom, Tamási Lajos Északi földjében, miként a Déli föld

is benne van, hol... „az ég illatos lobogás volt / a tenger lángoló öröm...”

Meghalhatunk, barátom, de a dal halhatatlan. A dal tiszta és örök, amilyen a gyermeki lélek; legyen az csángó, székely, somogyi, fel-földi vagy fokföldi.

Úgy csattogtattam a fényképezőgépet, mint egy tökkelütött trianoni politikus, aki megbánta összes bűneit, s szeretne mindent visszacsínálni. Gondoltam, legalább így vihessem haza a székely Szentföldet, Esztelnektől innen minden falut, Dózsa Dálnokját, Mikos Zágonyját, valamennyit. Távol a vasúttól úgy odabújtak a hegyek lábához, mint félős gyerekek az édesanyjuk szoknyájához. Lefényképeztem minden fűszálat, minden birkanyáját, minden krumpliszedő csapatot, amint a földön hajladoznak, most meg főlegyenesednek és integetnek a vonat után.

Visszavágyakozó áhítattal néztem hátra is, a Keleti-Kárpátok titokzatos ormaira, hullámzó hegyvonulatára, ahogyan az onnan s azon is túlról Csíkszeredába jött csángó magyar gyerekek. Képzeletemmel átröpültem a Keleti-Kárpátok túlsó oldalára, Csángóföldre, és akkor ismét felszárnyalt: *Madárka, madárka, áraszd el a vizet...*

Csapongtak, csillogtak-villogtak a gyerekek ajkáról a népdalok. Ez Bákóból, az Szabófalváról, ő meg Lujzikalagorból jött. Lebegnek a dallamokban, mint hófödte csúcsok a messzeségben; átragyog arcukon a lelkük, itt bolyong énekükben a megkerült múlt; ez hát maga a nép, ezek a tisztaság gyermekei, kis gólyák, gólyák csőrében érkezett babák. Halljuk e dalokban a Prut és a Szeret békés csörgedezését, még keletebből, az Etilen – a Dónon – túli világból, az Etelközből jöttek egymásra talált fohászat, a beethoveni örömda „átölellek emberiség” ujjongását is.

Így ébrednek önmagukra, ismernek rá testvéreikre, a testvériség öröme a népdalokat éneklő diákok. S így fürödhettem meg én is a tisztaságban, ahogy gyermekkoromban a vrácsiki Malomárok vizében.

A nemrégiben pártházból átalakított iskola dísztermében, hol félkörívben, lépcsőzetesen emelkednek egymás után a kényelmes széksorok. Borbáth Erzsébet igazgatónő a közös éneklés előtt – hogy mindenki világosan értse – elmondta románul és magyarul is: James

bácsi, az angliai Wales tartományból származó oktató hazamegy Londonba, hogy a csángó magyar gyerekek oktatásával szerzett tapasztalatairól doktori disszertációt írjon. Talán mindannyian nem is értették szavainak mélyebb értelmét. James bácsit viszont szerették.

Szemre állapítottam meg: James bácsi alig lehet több harminc évesnél. Taníthatta volna angolra a gyerekeket, de ő inkább nehezebb feladatra vállalkozott. Kevesebb pénzért. Bejárta a csángóföldi falvakat, mert azt akarta, hogy minden faluból jöjjön el legalább egy gyerek a csíkszeredai iskolába. És most, búcsúzóul azt mondta a gyerekeknek:

– Ha majd hazamentek vakációra, mondjátok meg Jusztinában is, minden faluban, hogy ki kell használni a tanulás adta lehetőségeket. Menjetek majd középiskolába, egyetemre, mutassátok meg, milyen tehetségesek vagytok. Én azt szeretném látni, ha majd visszajövök – mert visszajövök hozzátok –, hogy mindegyik moldvai csángó faluban lesz magyar tanító, s azok ti lesztek.

Ezután szárnyalt föl gyönyörűen a *Madárka, madárka áraszd el a vizet* dallama.

S majd csak ezután tudtam meg Borbáth Erzsébettől, hogy mindez hogyan is kezdődött 1990 szeptemberében.

Évnyitó napján a csíkszeredai iskola előtt díszes csángó magyar öltözetben megjelentek a szülők. Kézenfogva álltak ott a gyerekeikkel. Azt mondták az igazgatónőnek, eljöttek, mert látni akarják, hova is adják a gyerekeiket, milyen helyük lesz a bentlakásban.

Borbáth Erzsébet arcából kiszaladt a vér. Azt mondja, előtte nap derült ki az igazgatók tanácskozásán, hogy a csángó magyar gyerekek számára nincs hely. Akkor ő nem merte megmondani, hogy Moldvából is jönnek gyerekek, mert meg akarják tanulni anyanyelvüket. Hiszen aki nem tud olvasni és írni, az elvész a magyarság számára. Az román lesz. Vagy bárakármí. Moldvában, ahol mostanában sok ortodox román templom és iskola épült, a papok és a tanítók román nyelvre tanítják a magyar gyerekeket.

Amikor tehát az évnyitóra megérkeztek a díszbe öltözött szülők és a gyerekek, az igazgató most meg nekik nem merte megmondani, hogy nincsen számukra hely... Miután ünnepélyesen lezajlott a tanévnyitó, a csángó szülőket és gyerekeiket Borbáth Erzsébet átvázta

a Márton Áron Gimnázium kollégiumába s megmutatta nekik, hogy ezek lesznek a szobáik.

Örültek, megnyugodtak, majd békésen hazamentek, látván: jó helyük van a gyerekeiknek... A gimnáziumban később kezdődött a tanítás, ezért néhány napig ott lehettek ideiglenes helyükön a gyerekek.

Így állított mindenkit kész helyzet elé a bámulatra méltó igazgatónő, s ezután kellett sürgősen megteremteni – felépíteni – a csángó magyar gyerekek bentlakását, az Erdélyi Ifjúságért Alapítvány Kollégiumát.

A csíkszeredai 8-as számú József Attila Általános Iskolában ma nyolcvanegy gyerek tanul. A katolikus egyház kezdeményezésére létesült iskola munkáját Beder Tibor megyei főtanfelügyelő is támogatja. Lászlóffy Pál, az Erdélyi Magyar Pedagógus Szövetség elnöke ugyancsak elismeréssel szólt Borbáth Erzsébet és a tanári kar áldozatos munkájáról, Györgydeák Lajos menasági lelkésznek, aki sokáig segítette őket, csak jó hírért hallhattam: számos hétvégén foglalkozott a parókián egy-egy oda meghívott, csángó tanulókból álló csoporttal. A tisztelendő urat azóta sajnos elhelyezték Menaságból.

Az indulás évében különösen sokat számított a Szórvány Székely-Csángó Internátus Akció keretében a tengerentúlról érkezett segítség. Az adományok több forrásból származnak. Később a magyar Művelődési és Köznevelési Minisztérium, illetve annak etnikai és kisebbségvédelmi főosztálya révén sikerült nagyobb összegű támogatáshoz jutniuk. Az utánpótlás a mai magyar kormány részéről erősen kétséges. Így alighanem megint rászorulnak amerikai-magyar testvéreik segítségére.

Ahogy tapasztaltam, Székelyföldön is megoszlanak a vélemények, mi volt a támogatás legjobb formája. Minél több csángó magyar gyereket hozzanak át Moldvából székelyföldi magyar iskolákba? Vagy válogassanak szigorúbban? Jöjjenek inkább kevesebben? Nagyon nehéz előre megmondani, hogy magyar környezetben, magyar nyelvű tanulás mellett melyik gyerek mire lesz képes, hogyan halad majd a tanulásban. Borbáth Erzsébet szerint a csángó magyar szülők és gyerekeik között sok faluban a tanulási kedv valóságos inváziója észlel-

hető. Lászlóffy Pál viszont úgy véli: vissza kell tartani a mennyiséget, és csak a minőségre törekedni.

Megnyugtató megoldást csak az hozhatna, ha a román kormány magában Moldvában nyitna magyar nyelvű iskolákat. Erre sajnos ma semmi remény. Akkor pedig mi lesz azokkal, akik anyagiak híján nem juthatnak el a székelyföldi iskolákba, holott szeretnének magyarul tanulni?

A iasi (jászvásári) római katolikus egyházmegye háromszázezer hívének nagy része csángó. Hitüket őrzik, de a nyelvüket, sajnos, jóval kevesebben. Talán még százezren, de már ők is kétnyelvűek, hiszen az iskolában csak románul tanulhatnak, s magyar anyanyelvüket számúzták a templomokból is.

Tanult vezetőkre volna szükségük, akik a saját soraikból jöttek, s tartani tudnák bennük a lelket.

Hasonló gonddal küszködnek a Székelyföld peremvidékén lakó székelyek.

Jómagam úgy éreztem, hogy akik a közülük való gyerekek magyar nyelvű tanításáról gondoskodnak, azoknak az áldozatos munkája sokat segíthet. Székelyföldi utam teljes mértékben meggyőzött arról, hogy a Szórvány Székely-Csángó Internátus Akció nagyon fontos feladatot vállalt el, s áldásos tevékenysége semmi esetre sem hiábavaló.

Országos Széchényi Könyvtár

Megtartó szolgálatban

Be akarják zárni az egész Kárpát-medencében jóhírű Kézdivásárhelyi Helytörténeti és Céhmúzeumot? Ha ez igaz, újabb magyarországi kirándulók nem láthatják a páratlanul szép babagyűjteményt, sem a város kézművességének emléktárgyait, s nem lesz akkor kiállítóhelyük itt az erdélyi magyar képzőművészeknek sem. Fölháborodva mentem a város és Háromszék megye köztisztjeletben álló polgárához, Incze László múzeumigazgatóhoz, hogy – ha csak lehet – elejét vegyük a bajnak, hogy minél többen ismerjék meg, mit is akarnak bezárni.

– Igaz a rossz hír?

– Van benne valami... Szó van róla, hogy új épületbe költözünk, mert itt már nem férünk el. A volt katonaiskola épületét művelődési központtá akarja kiépíteni a város. A művelődési központban múzeumok, könyvtár és műtermek kapnának helyet. Ehhez azonban sok pénz kell.

– Mikorra tervezik ennek a bezárását és mikorra a másik megnyitását?

– Szándékunk szerint a katonaiskola épületének rendbetételéhez előbb terveket kell készíteni. Végig kell gondolni, hogy mekkora összegből lehetne elvégezni a felújítást. Miután a terv elkészül, lehet bizonyos összegeket kérni az új művelődési központ létesítésére.

– Mikor és hogyan létesítették a múzeumot Kézdivásárhelyen?

– 1970-ben váltam meg az oktatástól. Az 1968-as megyésítés időszakában viszonylag sok mindent sikerült létrehozni Erdélyben, így például az emlékházakat. 1971-ben lepleztük le itt a főtéren Gábor Áron szobrát, akkoriban teremtettük a csernátoni múzeumot is. Művelődési egyesületek alakultak szerte Erdélyben, ezek lettek a magyar megmaradás hordozói. A Ceaușescu-éra elején voltak toleránsabb idők is, de később a művelődési egyesületeket felszámolták. Mi eleitől fogva a megmaradásért küzdöttünk. A múzeumunkat Kézdivásárhelyen 1972 márciusában nyitottuk meg. Előtte, rövidebb ideig, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szervezésében létrehozott kis emlékházban voltam. Akkor már nemcsak az 1848-as szabadságharccal kapcsolatos emlékek kaptak helyet benne, hanem a városban addig összegyűjtött néprajzi és céhes emlékek is. A régi értékek megőrzése és összegyűjtése múzeumot kívánt, igényt tartottak rá Kézdivásárhely polgárai is. Javasoltuk, hogy ez a régi, 1857-ben készült épület, amely 1968-ig a városi néptanács helye volt, városi múzeum legyen. Kevés anyagi támogatásból kellett léteznünk. Felújítottuk az épületet, berendeztük a város kézműves múltját bemutató alapkiallítást, melynek minden darabját a város polgárai, régi mesterek utódai adományozták.

– Érdekl-e a fiatalokat, hogy kik és mik voltak az őseik?

– Különösen a fordulat óta növekszik az érdeklődés. Nagyon sokan jöttek és jönnek Magyarországról is, különösen rengetegen voltak 1994 júliusában és augusztusában. Közeli és távoli, főleg diá-

kok jönnek, akik a középkor történelmét tanulják. A tanítási anyagot jól szemléltetik az itt látható kézművesség emlékei. Aki ezeket a tárgyakat megnézi, könnyebben belelát a múltba, jól el tudja képzelni, hogyan éltek és dolgoztak ősünk, és miből is merítették emberi méltóságukat. A fordulat előtt, amikor az egyéni kezdeményezésnek szinte semmilyen lehetősége nem volt, különösen a nyugdíjasok segítették összegyűjteni az emléktárgyakat. Önként és ingyen dolgoztak. A várost, önmagukat tisztelték meg a gyűjtéssel. Sokat segítettek azok a vállalatok is, amelyekben szép számmal voltak lokálpatrióták. A fordulat után azonban tág tere nyílt az egyéni kezdeményezésnek, ugyanakkor sokan munkanélküliekké váltak, még többen elbizonytalanodtak. Érthető, hogy az értékmentésre manapság nem szánnak időt és erőt. A gyűjtőkedv visszaesett, legtöbben már csak saját magukat akarják szolgálni.

– Bízhatunk-e benne, hogy a fásultságot, a lemondást ismét felváltja a közösség szolgálata?

– Érzésem szerint közösségi ügyet majd akkor szolgálnak ismét az emberek, amikor olyan polgári rend lesz, melyben az ember büszke lehet arra, hogy adhat. Ha majd nem érzi áldozatnak az adakozást. A becsületért majd meg kell tenni ezt újra.

– Vannak-e szponzorai?

– Akadnak. De én nem fordultam támogatásokért sem külföldre, sem alapítványokhoz. Amink van, azt a magunk erejéből teremtettük elő.

– Ön évtizedekig tanított történelmet, logikát, lélektant és nyelveket is. Kolozsváron végezte az egyemet 1953-ban, történelem-filozófia szakon. Úgy tudom, itt Kézdivásárhelyen Markó Béla is a tanítványa volt.

– Markó Béla, az RMDSZ elnöke kiváló képességű ember volt diákként is. Megfontolt és rendkívül szorgalmas volt. Neki és az új vezetőségnek köszönhető, hogy helyet adtak a platformoknak, amelyeken belül ki-ki a saját elgondolása szerint szolgálhatja a magyar érdekeket Erdélyben. Nyilvánvaló, hogy részletkérdésekben a megoldási javaslatok eltérők lehetnek, nem lehet uniformizálni a gondolatot és cselekvést sem. De a leglényegesebb kérdésekben meg lehet és meg is kell találni az egységet Felvidéken és Délvidéken ugyanúgy,

ahogy itt Erdélyben is. A határokon kívüli magyarság nem engedheti meg magának a pluralizmus olyan mérvű érvényesítését, mint amelyet az anyaország megengedhet magának. Pluralizmusra szükség van, de tudni kell fenntartani azokat a leglényegesebb kérdéseket, amelyekben feltétlenül egyet kell értenünk. Az uralmi politika ellenünk irányuló lépései meghatározzák azt, hogy mit is kell elsőbbségednek tartanunk. A megmaradás alapkérdéseit. Erdélyben a liberális és a hagyományos értékek között nincs éles határ. A népi-nemzeti értékeket meg kell őrizni és tágítani is kell a megőrzés lehetőségeit.

– Ön az RMDSZ városi elnöke is volt. Miért vált meg a tisztségétől?

– 1994 tavaszáig szolgáltam. Lemondtam, mert azt gondoltam, vigyék tovább a politikát a fiatalok. Át kell engedni a teret a fiataloknak. Tanulják csak meg a politikában is a magyarság szolgálatát. Mi pedig az iskolákkal, tanárokkal és diákokkal, írókkal és művészekkel együtt a művelődési intézményekben szolgáljuk a magyarság megtartásának ügyét.

– Rendszeresek voltak itt az erdélyi magyar képzőművészek kiállításai is. Nem először látom a kézdivásárhelyi múzeumot, melyben szép képzőművészeti gyűjteménnyel is rendelkeznek.

– A nagy képzőművészeti kiállítótermünket 1968-ban elvették tőlünk. Azelőtt havonként, másfélhavonként rendeztünk egy-egy tárlatot. Lehetővé tettük, hogy az erdélyi magyar képzőművészek munkásságát a város művészetek iránt érdeklődő közönsége és a diákság folyamatosan megismerhesse. Ezek a kiállítások minden alkalommal lényegesen gyarapították képzőművészeti gyűjteményüket. A kiállító művészek egy-egy alkotásukat a múzeumnak, a városnak ajándékozták. Ma itt 360 értékes képzőművészeti alkotást őrzünk. Gond van a város megtartó erejével, többen elszármaztak innen. Incze István itt született Kézdivásárhelyen, ő festette meg a város jellegzetes udvartereit. Kolozsvárra költözött Grósz Irma is, itt tanított a Nagy Mózes Gimnáziumban. Műveiket megőrizzük.

– Nem kötelezték-e román témájú kiállítások rendezésére?

– Nekünk, állami alkalmazottaknak, bizonyos dolgokat megszabtak. Én sem térhettem ki az ilyen feladatok elől. A Románia történelmét szemléltető kiállítást a megyei múzeumban már bemutatták,

majd kötelezővé tették bemutatását a városi múzeumban is. A helytörténeti anyagot beépítettük a román történelmet szemléltető anyagba, s aztán szelektív tárlatvezetéssel azokra a tárgyakra hívtam fel a diákok figyelmét, amelyek Kézdivásárhely helytörténeti szempontjából figyelmet érdemeltek. Az igen népszerű babagyűjtemény kiállításán, ahol tájegységenkénti népviseletben láthatók erdélyi román, magyar, szász, szlovák és sváb babák, a székely babák mögött volt egy térkép a Székelyföldről. A diákok megbámulták a térképet is, az ellenőrök pedig, akik ma is el-eljönnek a múzeumok vezérigazgatóságától, levetették. De a kiállításba mindaddig nem szóltak bele.

Reménykedve abban, hogy lesznek támogatók, a tervezés stádiumában most kell alaposan elgondolkodni rajta: milyen lesz az új kézdivásárhelyi művelődési központ? Sikerül-e benne megőrizni a mostani helytörténeti múzeum eredeti varázsát?

Vasárnap a Büdöshegyen

Anikó, Izabella, Réka, Katalin. Amikor csak eszembe jutnak e csodálatos nők, megtelek szépséggel.

Vasárnap volt. Régen elsüllyedt mennyország... Vendégségben voltam Erdélyben. A szeptemberi nap mindent bearanyozó fénnel süttött románra és magyarra, városokra és falvakra, völgyekre és hegyoldalakra. Mint annyiszor, a kézdivásárhelyi panelházban aznap sem volt melegvíz. Vendéglátóm, Budapestre menekült költő barátom felesége, egész nap készülődött a kirándulásra. Süttött-főzött, hogy a szabadban élénk tegye majd a sok finomságot.

Anikó aranyszörű Skodájával a Bodoki hegyeknek vettük az irányt. A Szent Anna-tóra néző hegy déli oldaláról mentünk a Büdösre; Kézdivásárhelyről Torján át, a Torja-patak mentén, fenséges hegyek lábánál kanyarogtunk föl és följebb, végig jó utakon. Körülnéztünk a Futásfalvi Pokolvölgyben, majd gyalog folytattuk utunkat bükkösök, tölgyek, hatalmas gyertyánok árnyékában, suhogó fenyvesekben. Ösvényeken bandukoltunk, napfényes tisztásokon meg-megálltunk.

Mint két fiatal csikó lány, Réka és Katalin végigviháncolta az utat.

Nem viháncolt náluk jobban a kisebbik bálványosi várúr aranyhintójába fogva az ő tizenkét pejparipája sem. Izabella emlékeztetett a legendára a meredeken fölfelé kapaszkodva.

– Sok változata él Benedek Elek meséjének – mondta és fölmutatott a Bálványos romjaira. – Hogy túltegyen öccsén Bálványos ura, amikor meglátogatta, tizenkét jobbágylányt fogatott színarany hintójába. S aztán, mert lassan haladtak hegynek fölfelé, haragra gerjedt és akkorát vágott ostorával a legszebbikre, Anna meztelen hátára, hogy a lánynak kicsurrant a vére. Anna ott helyben megátkozta urát s az átok nyomban megfogant. Összeomlott és elsüllyedt a vár, helyén pedig tó fakadt; a Szent Anna-tó. Itt van előttünk, a hegy túloldalán.

– Ebben az a legfantasztikusabb – mondta Anikó, amikor megálltunk a hegyoldalba épült kápolna előtt –, hogy a legenda lényege igaz. Valamikor földrengés rázta meg az eredetileg összetartozó hegyeket. Akkor vált el egyik hegytől a másik.

Hegyomláshoz hasonló földindulás szakított szét erdélyi családokat is. András a szekusok elől menekült Pestre Réka lányával.

– Te miért jöttél haza?

– Pesten nincsenek hegyek.

Katalin az Illyés Alapítvány nagyszombati magánegyetemének hallgatója. Izabella pedig egész úton azt mondogatta, ő elmegy innen valahová, Kézdivásárhelyen nem lehet élni; előző este felolvasta egyik szép vallomását barátjához írt, de soha el nem küldött leveléből.

– Itt nem maradok. Torontóba megyek Lacihoz.

Izabella hideg, huzatos barakkokban dolgozott egy építkezésen, amíg kapott munkát. Álomkép neki a torontói férfi. Mit is tehetne; egyedül van, álmodozik. Elhagyta a férje, pedig húsz évig szépen éltek. Elhagyta a fia is; valahol Budapesten lakik egy munkásszállón. Alig tudnak egymásról.

Egyre följebb és följebb mentünk a fák között, a fényekkel beara nyozott hegyoldalon. Megint fölnéztem a Bálványos romjaira. Valóban tündérek építhették. Fala két méter vastag és húsz méter magas kő. A legenda szerint valaha aranyhid kötötte össze a két hegycsúcsot. Az aranyhid napfényből, holdfényből és vágyakozásokból épült.

Egyik nő ma is boldogabb szeretőt kíván, a másik meg minden éjjel és minden nappal hűségből aranyhidat épít férjének.

– Talált magának szeretőt Budapesten – mondta Anikó, látszólag könnyedén. – Néha meglátogatnak bennünket. Gyakran csomagot is küld, telefonálni is szokott. Amikor eljönnek, ők az egyik, mi a másik szobában alszunk. Nekem nincs szeretőm, ma is a férjemet szeretem.

És mit szeret egy költő? Verset írni? Hidat építeni?...

Az igazán meredek kapaszkodó csak ezután következett a vastag törzsű, hatalmasra nőtt fák között. Kifulladásig érkezünk meg a kilencven fokos szögben fölénk meredő sziklafal tágas, alagútszerű bejáratához. Ez hát a Büdösbarlang. Egy férfi üldögélt a derékmagasságig kénsárga fal mentén elnyúló padon. Felesége a barlang előtt várta; ő már átesett a tízperces kúrán, most csak sütkérezett a napon. A bejáratnál le kellett tennem az órámat és a fényképezőgépet; aranyékszerem sohasem volt. Amint beléptem, a biztonság kedvéért úgy tettem, ahogy mondták: felkattintottam öngyújtómat s kinyújtott kezemben lefelé vittem a lángot. Úgy derékmagasságban elaludt. Tehát most idáig van tele gázzal a barlang s a gázszint időnként egy keveset változik. Kicsit citeráztam, furcsán nevetgéltem is, – nem lehettem gyáva a lányok előtt.

– Nem kell félni – biztatott a padon üldögélő férfi, s egy-két perc múlva valóban éreztem: a kengáz jó meleg; ágyékom tájékán különösen csiklandósan melengetett. Erősnek kell lennem, forgott a fejemben egy gondolat.

– Jó? – kérdezgettek a lányok a barlang szájánál.

– Nagyon jó! – rikkantottam zavartan és álmélkodva, s elhatároztam, ha majd írok erről, egy mondatnál megpróbálom ide terelni a Büdösbarlangba egy kóstolóra a magyarokat, a világ mind a négy égtájáról. Budapestről, Torontóból és Clevelandből is. Szentendréről elküldöm Kiseditet is. Sokat dohányzik. Az ő zsiszbadó, ki-kihülő lábának jót tesz majd e gáz.

Szóltanul mentünk le a hegyről. A gyógyszállónál ismét autóbá szálltunk, s aztán a völgyben, egy csapra ütött hegy borvízforrásánál megtöltöttük rengeteg üvegünket. A Torja-patak völgyében itt-ott családok táboroztak, napoztak a fűben alkonyatig. Kiválasztottuk a

nekünk legjobban tetsző helyet, egy-kettőre összegyűjtöttünk annyi száraz ágat, amennyivel szép tábortűzet raktunk.

Jóízűen falatoztunk, s a közelünkben levő házikóra ügyet sem vettünk. Nem kérdeztük, ki lakhat benne, mivel világítanak és mit esznek vacsorára. Az is csak átfutott rajtam, hogy néhány évtizede talán éppen itt élhetett a *Sokan voltunk* című Sánta-novella öreg embere, aki – hogy több falat jusson a családjának - egy este az ősi törvényt követve fölment a Büdösbe meghalni.

Új Magyarország, 1995. január 10.

Kiáltás, 1995/10.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Emelkedik-e Vásárhely és vidéke?

A Cseresnyés Kollégiumban Hegyi Flórián népi iparművész Pár című szobra fogadta az érkezőket. Megzendült bennünk a lélek, felködlött a múlt, az út, a por, a sár. Amint megálltunk előttük, úgy néztünk le a két kis fából faragott alakra, mint akik érzik: föl kell néznünk rájuk, az emelkedés hordozóira.

– Tanyáról jönnek – mondtam Papp Árpádnak. Rég látott földimmel vonaton találkoztam; Szegedtől Hódmezővásárhelyig együtt tetük meg az utat.

– Tulajdonképpen mi is tanyáról jövünk – mondta Árpád. Ő Somogyaszalóból jött az írótalálkozóra, Nagy Gáspár Bérbaltavárról, én meg Vrácsikról.

– Ez a Pár a vásárhelyi tanyavilágból jön a fiúk után – pontosított Varga Domokos, aki a feleségével néhány Lyukasórát is hozott Budapestről.

Nézegetem a Pár-t. Hasonlítatom hozzá az előtérben gyülekezőbeszélgető mai párokat. Micsoda különbség! De mégis van itt valami azonosság is.

A két fából faragott alak konok elszántsággal rója az utat. A kalapos paraszt csaknem dühösen hozza két dolgos kezét. Utána, tőle kicsit lemaradva, szorongva követi a felesége. Ez a csongrádi parasztasszony ugyanúgy összehúzza magát, ugyanúgy szorítja derekához két alsó karját, ahogy a somogyi parasztasszonyok. S az ő sietős ura ugyanúgy haragszik az egész világra, ugyanúgy unja a szegénységet, ahogy a székelyföldiek.

Így jöttek tanyájukról a harmincas évek végén fiúk után a Csengettyűs Otthonba. Megnézték, tanul-e a gyerek, emelkedik-e. Mert azt akarták, amit a maiak akarnak: a gyerekek kicsit könnyebb legyen az élete.

Rapcsák András polgármester szíves invitálására úgy százan, százhuszan jöttünk el Vásárhelyre, az 1935-ös írótalálkozó hatvanadik évfordulóján. Azt hiszem, nem tévedek, hogy mi valamennyien

ilyen párok gyerekei és unokái vagyunk. De illik-e ide Németh László mondata? „*A nagy tömeg adja a nagy embert...*”

A tehetséggondozás, a nemzet kiművelésének, fölemelésének szándéka már Németh László előtt benne élt a legjobbakban, történetesen itt a református egyház presbitériumában. Ők is azt akarták, hogy a tehetséges tanyai gyerekek ne kallódjanak el, továbbtanulásukat ne akadályozza a szegénység. Azok, akik az eredetileg kevés helyre bejuthattak, ingyen tanulhattak a gimnáziumban, a kollégiumban pedig internátusi ellátást biztosítottak részükre.

Így emelkedhettek fel a nagy tömegből eleinte kevesen, később egyre többen, s a legjobbak mindenkor a sanyargatott tömegért, a nép tehetséges gyerekeiért. Németh László nemcsak a tudását adta tanítványainak, pénzzel is segítette őket, miként ez az író 1941-ben dr. Szathmáry Lajosnak írt leveléből kitűnik. Azt kérdezte tőle: „*...elég-e nektek ebben az évben a havi 25–50 P-s ráta, úgyhogy szept. 1. kb. 350–400 P-t kapjatok? Ha többre van szükségetek, csak forduljatok hozzám, legfőleg a jövő őszi tartalék csökken valamelyest. Hogy akkor hány tanulót állíthatunk be, az árártól is függ, de némileg az én pénzügyi helyzetemtől is. 3-4 tanulót, bízom benne, hogy még a megnőtt költségek mellett is vállalhatok.*”

Hódmezővásárhelyen úgy tudják, hogy Németh László a Cseresnyés című drámájának honoráriumát a Cseresnyés Kollégium tanulóinak javára fordította.

Hej, Németh László! Hej, honorárium 1941-ben és 1995-ben! Hej, mai magyar írók! Örüljetek, hogy ingyen dolgozhattok! Hej, mai mecénások!

A minőség forradalmát nem vitte magával a sírba Németh László. A Németh Lászlóné által alapított Cseresnyés díjat minden tanév végén a legjobb közösségi munkát végzett tanulók kapták.

Nem tudom – ma is kapják? Vagy már mindenért fizetnie kell a diáknak is? Az 1938-ban épült Cseresnyés Otthon, a későbbi Cseresnyés Népi Kollégium már csak emlékezetben él, ahogy a sok jó tanító.

1967-ben 410 férőhellyel új kollégiumot építettek, ezután a mennyiség a képzésben minőség is lehetett. A fölemelhető-fölemelkedő tömegre – tanítványokra és tanítókra is – gondolt Németh László

ló 1968-ban, a harmincéves találkozón, ahol azt mondta: „*Móricz Zsigmond... kis botja mellett utolsó éveiben én is ott kocogtam. Vásárhelyre sem kerültem volna el, ha nem ő mondia, hogy ide kell jönni... életemnek azt a szép fejezetét, amit a vásárhelyi tartózkodás jelent, tulajdonképpen neki köszönhetem.*”

Ittlétünket mi is neki – nekik köszönhetjük. Móricznak, Németh Lászlónak, Féja Géának, Illyés Gyulának, Sinka Istvánnak, Szabó Pálnak, Nagy Lajosnak, a néprajztudós Kiss Lajosnak. Azoknak, akik ott voltak, és azoknak is, akik akkor, 1935-ben nem voltak ott. Meg az utódoknak: Fekete Gyulának, Varga Domokosnak, Fodor Andrásnak, Domokos Mátyásnak, Tornai Józsefnek, Csoóri Sándornak, Tamási Lajosnak. Jó, hogy eljöhettünk velük folytatásnak Vásárhelyre Újvidékről és Erdélyből ugyanúgy, ahogy például Svédországból, a szélrózsa minden irányából.

Tájékozódni jöttünk. Megérinteni a lehetséges reményt, a földet, melytől újra erőt nyerhetünk.

A kollégium 1992-ben egy önkormányzati határozattal visszakapta eredeti nevét: azóta ismét Cseresnyés Kollégium. Szántó Kovács János nevét levették az épületről, de a szobrát meghagyták a város főterén. Felavatásakor micsoda botrány volt körülötte is!

– Nem így nézett ki a Jancsi! – idézte Dömötör János muzeológus egy idős asszony szavait az avatásról. – Volt neki csizmája, ezt meztláb és kalapban állították ki a térre. Jó ember volt. Nem ilyen harcias alak. – Somogyi József állítólag igen komoly ideológiai magyarázatot fűzött a szobrához. Azt mondta, ő nem a valóságos embert akarta megmintázni, hanem az agrárszocialista lázadót –, az eszmét öntötte formába. Akkora ökle van, mint egy-egy féltégla. S ez a téglma is benne van az öklében. A rendszerváltáskor már föl sem merült a vásárhelyiekben, hogy el kellene távolítani... A botrány elült, Szántó Kovács János pedig ugyanúgy hozzátartozik a Viharsarok történelméhez, ahogy a fából faragott Pár, s a nagy Németh László, a kollégium, a falukutatók és a fölemelkedés. Az igazság bűvópataként bujkál térben és időben.

A vásárhelyi városházán Rapcsák András is a Pár mai megfelelőinek életét szeretné jobbá, szabadabbá, boldogabbá tenni. És nemcsak azért, hogy ne kelljen újra meg újra féltéglát ragadni, utcaköveket

felszedni, barikádokat emelni, bankok ablakát beverni. Hanem azért, mert igazán ideje fölemelkedni a testi-lelki nyomorúságból.

Megérkezésünk után a város első embere hamarosan fogadott bennünket a díszteremben, igen előkelő társaságban. Az egyensúlyozó ősök jóvoltából ott volt Kossuth Lajos Ferenc Józseffel, gróf Bercsényi Deák Ferencsel, Erzsébet királyné II. Rákóczi Ferencsel, de már mindegyik csak a falon, képkeretben. Nem a királyok és a grófok, az elnyomók és a szabadságharcosok érdekeltek bennünket, figyelmünket a külsejére nézve sem mindennapi polgármester kötötte le. E széle-hossza ember külseje egykettőre csaknem lényegtelenné vált a maga testi valójában, olyan jól, szókimondóan beszélt. Lehengerlő eszével magával ragadta kíváncsiságunkat.

Pedig miről is szólt az íróknak? Például csatornázásról, szennyvíztisztítóról, termálvízzel való fűtésről, hulladéklerakóról, közvilágításról. Dehogy verslábakról vagy maghasadásról! Noha fizikus, fejlesztőmérnök és feltaláló. Nem dicsekedett vele, hogy négy gyereke van, nem fukarkodott könnyed humorával sem; azt sem mondhatom, hogy kicsattant az optimizmustól, lényegében mégis azt mondta: higgyetek magatokban, ahogy a vásárhelyiek hisznek önmagukban. Ez a legfontosabb.

Ez jó polgármester – gondoltam. Fizikusnak is jó lehetett. De ebben az országos letargiában jobban kell egy reménykeltő polgármester, mint egy jó fizikus. S ez akkor is igaz, ha nem én találtam ki ezt a mondatot, hanem egy világot járt költő, Tóth Éva állapította meg.

Rapcsák András pártokon kívülként 1990-ben úgy gondolta, egy fordulóra elvállalja a polgármesterséget. Csakhogy kettő lett belőle. Egyelőre kettő! 1994-ben a Vársárhelyi Polgári Szövetség jelöltjeként elsőprő győzelmet aratott: közvetlen választáson megkapta a szavazatok 77 százalékát. Noha kereszténydemokrata országgyűlési képviselő is, városa érdekében polgármesterként különösen a lakosság 70 civil szervezetének mindennapi tevékenységére épít. Ez demokratához illő, korszerű magatartás. Pláne akkor, amikor a választók torkig vannak az úgynevezett politikusok ármánykodó praktikáival.

A hatalom micsoda elképesztő bohócai! A pártvezérek folyton azt keresik, hogy ki kivel, mikor és hogyan, melyik melyikkel fogjon vagy ne fogjon össze, melyiké legyen a megszerezhető, folyton újraosztható hatalom és a pénz. Miért nem az ország fölemelkedéséért küzdenek ilyen hevesen? Hogyan valósulhatna meg a társadalmi összefogás, ha ezek újra meg újra mindent összetördelnek? Mennyivel méltóbbak magukhoz a vásárhelyi polgárok, akik a polgármesterekkel együtt azt tartják, amit a Viharsarokban különösen megtanultak az emberek: csak magunkban hihetünk! Fokról fokra nekünk magunknak kell megteremteni a boldogulás anyagi és erkölcsi feltételeit.

Vásárhely polgárosodásának, fölemelkedésének több fontos és sok pénzt követelő jelét láttuk az 1990 óta megvalósult és folyamatosan megvalósuló beruházásokban. A legnagyobbak közül való a szennyvíztisztító telep, a hódtoi sportcsarnok, a megjavított közvilágítás, új iskolai tornatermek épültek, folyamatosan épülnek a kerékpárutak – itt sokan járnak biciklivel –, elkészült a Vásárhelyt Mártélyal összekötő kerékpárút.

Hódmezővásárhelyen rövidesen nem gázzal fűtenek, mint eddig, hanem – lényegesen olcsóbban – termálvízzel látják el a lakásokat és az intézményeket is. Az 1100 méter mélyből feltörő 44 fokos melegvizet fűtőművekbe vezetik, azokban 85 fokra melegítik, majd a közműrendszerben juttatják el céljukhoz. Előbb a hódtoi és az oldalkosári lakótelepek lakásait látják el termálvízzel, azután a kórházakat. E hosszútávú programot 7–8 év alatt valósítják meg.

Osztrák-magyar vegyesvállalat építette a szilárd anyagok hulladéklerakó telepét, 6000 négyzetméteren, a város és Maroslele közötti út határában.

Több milliárd forintba kerül a 220 kilométer hosszú szennyvízcsatorna. Megépítését a vásárhelyiek közgyűlése 1993-ban határozta el. Három év alatt a város csatornázottsága 24 (!) százalékról 90 százalékra emelkedett. 1994-ben adták át az új szennyvíztisztító telepet. A megtisztított víz a mezőgazdaságban is hasznosítható, a környezetvédelem így majd megfelel az európai normáknak.

Amikor azé a hatalom, akié az információ, Vásárhely a korszerű informatikai hálózat kiépítésével a hazai és az európai kapcsolatrend-

szerekben is az élbolyba kívánczok. A legkorszerűbb számítógépes információtechnológia kiépítésével ez a hálózat két-három év múlva alkalmas lesz gyors hang- és képátvitelre is.

Különösen izgalmas fél napot töltöttünk el az Alföldi Porcelángyárban, amely részvénytársaságként működik. Előbb a gyártmányprofiloknak megfelelő három gyáregység három igazgatójának társaságában tájékozódunk az átalakulás részletesebb körülményeiről. Első hallásra meghökkentő volt, hogy a hatalmas vagyonnak mindössze 0,3 százaléka maradt a magyaroké, a többit megvette egy német vállalat. Sebesi Bálint vezérigazgató és társai meggyőző erővel bizonyították: a gyár megmaradása és fejlesztési lehetősége, döntően a magyarok pénztelensége követelte meg azt, hogy a gyárat külföldi tulajdonba adják. A korábbi 1800 ember helyett ma 1400 dolgozónak adnak munkát, nem számítva azokat a vállalkozókat, akik a háttéripárban végzett tevékenységükkel, a gyárhoz kapcsolódó szolgáltatásaikkal létüket a porcelángyárnak köszönhetik. Az átalakítás során a termeléssel közvetlenül nem összefüggő tevékenységeket leválasztották, például az üdülőt is eladták a vásárhelyi önkormányzatnak. Láttuk, hogy a művészi alkotó munka milyen kitűnően illeszkedik a számítógépes formatervezéshez és a sorozatgyártáshoz, a korábbiaknál mennyivel szervezettebbek és termelékenyebbek a munkafolyamatok. A gyár termékei – étkészletei, fürdőszoba berendezései – nemcsak a Metro áruházláncban vásárolhatók meg, a fejlett nyugateurópai országok piacain is mindenütt kelendők. Megtudtuk, hogy a német tulajdonos jóval kevesebb haszonra tesz szert az Alföldi Porcelángyárból, mint amennyit a magyar állam adóba elvisz.

A gyár megújulásának alapvető oka és feltétele az volt, hogy volt mire építeni; nem engedték romlásnak indulni a régit, nem javázták ki azokat, akiknek hatalmukban állt volna, hogy a saját hasznukra megkaparintsák, elkáéftézzék, szétdarabolják. Volt ilyen szándék is, de a becsület és a felelősség az új vezetők és régi dolgozók személyében talpra állt, s legyőzték és elűzték a gazembereket. Az 1400 dolgozó átlagbére havi 30 ezer forint körül mozog. A hatalmas terület gyárudvarai harsogóan zöldek, kánikulában is gondozottak, a ter-

melőhelyek mindenütt tiszták, rendezettek, a bemutatótermek áru-készletei olyanok, amilyenek a vitrinben csillogó porcelánkészletek.

Rapcsák András arra biztatott bennünket, férközzünk hozzá a város lelkéhez. Minthogy ebben a városban a „mező” – sok-sok ledózerolt tanya –, vagyis a földközeli nép is benne van, nem volt nehéz közelférközni a nyílt és becsületos lélekhez. Hiszen Vásárhelyen és környékén a lélek mindenütt jelen van. Mártélyon, a faluszépítő egyesület vezetőjének, Balázs Jánosnének a szavában és elcsukló hangjában – „jó itt élni”, mondta – ugyanúgy benne van, mint a székutasi kenyérben, a Cseresnyés Kollégium szakácsnőinek sok jó főztjében, a Bethlen Gábor Gimnázium tanulóinak feleletében, az iskolák tanári karában, vagy a HÓD-MEZŐGAZDA holland marháinak hatalmas tőgyében s e marhák sok szép borjában.

Örökzöld fákkal körülvett parkban láttuk, milyen a korszerű állattenyésztés. Nem sirattuk az egész országban már mutatóban is alig létező nagy szarvú magyar marhákat, amikor itt vannak helyettük a holland marhák villanypásztorral őrzött karámokban; álldogálnak az istállóban és a szín alatt, jámboran kérődznek a fölülről mesterségesen rájuk fújt permetben, hatalmasan duzzadó tőgyekkel várnak a gépesített fejésre, lehajtott fejjel, gépiesen teljesítik a hivatásukat. Fejésre különösen szomorúan sorakoznak. Mint a népi írók, születésüknél fogva szomorúak? Marhák. Az a dolguk, hogy tejeljenek. Akár hollandok, akár magyarok. Az a dolguk, hogy borjakat szüljenek. Ellenek. Láttuk a szopós borjakat, külön ólakban a kicsit nagyobbakat, az anyjuktól elválasztottakat, hallottuk, milyen jól bírják a hideget; alighogy kijönnek anyjuk hasából s az édes alighogy lenyalja róluk a poklát, megállnak saját lábukon, megélnék havon is, nem fáznak meg fedetlen ólban sem. A hatalmas istállóban nincs légy döglesztő melegben sem.

Néztem a holland marhákat és magunkat, az írókat. S Móricz gondolata járt az eszemben, meg az, hogy mi most itt az irodalom feladata, mit csináljon „*a nemzet lelkének cselekvő szerve*”. Hallottuk kitűnő szakember előadását az állatokról.

Előttünk állt, hogy a népnek „*ma már adva van számtalan lehető-*

ség, hogy felszabaduljon a lidércnyomás alól s maga vegye kezébe sorsának intézését”. Móricz Zsigmond, „Nyugat csapatjának keleti zászlója” mit szólna mindehhez? Nem kérdezné-e gyötörödébe itt is: „Boldogabb lesz-e az ember, ha gazdag lesz, ha művelt lesz, ha erkölcstelen lesz”? A gazdagság csúcán milyen a morál? Milyen a műveltség csúcán? „Lila” – mondja Fekete Gyula. Igaza van. A Németh László Városi Könyvtárban megtartott irodalmi esten Domokos Mátyás igen jól beszélt „az esztétika álcahalójában megjelenő manipulatív elméletek terrorjának – és terrorjankóinak” magatartásáról, a „művi süketségről, a tettetett vakságról és a sunyításról”, arról, hogy a posztmodern fura visszatérés a „neotűztáncához”, melynek „most is a politikai hatalom a menedzsere”. Valóban mennyit nyilatkoznak kiválasztottak (!) az irodalom válságáról, társadalmi szerepváltozásáról, noha – mondta Domokos Mátyás – „az irodalom nem értékelődött le, csak annak a pusztító hadjáratnak a rombolásával találkozunk mindenfelé, a könyvkiadásban éppúgy, mint a könyvterjesztésben és a tömegkommunikációs szervek műsorpolitikájában, amely a magyar kultúra tudatos felperzselését célozza; mindannak a megsemmisítését, amit legjobbnak, legnemesebbnek hithetünk abból, amit történelme során a magyarság létrehozott. Amiben önazonossága rejlik, szellemi és erkölcsi kohéziója, ami egyszerre össztársadalmi, nemzeti és individuális érték”.

Ne forduljunk el a marhák szemétől, hiszen épp e karám körül ilendő az írószövetség elnökének, Tornai Józsefnek a felhőrdülésére gondolni. Egy tv-riporter azt mondta neki, egy percben fejtse ki a Vásárhelyen látottakról és tapasztaltakról a gondolatait. Ezt merte mondani egy magyar költőnek, amikor Friderikusznak egy órát adnak hetente. A nézők pedig elégedetten kérődznek rajta, mint a marhák azon, amit a bendőjükből felbőfőznek. Könyvtárban, karámban vagy tévében így is, úgy is ölik a magyar költészetet.

Fakultatív programként megnéztük az Aranyági ménest is, fölvezeték a fajtiszta magyar csődöröket, akik az országnak hol ebben, hol abban a ménésében örömmel és nem kis kapacitással csinálnak jó kis csikókat nemes lányoknak – jó pénzért! Lovagolhattunk,

sétakocsikázhattunk is; láttuk, milyen okosan futnak és táncolnak zenére a lovak. Nem ült nagy magyar költő – leltlégyen az férfi – olyan délcegen „szárnyaska szamarán”, amilyen szépen és ragyogó mosollyal Tóth Éva rúgta néhány kört Papon, a ménés legszebbik fajlován.

Van már és lesz helye itt igazi úri passzióknak is, télen-nyáron. Jó időben igen jól fogják magukat érezni a világ bármely pontjáról érkező vendégek. Tökéletes kényelemben lesz részük a négyszögletesen zöld teret körülölelő, fából ácsolt, nyitott, asztalokkal és padokkal bebútorozott nádfedelees házikókban, a nézőtérén, ahonnan – sörözés, borozás, eszegetés közben – kitűnő kilátás nyílik például lovasjátékokra. E futballpályaméretű létesítménnyel szemben csaknem készen van a fedett lovarda is.

Amikor az egykori író-paraszt találkozó színhelyére, Székkutasra mentünk, Sajti Mihály, a 2800 lelket számláló község polgármestere kijött elénk az országútra, majd a Puszta kellős közepén keresetlen szavakkal azt is elmondta, hogy Hódmezővásárhely környékén 1983 óta irgalmatlanul pusztít az aszály, furulyáznak a kukoricák; alig öklömnyi nagyságúra nőttek meg a napraforgó-tányérok. A szervezők előrelátására vallott az ajándécsomagból előkerült térkép, mely Hódmezővásárhely és környékének régi vízrajzi viszonyait ábrázolja. A Tisza 1862-es szabályozása előtt rengeteg ér és 74 tó volt a határban, de már száz éve eltűnt a vízivilág erről a sík, a tengerszintnél átlagosan 80–85 méterrel magasabban fekvő, elsivatagosodásnak indult területről. Valamikor tízezzrel találtak itt maguknak éltető vizet a vadludak, a kárókatonák és a darvak is, de a Kiskunsági Nemzeti Parkhoz tartozó pusztában már a madárlesek alól is hiába figyelik a költöző madarakat; nem szállnak le, vagy ha leszállnak a tapasztalatlanabbak, víz híján néhány perc múlva szomjasan repülnek tovább.

Az ötvenes években Székkutast mintafalunak képzelte el a kormány, s ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a falu és város közötti különbség eltüntetésének jegyében tízből kilenc tanyát eltüntettek a föld szí-

néről. Olyan típusházakat építettek a tanyavilágból beköltözőknek, amelyekhez legfeljebb akkora kert tartozik, amekkora a városi proletárok bérháza előtt virágoskertnek is alig nevezhető. A szegény emberek töretlen elszegényítése évtizedekig töretlen maradt; a sanyarú sorson később a háztáji föld műveléséből és az állattartásból származó jövedelemmel, éjt nappallá tevő munkával sokat enyhítettek. Mire a téeszben is megtalálták a számításukat, a „rendszerváltoztatók” azt is szétverték alattuk, s így most Székkutason nincsen igazán sem téesz, sem magángazdaság, mert nincs sem elegendő pénz, sem elegendő gép a termelőségvetkezethől kivett földek megműveléséhez. A falu lakóinak 90 százaléka mezőgazdaságból él, igen nehezen; 600 embernek van munkája, ők tartják el a 2800 lelket, a munkanélküliek száma 100, 6–8000 forint az átlagkereset; Nagymágocson ennél is kevesebb, mindössze 2236 forint jut egy lakosra.

Elképesztő adatai ezek a szegény emberek falujának.

– Így élünk mi! – mondta a polgármester. – Figyeljenek oda a falvak életére – intette az írókat és arra kérte őket, reális képet lássanak és mutassanak.

A realitáshoz az is hozzátartozik, hogy finom volt a vendégeknek feltálalt fehér bableves kolbásszal, jó volt a kenyér is. Sajti Mihály polgármester szerint valamikor ez mindennapos étel volt a parasztok asztalán.

Kolbász is volt benne mindennap?

Tájékozódni akartunk Vásárhelyen és környékén és a fölkinált lehetőségeknek megfelelően – futva – tájékozódunk is. De most is szorongok, ahogy a látottak közben lépten-nyomon szorongtam. Félek, nem láttunk a felszíné mögé. A gazda elsősorban csaknem mindenütt azt mutatta meg, amivel dicsekedhet, a szépet és a jót. Nem voltunk, nem lehettünk tiszteletlenek. Nem mondhattuk: elő a szennyest! Ez csak kirakat! Azt is mutassák meg, mi van ott és mi van itt, mi a baj, mi van a mélyben.

Futólagos leltározás közben nem szállhattunk alá, a mai magyar valóság alapos megismeréséhez több idő és megfelelő társadalmi igény kellene. Van rá igény? Azok is igénylik, akik „az ország védel-

mére gyámolítják a gyáripart”, a mezőgazdaságot és a zűrzavart? Különösen a törvényhozókra gondolok, a kormányra, a kultúrpolitikusokra. Nem támogatták a Móricz Zsigmond Kör és a Hét Krajcár Kiadó elgondolását, azt, hogy a mai magyar valóság kutatására kapjanak anyagi és erkölcsi támogatást azok az írók, akik a harmincas évek falukutató íróihoz hasonlóan vállalkoznának egy-egy település reális helyzetének szociográfikus feldolgozására. Mennyi pályázati űrlapot kitöltöttünk, mennyi papírt gyártottunk! A Soros Alapítvány és a Lakitelek Alapítvány nem is válaszolt. A Nemzeti Kulturális Alap és az Országgyűlés elutasította pályázatunkat. Hiába fordultunk költségvetési támogatásért. Filló Pál, az Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Költségvetési Támogatását Előkészítő Bizottságának vezetője – jó nagy neve van – azt válaszolta levelében, máskor ne dolgozzunk fölöslegesen, nem illik profiljukba a pályázatunk... Egyedül az Országos Játék Alap támogatta 100 ezer forinttal a Móricz Zsigmond Kör Magyar Valóság című vitasorozatát.

Aki akar, egyen bablevest kolbász nélkül, ha mégis ismerni akarja, mi történik ebben az országban. Üljön szekérre, ahogy azt a harmincas évek írói tették, vagy menjen gyalog, járja a falvakat saját költségén, de honoráriumot ne várjon a munkájáért, dolgozzon ingyen! Vagy ha meghívják Vásárhelyre, ne fanyalogjon, hogy mikrobusszal csak futólag leltározhat a protokolláris kínálatból. S ha végképp nem tetszik neki ez sem meg az sem, maradjon otthon és írjon lilát, fecsegen, posztmodernkedjen, akkor kaphat a könyvére támogatást.

A vásárhelyi tanyavilág legidősebb – ma is élő – olvasóköre 110 éves. Ez a sóshalmi olvasókör a kutasi országút mentén egy magányosan álló, 1902-ben épült házban van. Valaha iskola volt, itt tanított Kenéz Sándor is. Minden régi tanító arcképe kinn van a falakon. Kenéz tanító bácsi már nemigen beszél; hallgatagon üldögél a jöttünkre süteményekkel, pogácsákkal és üdítőkkal megterített asztalfőn. A sok édességet a mi kedvünkért hordták össze az asszonyok. Régi szokás ez; régen a szalonna és a kenyér is jobban esett, ha együtt ették meg. Vannak fiatalok is. Gy. Molnár Imre az idősek kö-

zül való, ő mutatja be a kör múltját, ma is pislákoló életét. Szinte lehetetlen, hogy még 230-an megvannak.

Marika nagy tisztelettel és szeretettel tanító bácsinak szólítja Kenéz Sándort, a tanyavilág régi lámpását. Marika sokszor eltűnődött és eltűnődik azon is, méltó utódja lehet-e annak az embernek, akit ebben a világban sokan szerettek, mert nélkülözhetetlen volt.

Itthon vagyok – gondolom, és jólesik e gondolat. Én is ilyen körben nőttem fel a többiekkel együtt Csepelen, az Olvasó Munkás Klubban, Tamási Lajos szellemi lombjai alatt. Amit tanultunk, egymástól tanultuk; nem is tudom, fájlaljam-e, hogy nem kollégiumi és gimnáziumi osztályközösségben éreztük meg, mit is jelent együtt lenni. Ez a legfontosabb. Az, hogy jól érezzék, jól érzik magukat saját körükben az emberek. Szabó Pál is volt itt, ahogy Csepelen is volt.

Hova lettek a daloskörök, a színjátszók, hol van Kenéz Sándorné, hol vannak azok a jóízű beszélgetések, például himzés közben. A szavalókórusoknak és az ezüstkalászos gazdatanfolyamoknak is csak az emléke él, de egyre fényesebben. Lapozgatom közben a kör naplóját. Micsoda gyönyörű írás, mennyi régi bejegyzés! Ki tudná elmondani, mennyi élet rejtőzködik a sorok mögött?

– Az ávósok 1950-ben elvitték a naplót, majd vissza is hozták, s azt mondták: *Úgy vigyázzanak rá, mint a szemük fényére, mert ilyen napló nincs még egy az országban.* A kört 1948-ban feloszlatták, betiltották. Tagjai ezután hol ezen, hol azon a tanyán jöttek össze. Harminc éven keresztül minden augusztus második vasárnapján Mártélyon találkoztunk – mondja Gy. Molnár Imre.

– Saját zászlónkat asszonyok hímezték. A legnagyobb ünnep ma is március tizenötödike. Ezt a különleges képet a falon, Kossuth Lajos arcását Csete Ildikó textilművész tűszúrással készítette a körnek.

Megnéztük a könyvtárat a szomszéd szobában. Részben úgy hordták össze otthonról a tagok, részben a Vásárhelyi Németh László könyvtárból kapják a köteteket.

– Ilyenkor nemigen telik az időből olvasásra – mondják. – Inkább télen olvasnak, akkor jönnek ide az emberek.

Nézegetem a polcokon szellőzködő könyveket. Férne ide sok jó

könyv bőségesen. De mit csinál a kultúrpolitika? Miért nem lehet olcsó népkönyvekkel elárasztani a falvak és a tanyák könyvtárait, olvasóköreit?

– Ha hiszünk magunkban, leszünk – mondta Kenéz Sándor. Benne hittek az emberek, mert ő is hitt bennük. – Ha már nem hiszünk, nem is leszünk.

Szenti András, a csucsi olvasóköri vezetője eképpen indokolta a sóshalmi körben való jelenlétét: Fertőzöttek vagyunk az olvasóköri eszmével. Minket a műveltség, amit magunk kapartunk össze magunknak, segít megmaradni becsületes embernek. Ha együtt maradunk, megőrizzük körünket. Megőrizzük akkor a népet, a várost, az országot, magyarságunkat. Ha nem, velünk együtt odalesz a becsület is.

– Semmi sem lesz oda – mondta Hajdú Géza, az országos olvasóköri monográfiájának tudós szerzője, aki hírt hozott Sóshalomra, ahol az járja, hogy egy ügyvéd kivetette hálóját az épületre. – Maradjanak nyugodtan. Ez az épület az önkormányzat törzsvagyományához tartozik, nem adják el.

Az országút mentén, az épület külső sarkánál áll az I. és II. világháborús emlékmű. Mellette jobbról és balról két kopjafa 1848 emléket őriz. Mindegyiket a Sóshalmi Olvasóköri adományaiból állították.

Mártély Árpád-kori település, az alapító okiratok 1240-ben említik először Zenth Adorján mártyr néven. Az 1200 lelkes község határában a Mártélyi Tájvédelmi Körzet nemzetközileg is kiemelt rezervátum a Holt-Tiszával, erdőivel, hangulatos rétjeivel, gazdag madárvilágával.

A Hódmezővásárhelyről elszármazottak negyedik találkozója érkezünk ide.

– Mártély „csillagboltozatos műtermében” kiváló művészek dolgoztak – mondta Balázs Jánosné, a faluszépítő egyesület vezetője a Tisza-parti kis falu művelődési házában, Balog Jánosné polgármester oldalán, a kiállított képek előtt. – Ezeket mind itteni művészek készítették. A vízparti csend és az öreg fűzek világában Endre Béla, Frank Frigyes és Kohán György szellemi öröksége máig ható. Együtt él itt

a folyómenti buja természet, a nádasok, a fűzek és a madarak világa az Alföld asztallap-síkságával, magányos tanyákkal, akácosokkal.

Ebben a hangulatos faluban sokan tapasztalták: „a mártélyi embőr mögösztotta” hajlékát, asztalát a művészekkel, az itt lakók ma is vendégszeretettel fogadják a betoppanót, kemencében sült kenyérrel, túroslepénnyel, pogácsával kedveskednek.

A faluszépítők nevéhez fűződik a református imaház haranglábának megmentése, a kegyeleti emlékpark létesítése, az I. és II. világháborús emlékmű állítása, a 100 éves vasút felújítása, a község címerének megalkotása, emlékhely létesítése a falu központjában, sok rendezvény megszervezése.

Amit a kiállított képeken láttunk – a varázslatos táj egy-egy lélekbe ivódott, megfestett részletét –, azt közelebből is átélhettük a Holt-Tisza partján, ahol eltűnődhettünk kicsit a művészet és a valóság összefüggéseiben.

Eközben a vásárhelyi önkormányzat üdülőjében, szabad ég alatt, több bográcsban főtt az ínycsiklandozó gulyás. Körülötte legalább háromszázan beszélgettek. Rég látott barátok, vásárhelyiek.

– Ez az üdülő már a miénk. Az Alföldi Porcelángyáré volt – mondta Novák Imre polgármester-helyettes, aki minden útra elkísérte az íróvendégeket.

Ebéd előtt minden régi vásárhelyi és minden vendég nevét felolvasták. Kopott köpenyében Kurucz D. István festőművész is megjelent. Ami most már bárki számára szemmel is, de szívvel különösen látható lett, azt Rapcsák András a köszöntőjében így mondta ki: A Holt-Tisza partján is él az erő. S az együtt emel föl tanyát, falut és várost.

1995. szeptember

BŰNÖK ÉS BŰNÖZŐK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Horgászkaland

1988. január 31-én kinézek betoncellám ablakán, s mert szombat van és szép idő, felenged a télben tavaszra eltett horgászszenvedélyem. Ma nem olvasok. Félreteszem Orwell félelmetes könyvét, az 1984-et. Összekapom cókmoómat, botomat felkötözöm a biciklire és kikerekezek a Dunára. Fázó ujjakkal leoldozom a botomat, földre döntöm a biciklit és a magas parton kicsit ámulok. Szürkén, fehéren, lilán tornyosulnak a téli zivatarfelhők, ezüstös fénnnyel csillog a nap, a víztükörben itt-ott kiütközik a kék ég.

A meredek part tövében hallgatatag ember gugyorászik. Lesi a kápásjelzőt.

– Harapnak?

– Eszi őket a rosseb! – dohog a spori és főlegyenesedik. Megigazítja okosságát csillantó szemüvegét. – Tegnap a pártközpont elé telepedtem le – kacsint rám –, de nem harapnak a dögök ott sem. Merevek.

Valahonnan ismerősnek tűnik az öreg. Kémlelem a partszakaszt, tétovázva keresem a helyem. Ketten vagyunk az öbölben. Alighogy vízbe vetem a horgaimat, megpillantok a parton egy felénk cammogó jövevényt.

– Jön a hatóság! – figyelmeztetem a horgászt.

– Jöjjön csak! – mordul, és tiszteletlenül az alsó testrészére mutat:

– Rendben az engedélyem.

Én viszont tőlem telő nyugalommal összecsukom a botomat.

– Fázik a kezem – mondom, az öreg pedig halkán vigyorog. – Hazamegyek. – Fölnézek a partra, s látom, nincs időm összepakolni a felszerelésemet. Megérkezik a rend vékony bajuszkájú öre, két ujját a sapkájához emelinti s kéri az engedélyemet.

Halványan dereng, hogy erre az évre még nem váltottam ki; január van. Télvíz idején nemigen szoktam horgászni. Nem is gondoltam az engedélyre, mégis kijöttem. Napozni... Télen. Belekápirgálok a vállamról féloldalasán lelógó táskámba. Zavarba ejtő helyzet. Hát csak kápirgálok. Hónom alá szorított botommal toporgok és forgolódom.

A bot végén veszélyesen fityeg a kiszabadult horog. S ahogy teszkes-veszek, keresgélek, az előkén himbálózó horgocska beleakad a rend derék őrének kabátjába.

– Az anyját... Bocsánat – mondom riadtan. – Hogy a fene... – óvatosan lehajolok. Megpróbálom a horgot finoman kiakasztani a posztóból, de nem megy se előre, se hátra. A lejtős parton tétova testtartással, óvatosan térdre ereszkedem. A zsaru nem szól, csak néz dermedten. Kezemben a bot, ő meg a hol lazuló, hol feszülő boton. Amint a lábánál gugyorászok, az öreg spori visszafogottan pukkadozik. Ide-oda helyezkedem, hogy jobban hozzáférjek a szakállas horoghoz. A hatóság is helyezkedik, már-már vergődik a horgon. Gondolom, ha úgy tudnék énekelni, mint ahogy az a drága énekesnő, élénekelhetném a tizedesnek: Kérlek, uram, segíts!... De nem sérthetem meg a türelmes közeget. Hát csak bíbelődöm, nehogy kirojtosodjon a kincstári holmi.

– Végre! – sóhajtok fel, és bűnösen pislogok hol a rendőrré, hol a horogra. Óvatosan meg-meghajolok, próbálom elsimitani a posztót. – Bocsánat, bocsánat...

– Mi lesz az engedéllyel?

Megvonom a vállam

– Kérem a személyit akkor!

Ismét kotorászok, majd átnyújtom az igazolványomat.

A türelem bálványa előre-hátra lapozgatja. Nézegeti. Rám is vet egy-egy futó pillantást. Azonosít. Megállapítja, hogy igen, ez ő. Már-mint én vagyok. Most meg ő kotorászik a táskájában. Elővesz egy noteszt és egy ceruzát. Jegyzetel.

– Védás János... Köszörűs?

Szerényen bólintok, hogy az vagyok.

– Két gyereke van?

– Három! – vágom ki büszkén. S arra gondolok, hogy a személyit nemrégiben cseréltettem ki, elszakadt szegény, s ebbe nem jegyezték be mindhárom gyermekem adatait. Valószínűleg azért nem, mert a legidősebb az első házasságomból való, pedig az is az én fiam.

– Lakása van, azt látom. Hát nyaralója, telke, kocsija?

– Csak ez van – mutatok a biciklire. – De nem az enyém ez sem.

– Lopta?

– De uram!
– Kié?
– A kisebbik fiamé.
– És a bot?... – pillant a főbűnösre. – Silstar... – betűzi és jegyzi a noteszba.

– Ez az enyém.
– Na jól van. – Visszaadja az igazolványomat. – Elmehet.
– Köszönöm – rebegem, s amint elindulok, tolom a biciklit a hepehupán, aztán tűnődöm, mit akar a tizedes a feljegyzéseivel. Amint visszanézek, egy Trabant kanyarodik a partra, oda, ahonnan eljöttem. Egy horgász száll ki az autóból két nővel. A rendőr odamegy hozzánk, utánam mutat, valamit mond nekik és valamit felír a noteszába. Már messze járok, nem hallom a hangjukat.

Február 25-én riadtan ront a szobámba kisebbik gyereke.

- Apu! Apu! Ellopták a biciklimet!
- Micsoda?
- Ellopták a közösből.

Az anyja erre meg arra... s szaladok le a földszintre. A közös tárolóban nyoma sincs a kerékpárnak. Most mi a szakramentommal járok a Dunára?

Gyerünk a rendőrségre! Följelentem az ismeretlen tettest. A rendőr kikérdez, hogy milyen volt, mi volt a száma. Van-e különös ismertetőjele? S közben gépeli a jegyzőkönyvet. Nem biztat. De én ragaszkodom hozzá, hogy keressék csak meg közös tulajdonunkat.

Május 4-én levelet kaptam a bíróságtól. A szabálysértési hatóság írja, hogy a vízi rendészeti rendőrök feljelentésének megvizsgálása után, az 1968. évi első törvény 51. paragrafusának első bekezdése alapján úgy határozott, hogy engem, Védás Jánost, jogosulatlan horgászat miatt 1500 forintra bírságol. A pénzbírságot 15 napon belül illetékbeleggel kell leróni. Ha nem fizetek, s ha a pénzbírságot nem tudják letiltani a munkabéremből, az 1968-as első törvény 18. paragrafusa alapján 15 napi elzárásra ítélnének.

A szabálysértési hatóság az indoklásban megállapítja, hogy Védás János 1988. január 31-én 12 óra 20 perckor a Francia öbölben engedély nélkül horgászott. Cselekményével megvalósította az ilyen és ilyen kormányrendeletbe ütköző jogosulatlan horgászat szabálysértést. A szabálysértési hatóság enyhítő körülményként vette figyelembe azt, hogy ezidáig büntetve nem voltam, s hogy két fiatalkorú gyermek eltartásáról gondoskodom. Ugyanakkor súlyosbításként azt is az én nyakamba varrnák, hogy elszaporodtak az orvhorgászatok.

Dühöngtem. Minek néz engem ez a „humanista” hatóság, ez a „puha” rendőrállam? A maximális háromezer forint helyett méltányosságból ezeröttszáz forintra büntet, mert két gyerekem van, mert egy bottal akartam horgászni, mert nem fogtam semmit? Csak levegőt kívántam venni. Kapnám csak kezeim közé a kis vékonybajuszkájú tizedest! Följelentett a disznó, mert hal helyett őt akasztottam a horgomra!

Kapom a telefont, hívom a rendőrséget:

- Halló! Mi lesz a biciklivel?
- Itt Jama hadnagy. Miféle biciklivel?
- Hónapokkal ezelőtt följelentettem egy ismeretlen tettet, aki ellopta a közösből a biciklinket, de maguk a fülüket se billegetik. Választ sem kaptam a följelentésre.
- Éppen hívni akartuk.
- Hívni akartak?
- Elkaptunk egy bandát. Reméljük, meglesz a biciklijük. Kis türelmet kérünk, majd értesítjük. És köszönjük, hogy udvarias volt.

Ez a Jama hadnagy torkomra forrasztotta a szót. Méghogy udvarias voltam! Orwelli világ...

Forgatom kezemben a szabálysértési hatóság levelét s nem jutok egyről kettőre. Elhatározom, hogy megfellebbezem a határozatukat. Nem horgásztam, tehát nem is fizetek. Mi a szakramentomból?... Föl és alá járkálok a szobában, dühöngök, aztán összekapom cók-mókjaimat és kimegyek a Dunára. A buszon megemlegetem jó kis

biciklinket, a rendőrséget, az egész tolvaj bandát, a szabálysértési hatóságot, s mire kiérek a vízhez és tanyát ütök egy stégen, csaknem beesteledik.

Ez 1988. május 4-én este történt. Ötödikére virradó éjszaka. Akkor vesztettem el a személyi/sége/m.

Kiguvadt szemekkel bámulom a kapásjelzőt a sötétben. Ülök a horgászbot mögött a puszta stégen és lassacskán megnyugszom. Csöndben ragyognak felettem és a vízben a csillagok. Egyszer aztán nagyot csattan a jelző a boton. Ijedten felugrok, megbotlok a táskámban, az meg beborul a vízbe. Ott lebeg előttem a sötétben sodródó vi-zen az én rongyos életem valamennyi bizonyítéka: a személyim, az irataim, a horgászigazolványom!

Félve körülnézek, hogy nincs-e a közelemben valaki. Sietve ledobálom gönceimet és óvatosan a vízbe ereszkedem. – Jaj, de mély, jaj, de hideg! – Egyik kezemmel a stég deszkájába kapaszkodom, nehogy alámerüljek, a másikkal meg kinyúlok a vízen lebegő személyi után. – Csak lassan, óvatosan! – alulról közeledem a tenyeremmel, nehogy elsodródjon. És akkor a folyó közepén egy hajó veszedelmesen robajló hullámot küld a partra. Végem van! Átcsap rajtam egy hullám, leránt a víz alá, szemem és a szám megtelik mocsokkal. Mire fölmerülök, nem látok semmit. Irataimat elsodorta a víz. Kicsit tétovázom: most aztán merre menjek? Partra másztam.

Felöltözöm, úgy vizesen magamra kapkodom ruhámat és kibandukolok az útra. Hamarosan elérem a várost. Nem látok a sötétben senkit. Csönd van, alszik a város. Az óra hármat mutat. A túlsó sarkon két rendőr álldogál. Mit mondok nekik, ha igazoltatnak? Hogy: én vagyok? Elhiszik?

Hajnalra vergődtem haza.

Milyen szerencse, hogy nincs bezárva az ajtó; elhagytam a kulcsom is. Halkan lecihelődöm az asszony mögé.

– Te vagy az?

– Honnan tudjam?

1988. május 25-én levelet kaptam a rendőrség bűnügyi osztályától. Meghökkenve olvasom a tényállást:

„Védás János azért tett feljelentést ismeretlen tettes ellen, mert 1988. február 22-én 17 óra és 24-én 17 óra közötti időben a lakásuk közös tárolójában tartott és a gyermeke tulajdonát képező kerékpárt eltulajdonította.”

Nem hiszek a szememnek. Ezek aztán tudnak fogalmazni! Az alosztályvezető engem gyanúsít a fiam biciklijének ellopásával? Hogy az a bűdös...

Május végén kivettem egy hét szabadságot. Veszedelmesen közeledik a tárgyalás napja, és nincs semmiféle igazolványom.

Az eltűnt tanú nyomában járom a partokat, naponta kimegyek az öbölbe is. Keresem azt az ősz, szemüveges, erősen kopaszodó, májfoltos arcú öregot, aki eljönne velem a hatóság elé és eskü alatt vallaná, hogy nem horgásztam. Azon tűnődöm, van-e valamilyen különös ismertetőjele. Van. Folyton kacsingat.

A parton megint kóborog egy vízi rendőr. Megnézem közelebbről, belebámulok az arcába. Olyan egyforma ez mind! Mégsem vagyok benne egészen biztos, hogy nem a kis vékonybajuszkájút láttam-e.

Hol is szokott horgászni az öreg? Mintha azt mondta volna, hogy a partközpon elött is. Nem sok reménnyel megyek a városba, a partközpon épülete elé. Nem hiszek a szememnek.

– Nocsak! – kacsint rám az öreg spori. – Van már engedélye?

Magyarázom neki, hogy volt, közben kiváltottam, de már megint nincs? Elúszott a Dunában.

– Kérem, legyen a tanúm, jöjjön el velem a tárgyalásra, tanúsítsa, hogy nem horgásztam!

– Lehetetlen – ingatja a fejét, törölgeti a szemüvegét. – Nem akarok belekeveredni.

– Belekeveredni?

– Az én beosztásomban nem tehetem.

– Miért, kicsoda az elvtárs úr?

– Én vagyok az egyesület elnöke – mutat az épületre. – Különben – kacsint történészi szemüvege mögül – horgásztott.

– Maga is azt mondja? – förmedek rá elképedve. – Kétszer sem dobtam be, láthatta! Nem fogtam semmit.

– Mert jött a rendőr. Horgászott. Fizessen. Nem tudja bebizonyítani, hogy nem horgászott.

Furcsa félelem kerít hatalmába. Bűnösen menekülök a partról.

Nyitom a postaládámat a lépcsőházban. Súlyos levél pottyan a lábam elé. Tapogatom. Mi ez a kemény a borítékban? Felszakítom. Az én alaposan elázott igazolványaim!

– Vannak rendes horgászok! – rikkantok örömben.

Holnap mehetek a tárgyalásra, rendben vannak az irataim, megvagyok, előkerültem. Azonos vagyok... A dokumentumaimmal?

Jótevőm levelet is mellékel a küldeményhez.

Tisztelt Védás úr!

Szüleim megtalálták az egész paksamétát a Dunán. Szigetszentmiklósi vízen horgászunk, a nyaraló is ott van, közel a parthoz. Ádám Jenő sétány és Pázsit út sarok. Minden egyes darab ott úszott a vízen. Tekintettel arra, hogy kint vannak, én juttatom el az igazolványokat önnek.

Málovicsné

A megadott telefonszámon megköszöntem a küldeményt, s izgatottan készültem a tárgyalásra.

Rosszak az idegeim, állapítottam meg, s alig értettem, miért nem tudok szabadulni a lelkiismeretemet nyomasztó terhektől. Fizetni kellene, akkor túlesnék a nyűglődéseken. Mindenért fizetni kell.

Elgondoltam: éppen ma egy éve álltam apám halálos ágyánál a kórházban. Tehetetlenül néztem a műszerek fogságában vergődő, haláltusáját vívó férfit, akitől az életet kaptam.

– Menj innen, menj innen, nem szabad! – hörögte alig érthetően. S ahogy újra és újra előre lendült és lehanyatlott ökle a karjára kötözött és a mellkasára tapasztott vezetékek hálójában, ma sem egészen értem, miért éreztem magam bűnösnek és miért mondtam neki csaknem kiáltva:

– Bocsáss meg, apám, bocsáss meg!

Egy pillanatra rám emelte tekintetét s alig érthetően mondta:

– Miért?

Mindketten szégyenletes állapotban voltunk. A haldokló és az élő is. És akkor a nővér mosolyogva lépett elő a függöny mögül, én meg zavartan kérdeztem:

– Most mit csináljak, mivel tartozom?

– Menjen szépen haza. Mi minden tőlünk telhetőt megtettünk.

Két nap múlva megjött apánk halálhíre. Június 16-án délelőtt 10 óra 20 perckor meghalt. Sokat szenvedett.

Órá gondoltam, amikor egyáltalán nem volt logikus, hogy miért is gondolok rá. Tárgyalásra készülődve az járt a fejemben, hogy ennyi véletlent hogyan is lehetne egymástól tisztán elkülöníteni, hogy mindez együtt maga a sors; bűnhődni kell.

Miután eltemettük apánkat, szinte menekülve utaztam vissza Pest-re. Egyedül akartam lenni. Már a vonaton elhatároztam, mihelyt hazaérek, biciklire ülök és kimegyek horgászni. Így is tettem.

Óráig kerekedtem az országúton, mentem erdőn át, tapostam a pedált földutakon, hogy csak minél messzebb kerüljek az emberek lakta várostól. A délegyházi tavaknál kötöttem ki. Valószínűleg azért ott, mert megfordult bennem, hogy ritkán látott nagy fiam gyakran jár ide valamelyik tóra fürödni. Szeret meztelenkedni a többiekkel. Valahogy szerettem volna közel lenni hozzá. Sötét este lett, mire letelepedtem egy ismeretlen helyre, magas fák alá a parton. Oda, ahol azelőtt sohasem voltam.

A vaksötétben jó messzire behajítottam a tóba a horgokat, s amint levackolódtam egy bokor tövébe, apámra gondoltam, az én eltemetett apámra, s csaknem könyörögtem a vízhez, hogy ne adjon halat. Nem fért a fejembe, hogy nincs többé apám, hogy felnőttnek kellene lennem, pedig gyereknek lenni jobb; ő is az maradt, mindvégig gyerek. Most meg nincs, és mégis itt van a gondolataimban, mozdulataimban, arcvonásaiban, egyre jobban hasonlítok rá.

Nem volt nálam zseblámpa, egy csonk gyertya sem, és nem is akartam kivilágítani a horgászhelyemet. Nem akartam, hogy bárki-nek szemet szúrjak az éjszakában. Próbáltam elrejtőzni, csak magam elől – a bennem levő ismeretlen elől – nem bújhattam el sehova.

Azon töprengtem, miért is bocsásson meg, ő pedig miért mondta, csaknem hörögve, értetlen csodálkozással azt, hogy miért.

Fölkelt a hold a sötét víz felett, s ahogy megpillantottam sugaránál a meredek partról hosszan feszülő damil ezüstös húrját, azon töprengtem, milyen mély lehet a víz, s hogyan lehetne kényelmesen feküdni és feküdni a kényelmetlen parton, a fölöttem görcsös karokkal égre nyújtózó fa alatt, a hallgatag ég alatt. Levél se rezdült, néma volt a tó és a tóban a hal, én meg csaknem örömmel borzongtam holdfényes magányomban.

Föl-fölmerült bennem, hogy ide nincs is engedélyem, s ha jönne a halőr, sehogyan se tudnám kimagyarázni magamat.

Június 14-én szép, égőfekete szemű előadóval ülök szemben a kerületi szabálysértési hatóság irodájában. A szépséget önmagában is reménykeltőnek érzem, az viszont nyugtalanít, hogy két-három tanú is várakozik a folyosón. Utolsó pillanatban érkeztek, éppen csak megkérdeztem tőlük, hogy melyik ügyben jöttek. Felháborodva felelték, hogy Védás János orvhorgászata miatt; vagyis miattam idézték be őket a bíróságra.

Elakadt a lélegzetem, de akkor arra sem volt idő, hogy megnézzem őket, láttam-e valahol bármelyiket, mert éppen beszólítottak az irodába.

Amint a szép előadó bekapcsolta a magnót, az jutott eszembe, milyen jó lenne vele egy elhagyott parton a fűben heverészni, csakhogy ő jelét sem adta az enyémhez hasonló szándéknak; hűvös, hivatalnoki modorban feltette kérdéseit, amire végképp elhagyott a bátorságom. Az öreg spori hangja csengett a fülemben:

– Nem tudja bebizonyítani, hogy nem horgászott. Fizessen!

Nem is értettem, mi történik velem. A másik fülemben meg Orwell sügta: a Gondolatrendőrség elől nem menekülhetsz. Félttem, s képtelen voltam felfogni, miért vagyok ilyen gyáva. Próbáltam erőt venni magamon, mégis egyre jobban éreztem, hogy amit a tárgyalás előtt kigondoltam, semmivé foszlik. Azt akartam mondani a kisasszonynak: kérem, tessék hagyni a fenébe az egészséget, csak nem csinál ügyet ilyen kicsiségből. Én halat akartam fogni, nem rendőrt! Talán mond-

tam is neki valami effélét, mire azt felelte, ők nem tehetnek semmit sem, ami azt jelentette, hogy a kis vékonybajuszskájú markában tartja a bíróságot is. Ettől végképp elhagyott a bátorságom, csak igenekkel és nemekkel felelgettem az égőfekete szemű nő kérdéseire.

Agysajtjeim tökéletesen lelassultak, szégyenkeztem a nő előtt, s mint aki mély, furcsa álomba merült, nem érttem semmit. Méltatlannak tartottam a védekezést, mégis tettem rá néhány ügyetlen kísérletet. Sarokba szorítva vergődtem, hiába mutattam horgászizagolványomat, hogy tessék, nézze csak meg, van engedélyem, egész évre kifizettem a tagdíjat.

- Január 31-én volt engedélye?
- Nem volt – nyögtem.
- Kinn volt a Francia öbölben?
- Igen.
- Volt magánál horgászbót?
- Igen.
- Tehát horgászott.
- Csak kétszer vettem be a horgot. Hideg volt. Jártam egyet a parton.

Beszólították az első számú tanút. Hárman váraakoztak a folyosón. Két nő és egy férfi. A nagy darab ember handabandázva, öklét rázva támadott, szemembe mondta, hogy látott, én vagyok az, horgásztam.

- Ezt az embert én sohasem láttam – mondtam az előadónak.
- Tagadod? – rontott rám a pasas dühösen. – Fizetni fogsz! Megfizettetem veled az órabéremet is, én kisiparos vagyok!

– Ne tegezzen, uram!

– Még hogy nem láttál te mocsok, te orvhorgász! Mit gondolsz, lopom én az időmet? Kell nekem miattad a bíróságra járni? Hogy mered elfoglalni a becsületes horgászok helyét? A Francia öböl magánterület, nem láttad?

Keztem megérteni, hogy a hatóság, a képmutatás, a hamis tanúk és a lelkiismeretem ellen nem tehetek semmit.

Uram, mikor hal helyett vízi rendőr akadt a horgomra, visszavághattam volna a folyóba a kis bajuszt, mint egy méret alatti retúrt. De nem vagyok én olyan hős egy tizedessel szemben! Különösen nem, amikor a betű szerinti törvény ellen valóban vétettem, meg-

szegtem a szabályt télvíz idején. Vergődött a horgomon, én meg elengedtem. Látszólag ő is elengedett.

Mondtam már, hogy messze jártam, így hát nem is láthattam a partra kanyarodó autó utasainak arcát. Ők sem láthatták az én arcomat. Ezek a magukat becsületes horgászoknak nevezők hamis tanúk, az állam és a tulajdon stabil szolgálói. Ők azok, akikre orwelli időkben építeni lehet. Ők az aljasság fenntartói, a hatalom kiszolgálói, egyéniségünk felmorzsolói, ők állják el előlünk a napot, kisajátítják a Dunát is, elkerítik a tavakat, csírájában elfojtják emberi méltóságunkat, elszedik pénzünket, összezavarják és törbe csalják a gyanútlanokat.

Ma is szégyenkezve emlékszem rá, hogy milyen tehetetlenül, kiszolgáltatottan, reszkető kézzel írtam alá az iratokat, amiket a szabálysértési hatóság eléadt. Olyan sokkos állapotban voltam, hogy ma is érthetetlen, miért íratlak alá velem minden bekezdést. S én mindent aláírtam.

Azt akarták, hogy szeressem a kis bajuszost, ahogy Winston Smith szerette a Nagy Fivért.

A büntetést megfizettem.

1990. november

Országos Széchényi Könyvtár

Védtelen növények

„És szépen plántákkal felékesített vala az Úr Isten egy kertet Édenben... és nevelt a földből minden félé fát, melyben az embernek szeme gyönyörködhetnék... az életnek fáját is.”

Amennyire hinni lehet Mózesnek, őspanánk meg ősapánk a kígyó közbeszólása folytán minthogy evett a tiltott fa gyümölcséből, almatolvaj lett, s ez az egész emberi nem fejlődésére kiható bűntény irgalmatlan haragra gerjesztette az Urat: *„Imé az ember olyanná lett, mint mi közülünk egy, jót és gonoszt tudván. Most tehát, hogy ki ne nyújtsa kezét, hogy szakasszon az élet fájáról is...”* – kiűzte őket a Paradicsomból.

Jóval később az Úr átadta Mózesnek azt a kőtáblát, melyen a tízparancsolat egyikeként ez állt: „Ne lopj!”

Ki tudja, hányadszor megy végbe szép hazánkban *igen eredetien* a tőkefelhalmozás. Sokat hallani mostanában erdeink kirablásáról is. Szaktekintélyek mondják: az állami erdőket mindig magasabb színvonalon kezelték, mint a magánerdőket, a legnagyobb veszélynek mégsem a privatizációt tartják, hanem az erdők elaprózódását. A kárpótlási jegyért kapott vagy vett erdőrészeket – a mohó meggazdagodás reményében – a kiirtás veszélye fenyegeti. Hallani olyan esetekről, mely szerint az irtásra készülődő új gazda kempinget akart létesíteni erdeje helyén.

Így fűrészezi az ember maga alatt az ágat – az élet fáját –, mert csak az Ursten őrzi az ajándékba kapott életet, meg itt-ott egy-egy anyala, de bizony: törvény nem!

Az állam én vagyok! – kiáltják egyre többen, mintha megtagadnák a régi államot, miközben saját maguknak minél nagyobb darabot igyekeznek kiszakítani belőle. Ugyanúgy nem törődnek a társadalom többségével, a kárpótolhatatlan szegényekkel, ahogy korábban sem törődtek velük. Döntően azok jutnak nagyobb konchoz, akik a most átkozott régi államnak is elsősorban az előnyeit élvezhették.

Nem kívánok túl sokat markolni, látni akarom az erdőtől a fát,

ezért a védett-védtelen növények közül – a fenyegető pusztulás példaként – a szúrós csodabogyót (*Ruscus Aculeatus*) választom.

A Kultúra világa szerint ez a csodabogyó *1 méter magasra is megnő, örökzöld félcserje; merev hajtásain, apró allevelek hónaljában bőrnemű, gyakran hegyes csúcsban végződő, levélszerűen kiszélesedő fillokládiumok fejlődnek. E képződmények közepén az apró murvalevelek hónaljából egyesével, kettesével erednek a virágok, amelyek rövid kocsányon ülnek. Hajtásaiból szép, tartós csokrokat készítenek, zöld színük nagyon sokáig megmarad, korallpiros bogyóik még fokozzák is a díszítő hatást. A természetvédelem alatt álló szúrós csodabogyó a Dunántúlon többfelé előfordul. A somogyi erdőgazdaság hatalmas erdejében annyira vigyáznak rá, hogy kerítésekkel védik ezt a csodabogyót, melyből hazánkban mindössze két faj létezik. A *Ruscus Aculeatus* eszmei értéke példányonként 2000 forint.*

Mit ér az ember, ha csodabogyó? Van-e értelme ennek a kérdésnek?

Mit ér vajon egy kihalt játszótér? Gyerekek nélkül... Amióta elég rendszeren elszaporodtunk mi emberek, valamelyest legalább sejtjük, hogy mit érhetett az első emberpár. S mit ér, Uram, az erdők alatt elvérző, utolsó naplemente? Az utolsó csodabogyó mit ér? 2000 forintot?... Szerintem megfizethetetlen, mint a Nap, vagy a nincs. Mert a nincsnek értéke sincs. Hiányt képes teremteni az ember, de csodabogyót nem.

Lehet-e érteni, miért védik a Ruskust? Miért tilos lopni? Ez a védett, bekerített növény mégis védtelen. Lopják. Némelyek dísznek tekintik, hasznot húznak belőle, értékével nem törődve pusztítják az életet. Hiába védi vagy nem védi törvény, hiába védi maga az Isten anyaga lángpallossal. Amikor az erdőkerülő is eltűnt...

A lehetséges pusztuláshoz képest ugyebár micsoda semmiség a „Ruskus”? Lopják? Kipusztulhat egy védett fa? Na és! Megleszünk nélküle, nemde? Legfeljebb díszcserje helyett díszcsontok kerülnek az asztalunkra!

Azon tűnődöm, följelentsem-e az erdő- és vadgazdálkodás érdekait sértő bűnösöket, földijeimet. De hát nekem csak a pecskéteket kell feltörnöm, és ide másolhatom az iratok lényegét!

A somogyi erdőgazdaság vezetői a följelentéseket annak rendje és

módja szerint továbbították a rendőrségnek, például a kaposvári Zselicből.

Cserénfán, 1990. április 6-án egy Skoda (pontos rendszám) kettő fordult a szigorúan védett növénnel. A tettes 200 kilót, 1333 tövet lopott el. Ennek eszmei értéke 2 666 000 forint. A följelentésre válasz nem érkezett az erdőgazdasághoz a rendőrségtől.

Ugyanott 1990. szeptember 1-jén 60 kiló díszcserjét lopott B. J. három társával és Ladájával. Azt mondta, Kiskanizsán értékesíti... A nyomozást felfüggesztették. Miért? Csak.

Nézzünk egy másik esetet, Nemesvidről. A SEFAG Zselici erdése följelentette B. F.-né, B. R. büssüi és B. R. nemesvidi lakosokat, mert csodabogyót loptak. Az ügyet átadták a rendőrségnek. A derék T. J. rendőrhadnagy azonban megszüntette a nyomozást, amit feltehetőleg el sem kezdett, mert a „feljelentett cselekmény nem bűncselekmény”. Foglalkozzon „a szabálysértéssel” a nemesvidi polgármester! A hadnagy úr azt írta, „a nyomozás során a Kaposvári Természetvédelmi felügyelőségtől a 20 kg Ruskus növény kereskedelmi értékére vonatkozóan szakértői véleményt szereztünk be, aki az értéket 1995 Ft-ban határozta meg”. Ehhez csak annyit érdemes hozzátenni: vagy nem szakértő a „szakértő”, vagy – egye meg a fene a csodabogyót! – az osztályvezető hadnagy nem is kérdezett szakértőt, vagy megkenték őt is.

Zselic nádasi erdejében 1990. december 20-án ismeretlen tettesek 86 kiló (573 tö, értéke 1 146 000 forint) csodabogyót loptak. A „nyomozást” felfüggesztették.

Soroljuk tovább? Hogy Sörnyepusztán, Újvárfalván, Nadalosban, Somogysárdon, Budapesten ki, mikor, mit és mennyit lopott?

Wéber József kerületvezető ekkor és ekkor Bőszénfán megállított egy ARO-t és három Zsigulit. Az erdész felszólította az autókban ülőket, hogy igazolják magukat, a csodabogyót pedig rakják ki. Az ARO vezetője a motort feltúrta és a gépkocsit az erdésznek irányította. Hiába a pontos rendszám, a tanú, a följelentés. A rendőrség válasza sem méltatta az erdészetet. Hasonlóképpen Nagykanizsán, ahol H. F. zöldáru-kereskedő 2 millió 300 ezer forint eszmei értéknek megfelelő mennyiségű csodabogyót gyűjtött, Gönczöl Gyula erdészeti igazgató hiába jelentette fel, nem történt semmi.

Bebes Tibor, a SEFAG ellenőrzési osztályvezetője azt mondja, Pesten kft.-k közvetítésével értékesítik a szép csokrokat. Pompás dísznövények ezek, különösen télvíz idején a vendéglők asztalán.

Nemcsak bekerített csodabogyót lopnak. A kerítésről eszünkbe jutnak egyebek is. Mi lesz akkor, ha az összevásárolt kárpótlási jegyekért erdőt vesz akár egy ügyes pesti újrabló a Balaton-felvidéken, vagy a tölgyekben, cserfákban, fenyőkben gazdag Somogyban, ahol az AV Rt. vagyonkezelésében levő területen mintegy 100 000 hektárnyi erdőterületet szakítanának ki privatizálásra? Mivel a fa értéke nem számít, somogyiasan szólva „bagóért” juthat gazdag területekhez az új tulajdonos, azután minél gyorsabban jöhetnek a favágók!

El lehet képzelni, hogy a magántulajdonosok bekerítik erdeiket, ahogy az erdészek a csodabogyót? Megtörténhet, hogy „szent magántulajdon védelmének nevében” úgy lövöldöznek egymásra, mint a vadakra?

Hogy éppen akkor jajkiáltozom az erdőkért és a kerítések ellen, amikor légiesíteni szeretnénk az országhatárokat?

Legyen végre jó törvény, amíg nincs nagyobb baj. Mert jönnek a favágók. És nemcsak a csodabogyót lopják el ám, hanem levagdosák a fenyőgallyakat, mint emberkezeket! Eladnak mindent. Összetörrik a kőtáblákat... Hogyan is mondta az erdőben az ÉLETFA? – Jönnek a favágók!

Amíg nincs törvény, addig törvénytelenység van. Amíg a biztonságos, emberhez méltó életfeltételek hiányoznak, addig a rablók szabadon garázdálkodhatnak...

Vörös György, nagybajomi erdészeti igazgató 1993. november 10-én följelentette a mezőcsokonyai H. L-t, aki Mesztegnyőn 60 kg borostyánt és 40 kg fakint gyűjtött. (Értékük 4600 forint.) Lasán Tibor műszaki erdész hiába szólította fel a lopóst, ökelme nagy mellénnyel kijelentette: máskor is lopni fog. Nem adta le a gyűjteményét, hiába készült a Ladáról és a hozzákapcsolt utánfutóról polaroid fénykép... Vagy mégsem hiába? Mert ez az ügy nincs lezárva. Mi is folytatjuk majd. Ha addig nem eszik el előlünk a Földet, mint valami csodabogyót.

Új Magyarország, 1993. december 27.

Védett bűnözők

Én is voltam rabsic. Orvvadász, orvhorgász. Arany János, Attila, a hunok nagy királya, sőt Ménrót két daliája, Hunor s Magyar is volt az. Párducos Árpádról nem is szólva. „*Vadont s a Dont ők felverik / A Meoti kis tengerig*”. Ma is úzik a csodaszarvast? Falusi rabsic koromban nem kérdeztem én, ahogy államalapító István királyunk sem kérdezte, hogy kié a gímszarvas. Most mégis: vajon kié a vad? Azé, aki elejti, aki lelövi? A vad szempontjából tökéletesen mindegy, hogy hivatásos vadász, vagy vadászó lövi-e agyon. A természetes kiválasztódás alapján a gyöngét könnyebb elejteni, mint az erőset. Az ember erősebb a vadnál, puskával különösen erősebb. Puskával mindegy szabad? A társadalom szempontjából egyáltalán nem mindegy, hogy mi történik az erdőben. Ott sem szabad szabadon lövöldözni a vadakra. Ahogy a mezőn sem szabad. Utakon, utcákon szabad?

Láttam Békés megye mezein kószáló őzeket. A kattogó vonaton hallani véltem szívük riadt dobogását. Láttam Somogyország erdei tisztásán tűnődő gímszarvast a puskacső előtt. Voltam gyermekkoromban bokrokat bottal szorongva zörgető hajtó, nagyvadászaton. Vadászat után megdöbbenve néztem a szekérdéreknyi vaddisznókat, kiterített őzeket, szarvasokat, lábuknál fogva felkötözött nyulakat. Kényes gyerekként nem tudtam megenni a vadhúst, a nyulat sem, amit apám vágott kupán a mezőn, amikor felugrott előttünk rejtekheyléről.

Ha már egyszer a vad arra született, hogy zsákmányul ejtse az ember, nem lehet mindegy a törvény számára sem, hogy vadász vagy orvvadász ejti-e el.

De hát a törvény kinek a törvénye?

Észak-Magyarországon, például a Bükk erdeiben ugyanaz történik, ami Nyugat-, vagy Kelet-Magyarországon. Itt adott hírt a *Délmagyarország* című lap október 22-én a vadászatok rendjéről. „*A jövőben a rendőrség – a sport- és hivatásos vadászokkal együttműködve*

– az eddiginél is fokozottabban ellenőrzi a vadászatok rendjét, a löfegyvertartás szabályainak megtartását, valamint az elejtett és szállított vadakkal kapcsolatos nyilvántartásokat. Az utóbbi időben emelkedett az orvvadászatok száma, ami jelentős kárt okoz a vadásztársaságoknak és az államháztartásnak is. Magyarországon hivatalosan 70 ezren rendelkeznek vadászlőfegyverrel, miközben vadászjegyet mindössze 40 ezren váltottak.”

Mit csinál az a harmincezer ember, aki 1993-ban nem váltott vadászjegyet? Nem szól a hír arról sem, hogy egy-egy vadásznak több vadászfegyvere is lehet, azt azonban legalább jelzi, hogy nincs rend az erdőben, hogy rablógazdálkodás folyik.

A közelmúltban, amikor Boross Péter belügyminiszter a szülőföldjére látogatott, a találkozón megörültem rég látott iskolatársamnak, Bebes Tibornak. Valaha együtt hódoltunk szülőföldünkön közös gyermekori szenvedélyünknek, az erdőszeretnek, aminek ő most már valószínűleg élete végéig a rabja marad. A magtermeléstől a facsemeték gondozásán keresztül a fakitermelésig és az erdő újraterelítésséig gazdája ő és hivatásos rabja ennek a körfolyamatnak. 1956-ban, amikor Budapest utcáin a szabadságért harcoltak a vele egykorú fiatalok, ő is a szabadságért harcolt az Újvárfalvához tartozó Miklóspusztán: a társaival akkor ültette a vadászház körül mára gyönyörűen suhogó fenyőfákat. A miklóspusztai vadászházban összegyűltek előtt Boross Péter belügyminiszter is érdeklődéssel hallgatta, hogy mi újság a szülőföldjén, a somogyi erdőgazdaságban, ugyanúgy Tarján Lászlóné környezetvédelmi államtitkár, országgyűlési képviselő is a vadászokkal együtt.

A vadásztársaság titkára, a Somogyi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság osztályvezetője elmondta, hogy bajok vannak a tulajdonvédelemmel, az orvvadászok hatalmas károkat okoznak a természetben, a vadállományban. Ma ahhoz sincs joga egy hivatásos vadásznak, hogy felnyitassa az erdőn áthaladó autó csomagtartóját. Az FM/8/1993. rendelet óta a vadász nem tud megfelelni az esküjében tett fogadalomnak. Az eskü szövege változatlan maradt, ám a hivatásos vadász szolgálati szabályzatának előírásai az 1990-es rendelet 1993-ban történt módosítása óta korlátozza a vadász jogait.

– Nézd meg! – mutatta a találkozó után Tibor a Magyar Közlöny 1990/81. számát. – Olvasd!

A három évvel ezelőtti rendeletben az áll, hogy a hivatásos vadász köteles, illetve jogosult:

„b) azt a járművet, amely a vadászterületen feltehetően jogellenesen szerzett vadat vagy természetvédelem alatt álló állatot szállít, fel tartóztatni és a jármű vezetőjét, valamint kísérőit igazoltatni, a vad megszerzésének jogosságát megvizsgálni,

c) az előző pontok alapján igazoltatott személyek közül azt, aki a vad vagy a természetvédelem alatt álló állat megszerzésének jogosságát nem igazolja, a legközelebbi rendőri szervhez vagy a községi szakigazgatási szervhez bekísérni,

d) a vadgazdálkodás érdekeit sértő vagy cselekmény elkövetésén tetten ért személytől a nála levő lőfegyvert vagy egyéb vadászati eszközt el venni, azt a legközelebbi rendőri szervnek, a nála talált vadat, természetvédelem alatt álló állatot pedig vadászatra jogosultnak átadni...”

Ezután összehasonlítottam a fentieket az FM 8/1993-as, módosított rendeletével, mely szerint a hivatásos vadásznak joga és kötelessége:

„a vadgazdálkodás érdekeit sértő vagy veszélyeztető személyt távozásra felszólítani és szabálysértés vagy bűncselekmény észlelése esetén az erre illetékes hatóságnál feljelentést tenni.”

Mielőtt alaposabban eltűnődtem a módosítás következményein, ámulattal gondoltam arra, hogy mit is mondott Bebes Tibor felvetésére a miklóspusztai vadászházban a belügyminiszter.

– A rendelet meghozatalakor sokan az emberi jogra hivatkoztak.

Azt gondoltam erre, hogy az emberi jogra hivatkozók valaha ellenzékiek voltak, s korábban a Beszélő című lapban feltárták a visszaéléseket, köztük például azt, hogy milyen vérengző vadász volt Kaszópusztán mondjuk Fock Jenő, Czinege, Kádár meg a többiek.

De hát változnak az idők és változunk mi is!

A végrehajtási utasítás is megváltozott...

Kíváncsi lettem a változás következményeire is, ezért erdőkön és

mezőkön átvezető útjaimon újabb és újabb dokumentumok birtokába jutottam. Nem akartam hinni a szememnek, sem a pecsétes papíroknak, pedig bejártam legalább 14 ezer hektár erdőt, Szántódtól Nagybajomig és Miklóspusztáig. Egyik feljegyzés egyenesen rablógazdálkodásnak, törvényen kívülinek minősítette a fennálló állapotokat. Tudni akartam, mit takar az a kijelentés, mely szerint „*bűnözők követeznek kárpótlást*”, továbbá: „*tegyen végre valamit a belügyi tárca, gondoljanak erre az áldatlan, bűnözőknek, orvvadászoknak kedvező helyzetre, a vadászati- és erdőtörvény meghozatalakor az Országgyűlésben*”.

Lássuk a példákat!

Bóna József, a Somogy Megyei Erdőgazdaság vállalati biztosa azt írja levelében dr. Ferenczi László Somogy megyei rendőrfőkapitánynak, hogy Sas Emil karádi lakost, kerületvezető vadászt és családját többször életveszélyesen megfenyegették az orvvadászok, s ezért a levélíró, mint munkáltató, Sas Emil részére védelmet kér a rendőrségtől.

Sas Emil azért retteg önmagáért és családjáért, mert hűen vadászesküjéhez, több orvvadászt elkapott s feljelentette őket a rendőrségen. Például: a Szántódi Erdészet vadászterületének határán elejtettek egy 500 ezer forint értékű szarvasbikát, a bika fejét levágták, a trófeát pedig elvitték a helyszínről. A vizsgálat során bebizonyosodott: a rendőrség jó nyomon járt, megtalálták a keréknyomot hagyó gépkocsit és benne a véres gumicsizmát, vérminta azonosítására azonban nem került sor. A szarvastrófea kifőzéséről, a szállítás körülményeiről a vizsgálatot végzőket tájékoztatták, a további nyomozást mégis megszüntették, mert: „a tettes ismeretlen”.

Nem emberáldozatról van szó, „csak” szarvasbikáról. Ám ez az eljárás lényegén nem változtat.

Mit tehetett a rendőrség akkor, 1989-ben? De nézzünk közelebbre is!

1991. augusztus 28-án ismeretlen tettes a Somogyvári Erdészet területén egy 10,7 kg-os trófeával rendelkező szarvasbikát lőtt ki. Értéke 708 ezer forint volt. Helyszíneléskor megállapították, hogy a va-

dat közléről, 12-es kaliberű sörétes fegyverrel lőtték le, a töltényhüvelyeket megtalálták. Sas Emil a helyszínelőket tájékoztatta a gyanúsítható személy kilétéről, s kérte, hogy fegyverét vonják be. De a fegyvert nem foglalták le, vizsgálatra nem került sor. A később mégis megkezdett nyomozást megszüntették, mert „a tettes ismeretlen”.

1992. augusztus 12-én N. J. és társai vaddisznót lőttek. Tetten érték őket, lakásukon a vaddisznó húsát lefoglalták. Minthogy a cselekmény elkövetésekor két különböző helyről jól becsapódó lövés volt észlelhető, másnap a vadász is megvizsgálta a helyszínt, s megállapította, hogy nem egy, hanem két vaddisznót lőttek le. Ismételt helyszíneléskor kiderült, hogy mindkét vaddisznót ugyanazzal a gépkocsival szállították el. Mégis, az 1993. február 19-i tárgyaláson, amire a Fonyódi Városi Bíróságon került sor, csak egy vaddisznóról volt szó. A bíróság formális ítéletet hozott. Pénzbüntetés kiszabása mellett elrendelte a lefoglalt fegyver visszaadását.

1992. szeptember 12-én P. Z. és társai egy 10,25 kilogramm súlyú tróféával rendelkező szarvasbikát lőttek, melynek értéke 623 ezer forint. Az orvvadászokat tetten érték. A házkutatás alkalmával egy-egy gímszarvasbika és őzbak tróféáját is lefoglalták. A lefoglalt tróféákról a vádirat nem tett említést. A Fonyódi Városi Bíróság 1993. június 25-én nyilvános tárgyaláson hozta meg az ítéletet P. Z. balatonboglári és B. K. ordacsehi lakos ellen.

Szarvasbikát elejteni egy pillanat műve. Dörren a puska – a vad holtan terül az avarra. De a bűnöst nem ilyen könnyű megbüntetni akkor sem, ha tetten érik!

A puska tavaly szeptember 12-én este dörrent az orvvadász kezében. De csaknem egy év múlva, 1993. június 25-én hozta meg – formális – ítéletét a fonyódi bíróság. Az elsőrendű vádlottat 25 ezer forint pénzbírságra ítélték, a mellékbüntetésként kapott nyolc hónapi börtönbüntetését viszont átváltoztatták három évi felfüggesztettre. Dr. Böröcz Margit, a tanács elnöke így záradékolja a határozatot: „Az ítélet jogerőre emelkedett és a szabadságvesztés kivételével végrehajthatóvá vált”.

Találgathatunk, hogy miért nem válhatott végrehajthatóvá a szabadságvesztés. Az erdőgazdaság jelentése szerint azért formális az ítélet, mert „a cselekmények kivizsgálása során a tényállások nem

minden eleme került a vádiratokba, ezért a büntetőeljárások során a bűncselekmények a valós társadalmi veszélyességüknél jóval enyhébb elbírálásban részesülhettek". Az a feltételezés tréfának is rossz, hogy az orvvadász valamivel – bunkóval vagy bankóval? – megfenyegette volna a bírónőt, mire ő mind a három puskát, köztük a Zastava golyóspuskát, visszaadatta az orvvadásznak. P. Z.-t kötelezték a 13 600 forint perköltség megfizetésére is, sőt, elrendelték a bűnjel, „a fanyelű bontókés” megsemmisítését. Nem szólva arról, hogy a szarvasbika piaci értéke a bíróság szerint 2–3000 ezer forint, az erdőgazdaság szerint viszont – tróféával együtt – 623 ezer forint.

Vajon ki a felszarvazott? A rendőrség az, vagy a vadásztársaság?

A vállalati biztos az elmúlt év őszén személyesen tájékoztatta a főkapitányt a kialakult, tovább romló helyzetről. Kérte, hogy a rendőrség hatékonyabban segítsen az orvvadászok leleplezésében.

Némelyik vadászó vérszemet kapott az egyre romló helyzetben. De Bóna úr hiába írta a főkapitánynak, hogy egyesek „gyilkossággal fenyegetőznek, s az új körülmények között nincs semmiféle garancia az erdőgazdaság dolgozói életének, testi épségének a védelmére”. A főkapitányhoz írt levelében Bóna úr azt is egyértelművé tette, hogy „nem a köteleességét becsülettel ellátó vadászt kell az orvvadászok útjából áthelyezni”, hanem az orvvadászok ellen Sas Emilt és a hozzá hasonlókat kell megvédeni. A vállalati biztos okkal fél attól, hogy „a fenyegető orvvadászok a jövőben nemcsak tiltott vadászatra fogják használni jogosan vagy jogtalanul tartott fegyverüket, hanem élet eleni bűncselekményekre is sor kerülhet”.

Ferenczi László főkapitány a válaszlevelében megírta Bóna Józsefnek, hogy „Sas Emil területvezető vadással részletesen elbeszélgettünk az általa felsorolt problémákról, melynek alapján megállapítottuk, hogy azok részben megalapozottak...– a rendőrség részéről mulasztás nem történt... eljárásjogilag törvénysértés nem volt”. A főkapitányság felvette a kapcsolatot erdészetek vezetőivel és vadászatért felelős személyekkel. „A megbeszélések során több esetben konkrét személyek kerültek megnevezésre, akik a területen orvvadászatot folytatnak, azonban mivel ezen személyek legtöbbje fegyvertartási engedéllyel rendelkezik, valamint valamilyen vadásztársaság tagja, ezért velük szembeni hathatós és visszatartó erejű rendőri in-

tézkedés, eljárás a jelenlegi büntetőjogrendszerünk alapján nem lehetséges.”

Vajon kik azok, akik fegyvertartási engedéllyel rendelkeznek? Talán volt karhatalmisták, akik átmentek lőterük kerítésén Kaszópusztza erdejébe régen is, ma pedig kft.-be tömörülve, átalakulva vadásznak? Lehetséges, hogy a hírekből is ismert hetvenezer vadász közül az a harmincezer, akik 1993-ban nem váltottak engedélyt, a jelenlegi jogrendben szabadon vadászhatnak? Vagy talán ez a harmincezer kivétel nélkül szögre akasztotta a fegyverét 1993-ban, s jövőre tartogatja a puskaport? Talán arra várnak, hogy elég nagyra nőjenek a „csodaszarvasok”?

A főkapitány megállapodott az erdészeti vezetőkkel, hogy a rendőrök a jövőben nagyobb figyelmet fordítanak *„az orvvadászattal kapcsolatos adatok, információk kicserélésére, ellenőrzésére”*.

Mit is tehet, vagy mit nem tehet a rendőrség?

Sas Emil védelmét nem vállalhatja.

Mi azért csak menjünk tovább, lássunk legalább egyet a lezáratlan ügyek közül.

1993. július 9-én este M. J. köröshegyi kisiparos egy ismeretlennel vadászott a durungosi határban, illegális vadetető helyen. Két fegyver volt náluk, ám az ismeretlen gyorsan elszelelt az igazoltatás előtt Subaru típusú gépkocsiján. M. J.-t azonban bevitték a balatonföldvári őrsrre a 22-es Hornettel, amire vadászlámpa volt felszerelve, és a 0,22-es távcsöves fegyverrel, ahol az orvvadász három tanú előtt elismerte, hogy a kispuska a saját tulajdona, a Hornetről azonban nem tudott igazolványt felmutatni.

Ezután hamarosan színre lépett az ügyvéd, az „emberi jog őre”, dr. H. I., aki budapesti irodavezetőként levelet írt a Somogy Megyei Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaságnak M. J. védelmében. Eszerint véden-ce *„feltartóztatásához semminemű jogosultsága nem volt”* a vadásznak. Ahhoz különösen nem volt joga sem neki, sem a vele levő dr. Sz. J.-nek, hogy – így az ügyvéd úr – *„csőre töltött fegyverrel kényszerítsék megállásra és a megállást követően is fegyveresen, személyi szabadságában korlátozzák”* az ügyvéd úr ügyfelét. A rendőrségen, tudjuk, M. J. beszolgáltatta fegyverét, de azt már csak az ügyvédtől tudjuk, hogy véden-ce a fegyvert *„a vadászlesen találta”*, és *„semmi-*

nemű bűncselekményt nem követett el... ennek ellenére a szántódi erdészeti igazgatója feljelentést tett ellene lopás kísérlete és lőfegyverrel történő visszaélés miatt...” Az ügyvéd úr – ez a dolga – kézbe vette az ügyet és előterjesztette bizonyítási indítványát a Siófoki Rendőrkapitányságnál.

Az emberi jog védője leírta, hogy M. J., *„mint ismert személyiség, a Széchenyi Bérkilövő Vadásztársaság elnöke, igen kellemetlen állapotba került”*. (El lehet képzelni! De hogy lehet egy vadásztársaság elnöke vadorzó?) Mivel az elnök úr az *„alaptalan vádak miatt személyiségében jelentős sérelmet szenvedett”*, védője *„kétmillió forint kártérítési igényt”* jelentett be.

Ez már döfi!

Az ügyvéd felszólítja az erdészetet, hogy a kártérítés összegét 15 napon belül utalják át az ügyvédi iroda számlájára. Amennyiben ezt nem teszik meg, az ügyvéd kijelenti, hogy bírói úton fogja érvényesíteni követelésüket. Sőt megfenyegeti az erdőgazdaságot, hogy az ügyfele ellen indított büntetőügy befejezése után az erdőgazdaság dolgozója, Vizvári Attila ellen *„személyi szabadság megsértése és hamis vád, valamint lőfegyverrel történő visszaélés miatt büntetőeljárást”* fog kezdeményezni.

Jogállamban élünk, nemde? Az ügy tehát folytatódik. Csakhogy amíg nincs rend, addig rendetlenség van.

A törvényhozók és a végrehajtók addig is, amíg ki nem derül, hogy ki és hogyan élt, él, élhet vissza joggal és fegyverrel, akár vadak, akár emberek kárára, törjék csak a fejüket, *„magaslesükön”* az emberi jog állásán, meg azon is, hogy miért és meddig ülhetnek mindennap tort áldozatuk felett a védett bűnözők.

Új Magyarország, 1993. november 12.

Védtelen vizek

A víz és a lélek szennyezett, s a fény is öl – dünnögöm az omló part homokos-kavicsos, napfényes fővenyén, tavaink védelméért a magasságos éghez fohászkodva. Kihez is könyöröghetnék, amikor nincs gazdája az előttünk odaadóan ragyogó, a védtelen növényeknél is kiszolgáltatottabb budakalászi tavaknak. Nekik sincs.

– Becézzessük egymást a forró parton és a vízben is. Te is légy olyan csábító, amilyen a tó.

Valahogy így suttogott a mellettünk heverésző nudista lány a nudista fiú fülecskéjébe. Ki-ki a saját mértéke szerint viselte meztelenségét, félmeztelenségét vagy fürdőruháját a tömeges magányban.

Lehűtöm magam. Úszom egyet-egyet a fiammal. Féltem. Követem hát a gyereket, mintha ki tudnám menteni... Érzem, vacak szívem is elvackolódik, mégis úszom a kedvesemmel is. Egy-egy mosoly kölcsönösen kijár nekünk, hiszen ez valóban csodálatos: a víz lágy ölelése fölülmúlhatatlan, kitárulkozása bámulatra méltó. A parttól alig néhány ölelésnyire a mélysége is az: titokzatos, óvatosságra intő. – Milyen kíváncsi és hatalmas ez a bányató!

A túlsó parton heverészők csak káprázatok, elhalványuló színes foltocskák, porban elvesző figurák. Az ő szemükben mi ugyanazok vagyunk. Nézhetem keresztben és hosszában, csak annyit látok, hogy körbe-körbe zsúfolásig megtelt a négyszögletes part.

Ugyanígy a másik, a harmadik és a negyedik tó. Micsoda felbecsülhetetlen érték! Reggeltől estig fürödhetünk, napozhatunk, szívhatjuk a jó levegőt, s a kutya sem kér tőlünk egyetlen fillért sem a semmivel sem pótolható élvezetekért.

Itt vannak ezek a tavak a főváros fölött. HÉV-vel a Batthyány-térről fél óra járásnyira, a budakalászi állomástól a tavakig ugyancsak fél óra. Kényelmesen, gyalogolva. Özönlik is a nép, ünnepen különösen, délelőtt szinte megállás nélkül. A Szentendrére vezető út baloldalán az Omszki tó az első, pontosabban az ötödik. Az idősebb testvér környezete jobban kiépített. A büfések ezt már fölfedezték, de a belső tavak partján csak elvétve jelenik meg egy-egy mozgóárus.

Egyikük hideg vizet árul, másikuk öt palacsintát ad a kosarából egy százásért. Mire a kosár kiürül, meg is telik: pénzzel. Minthogy egy-egy palacsinta nem nagyobb és nem is vastagabb egy hosszában összehajtogatott papírhúszasnál. Nem sokkal különb az íze sem. Bizonyára többen is fölverték volna már a sátrukat, ha verheték volna, csakhogy akkor helypénzt kellene fizetni a gazdának, de hát kinek fiessenek, ha gazda nem akad elvétele sem.

Aki akad, az meg olyan szégyenlős, mint a sült hal. Vagy nem is szégyenlős?

– Tíz mázsa halat telepítettek – mondja egy spori mérgelődve, a vízben előttem locsogva-tocsogva. – Tíz mázsa egy ekkora tónak meg se kottyán. Délelőtt tízkor jöttem – folytatja –, korábban nem is érdemes. Nem harapnak a dögök. Bambulhat az ember napestig, míg csak le nem ájul a székről, de bizony itt nem akad egy kis sneci sem. – Tanúsíthatom: igazat beszélt az egyesületi tag. Én reggel hattól lestem a kapásjelzőt este hatig. Meg se moccant. Igazán érthető, hogy az ellenőr irulva-pirulva bujkál, az orvhorgászok pedig előbb vagy utóbb lapítva szedik cókémókjukat, mondván: gyűjjön ide többet a radai rosseb!

– Képzelfe, uram, tegnap egy zalai illetőségű napijegyes pasi a rokonával meg a gyerekével rátelepedett egy szál botomra, éppen akkor, amikor kapásom volt. S még volt képük azt kérdezni tőlem: engedélye van? Visszakérdeztem: ide akarnak jönni? Elmosolyintotta magát az ürge, amire kegyesen megadtam neki a letelepedési engedélyt. Az volt a dologban a legszebb, hogy a három és fél kilós amurmat pontynak nézték, arról nem is szólva, hogy a párom éppen úgy főzte meg belőle a pontyhalászlét, mintha ponty lett volna. Volt aztán itt egy szentendrei potyaleső. Az három nap, három éjjel kint üldögélt a parton, s mert végül is elunta a várakozást, szinte sértetten mondta: még csak egy kis halór sem tévedt a horgomra! – A vízben tocsogó készségesen azt is elmesélte, hogy az egyesület elnöke teljhatalommal és megfélelbezzhetetlen kapcsolatokkal rendelkezik. Állítólag zsebre vágta régen a tanácsot, most meg az önkormányzat meg se kottyán neki, ugyanakkor a horgászok ügyéért nem áll ki. Úgy nem érdekli őt ez az egész, ahogy Horn Gyulát a Dunaszaurusz. Annak is volt bátorsága foghegyről kijelenteni, folytatja a sporttárs,

hogy ő nem Grósz, ő nem horgászik! Majd aztán meg is nézheti magát a következő választáson! Van róla fogalma, uram, mi lesz itt, ha mi egyszer összefogunk?! – Így a koma. S ahogy mondta a magáét, olykor-olykor úgy nyújtogatta a nyakát, és úgy locsolta magára a hűsítő vizet, mint a dunai kacsák. Közben azt is kibökte, hogy az egyesület elnökét lehetetlen leváltani, merthogy nincs olyan tag, aki elvállalna az elnökséget. Ilyen körülmények között szinte csoda, hogy a tóba egyáltalán halat telepítettek. Ráadásul ez a kevés is túl sokba került. Az elnök szerint kilónként 400 forintba. Hiszi a piszi, locsog a sporttárs, amikor a csarnokban 290-ért mérik a pontynak kilóját. Arról nem is szólva, hogy az amur a pontynál jóval olcsóbb. Ráadásul az elnök azzal érvel, hogy a fuvar verte föl a kilónkénti árat 400-ra. Drága a benzin is, így aztán mindenért a becsületes egyesületi horgásztag fizet.

Mellettünk is elkeríti a türelmes horgász. Kis Edit meg a kis Attila belefeküdt a homokjába. – Mit képzelnek ezek? Ez horgásztó! Menjenek ide mögénk, a másik tóba, ott is ingyen fürödhetnek! Mindent ellepnek, mint a szemét!

Van benne valami, különösen ami a szemetet illeti. Merthogy azzal bizony tele van a part szanaszét. Egy csenevész fa árnyékába húzódva büntudatosan kotorgatom elő a gazból a szemeteket: egy Coca-Colás dobozt, több neylon szatyrot, eldobált műanyagflakonokat, elázott újságpapírost, kirágott kenyér- és dinnyehéjat. Efféléket. Lassan, óvatosan garmadába rakom a fa túlsó oldalán, azzal a szándékkal, hogy majd elégetem, mielőtt elmegyünk. Szagolgassák addig az oroszok, ha egyszer volt képük abból a messzeségből idejönni, vagy ittmaradni, hogy szabadon nudizhassanak. A víz szélére állított vas-hordókból már régen túlcsordult a hulladék. Ilyen melegben lehetetlen a hordók bűzközelében megmaradni. Igazán nem csodálom, hogy időnként felröppen a hír: fertőzöttek a budakalászi tavak. És az sem csoda, hogy a magasból mintha a szemét is befogva komolyabban figyelné valaki ezt az egész földi- és víziparádét. Hogy mennyire nem a mindenható les, azt kék-fehér berregéssel adja tudtunkra, amint behúzott farokkal felettünk elszel. Igaz: a meggondolatlanság, a butaság, a vagányság, a gazdátlanság ellen nem az úristen, az égi rendőr-

ség sem tehet semmit. A földiek többre mennének? Ha nem emberből lennének. De hát abból vagyunk. Az a szép ifjú, akit a múlt vásárnap holtan húztak ki a vízből, ugyancsak emberből volt. De már csak gondolattalan anyag. Állítólag a magas partról fejest ugrott a vízbe. Mások azt beszélik, csak álldogált a parton, megütötte a hóguta, s lezuhant a meredekről egyenest a vízbe. Sok-sok miértet hagyott maga után. Apjának, anyjának, testvéreinek viszont kimondhatatlan fájdalmat. Lehetetlen föltámasztani.

Már nem lehet életre imádkozni a kintfelejtett, rozsdás darut sem. Markos legényével kikaparta nekünk azt a rengeteg sódert járdákhoz, utakhoz, házakhoz. A vén jószág elvégezte dolgát, aztán itt hagyta sorsára, mint az irgalmatlan gödröket, melyek a föld forrásainak ajándékaként megteltek vízzel. Mi pedig csak sóderolunk, mert végre sóderolhatunk. De a bányatavakat nemigen tudjuk – nem is akarjuk? – hasznosítani. Bámulatos igazgyöngyök ezek a tavak egy láthatatlan láncon e hanyag ország szépséges nyakán. S mennyi munkát kínálnak! De hát: dolgozni?... Dolgoztatni?... Ilyen melegben? Ki vállalkozna ilyesmire, amikor eltengethetjük életünket segélyekből is! A délegyházi tavak sorsára jutnak ezek is? Azoknak a többségét belepte a hínár. A biológusok szerint még a délegyháziak is megmenthetők, csak hogy minél később, annál többre fog kerülni az országnak, bárkinek.

Kik felelősek mindezt? Talán a fürdőzők, kik lerohanták gazdátlan tavainkat? – Egy négytagú család nem tudja megfizetni a strandbelépőt, idejövünk hát – nyögi egy kövér úr söröket nyakalva kocsija hűtőszekrényéből.

Talán maguk e sokszor elátkozott és sokszor dicsőített, védtelen és gyönyörű bányatavak felelősek saját sorsukért? Miért jöttek világra? Kerítsük be őket, aztán rohadjanak meg, ott ahol vannak? Hatalmas nemzeti vagyont pusztul itt gazdátlanul napról napra, nemcsak a főváros környékén, nemcsak Budakalászon. A vízügyesek időnként kijönnek, nézegetik, vizsgálgatják a vizet, aztán elmennek. Mit akarnak? Hol vannak, kik megállíthatnák a pusztulást, hol vannak a szakemberek, kik megmondanák, mit kell tenni? Nem lehetne zsiliprendszerrel összekötni, felduzzasztani, megmozgatni az állóvizeket?

Hagyjuk, hogy végleg elpusztuljanak? Menjek a víz alá? Ott mondjam szabadon a magamét? *Ez az a föld, ez az a hely, kiáltozásom itt enyészett el.*

1994. július

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Magyarország lápvilága

Olyan a becsület, mint a dércsípte kökény. Kicsit fanyar. Összehúzza az ember száját. Meg is fordíthatjuk a hasonlatot. Olyan az érett kökény, mint a tisztességben megőszült emberfej – madártávlatból. Hamvaskék, csaknem deres. A kökény (somogyiasan kökénye) a tövisszúró gébics kedvenc csemegéje. Gyerekkoromban a Zaboskertben, ahol az erdőszélen ma is virítanak kökénybokrok, marháim legeltetése közben sok kökényét megettem. Félre is állt tőle a szám. Ahogy a becsületes embernek a becsülettől, merthogy felkopott tőle az álla. Szemem pedig olyan lett a kökénytől, mint legkedvesebb marhámé, a Himesé: ferde, szomorú és könnyes. Amilyen a jogtudomány öreg szolgálójáé. De hát ha az övé alázatos, mit szóljanak a sava-nyú becsület kökényéjéhez a békesség folyton türelemre intett Tiborcai, a garast rabolni kényszerülők, kiknek nem volt és nincs is lehetőségük nagyobb rablásra, sikkasztásra? Mit szóljanak hozzá, mondjuk az elbocsátottak, az önhibájukon kívüli munkanélküliek, kiknek többsége nem kapott kártérítést, nem perel bíróságon, nem mentette át sem a hatalmát, sem a vagyonát, mert nem is volt neki. Legföljebb a becsülete maradt. Be is teheti a takarékbába...

A Veszprémi Munkaügyi Bíróságon részt vettem dr. Spingár Ferenc kártérítési perének tárgyalásán. A nyilvánosságot képviselve tanúja voltam a kirúgott igazgató becsülete helyreállításáért folyó küzdelmének. Miközben igyekszem magamat beleélni a meghurcolt ember helyzetébe, minden rokonszenvem az övé. Nézőpontom viszont azoké, akik anyagi hátrányuk orvoslását nem remélik a bíróságtól. hogyan is remélhetnék a sorsukon esett sok-sok csorba kiköszörülését történetesen a fekete taláros Beke Ágnes bírónőtől, aki higgadt, körültekintő, igazságos elnöke a tanácsnak, csakhogy az őt is körülvevő *lápvilág* az igazságosztót is elveszítheti. (*Magyarország a rokonságok és panamák lápvilága* – írta Móricz Zsigmond már 1930-ban.)

A tárgyaláson Spingár Ferenc 5 millió forint nem vagyoni kártérítést jelentett be. Fillérre kiszámolta veszteségeit. Az elnapolt per után

megkérdezte véleményemet az ügyről. Azt feleltem neki: Uram, önnek sem adnék egy vasat sem. Azért nem, mert *nekünk* kellene megfizetni a kárát. Különben minden tiszteletem az öné.

– Precedenst akarok teremteni – válaszolt szűkszavúan, majd hozzátette:

– Ha megítélik a kártérítési igényemet, meghívom arra az eseményre, melyen azoknak adom a pénzt, akik valóban rászorulnak.

S ha így lesz, akkor megszakad a lánc?

Mennyibe került ez a per öt év alatt?

Két ügyről van szó. Az első 1989 óta elévült. Mégis szólni kell róla, mert másképp a második sem érthető meg.

A Zalai Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság volt vezérigazgatója, dr. Várhelyi József 1989. április 17-én följelentette a Zala megyei Rendőrfőkapitányságon Spingár Ferenc nagykanizsai erdészeti igazgatót; 85 000 forint értékű lopással, sikkasztással és más bűncselekményekkel vádolta. Állásából felfüggesztette, fizetését visszatartotta, majd a fegyelmi lefolytatása után kirúgta a vállalatból. Paragrafusokra hivatkozott, törvényesen járt el. De kinek a törvényét alkalmazta? A hatalomét.

Összeszámolhatatlanul sok résztvevője volt és van az ügynek Zalában, Somogyban, Vasban, Veszprémben. Lehetetlen kiszámítani, hogy mennyibe került ez az egész öt év alatt. A feljelentés nyomán a rendőrség munkát kapott. Végezte a dolgát rendesen, ahogy a munkahelyi fegyelmi bizottság, a munkaügyi döntőbizottság Nagykanizsán, Zalaegerszegen, Szombathelyen és Veszprémben is. Ahogyan az ügyész és a főügyész, ahogy a bírók, a védők, a jegyzők, az ülnökök, a vallomástevő tanúk. Volt belőlük egyszer 29, másszor 18, harmadszor, negyedszer, tizenötödször... Többen nem jelentek meg a fenyegető idézések ellenére sem. De ki tilthatta volna meg a vállalat valahányezer dolgozójának, hogy ne forgassák közszájon az esetet?

A kor parancsa szerint tette dolgát a Nagykanizsai Városi Bíróság 1989. november 23-án. Jelen volt a tanács elnöke, két ülnök, a jegyzőkönyvvezető, az ügyész, a vádlott, a védő, a jogtanácsos és 19 tanú. Ismertették a vádat, mint annyiszor. A vádlott nem ismerte el a bűnösségét. Védekezett. Igyekezett bátran viselkedni. Tőviről hegyire elmondta, mi történt, hogyan történt. Higgadt, intelligens, nem

jött ki a sodrából. Vajon miért? A jegyzőkönyv 27 sűrűn gépelt oldal. Reggel fél kilenckor kezdték a tárgyalást, majd másnap folytatták és 16 óra 5 perckor felfüggesztették.

1990. január 8-án újabb tárgyalás, újabb végzés, újabb indoklás. Újabb tanúk kihallgatása. A régi tanúk némelyike nem jött el, mondván, elégük van, ne bolygassák őket. Érthető. A vádlott kéri a felmentését, nem követett el bűncselekményt. Most csak 17 oldalas a jegyzőkönyv.

1990. január 15-én újabb tárgyalás. A bíróság megállapítja, hogy a vádlott kétféle szabálysértést követett el. Lopásról, sikkasztásról már nem esik szó. A magánokirat-hamisítás vádja alól felmentik. Egyik bíróság így, a másik úgy. Hát Istenem... Annyira azért nem bűnös, csak egy kicsit. Mert mindenki vegye tudomásul, büntetlen ember nem létezik!

Spingár Ferenc is vádaskodott? Igen. Azt mondta: tolvajnak néz ez az embernek talán nem is nevezhető lény! Ez szaladgál a rendőrségre? Neki mennyi vaj van a fején? Ez volt országgyűlési képviselő? Ez nem is képes összeszámolni saját gazdasági vétkeit, büntetéseit!

Megírta ezt Várhelyinek egy levélben, amire máig sem kapott választ. Pedig azt is megírta neki: mindenki tudja, hogy ő igazán nem volt szent, kihasználta a lehetőségeit. Gyakori külföldi útjain mindig bőkezűen viszonzta a szíveslátást. Tudnának ezekről beszélni a vádászházi gondnokok, a hivatásos vadászok és a bérvadászok számláit elkészítők. Csaknem vég nélkül sorolja, hogyan szerzett a vezér szolgálati lakást, balatoni telket, hogyan csináltatta meg tegnap még sáros utcájában az utat, hogyan lett szennyvízcsatorna, telefon... Dühében megírta neki, hogyha megvonnák tőle a képviselői mentelmi jogot, s úgy nyomoznának utána, ahogy őutána nyomoztak, hamarosan sorstársak lennének!

Spingár Ferencnek is van nyaralója, Ábrahámhegyen. De ő az apósától örökölt, s tízévi munkával, megtakarított pénzzel épített. Vásárolt telket a fiának is Zalakaroson, s kétkezi munkával alakítják, gyarapítják ma is. Kapott vállalati bérlakást Kaposváron ő is, miként a gazdaság sok más dolgozója. Ha nem is nyomban, de ide jöhetett utána a felesége, igaz, nem vezető óvónőnek, mint Nagykanizsán...

De Spingár Ferenc miért tartja természetesnek, hogy az igazgatók-

nak, a vezérigazgatóknak, a képviselőknek, s más efféléknek ez is jár, meg az is jár, *a nemzet ajándékaként?! Nekik lehetett? Órá meg ujjal mutogatnak az emberek, hogy az igazgató úr tolvaj? Azt hiszik, ő egy krózus? A havi fizetése 24 ezer forint volt, s hozzá még az egyéb juttatások: ruhapénz, prémium, természetbeni. Sok pénz kell két gyerek taníttatására, drága az élet, meg aztán fönn kell tartani a bérlakást, a hétvégi telket is. Azt mondja, akadt olyan barátja, aki a szemébe mondta Benjámin versét: *Itt mindenki gyanús! A hon polgárai lopnak, csalnak, betörnek – néha gyilkolnak is. Nincs még paragrafus az olyanokra sem, akik lelket ölnek.**

Miközben megpróbálom beleélni magamat a kirúgott ember helyzetébe, amint ott áll családjá körében, felesége és két egyetemista gyereke előtt, szálfagegyenesen vagy összeroskadva, legalább háttérként muszáj fölillantani a kort is, melyben mindez megtörtént, megtörténhetett.

Spingár Ferenc akkoriban, súlyos feszültségek között, igen megviselt idegállapotban írta doktori disszertációját. Nem tudott mindenre figyelni, bizonyára hibázott, nem tagadja, de nem hamisított okiratot, nem lopott, nem sikkasztott, csak ezt meg ezt a számlát késve írta alá.

Öt évvel ezelőtt még nem volt olyan fehér a haja, mint amilyen most, ötvenharmadik évében. Nyílt tekintetű, egyenes szavú, művelt, szigorú, kellemes, barátságos ember. Kezdetben nem is figyelt oda főnöke feljelentésére. Azt hitte, ez valami rossz tréfa. Később viszont, amikor már nyakig benne volt a csávéban, azt mondta a gyerekeinek és a feleségének: nem vagyok bűnös. Családjá körében kihúzhatta magát, besározva. De hogyan koncentrálna doktori disszertációjának írására abban az idegállapotban? Dühöngött, csapkodott, káromkodott? Három év telt el folyamatos idegfeszültségben. Csoda, hogy megbetegedett? Idegei átmenetileg fölmondták a szolgálatot. Orvosi kezelésre szorult. Szégyenkezett, hogy vele ilyesmi előfordulhat.

Itt mindenki gyanús.

Akkoriban égbekiáltó bűnök lepleződtek le, előmászta a holtak, nem bírta tovább leplezni gyilkosok gatzetteit a föld. Kiderült a *szeretett királyról*, akiről azelőtt nem volt tanácsos elmondani a teljes

igazságot baráti körben sem, hogy valóban véreskező hóhér. Az ország végre a temetetlen halottaknak is megadhatta a végtisztességet. Hányféle temetést megértünk, mennyi bűn lelepleződött! Temetni már tudunk? És ismerjük a mértéket? Nem, még nem... Sem a temetőben, sem a temetésben. Ez egy ilyen ország. Ebben a korban sokan meggazdagodtak, de *aki szegény, az a legszegényebb* ma is. Örüljön, hogy *sikerült* szegénynek maradnia... Becsület? Gazemberség? Jog? Kinek a törvénye érvényesül? Ha nyúzzák, mit ér a felséges nép? És mit ér az ember, ha becsületes? Ha Spingár Ferencnek azt mondják majd a végső tárgyaláson: uram, megbocsásson, tévedtünk – mit ér vele? Megváltás lesz a pénz? Bár manapság minden pénzben fejezi ki magát...

Spingár Ferenc édesapja is ott volt erdész 44 éven át, ahonnan fiát ilyen hitvány módon elűzték. Nagyanyja Kiskanizsán szülésznő volt, szinte mindenki ismerte a családot az egész környéken. A kirúgott igazgatónak mennie kellett. Kaposváron Takács László vezérigazgató és munkatársai befogadták. Most Bóna Józseffel dolgozik együtt.

Spingár Ferenc úgy véli, az előzményeket, az egyre növekvő irathegyet a hivatalnokok el sem olvasták. Ha elolvasták volna, meg kellett volna állapítaniuk azt, amit a védő már korábban megállapított: ez az ügy eljárásjogilag törvénytelen. Lényegében koncepció s per, s ezért azonnal megszüntetendő. De hát ki állíthatná meg a hólabdaként elindított lavinát? Ki nem veszett el a részletekben? Maga a vádlott folyvást védekezett. Azt sohasem mondta, hogy ő mindenben vétlen, hogy mindig szabályszerűen járt el. De a Zala Megyei Bíróság szabályosan járt el? Dehogy! Előbb bűnösnek találta a vádlottat, majd amikor akadt egy jó védő, egy másik bíróság részben fölmentette. Korábban nem tudták, hogy ez az ügy nem is az ő hatáskörükbe tartozik. És a ZEFAG Munkaügyi Döntőbizottságától mit lehetett várni, ahol a vezérigazgató volt a meghatározó tényező? Spingár Ferenc tehát ahhoz fellebbezett, aki elítélte. Mivel a vizsgálati anyag nem támasztotta alá a legsúlyosabb következményekkel járó fegyelmi határozatot, az elbocsátást, azt kérte: ne neki kelljen bizonyítania az ártatlanságát, hanem a munkáltató bizonyítsa be a fegyelmi vétség elkövetését, amiről már bebizonyosodott, hogy nem követte el. Örü-

let, nemde? Pedig ilyen a jog, ahol koncepcióként lehet használni emberek elintézésére.

A Zalaegerszegi Munkaügyi Bíróság „természetesen” elítélte Spingár Ferencet. A perújrafelvétel megismételt munkaügyi eljárásán, Zalaegerszegen nem foglaltak állást, a Legfelsőbb Bíróságtól új, más tárgyalási helyszín kijelölését kérték. Így került az ügy Szombathelyre.

Hogyan emlékezik vissza dr. Andor József nyugdíjas műszaki vezérigazgató-helyettes, címzetes egyetemi tanár a tárgyalásra?

– Elmondtam a bírónak is, hogy Spingár Ferencnek szakmai felettese voltam a vállalatnál. Határozott, kemény, egyenes ember volt. Amikor a három erdészetet összevonták, ő került az élére. Ekkor az eredmények átmenetileg ugyan visszaestek, a későbbiek során azonban az eredményesség javult. Szakmai munkáját, vezetői tevékenységét nagyra becsülöm. Emlékszem, hogy a vezérigazgató telefonon hívott fel engem a három szobával odébb található irodájából és közölte velem, hogy Spingárt felfüggeszti a munkavégzés alól, büntető eljárást is indított ellene, de ezt csak később tudtam meg. Azokat az okokat, amiket a vezérigazgató közölt, nem találtam elég meggyőzőnek. Kérdeztem tőle: kellően meggondolta-e ezt a dolgot? Én a vállalati tanács tagja voltam, de olyan tanácsülésen, amely Spingár Ferenc elbocsátása kérdésében döntöttek volna, soha nem vettem részt.

A Szombathelyi Munkaügyi Bíróság a második tárgyaláson Spingár Ferenc perújítási kérelmének helyt adott, a zalaegerszegi Munkaügyi Bíróság ítéletét megváltoztatta. A felperest – tekintettel mulasztásának csekély súlyára – 10 ezer, az alperest pedig 11 500 forint perkölség megfizetésére kötelezte.

Arany János azt mondaná erre a korabeli bírót idézve: *(Jobb felől út) nekem fűtyöl, / (Bal felől út) s nekem fűtyöl: Elmehetnek.*

A porig alázott emberért porig kell lehajolni. Ám ha azt mondom, hogy Spingár Ferenc megvédte Isten becsületét, pontosabb vagyok. Ez az erős ember bátran és következetesen kiállt önmagáért, hosszú és lankadatlan küzdelmével a gyöngéknek adott példát arra, hogy győzni is lehet.

Vagy nem így van? Ez inkább csak az urak pere? Kiskirályoké? Pétereké és Páloké? Régi-új dzsentriké? Amire a szegény ember fá-

radt önérzetével fölényesen legyinthesünk? Hiszen hogyan is szolgálthatna igazságot még olyan jó törvény százezer és millió kiebrudaltnak? Ha minden sértett ember ott tolongana a bíróságokon becsületének védelmében kártérítést követelve, micsoda sorokat láthatnánk!? S mikor érnének véget a sorok? Ehelyett, a jogászok állama helyett, mégiscsak meg kell teremteni a jogállamot, melyben nem fordulhat elő, hogy az erősebb eltaposhatja a gyöngébbet. De lehet-e ilyet teremteni, amikor a becsület is pénzben fejezi ki magát? Akinek több pénze van, annak több joga és több becsülete is van? Nyugodjunk bele az orwelli szentenciába, hogy vannak egyenlők és egyenlőbbek?

A második ügy ott kezdődött, ahol az első véget ért, de valahogy úgy, ahogy a jelenben is sok a múlt. A kártérítési per logikusan következett a „bűnös” büntelenségéből, noha a szombathelyi másodfokú bíróság is úgy ítélte meg: Spingár Ferencet el kell marasztalni, s ezért szigorú megrovást szabott ki rá fegyelmi büntetésként, viszont fölmentette minden vád alól. A hosszú eljárásból ugyanakkor pénzben is kifejezhető sok-sok kára keletkezett Spingár Ferencnek, tehát jogosan követeli a kártérítést. Így lett az alperesből felperes. Nem részletezem, hány bíróságot járatlak végig az alperessel, s hány bíróságot járt végig felperesként becsületének keresése közben. Hatalmas lett közben az ügyirattorony, amire az 1994. február 7-én megtartott Veszprémi Munkaügyi Bíróság kétórás tárgyalása után került még jó pár lap. A meghurcolt, de győzni akaró ember mindeközben úgy kitanulta a jogot, hogy a tárgyaláson a ZEFAG igen kitűnő jogtanácsosát udvariasan, de határozottan többször is helyreigazította. Az ugyancsak felkészült, minden lényeges részletkérdésre figyelmes bíró-nő részrehajlás nélkül vizsgálta meg és mérlegelte a peres felek gyakori észrevételeit és megjegyzéseit. A felperes idős ügyvédjének alig akadt dolga, jelenléte tulajdonképpen formális, de a törvényeség nélkülözhetetlen „kelléke” volt.

A riportban leírtak végeredményben csak töredékei, esszenciái a periratoknak és az elhangzottaknak. A gyökerekig hatolt vizsgálat minden tekintetben alapos volt. Tudjuk, Spingár Ferenc 5 millió forint nem vagyoni kártérítési igényt jelentett be, fillérre kiszámolta veszteségeit. Talán a ZEFAG mai vezetői visszavennék az elbocsátott

igazgatót, de érthető, hogy ő oda már nem akart visszamenni. A ZEFAG védőügyvédje bejelentette a tárgyaláson, hogy Spingár Ferenc munkakönyvének elbocsátva bejegyzését a volt munkaadó hajlandó áthelyezésre változtatni.

Az alperes védője nem fogadta el, túl soknak minősítette Spingár Ferenc kártérítési követelését, abban azonban a bíró figyelmeztetése alapján megegyeztek, hogy ezután már csak számolni kell. Spingár Ferenc ott helyben azt mondta, hogy ha az a vezérigazgató, aki őt kirúgta, kaphatott 3,6 millió forint bruttó végkielégítést, s minthogy azóta Letenyén erdészeti igazgatóként dolgozhat, akkor őt is megilleti az 5 millió.

Furcsa érvelés – teszem hozzá, annak tudatában, hogy az elbocsátottak elbocsátóit ugyancsak elbocsátották, történetesen az Állami Vagyongazdálkodási Rt.-től, s azok bruttó 60, nettó 24 millió forintot kaptak, mert *rosszul* végezték a munkájukat. A társadalom felháborodásának ugyan hangot adott a sajtó, s a kutya azóta is ugat, a karaván halad...

Új Magyarország 1994. február 24.

Országos Széchényi Könyvtár

Golyóra érettek

És a fák sűrűjében tűnődő, golyóra érett gímszarvas mivégre van?

Amikor a harmatos leveleken világra jött, s aztán amikor a bá-mészzkodó fatörzsek szeme láttára először vetette föl agancsos szép fejét, s csak az isten gyönyörűségére száguldozott, majd amikor csöndesen megállt a zöld lombok hűvösében, később meg őszülő aranyában, agancsai között a fölkelő nappal és a lenyugvó holddal – látta-e akkor és látja-e most a jövőjét? Emlékszik-e a tavalyi hajtók ricsajára? Emlékszik-e a tavalyelőtti nagyvadászatra? Riadalmasan szelíd szemével meglátta-e, koronás fejével felfogta-e, megfeszült izmaiban megérezte-e a végzetet?

Fölnevelte, rejtegette az erdő; egyedül neki, a fáknak mutatta meg a koronás fejtartás titkát. Azt, hogy hogyan is kell megérdemelni egy golyót.

Csak azt a gyanútlan pillanatot nem bocsátotta meg magának soha... Az erdei asztal terítve volt pillangósokkal: lóherével, lucernával, ő meg lehajtott fejjel evett és evett. Ekkor egy szegény vadászhoz hasonlított. A dörrenésre már nem is emlékszik. Így lett belőle is terített asztal, és agancs egy vadászház falán.

Országos Széchenyi Könyvtár

Magyarországot egymillió-hétszázezer hektár erdő borítja. Mennyi golyóra érett trófeás szarvas lehet benne? Mennyi dámvad, gím, őzbak! Somogyország vadban gazdag, 100 ezer hektár erdőterületén mennyi lehet? Itt csaknem 401 ezer az új erdőtulajdonos, jelentős részük hozzáértés nélkül bánik az erdővagyonnal. A szakemberek nem az erdőbirtokosoktól féltik az erdőket, hanem a spekulánsoktól, akik a fogukat gyors haszonra, a fűrészeket pedig fákra élesítik. A spekulánsok nem áldoznak pénzt, százezreket és milliókat a sajátjukból újjratelepítésre, hiszen majd csak 20–25, esetleg 100 év múlva térülne meg a befektetés. Elképzelhető a megrendítő képtelenség, hogy

elsivatagosodunk? Ha nem lesz erdő a vadaknak, nem lesznek vadak, nem lesznek akkor erdészek és vadászok sem.

A bérkilövő fővadász rá-rápillant szögre akasztott puskájára. Várja a következő nagyvadászatot, pedig nyár van. Hol van még az igazi vadászati idény, fegyverek ropogásának ideje! De reszketnek már a vadak és a fák is, remeg az egész erdő. Hol és mikor lehet kilőni végre a legjobb trófeást? A fővadász rá-ránéz pufajkjára is. Meleg van, gondolja, s nem fog ő fázni sárban, hóban sem.

Vadászszenvetélytől felajzott férfiak remegnek a zsákmányért bel-földön és külföldön. Hova mehetnének? A magyar erdő nyugatinak és keletinek igen jó vadászterület. Tapasztalhatták. Tapasztaltuk.

Spingár Ferenc, a Somogyi Erdészeti és Fafeldolgozó Részvénytársaság vadászati főfelügyelő főmérnöke azt mondja hogyvanzoásomra:

– Most egy kis levegőt vehetek...

Láttam a bíróság előtt, vele voltam, megírtam meghurcoltatása történetét *Magyarország lápvilága* című riportomban. Büszke férfi volt megbélyegzettként is – lopással és sikkasztással vádolták – igazságkeresőként is becsületes. Elűzték szülőföldjéről, kirúgták igazgatói székéből, Zalából. Négy megyén át úzték szakadatlan, bíróságról bíróságra, mígnem kiderült a nyilvánvaló igazság: nem bűnös. A hosszú-hosszú kártérítési perekben előttem tisztán állt: a hatalmukkal és joggal visszaélők a bűnösök. Fizettek is ők tízezer forint perköltséget, éppen annyit, amennyit a becsületét keresővel fizettetett a bíróság. (Jobb felől üt, nekem füttyöl, bal felől üt, nekem füttyöl... – Arany János-i fülemüle.) Spingár Ferenc keresetét, az erkölcsi kártérítést – ötmillió forintot – nem ítélték meg. Akkor még nem volt érvényben ez a törvény!! Végül a Veszprém Megyei Munkaügyi Bíróság szolgáltatott igazságot: megítélték neki – a gépkocsihasználatot: kilométerenként 80 fillért 1990. február 1-ig, illetve 1 forint 20 fillért 1990. február 1-től. Az összeg alig több mint 188 ezer forint, plusz évi 20 százalékos kamat. Spingár Ferenc tehát a 94 ezredik kilométerkőnél találta meg saját igazát, saját kocsijával.

Ha ezt összehasonlítom azzal, hogy a Spingár Ferencet elűző vezérigazgató három és fél milliót kapott, amikor magas vezetői beosztásából fölmentették, most meg ugyanannál a SEFAG-nál erdészeti igazgatóként kapja a fizetését... – hát, Istenkém, lenne még dolgod ezen a földön!

A vadászati főfelügyelő a somogyi erdőkbe invitál bennünket: szeptember 1-jén kezdődik és október 15-ig tart a vadászati főidény, amely aztán január 15-ig folytatódik. (Csaknem az egész év vadászat.) Ausztriából és Németországból idén várhatóan annyi vadász érkezik, amennyi tavaly: 150–200. A vadászházak kényelme szállodai szobák kényelmének felel meg, a kiszolgálás és az ételek minősége azonban felülmúlja a szállodákat. Semmi a szobákért az a 40–60 márka.

Szeptember közepén, Hubertusz napján, országos vadásznapi volt Lábod község közelében, a nagysalléri területen, ahol 5–6 ezer ember sereglett össze. A vadásznapi siker alapja a jó szervezés, melyhez megyénként 30–35 vadásztársaság és 20–30 bérkilövő vadásztársaság egy-egy tagja járult hozzá. A SEFAG Rt., a Somogy Megyei Vadászok Szövetsége, a kaszópusztai terület vezetői, valamint a Dél-somogyi Mezőgazdasági Kombinát olyan terített asztalt produkált a külföldről és belföldről érkezett vendégeknek, amelyet még nem látott sem vad, sem vadász.

Országos Széchenyi Könyvtár

A vadászok ma is félnek az orvvadászoktól, az orvvadászok meg a vadászoktól. A területen élő vadak mindkettőtől félnek.

A jó vadász szerint a vadászat nem ölés. A jó vadász nem tocsog a vadak vérében, betartja a szabályokat, nem érez büntudatot, nem ereszt bele még egy sorozatot a leterített szarvasbikába.

Anyánk a legjobb asszony. De ő is kitekeri a csirke nyakát. Ez a rend a természet rendje is.

A szakemberek reménykednek, hogy egyszer majd csak lesz jó törvény az erdő, az erdészek, a vadászok és a vadak védelmében is. Mert ahol mostanában kidugja fejét a lombok közül a koronás nem-

zeti vagyon, törvény híján a gátlástalan orvvadászok csípőből lövik, s viszik a zsákmányt.

A somogyi erdészet vezetői júliusban meghívták az országgyűlési képviselőket. Pártállásra való tekintet nélkül egyetértettek abban, hogy a parlamentben alaposan és gyorsan kell foglalkozni az erdővagyon kérdéseivel, minél előbb törvényes helyzetet kell teremteni a nemzeti vagyon védelmében.

A szarvasbika értéke a trófea súlyától függ. Egy 11 kilogrammos bika trófeája 15 ezer márka, a 10 kilósé 9900, a 8 kilósé 5250, a 6 kilósé 2700, a 3 kilós trófeasúlyúé 1200 márka. Belföldi vadász például egy 10 kilós trófeasúlyú szarvasbikáért 560 ezer forintot fizet. Szeptemberben a golyóra érett szarvasokat, október közepétől a selejtes bikákat ejtik el.

Mennyit érhet egy védett bűnöző feje, trófeával együtt, különösen akkor, ha az illető bérkilövő és orvvadász egyszemélyben? S mennyit érhet egy újságíróé, történetesen az enyém, a bérkilövőnek és védőügyvédjének?

Védett bűnözők című riportom némely kitételéért a cikkben név szerint megnevezett bérkilövő és az ügyvédje följelentett. Azt állítják, megsértettem személyiségi jogaikat, sőt a banktitkukat is. Följelentőink beperelték a bíróságon a SEFAG Rt.-t is, amiért a vállalat munkatársa egyáltalán nyilatkozni mert (az orvvadászról? a vadásztársaság elnökéről? a bérkilövőről? magáról az Istenről?). Ki az Isten lehet az úr? Már ő is bevezetné a cenzúrát? Ha pedig vétlen, ha nem tettenért orvvadász, miért nem tisztázhatta magát a vád alól?

Ha már följelentettek bennünket, a törvény és jog fegyverével a Markó utcai bíróság október 12-én el fogja dönteni, hogy ki a sértett és a sértő, ki a bűnös és ki a büntelen, ki a szarvas és ki a felszarvazott, kinek a feje mennyit ér, s a törvény kinek a törvénye. Természetesen a Tisztelt Bíróság ha úgy látja, hogy SEFAG Rt., az írásaimat közlő szerkesztőségek, sőt szerény személyem bűnös, mert védeni mertük a nemzeti vagyont, a magam részéről állok elébe az ítéletnek.

Magyarok Világlapja, 1994. október

A csábítás trükkje

Magad vagy, kiszolgáltatott! Másodszor is kirúgtak állásodból, éppen a Magyar Szabadság Napján. Takarékosági okokból. Elmentek az oroszok, hurrá! Szabad vagy. Kézhez kaptad papírjaidat, kaptál végkielégítést, kilátást, jövőt – egy egész hónapra! Felfordult szobád sarkában csücsülsz szégyenettel, sokkos állapotban. Erőd elhagyott. Mint a feleséged és a gyerekeid. Mihez kezdhetnének ilyen élhetetlennel? Elhagyta magad? Megpróbálsz újra? Reménykedsz, ahogy a rendszerváltás küszöbén, több mint 30 évi munka után, hogy végre megleled a helyed?

Szegény Lajos panelmagányos szomszédai azt mondják a Havanna telepen: ezt már az Isten sem állítja talpra. Pedig milyen józan, dolgos, családszerető ember volt! Két éve, amikor fölszámolták Csepelen a munkahelyét, minden pénzét az amerikai szépipar Amway-termékeibe ölte. Azt szokta mondani: szépnek akarom látni az asszonyt! Csőbe húzták. Hiába házalt, hiába járta a hosszú, tízemeletes épületeket, hiába járt el vidékre is: nyakán maradtak a drága dezodorok, lakkok, samponok, krémek rúzsok, L. O. C.-koncentrátumok, tisztítószeresek. Azt hitte, könnyen megszervezi saját hálózatát – mi az a hat ember? Semmi – lakására jönnek a kuncsaftok, s viszik az árut, csak győzze kielégíteni az igényeket. Megtévesztették szegény bolondot. Folyton az Amwayről beszélt, jártában-keltében úgy hallgatta a kazettákat, ahogy a szemináriumokon tanulta: más gondolatnak nem volt helye a fejében. Becsapta a felesége is. Kente-fente magát, szépítkezett, öltözködött. Ámuldoztak is a szomszédai: nézd csak, ez tényleg a Juli? Őt is úgy átalakították a púderek, hogy eljött ám érte a királyfi, s Julit elszerette szegény Lajostól!

Tele van az ország ilyen és hasonló bepalizott szerencsétlenekkel. Legtöbbje nem is meri elmondani, hogy kudarcba fulladt a vállalkozása. Hiszen ha elmondja, a kudarc beismerése a jelenleginél is lehetetlenebb helyzetbe sodorja: akkor még kisebb reménye marad a sikerre, készleteinek eladására. Hinned kell az Amwayban!

Orosháza külvárosában most temettek el egy fiatalasszonyt: renge-

teg Amway-csomagot hagyott maga után. Egyesek azt mondják, az utóbbi időben olyan depressziós volt, hogy nem mert kilépni a házából. Kikönyökölt az ablakán, s aki csak elment előtte, kínálgatta neki az ablaktisztítót, a különféle szépítőszereket.

Postaládánkban kis papírcetli. Ez áll rajta: *Szeretne sok pénzt keresni? Jöjjön el a Szentendrei Helyőrség Klubjába kedden este 6 órára.* Felhívom a megadott telefonon az aláíró Évát, többet szeretnék tudni az ígért korlátlan lehetőségről. Mi lesz ott? Éva rejtélyeskedik. Édesen sziszeg, kérlel, hogy menjek el, ott mindent megtudok. Vár. Hiába faggatom. Hajthatatlan. Előadás lesz, többszintes, benne van az OTP és az állam is. – Csak egy kulcsszót... – kérlelem. – Multi-level marketing...

Ez csak angolul tud?

A (pénzbe vetett) reménység valóban orrunknál fogva vezet minket, szegény butákat, kiknek azt hirdették az okosok, hogy itt van már a Kánaán, az ígéretnek földje, a paradicsom, a földi mennyország, most meg itt van Amerika. Itt van maga az Amway. Föltámadunk.

Jaj, föltámadtam! – sóhajtott a Ady a század elején. Azóta hány-szor elestünk és hány-szor feltámadtunk! *Nekünk többet ne trombitáljanak?* Tamási Áron is hallgat?

De most aztán végre vége a diktatúrának. A többpártrendszer, a demokratikus társadalom és humanista intézményei a kiszolgáltatott és reménykedő embereknek is elhozzák a szabadságot és a jogegyenlőséget (bizonyosság rá: elmentek az oroszok). Most már mindenkinek emberhez méltó joga van. Pénze is van. Ha nincs, majd lesz, de csak akkor, barátocskám, ha dolgozol, dolgozol és dolgozol. (Ha megszervezed az Amway termékeinek hálózatát, ha szem vagy – az vagy – a láncban, mert *hol zsarnokság van, ott...*

Zsuzsa ugyanolyan reménykedő-álmodozó marad már élete végéig, amilyen négy éve, Lakitelken: gyönyörű, kedves, tehetséges, magával ragadó volt. Velem együtt igen elege lett a múltnak nevezett rendszerből. Egy tisztább, igazságosabb, kiegyensúlyozottabb társadalom eljövételében bízott. Úgy gondolta, itt az ideje: harcolni kell érte. Újságíró akart lenni, hogy elmondhassa az embereknek mindazt, amit érzett, ami hite szerint szebbé és jobbá teszi az életünket.

Külsős újságíróként hol itt, hol ott jelentette meg cikkeit, amelyek nem voltak sem jobbak, sem rosszabbak az átlagnál. Titokban verseket is írt, költő akart lenni, s valamiért azt gondolta: kevés ugyan a cikkhonorárium, de hát e szép hazában a költők akkor igazán költők, ha felkopik az álluk. Lakitelek után szem elől veszítettük egymást, évekig nem találkoztunk, de aztán a minap felhívott telefonon. Megörültem neki, csak azt nem értettem, miért olyan halk, szomorú, kudarcától fátyolos a hangja. Annyi idő után alig furcsálltam, hogy Zsuzsa a korábbiaknál is rejtélyesebb. Nem volt hajlandó elárulni, honnan tudja, hogy engem is kirúgtak lapomtól. Ha cikket akar adni, tudja meg, külsős lettem, amilyen ő, a közlésbe nincs beleszólásom. Zsuzsa első kérdése valamilyen fordításra és pénzre vonatkozott, a másikkal meg bogarat tett a fülembe.

– Mennyi pénz kell egy napilap elindításához?

Ezzel végképp megfogott.

– Hatvan millió – vágtam rá gondolkodás nélkül. Keveset mondtam.

– Én is azt mondtam angol barátnőmnek – felelte, s felhívott a lakására. Lelkemre kötötte, hogy pontos legyek.

Ugrottam szinte nyomban. Amint beléptem albérletébe, a kánikulai hőségben egy csinos nő – Katalin – kristályvízzel fogadott, és bozorkányos közvetlenségével azonnal elvarázsolt. Angolos kiejtéséből nem volt nehéz megállapítani, hogy ő az a barátnő, akinek fontos köze lehet az elképzelt és reményteljes napilap indításához. Ebben a környezetben ugyan kicsit furcsának tartottam a milliomos kinézetű nő jelenlétét, de hát ha már eljöttem, azzal ütöttem el gyanakvásomat, hogy még mindig nem szoktam hozzá életünk minden furcsaságához. Reménykedtem, mint egy mameluk munkanélküli, hiszen az élet alaposan belevéste a tudatomba: a reménykedést nem a gazdagoknak, hanem a szegényeknek találta ki a Teremtő.

Hamarosan Pista is megérkezett. Rá nem számítottam. De aztán azt gondoltam, négyen könnyebben megbirkózunk a feladattal. Letelepeltünk a kopott kis szoba elnyűtt foteljaiba, majd alig titkolt izgalommal ki-ki elmondta magáról a legfontosabbakat. Ugyanúgy, ahogy a rendszerváltás hősinek nevezett korszakában, magánházak-

nál, mikor a rozoga műtrendszer összedöntésére itt is, ott is összehajolt négy-öt magyar.

Az ötvenes éveinek elejét taposó Pista matematikus. Azt mondta, van egy kis alapítványuk és egy kis pénzük, de nem elég céljaik valóra váltásához. Nem értettem világosan, hogy miféle etikai adatbázis gyűjtésével is foglalkoznak: pályáztatnak, leveleket írogatnak hol ide, hol oda. Külföldre is ajánlják programcsomagjaikat, legtöbb helyről azonban nemhogy pénzt, rendszerint választ sem kapnak. Legutóbb Ausztráliából jött egy udvarias, elutasító levél. Az etikus matematikus is azért jött el, mert az reméli, valahol mégiscsak megtalálja szerencséjét, lesz elég pénze, hogy megvegye szabadságát és függetlenségét.

Mert rosszul volt berendezve az albérlet, az esti szeánszra egy-kettőre átalakítottuk. A bútorok tologatása közben nem volt könnyű angolosan hűvösnek maradni, és nem is tudom, miért ötlött eszembe a vitézkötéses, bikaerős Berzsenyi és a levele, melyben azt írja barátjának Egyházashetyéről, hogy az ő kis ifjú, törekény asszonykáját úgy megölelte a nászéjszakájukon, hogy elalélt karjaiban. Toltuk a fotelokat is, az erdélyi szőrőssel letakart heverőt pedig úgy helyeztük el, hogy a lázban égő Zsuzsa viszonylag kényelmesen élvezhesse az előadást. Tologatás közben eszembe villant, hogy mi itt és most éppen úgy alakítunk, miként a rendszerváltás küszöbén öröklakásunkat alakítottuk, de aztán másnap reggelre ugyanúgy lett minden, ahogy azelőtt volt. Katalin csak ennyit árult el önmagáról, hogy ő is orvos meg a férje is az, s az életük célja egy ortopéd klinika. Nemes buzgalom, állapítottam meg magamban, kicsit gyanakodva, minthogy hittem is, nem is, hogy a rávaló pénzt ezzel a munkával képes megkeresni. De amint Katalin falra akasztotta jókora tábláját, majd felrajzolta rá bűvös köreit és képleteit, munkanélküli tudatomba befészkelte magát a milliommossá válás lehetősége, s az is földerengett, hogy négy vagy öt éve a sportcsarnokot is át kellett alakítani, hogy az a rengeteg szegény, meggazdagodni akaró ember kivétel nélkül beférjen az Amway szemináriumára.

Katalin olyan finoman, rejtélyesen, fokról-fokra adagolta a tudnivalókat, úgy feszítette kíváncsiságunkat, hogy bennem is folyamatosan ébren tartotta a feszültséget. Nem titkolom: nem volt könnyű a

hőségben verejték nélkül kibírnai a hosszú előadást, követni az egyre terebélyesedő-bonyolódó gondolatokat, de hát a csúcok ígérete, a pénzhegyek látomása minden fáradságot megért. Katalin élvezetesen, lenyűgözően csinálta. Tudásunk gyarapítása érdekében olyan figurákat és atommaghasadáshoz hasonló köröket csinált, amelyet álomban sem tudtam elképzelni. Egy idő után azt mondogattam: köszönöm, feladom, nem bírom; számomra ez követhetetlen. Ugyanakkor meg akartam mutatni az etikus matematikusnak, hogy nem vagyok nála butább, pipogyább férfi, noha nehezen titkoltam irigységemet. Ugyanis félszemmél követtem, hogy Katalin szenvedélyes gondolatait és firkáit ő micsoda utánozhatatlan képességgel követi. Ebből a Pistából a network huszonegy olyan piacszervezője lesz, gondoltam, mint a huszonegy!

Béketűró természetemnek és falusi neveltetésemnek tulajdonítottam, hogy csinos előadónk gondolatmenetét ritkán szakítottam félbe. Rosszallottam kicsit, hogy a drága Amway termékeivel megpróbálják kiszorítani a magyar termékeket, például a Tomi Sztárt, s bátorkodtam megjegyezni, hogy Katánkat – bárhogyan is csúri és csavarja a szót – árulónak kell tekintenem. Igen sajnáltam, hogy kiszolgálja a gyarmatosítókat, akik az ilyenek segítségével rombolták le a múltat, észrevétlenül behatoltak az albérletekbe is, meghódították és átalakították például Zsuzsát, ő pedig most a mi meghódításunkon mesterkedik. Az imperialisták mindenre képesek, hogy olcsó munkaerőt és piacokat szerezzenek. De képtelenek lesznek véghezvinni akarataikat, Magyarországon az én segédletemmel nem jutnak át, én nem leszek szem a láncban. Minket Nyugat és Kelet között nem hídnak, ma is kompországnak tekintenek, söprik be és rajtunk át a szemetet, utánunk Erdély következik, bekebelezik Romániát is, meg sem állnak Szibériáig.

Nagy sminkes az idő, gyönyörűm! Ez is folyton azt ígéri, eltünteti a ráncokat, elsimítja legalább az alapvető gondokat a többség kudarcoktól borús homlokáról, s miközben fehéríti szépséges hajad, füledbe suttozva kérdezi: vannak céljaid? Akarsz új ruhát? Akarsz új inget a gyerekidnek? Gyötör a lelkiismeret? Nem jut elegendő sem erre, sem arra? Ne egyél. Fogyjál le! Etesd a fiad saját hússoddal, mint a pelikán. Gyötör a bűntudat? Űzi egymást a bosszúállás vágya és a

lelkiismeret? Nem tudsz segíteni magadon sem? *Neved, ha van, csak áruvédjegy, mint akármely mosóporé?*

A televízió, a rádió, a színes magazinok szebbnél szebb reklámokkal csábítják a csábító nőket különösen. Légy csábító! Menni fog, ne habozz! Cégünket kövesd! Engedd el magad, fogyassz, add át magad az élvezetnek. Itt a legdivatosabb bécsi, berlini, londoni, párizsi, amerikai kölni, dezodor, szappan, sampon, krém! Kend magadra. Szép leszel és ellenállhatatlan. Jó bőr vagy. Csodálatos! Szebb a sikamlós kígyóbőrnél!

Megtapad recehártványdon a reklám, észrevétlenül beleragad a legérzékenyebb talajba, bekússza agytekervényeid minden zeg-zugát. Azt sem tudod, mi az Amway, máris beszervezett? Ez is csak később derül ki. Tiltakozz csak! Winston Smith, a kis újságíró is tiltakozott, mégis megszerette a nagy Testvért. Rettegsz, hogy nem tudod követni akaratát? Őt senki sem tudja követni. Ne félj, nyugodj bele: kiismerhetetlen hatalom csörgedezetteti ribonukleinsav-forrásaidat. Fogadd el, hogy a nagy szivacs, az a néhány köbcenti a koponyádban, az sem a tiéd.

Nekem havi 150 ezret ígértek...

Lehetetlen, hogy ne értsd meg a multi-level marketing lényegét, lehetetlen, hogy ne fejtsd meg az ufonauták titkát. Szereted a csésze-alja(so)kat? Miért feszegetik az idegeid gabonakörökkel? Azokban is benne vannak a keresztek, fennakadsz a horgon, horogkeresztjükön. És észre sem veszed. Behelyettesítettek. Elcserélhető vagy. Nem akard, amit ő akar? Te mást akarsz? Te már ő vagy, maga a szépipar, teremtője és fenntartója, árusa és hálózata, szem a láncban, házaló bogara, kánikulában is, amikor úgy érzed, nyomban elpárologsz. El fogsz párologni. Csak kíméletesen. Úgy fogsz eltűnni, mint szeplő a púder alatt. Az orwelli világ Gondolatrendőrsége elől nem menekülhetsz. Muszáj kenekedni, szép akarsz lenni és okos. Muszáj alámerülni a mélytudatba, a romlott kölyökhöz? Működik a felületkezelés. Ragyog rajtad az Amway, az Avon, a Lux. Lorelei. Gyere, bekenem gyönyörű hajad Sassonnal, bekenem a hátad a legfinomabb elixírral, felelős vagyok a rózsámért, ne félj.

Micsoda kánikula!

Attila ilyenkor rövid, rojtos, amerikai farmerban érzi jól magát.

Méltatlankodik, hogy a tegnap még lázadó barátját, a hozzá hasonlóan hosszú hajú Balázst ugyancsak átalakították. Balázs bemutatókrajár: öltönyben, nyakkendősen, mint egy polgár. A Fehér Ház Amways történése. Dough Wead alakította át a balatoni szemináriumon. Uramatyám! *Kulcs a kezében – a legkeresettebb sikerkönyv Nyugaton*. Multi-level marketing. Balázs is folyton ezt olvassa és csak kazettákat hallgat. Ő hisz benne, mert hit nélkül nem lehet levegőt venni sem, s az Amway környezetkímélő. Hisz a Mammonban, hiszi, hogy el fogja érni a célját, keményen megdolgozik érte, feljut a csúcsra, milliomos lesz, gyémánt lesz belőle.

Az átalakított albréletben Katalin mondta a magáét. Udvariasan leállítottam. Emlékeztettem rá: én is ott voltam a sportcsarnoki nagygyűlésen, láttam a falra vetített, ködös homályból előbukkanó, ördögi képet. A számunkra mesebeli messzeségben levő Michigan államban levő cég nagyságáról és gazdagságáról, a kilencvenes évek üzletéről legendák szólnak. Nagy tudósok közreműködésével különleges laboratóriumok vegykonyháiban ott készülnek az Amway termékei, melyeket a világ csaknem valamennyi országában értékesítenek. Nem bolthálózatokban, hanem személyes kapcsolatok révén. Közbevetőleg: az Amway példaként kezelendő, bármelyik cég bármelyik termékével behelyettesíthető. De azok, akik ott voltak az Amway sportcsarnoki és balatoni szemináriumán, akik hallották a gyorsbeszédű előadót a Lehetőségek kazettájáról, emlékezhetnek a silány szövegekre, a sikereket ígérő palimadárfogásokra. Tudhatják, hogy *ez az Amerika* hülyének néz bennünket. Láthatták, hogy az a falra festett kép maga a CÉG: felhőkön átnyilazó Nap, az egész világon szétszórja sugarait. Ahova odasüt, ott van az Amway forgalmazója, a világ közepe. Így van ez Európa országaiban mindenütt, mi már nem is oda, hanem Amerikába akarunk eljutni. Így van ez Varsóban, Prágában és Budapesten is, itt a Kálvária téren, ott székel az Amway Hungária Marketing Kft. Szétszórja tehát áldott sugarait a michigani Amway, szétszórja környezetkímélő tisztítószerét, melynek levétől szebb lesz a szőlőszem is, az Amway tisztára mossa a földkerekség összes szennyesét.

Áldott légy óh Amway! Nem hiába hittünk eljöveteledben! Köszönjük neked a csomagot, amit 7150 forintért rendelkezésünkre bo-

csátottál. Milyen jók a te drága termékeid! S milyen versenyképtelenek vagyunk mi. A te Amwayddal milyen könnyen kisúroljuk az edényünk fenekére odakozmált ételmaradékot, milyen hálások vagyunk neked! Nem is szarakodunk a magyar VIM-mel, nem keneke-dünk a jól bevált gyógyszertári krémekkel, nem gatyázunk nagyanyánk mosószappanával, elégünk van eleink maradiságából, nem vagyunk hajlandók porral és hamuval mosni, nem eszünk többé agyagedényből, csak a te ragyogó zepteredből, alig több mint százezerért.

Hallottuk a csinos Katalin előadását, hallottuk a gyarmatosító gyarmatosított helytartója által kiküldött Amway-előadókat, láttuk ostoba és hiszékeny magyarjaink lesütött szemét a szemfényvesztők előtt, s kijózanodva megállapíthatjuk: határtalan a hiszékenység, nála csak a szemfényvesztők gazembersége határtalanabb. Mennyi jobbra érdemes elme vergődik az Amway hálójában! Mennyi munkában, jó keresetben reménykedő munkanélküli, szabadúszó kis hal fuldoklik a michigani Amway bűdös partjain, s mennyi reménykedik szárazon is! Mennyi becsapott, komédiás halacska álmodik a nagy fogásról, a nagy harapásról, hogy egyszer csak mégis eljön a nagy ham, és akkor aztán ham: bekapja a fehér bálnát.

Mire is tanított minket George Bush történésze, a Fehér Ház titkára, a hódító Amways? Arra, hogy add el magad! Légy eladó! Csak előbb vegyél egy csomagot. Nem kell házalnod. Nem kell csinálnod semmit. Úgy is dől hozzád a pénz. De add meg előbb hat embered címét és nevét, azután várakozz. Az a hat ember majd beszervez újabb hatot, azok külön-külön beszerveznek újabb hatokat, és így tovább! Így jutsz majd pénzedhez, így lehetsz jogdíjas, gondtalanul élhetnek a gyerekeid, unokáid áldani fogják a neved, milliomos leszel, nem kell tenned semmit sem, gyémánt leszel!

De lásd a rajzot, nézd meg, mit mond az etikus matematikus! Mit mond a matematika etikája?

$1 \times 6 = 6$, $6 \times 6 = 36$, $36 \times 6 = 216$, $216 \times 6 = 1296$,
 $1296 \times 6 = 7776$, $7776 \times 6 = 46\ 656$, $46\ 656 \times 6 = 279\ 936$,
 $279\ 936 \times 6 = 1\ 679\ 616$, $1\ 679\ 616 \times 6 = 10\ 077\ 696$

A matematika etikája tehát: ha tizedikként kerülsz a háló(zat)ba, Magyarországon nincs többé kit beszervezned. Akkor a csecsemők is Amway terméket forgalmaznak!

Most már csak az a kérdés: mi lesz Zsuzsából? Mi lesz albérletében az eladhatatlan Amway-termékekkel? Kenheti magára holtáiglan? S mi lesz Katalinnal? Ő bizonyára cárnő lesz egy ortopéd klinikán. Vagy gyémánt lesz Amway fáraó piramisában. Belőlem meg környezetkímélő só (schaw) lesz az amwés anyaföldben.

Új Magyarország, 1994. július 28.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

KÖNYVEK, KÉPEK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tamási Lajos halálára

Hétfő van, reggel hét óra.

Mint minden hétfőn, délután háromra megyek Tamásihoz. Jön Molnár Zoli is. Gergely Miska szerkeszt. Nem jöhet. Varga Domokos is szerkeszt. Ma küldi nyomdába a Lyukasórát. Kuczka belázasodott. Az a nagy darab ember – na hiszen, jó kifogás. Cserest is felhívom nyolc után. A Móricz Kör elnöke nem hiányozhat. Göncz is eljöhethetne. Mielőtt elnök lett, jutott az idejéből a barátaira. Lezsák Sanyit hónapok óta hiába hívogatom. Mutatja a naptárát, hogy minden perce foglalt. Bárány Tamás meg azt mondja, őt akkor hívjam, ha majd hármásban lehetünk Lajossal. Zoli mellett állítólag nem tud megszólalni. Ugrassa az öreg istent! De hiszen Zoli olyan jó, mint egy gyerek; beszélgetés közben el-elszunyókál a karosszékekben. Tornai Jóska már hónapokkal ezelőtt megígérte, hogy ő is eljön. Végre meg kellene beszélni a tavasszal megkezdett Valóság és irodalom vita folytatását.

Most kel a nap, ragyogó aranyban emelkedik a szemközti ház fölé. Talán ma is szép idő lesz. Kiülhetünk a kertbe, a piros-kék padokra, zöld asztal köré. Hullhatnak ránk a levelek. Vagy a teraszra, fonott karosszékekbe. Az öregek párnát is kapnak a fenekük alá. Én beérem a kis paddal, minthogy csak táskahordozójak vagyok a vénisteneknek. Beszélgetés közben elnézegetjük a kert nagyra nőtt fáit. – Nézzétek – mutat rájuk Lajos –, ezt mind a hegyről hoztam! – Én meg a csemetékre gondolok, Juliskára és Annára, meg Zsuzsára is – Szemes Zsuzsára –, aki egyszer úgy lopakodott a kertbe, hogy előbb fölment a hatalmas cseresznyefára, s onnan szolt az öregnek: Lajos bácsi, én is itt vagyok! Magdus élénk tesz egy tál meggyet, cseresznyét vagy szilvát, mi pedig összevissza beszélünk, s megbámuljuk közben a tékozlót: Isten hatalmas, virágjába lobbant cseresznyefáját.

Ősz van? Vagy inkább tél? Magdus haja is hófehér.

Az öregek között Lajos a legfiatalabb. Petőfi híres szép napján született, „s száz év után: ezerkilencszáz / huszonhárom január elsején”.

Mitől válnak költeménnyé a szavak? Kuczka Tamásinál is fiatalabb. Mégis az öreg a legöregebb, s az én szememben a legtekintélyesebb is. Csak ne hülyéznék egymást folyton-folyvást, mint valami rossz gyerekek.

Lajos már nem tud lejönni a hegyről, fölmennek hát hozzá fájós lábbal a nála is vénebbek.

Én úgy szeretnék szólni Tamásihoz, ahogy Csőregh Éva írt neki Trójából. Kedves bátyámnak titulálta, s a fejedelmi cseresznyefára, na és bizonyára a fejedelemre gondolt. „*Nem kell fennszóval bizonygatni, tudjuk, ha bármi viharba kerülnénk, édes bátyám keziből a jelzőlámpa ki nem esnék, hogy eligazítsa a hozzá fordulókat. De egy kis pirongatás nem árt némelykor. Mert ugyan mért fosztasz meg attól a gyönyörűségtől, hogy lássuk pennád újabb vonásait?*”

Végre el kellene kérni a verseit, nézze meg őket Varga Domokos, ő legyen Tamási könyvének a szerkesztője. Hetven év, hetven vers. Gergely Miska (velem együtt) már két éve megmondta neki, állítsa össze a kötetét. Egykettőre betölti a hetvent, s a *Piros vér a pesti utcán* meg például az *Egy körúti sírkeresztre* még nem jelent meg kötetben. Végre útjára kellene bocsátani a „Hét krajcár” Könyvkiadót, Tamási Lajos verseivel kezdjük a sort, aztán jöhet Móricz Hét krajcárának a reprintje.

Összeállítottam a kiadói tervet, megírtam Andrásfaly Bertalan miniszternek, megírtam a Hitelbank kuratóriumának, Fodor Andrásnak (Cseres Tibor megígérte, hogy szól neki), s megírtam Lezsák Sándornak, a Lakitelek Alapítványnak is, hogy a Móricz Kör tagjainak többsége közel jár hetvenedik évéhez, némelyik már hetvenkettő is elmúlt, s közülük sokan ugyanúgy nem foglalkoznak könyvkiadással, ahogy az ő műveik kiadásával nem foglalkoznak sem a régi, sem az új kiadók, mert elég meggondolatlanul meghaltak, így hát el lehet felejtetni őket, miként majd „*minket is elfelednek végre*” (József Attila).

Szólok Garamvölgyi Marikának és Lukács Icának is, segítsenek a bankoknál, keressük a hiányzó krajcárokat, amíg csak vért nem köpünk.

Hétfő van, Uram! Nem hétvége, nem az élet vége! Nem hiszem el, hogy nem mehetek Tamási Lajoshoz, nem hiszem el, hogy többet

nem láthatom. Kicsoda énnekem Tamási? Szellemi fölnevelőm. Több az apámnál is.

Magdus azt mondta a minap, kicsit szüneteltessük a látogatásokat. Alig egy hét múlva telefonáltam neki, beszélni szerettem volna vele, de Magda azt mondta: alszik. Úgy őrizte, mint édesanya a gyerekeit.

Meddig szüneteltessük a látogatásokat, Uram! Magdus, meddig alszik még Lajos?

„*Kelj fel és járj*” – mormolom Erdei Sándorhoz, a kaloda megrendítő foglyához küldött könyörgését, de már hozzá könyörgök: „*Befelé nézünk: mi maradt, / s szívünk megőrzött paraszából / hogyan csiholunk még nyarat / ha majd november is leszáll, / Csak / ne fájj, / de kelj föl és járj. / Arcod kivésett Magyarország / térkép...*”

Mennyien várnak feltámadásra azok közül is, akiket az írószövetség 1956. szeptember 17-i közgyűlésén elnökséggé választottak. Benjámin László, Erdei Sándor, Fodor József, Háy Gyula, Ignótus Pál, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Juhász Ferenc, Karinthy Ferenc, Kassák Lajos, Kuczka Péter, Képes Géza, Kolozsvári Grandpierre Emil, Kónya Lajos, Németh László, Örkény István, Simon István, Tamási Áron, Tamási Lajos, Tersánszky Józsi Jenő, Veres Péter, Zelk Zoltán.

Közülük már csak ketten élnek: Juhász Ferenc és Kuczka Péter.

Kedd van, reggel hét óra.

S mi van az Olvasó Munkás Klubbal? Sári Kázmér szerszámkészítő az erzsébeti temetőben, Fodré Sándor is milyen régen meghalt, Meiszner Tamásné is elment. De hol van Schuch János szerszámlakatos? Él még? Mi lehet Pap Sándorral, András Idával, Molnár Ferencsel, Bokor Leventével, Kovalcsik Józseffel? Egyedül Szentpéteri Zsigmond maradt meg hírmondónak? Hajtun Klára, Hajtun József, Halász Imre és Nagy Feri is megvan. Itt van a Ring főszerkesztőjeként Földesi Jóska, ő is ott volt Csepelen; hozta az interjút Czirfusz Jánossal, a Csepel újság Tamási-szerkesztette Olvasó Munkás mellékletébe. Hozta Lengyel Józseftől, Benjámin Lászlótól, Féja Gézától, Tersánszky Józsi Jenőtől, Veres Pétertől, Darvas Józseftől. Jöttek az írók személyesen; figyeltünk, hallgattunk, beszéltünk és gondolkodtunk. Lassabban épültünk a cseppköveknél. Ámulattal néztük a „nemzet pátriárkáját”, Veres Pétert, vitatkoztunk a munkás-

művelődésről. Olvastunk, hogy felkészülten fogadjuk az írókat. Kassák azt mondta, nem megyek sehova, de Csepelre elmegyek, mert Tamási Lajos hív. Hogyan találkozhattam volna személyesen Kassákkal, ha nem ismerhettem volna Tamásit, a hűség és becsület költőjét, a pesterzsébeti proletár fiát.

Köszörűs koromban legtöbben nem voltunk még olvasók sem, a könyvek iránt igazán akkor kezdett ébredezni bennünk a szeretet, amikor a könyv írója személyesen jött el az Olvasó Munkás Klubba. Így kezdtük becsülni magunkat és egymást a közösségben, ugyanakkor titokban magunk is költővé, íróvá akartunk válni. Tamási írásra biztatott bennünket, s nem könnyen értettük meg, miért is óvja igen határozott tapintattal lelkünket a sérülésektől.

Emberi értékeivel talán valamennyien tisztában voltunk. Minden kedden – 25 éven keresztül minden kedden, hatvanéves koráig – tapasztalhattuk velünk való törődését, olvasókat nevelt munkásokból, írásra, önkifejezésre buzdította azokat, akiket senki más. Hogy az Isten is megsegítsen bennünket, hogy képesek legyünk magunkon segíteni, hogy felelősek lehessünk saját sorsunkért. Hetenként vitte haza és hozta vissza spárgával összekötözött kéziratkötegeinket. Figyelmesen elolvasta még a kézzel írt sorokat is, kis cédulákra emlékeztető megjegyzéseket írt, majd elbeszélgetett „páciensével”. Különös érzéssel mérte a dicséreteket és mutatott rá hibáinkra. Micsoda papírhegyeken rágta át magát a kedvünkért, hogy rámutathasson egy-egy jobb képre, mondatra, gondolatra, hogy észrevegyük, mi a jó és mi a rossz.

Miért volt Tamásinak ennél is fontosabb, hogy hónapról hónapra, évről évre találkozzunk újabb és újabb írókkal? Nem neki volt fontos ez. Hanem nekünk. Azért, hogy az „anyag gyermekei” találkozhassanak a szellem embereivel. Azért, hogy fölemelhessük a szívünket. Hogy ráébredjünk: magukhoz hű, művelt munkások nélkül nincs demokrácia, nincsen itt semmi, legfeljebb demokrácia van és diktatúra, szabadság van és rabság. De külön-külön. Kinek ahogy mérik...

Szokás mondani, hogy az író ír. Vagy nem ír. Hallgat. Tamásit soha nem tudták elhallgattatni. Feloszlathatták az írószövetséget fegyverekkel, elűzhették őt Csepelre 1957-ben. A hetvenes években megszüntethették az Olvasó Munkás irodalmi mellékletét, figyelhették

összehúzott szemekkel az Olvasó Munkás Klubot, de azt sehogy sem tudták megtiltani, hogy Tamási Lajos ne szólalhasson meg a munkások által.

Az írószövetség költői szakosztályának legutóbbi gyűlésén Tamási Lajost Kossuth-díjra javasoltam.

– Meghalt – mondta valaki a szakosztály vezetői közül.

Lehetetlen, gondoltam, én tudnék róla. Innen is, onnan is felmordultak néhányan, hogy nem igaz, nem halt meg.

Akkor még valóban nem halt meg. De nem érte meg a hetvenedik születésnapját.

– Bocsánat – hangzott újra –, összetévesztettem Tamás Aladárral.

Képtelenség.

Javaslatomat „természetesen” nem fogadták el. Nem csoda. Nem ismerik egymást a költők sem. Honnan tudhatná az Olvasó, hogy a legnagyobbak közé tartozó költő halt meg. Vagyis: nem halt meg. Mert Tamási Lajos halhatatlan.

Ring, 1992. december

Országos Széchényi Könyvtár

Varga Domokos karácsonyi ajándéka

– Menj el – mondta a főszerkesztőm –, járd a házakat, kopogtass be bérlakások ajtaján, kiálts be kertes házakba, kérdezd meg az embereket, hogy mit várnak, mit remélnek az idei karácsonytól.

– Menjek-e? – vakartam meg búskomor, magyar üstökömet. Arra gondoltam, hogyha én manapság ilyesmiket kérdezzetek, úgy rúgnak ki a népek, hogy lábam se éri a földet.

De még azt is elárulom, hogy azért se akartam riporterkedni már megint, mert én igen-igen félek az emberektől. Legalább annyira félek tőlük, amennyire ők éntőlem. S ez egyáltalán nem csoda, felebarátaim. Félünk egymástól, mert feszültek vagyunk, mint a Jézus Krisztus, s éppen olyan búskomor az ábrázatunk, amilyen az övé. Már-már beletörődünk, hogy Pontius Pilátus alatt megfeszítenek valamennyiünket. Legyünk hosszú hajúak vagy római frizurások, idegeink olyan pattanásig feszültek, hogy maholnap ki lehet pengetni rajtunk a legvadabb poprock-ot, nemcsak a Mennyből az angyalt. Egyáltalán nem csoda tehát, hogy az idő szorításában elsavanyodott ábrázatunkkal eltaszítjuk magunktól embertestvérünket, hogy nem akarunk már lenni sem riporterek, sem riportalanyok, s hogy nem is hiszünk a megváltó kisdéd eljövetelében.

Bizonyára megvénültünk kicsit.

Hová legyek, hová legyek? – tépelődtem magamban pilátus-főszerkesztőm fenyegető ábrázatát látva magam előtt akkor is, amikor legjobb barátom temetéséről jövet megpillantottam egy tiszta fehér hajú angyalt, történetesen Varga Domokos író úr fekete glóriás micisapkája alatt.

Ez az én mentőangyalom! – hasított belém a villámfényes gondolat, s még ki se léptünk a Farkasréti temető kapuján, elgondoltam, hogy ennél jobb alanyt nem is vezethetett elém az Úristen. Hiszen neki hét, azaz hét gyereke van, meg huszonegy, azaz 21 unokája!

Uramatyám! Ettől az írótól nem félek. S nyomban meg is kérdeztem tőle, hogy mit vár, mit remél, mit szeretne az idei karácsonytól. S közben arra gondoltam titokban, hogy ez a gyerekszerető férfiú

már a mellényzsebében hordja a bölcsek kövét, elmúlt hetvenéves, ennél fogva olyanokat tud mondani a várakozásról, amelyeneket ha én elmesélek az olvasónak, karácsony szent estéjén mind a felnőttek, mind a gyerekek megnyalják mind a tíz ujjukat.

Tisztelettel követtem a töprengéseibe mélyedt, fekete kabátos, fehér hajú író, s az úton bámulattal ránéztem az oldalamon kék kabátjában velünk suhanó női angyalomra, akinek ugyancsak megengedte az úr, hogy feljöjjön velem a Maros utca 11-be, a Kutyafulúék otthonába. Útközben két boltba is betértünk Varga úrral, s a magam részéről kicsit csalódottan állapítottam meg, hogy itt kék szigszalagot, amott meg fehér műanyagból készült edénytartót vásárol. Mire nem vetemedik egy író! Ahelyett, hogy írma, ahelyett, hogy folyton a nemzetéért fáradozna, boltról boltra csetlik-botlik.

– Karácsonyi ajándék? – bátorkodtam megkérdezni, kék angyalom viszont összehúzta szemöldökét. Így adta tudtomra: csend legyen! Való igaz, illetlenség volt útközben részletkérdésekkel háborgatni a töprengőt.

Varga Domokosék konyhájában aztán, amint elértük minden családtag előtt a pirított májat, az író beszélt, én pedig szorgalmasan jegyeztem szavait.

– Van nekem egy olyan feleségem, aki az unokáit úgy tekinti, mint a saját gyerekeit. Azt hiszi, hogy legalább karácsonykor személyre szólóan meg kell ajándékozni mind a huszonegyet!

Megjelent ekkor előttem – legalábbis gondolatban – Magdus, Varga Domokos felesége, hét gyerek csodálatos anyja és a Hét Krajcár Kiadó nevének kitalálója. Aldott legyen... Október 8-án, a férje hetvenedik születésnapján az írószövetségben számomra ugyanilyen váratlanul és szépen jelent meg az ajtóban előttünk, kik Varga Domokos köszöntésére összegyűltünk. Lehetünk negyvenen, vagy talán ötvenen is a teremben, s hozzá kell tenni, hogy az írófeleségek rendszerint nem szoktak megjelenni ebben a körben. S amint Magda megjelent, az ünnepelt író megszakította a baráti szavakra adott válaszát, mindenki előtt igen közvetlen és szeretetteljes mondatokkal köszöntötte a feleségét, majd otthagytá a pulpítust és a mikrofont, s az asztalon levő gyönyörű virágcsokrot átadta Magdának, s bevezette őt a terembe.

Úgy gondolom, karácsonykor még az ilyesmit is el lehet mondani, méghozzá kellő irigységgel és bámulattal.

De térjünk vissza a konyhába, míg le nem égünk, mint a gázon felejtett pirított máj. Hallgassuk Varga Domokost.

– Teljes képtelenség tehát, hogy minden unokát megajándékozzunk. És mégis kiszakítunk egy-egy fél napot, járjuk a könyvkereskedéseket, benézünk a bűvészboltba, a közértbe, sőt a vasboltba is.

– Játékboltba nem?

– Játékboltba semmiképpen. Inkább vicces dolgokat veszek. Az óvodásoknak színes írólapokat, azt nagyon szeretik a csöppségek, lehet rá írni, lehet hajtogatni is. A másiknak színes filctollat, kéket, feketét, zöldet, melyik melyiket szereti. A mágneses ajtócsappantyú óriási szám!

Megint csak ámulhatnék, de nem teszem, hiszen tudom, hogy az én tizennégy éves gyerekem is szívesen játszik a mágneses ajtócsappantyúval.

– Kicsi gyerekek ez fantasztikus! Ideszórok az asztalra aprószegeket, mondjuk tizenkettőt. Itt áll az asztallappal fejmagasságban az óvoda, kezében a mágneses ajtócsappantyú, s szép lassan ide-oda mozgatja a mágnesset, az pedig magához rántja a szögeket. De ez még mind semmi! Néhány kísérlet után a szögek mágnesesek lesznek, szegről-végről egymásba kapaszkodnak és hosszan lelógnak a mágneses ajtócsappantyúról. Micsoda öröm ez a gyerekeknek!

– Nagyon olcsó a rugóskígyó is. Bűvészboltban kapható. Összeszerelt állapotban lapul a dobozban, s amikor a gyerek kinyitja a dobozt, kiugrik belőle a kígyó. Nagy kacagást vált ki az aprónépből! Az sem baj, ha a gyerek cukrot talál a kígyó alatt.

Nem akármilyen a vízicsoda sem! Egy zacskóban különféle pici figurák lapulnak: kis hajó, kis ház, kis szék, kis hal, kis bűvársisak – a vízben egész kis világ támad belőlük, mesebeli szép világ; a gyerekek ezt is nagyon szeretik, különösen fénytörésben.

Szoktam venni minta nélküli léggömbgumikat is.

– Fújd fel, papa! Nem mondja a gyerek?

– Mondanak ilyesmiket is. Nagyon jól lehet velük játszani, pöccentgetni a levegőbe. Csak arra kell vigyázni, hogy a karácsonyfa tűlevele ki ne szúrja, mert akkorát szól, mint egy ágyú, s tudvalevő,

hogy karácsonykor végképp nem szabad háborúzni; a gyerekek nagyon utálják a háborút. A léggömbgumi ráköthető a kukta szelepeére, s a gőz felfújja a léggömböt. Szép egyenletesen fújja. A gyerek csodálattal nézi, csak nézi a gőzzel felfújódó léggömböt, csak arra kell vigyázni, hogy középlángon tartsuk a gázt. Így beáll az egyensúly, a gőz a léggömb belső falán lecsapódik, s gyönyörűen szétfolyik a gyerekek bámulatára.

– S gondolom, ha már beszélni is tudnak, ujjongva kiabálják, hogy szeretlek, nagyapó, szeretlek, nagyanyó!

– Nem akármilyen árnyképrajzolás sem! Fehér papírt szögelünk a falra, s asztali lámpával megvilágítjuk a lapot. A gyerek profilban odaáll a laphoz, a másik gyerek pedig körülrajzolja. Ezeket a rajzokat én eltettem, karácsonykor pedig előveszem, hadd lássák a gyerekek, hogyan néztek ki tavaly, s hogy idén is kedvet kapjanak az árnyképrajzoláshoz. Ilyen filléres apróságokkal lehet bolondítani a gyerekeket.

A zúgattyúról sem feledkezünk meg. A cémaszál közepén van a felhúzzható gomb, s gyönyörűen zenél. Azt ne is mondjam, hogy könyvek nélkül nincs karácsony. A Püski könyvesboltban tavaly József Attila-, Szabó Lőrinc-, Sinka István-kötetet vettem, ezeket szívesen adtam a gyerekeknek.

– Te most igen szép ajándékkal lepted meg a magyar gyerekeket. *A magyaroktól Mohácsig* című könyvedre gondolok. Annak ellenére, hogy 500 forint az ára, bizonyára nagy siker lesz ez a szép magyar nyelven megírt könyv.

Míg a magyar ifjúság közismert barátja visszafogottan mosolyog, elolvasom a csodaszép kiállítású kötet hátulján a Tankönyvkiadó ajánlatát. „Hosszú idő óta először jelenik meg a magyar nemzet története népszerű-tudományos, olvasmányos formában. Ez a történeti esszékre emlékeztető, szórakoztató történelemkönyv főképp az ifjú olvasókra számít: arra a 10–16 éves olvasóközönségre, amelyet mindig is inkább érdekelt a történelem izgalmas, színes eseményekben bővelkedő fordulatai, nagy emberek cselekedetei, királyok, hősök magatartása, mint a száraz tények és adatok. A könyv azzal a szándékkal íródott, hogy ezt az igényt szolgálja. Ha elnyeri az Olvasók

tetszését, a sikeres folytatásban is reménykedhetünk: íródik a 2. és a 3. kötet is.”

Varga Domokos 1526-ig írta meg a magyarság történetét. Kósa Csaba 1526-tól 1790-ig, Závodszky Géza pedig a 3. kötetet írja 1790-től 1918-ig.

Még van ideje, hogy ne hiányozzék a karácsonyfa alól Varga Domokos hatalmas munkája, ez a fekete-fehér és színes képekkel díszített könyv.

– Mikor született a huszonegyedik unokád, Dombi bátyám?

– A múlt év december 19-én. S huszonegyedikén Panni lányom már ott állt vele a karácsonyfa alatt. De még azt se mondtam, hogy kalapácsot, fogót, igazi szerszámokat érdemes venni a nagyobbaknak. Nem kis kalapácsot, hanem igazit, amivel ki lehet húzni még a keresztfába bevert szöveget is.

Ring, 1992. december

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Könyvek, pincétől padlásig

Fönn a hegyen, kinn a fényes kertben, hol az a hatalmas cseresznyefa virágzott, hárman üldögéltünk a zöld asztal körül. Könyvekről, versekről beszélgettünk. Végeredményben az volt a kérdés, mit hagyunk magunk után. Tudtuk, mindannyian meg fogunk halni, bár én sehogyan sem tudtam – azóta sem tudok – beletörődni a halálba. Azt viszont sejtettük, hogy hármónk közül az én legkedvesebb barátom, a hétről-hétre rosszabb bőrben levő, megöszült költő lesz a következő. Félve, de azért egyre határozottabban én is arra biztattam, válogassa ki legjobb verseit, hiszen nála jobban ki tudná dönteni, hogy mit akar átadni az utókornak, mi pedig közelgő hetvenedik születésnapjára megjelentetjük könyvét. Keresünk neki kiadót, s ha nem találunk, kiadjuk majd mi, az ő verseinek megjelentetéséért létrehozzuk saját kiadónkat.

– Te leszel a kiadó igazgatója – nézett rám másik öreg barátom, a mindkettőnknél idősebb, erősebb és egészségesebb író, aki a hegyről lefelé ballagva azt szokta mondani, miközben alig tud lépegetni, hogy nem fáj a térd, nem fáj semmije, neki már semmi sem fáj.

Milyen szerencse, gondoltam, hogy neki is fáj még...

A kerti asztalnál Zoltán – nevezzük Zoltánnak – zavarában elég ügyetlenül, sőt durván szemébe mondta az igazat a nála fiatalabb és őszebb költőnek:

– Ha meg is halsz, verseid az örökkévalóságé.

Lajos azóta hazatért. Az örökkévalóságban most összeráncolja homlokát. Figyel. Figyelem. Itt felelget nekem a *Hazatérés* verseivel. Zoltán szavaira pedig ott és akkor a kertben rosszállóan dörmögte.

– Legenda... Tudjátok, mi az örökkévalóság? Az egy hatalmas gyémánthegy, melynek csúcsa valahol a ködös égben van. Azon ül egy sas, ez a sas minden évezredben egyet köszörül csőrével a gyémánthegyen. Mire a gyémánthegy elkopik, az örökkévalóság is el-fogy. Hát ez az örökkévalóság.

Az író – legalább Homérosz óta – ír.

Vajon tanultak-e valamit elődeiktől az utódok? Gondoljunk csak Csokonaira: „*Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon...*” Vagy József Attilára: „*örülj, ha jut tüzelőfára...*”

Az írók könyveket írnak az olvasóknak. De milyen hosszú és göröngyös az út írótól olvasóig! Elég sokan élnek és megélnék az irodalomból, legyen az szépirodalom vagy szakirodalom. Az írásból legkevésbé maguk az írók tudnak megélni. A legnagyobb haszon az írók és olvasók közé ékelődött kiadóké és terjesztőké. A terjesztők manapság a könyvek árának 40 százalékát is elviszik. Elképesztően nagy az árrés, ugyanúgy, ahogy a termelés más területein. Legrosszabbul jár a termelő és a fogyasztó, legjobban jár a kereskedő. Az írói honorárium megszegyenítően alacsony, a könyv ára sokaknak és sokszor elérhetetlenül magas.

Nem is olyan régen úgy volt, hogy amikor az író úgy érezte, hogy meg ez a kézirat kész van, elvitte a kiadóba. Két lektor vagy az igazgató elolvasta, aztán a minisztériumba, a pártközpontba, ki tudja, hova, lektori jelentést küldtek róla. Vagy elfektették, akár évtizedekig, hadd fáradjon az ipse, vagy nyomdába küldték, ahol könyvet csináltak belőle. Amikor megjelent, a kiadó összehívta a terjesztőket, bemutatta nekik a könyvet, a terjesztők pedig megmondták, hogy ki hány példányt vesz át belőle. Volt olyan is, hogy előre és közösen döntöttek a példányszámról. A terjesztők igényt támasztottak, a terjesztést szolgáltatásnak tekintették.

Nem részletezem, miért bősitett föl engem néhány könyvkiadó. Megírtam a nyolcvanas évek közepén: bárcsak dőlné össze az állami könyvkiadás! Most meg szinte sajnálom, hogy ennyire összedőlt.

A régi könyvkiadás romjain a kis kiadók között a Hét Krajcár Kiadó egy a sok közül.

Tény, hogy annyi könyv, mint amennyi manapság, a múltban nem jelent meg. De ma a kiadók pitizni kénytelenek a terjesztőknek, kiszolgáltatott helyzetben vannak. Kutathatják a piacot, hogy kinek a köny-

vét hány példányban jelentessék vagy ne jelentessék meg, mégsem tudják pontosan megállapítani, hogy miből mennyit vesznek át a gombamódra elszaporodott, szétzilált, önállósult, zavarosban halászó, kapzsi terjesztők. (Kivételek természetesen itt is vannak.) A kiadók – sokszor maguk az írók! – átalakulnak könyvterjesztökké. Többen heroikus küzdelmet folytatnak, mások gátlástalanul meghíznak a szeméten is, sokan bedobják a törülközőt. Az ügyeskedés, az erőszak, a pénzsóvárság, az egymás átejtése, a követhetetlen manipulációk tömkelege az uralkodó magatartás.

A kiadók pénzt koldulnak kiadásra szánt könyveikhez nyomdaköltségre. Pályáznak, űrlapokat töltenek ki, kilincselnek bankokhoz, alapítványokhoz. Mecénásokat keresnek. Még mindig az állam a legnagyobb mecénás? Követhető, vagy követhetetlen, hogy ki honnan, mennyit és mit kap? Támogatást? Sajnálatot?

Lehetetlen államtanítani a kultúrát – és nem is szabad!

Az irodalmi kurtizánok napja most ragyog igazán. Művészet címen ennyi cinizmust, halandzsát soha nem lehetett rásózni sznobokra. Ez volna a szabadság? Ez inkább az etetések, a gátlástalanságok kora.

Mindenki azt adhat ki, amit akar, amit tud. Annyi lehetőséggel él, amennyivel élhet. Kereshet pénzt, keresheti az igazságot is. Hála és dicsőség... Aczél György irodalompolitikája lehetővé tette, hogy a magyar irodalomból csaknem tökéletesen kihunyjon a létkérdésekre való rálátás képessége.

Egy szerencsés magyar költő – van nála szerencsésebb is! – harmadik kötetét csak 10 évig „jegelték” állami kiadók. A múltban politikai okokra, a jelenben pénzhiányra hivatkozva utasították el. Megszelídített költőnk már nem akarja beverni a Váci utcai kirakatokat, nem akarja felborogatni a villamosokat sem. Holott tökéletesen nyilvánvaló az ő számára is, hogy az árakkal egyre feljebb megy a forradalom ára, közlekedni pedig egy külvárosinak is szükséges. Mint tudjuk, az idő állni látszik, bár a szekér vagy a villamos is halad... Korábban ellenforradalminak minősített költőnk felett is úgy eljár az idő, hogy közben konzervatív lett. Megértette, ha nincs más lehetősé-

ge könyvének megjelentetésére, a korszellemnek megfelelően beáll kiadónak, s kiadja a saját verseit is. Igen ám, de az idő a versek összeválogatásába ismét beleszólt, így aztán a kötetéből válogatott versek kötete lett. Hát Istenem, őszülünk, gondolta a játszóteréből kinőtt költőgyerek, de azért mégis kért és kapott 120 ezer forint támogatást könyvének nyomdaköltségére. Honorárium gyanánt pedig 100 példányt kapott, pontosabban adott magának, hogy elosztogassa ezeket boldognak, boldogtalannak. A maradék 900 példányból 600-at rásózott a könyvterjesztőkre, akik viszont nem biztathatták semmi jóval, hiszen mire költőnket a múltban megismerhették volna, el is felejtették, minthogy tíz évig nemigen publikált. 146 forintos költőnk úgy okoskodott, hogy a sorsát senki sem kerülheti el, s úgy számolt, hogy ha mégis eladnák könyvének mind az 1000 példányát, akkor a terjesztők keresnének rajta 58 400 forintot, az ő kiadói számlájára pedig befutna 61 600 forint, amit a támogatója veszteségnek tekinthetne ugyan a könyvterjesztőknek kifizetett összeggel együtt, ő azonban, mint kiadó, a számlájára befolyt összeget nyereségnek tekintheti és befektetheti újabb könyvbe. De a terjesztők, ha nem tudják eladni s visszaküldik neki? Minthogy spájza sincs, de a saját könyvét ha még mindig nagyon szereti, akár mind egy szálig megeheti.

– Vajon a gyomrom képes lesz-e a maradékot megemészteni? Vagy végképp elmegy a kedvem a versírástól és a könyvkiadástól is?

Országos Széchényi Könyvtár

– Már a könyvterjesztéssel is gondok vannak? Mikor az utcák, a terek és az aluljárók jobban tele vannak könyvekkel, mint a város akácfavirággal?

– Tele vagyunk, uram, pincétől padlásig!

Nem is olyan régen a gyárak is tele voltak könyvekkel. Az üzemi könyvtárakat gazdasági megfontolásból szanálták. Vihette a könyveket, akinek kellett, aki hozzájuk fért. Olvasson otthon! A gyár nem olvasásra való!

– Most már ráér, uram, menjen könyvtárba, azt a kis kölcsönzési díjat még egy munkanélküli is megfizetheti. Ott minden érték rendel-

kezésére áll. Itt vannak a Szabó Ervin könyvtár fiókjai, gyönyörűek a vidéki városok könyvtárai is. A falusiaknak ott vannak a művelődési házak. Nem tetszik? Mehetnek kocsimba! Az értelmiségnek megvan mindene? Van törékeny pohara is, kiihatja. Értelmiségi létére ön nem tudja megfizetni munkaeszközét, a könyvet sem? A mai idők nem kedveznek a nyugalmas olvasásnak? Maga olvasóköri elnök? Maga meg folyton a tévét bámulja? Ki nem riad vissza manapság a Háború és békétől, amikor a képernyő előtt Jelcinért kell aggódni? Hol vette ezt a két méter könyvet? Gyönyörű!

– Ej, ha kiskegyed láthatná, hogy miye van annak a magas magyar írónak, hogy micsoda könyvtára van! Megenné a proletárigigység!

A Móricz Zsigmond Kör szűkebb baráti társaságában, amikor a Hét Krajcár Kiadó létrehozását, anyagi és szellemi lehetőségeit latolgattuk, köztünk volt még Tamási Lajos, és elnökünk, Cseres Tibor is. Mindketten lelkünkre kötötték: *Kuczka Péternek legyen könyve!* Intelmüket végrendeletnek tekintettük.

A hallgatás csaknem négy évtizede alatt Kuczka Péter kéziratordnya embermagasságúra nőtt. Álltam alatta. Belőle támadtak fel, Szerdahelyi István szerkesztésében, az *Út a folyóhoz* válogatott és új versei. Végeredményben valamennyi teljesen új, kötetben – néhány kivételtől eltekintve – most jelennek meg először, noha 1957–1993 között íródtak. Kötetével Kuczka kitörölhetetlenül beírta magát a magyar irodalom jelentős költőinek sorába.

Miért csak most támadhatott fel, túl a hetvenedikén? Erre az öt ciklusra tagolt kötet szinte a címeivel válaszol: *1957, Itt van Olaszország* (1962–1963), *A kivégzettek paradicsoma* (1964–1972), *Meghalt Vörösmarty Mihály* (1974), *Útszéli dumák* (1976–1993). De az 1957. január 5-én született nyitóvers (*Hajnali négykor...*), mely a betörés „megragadó” pillanatát örökíti meg, nemcsak *kívülről kényszerítette költőnkre a hallgatást, tetszhalotti állapotát belülről is vállalnia kellett*, hiszen nem tagadhatta meg önmagát, az útjára indító Szabó Lőrinc tanítását és a verseit.

Kuczka föl akart ugyan támadni már 33 éves korában, 1956-ban – legutóbb 1955-ben jelent meg kötete –, csak hogy *Hajnali négykor*

tank fordult be a Lánchíd / előtti térre, forgatta ágyúja csövét, majd... (ugyancsak negyven évig) ...egy kesztyű is ott hevert az üres kirakatban, / felpár igazi tankista kesztyű... Mindmáig éppen ez az akkor odavágott kesztyű döntötte el Kuczka Péter sorsát is. Vele együtt magyar költő azóta ír is, nem is, költő is, nem is. Vele együtt azóta föltámadhattunk volna, de hát ez képtelenség, hiszen se nem élünk, se nem haltunk. A valóságnak ebből az alaphelyzetéből virágzik föl most Kuczka Péter éntudatának lírája, a magyar költészet figyelemztető emlékezete.

Az 1957 ciklus a magyar történelem és szabadság képtelenségeit, az összeomlás és reménytelenség állapotát, a várakozás és a szomorúság balladai hangulatait, az összetört álmokat, a fojtogató szegénységet, a bemocskított végtelent, a magányt idézik abból a korszakból, amikor a város közepén *írok, és nem tudom kinek, / mert úgy haltam meg én, mint a torony.* (Bábel)

1962-ben a költő nem kapott útlevelet: a második ciklus versei egy elmaradt itáliai utazásról szólnak. „Könnyű” neki, a szárnyaló költőnek! Akkor repülhet Nyugatra, amikor csak akar: térdre rogyhatott Metapontó öblében, vagy Dél-Rosarnóban, kifaraghatta Félixet, a medveölőt Pompeji vulkáni hamujából, építhetett Milánóban remek magyar *katedrális felhőkből, füstből, szavakból*, megszólaltatta *Urbino harangjait, Ravennában esőben nézte a Várost*, s hogyan is tudott volna mit kezdeni *a császárkori merev mozaikkal...* De itthon, ahol *a nép visszatért a kapához, és elaggott, megúnt, gyáva és ismerős istenihez*, tragédiázhat Madáchcsal. S aki már mehet Görögországba is, írhat olyan remek költeményt, ha tud, amilyen a *Kép egy görög templom falán*. Vagy a *méltatlan sors nyomása alatt* írhat(ott) levelet a fejedelemnek.

A *kivégzettek paradicsomában* nem Beatrice vezeti Kuczkat (nem Dante ő sem), hanem a Haynau parancsára kivégzett ő, a költő dédapja mutogatja neki a holtak birodalmát, tercinákban. Találkoztunk itt 15 versben például Szókratésszel és villanyoszlopra fejjel lefelé felakasztottakkal, látjuk, ki lehet az, akinek *szeméről hiányzik csiptetője*, halljuk csontok roppanását, „szabadon” követtük a költőt és vezetőjét a múlt alvilági útjain, néztük az 1944-ben vízbe lőtt, elúszó testeket, néztük a Donnál elfogott katonákat, amint éppen sorba állít-

ják őket, *arccal a gödörnek*. Látunk itt kivégzett, férfitől érintetlen szüzeket, éhen halt szegényeket, megjelenik a költemény történelmi-lírai kavalkádjában Robespierre, Danton, Desmoulins meg a többiek árnya, s azé is, akinek *átszúrva és átszőgezve a lába, szíve is*. Megtudjuk az alvilági őstől, hogy hazafi volt, harcolt Jelasiccsal, kivégezték. A nagyszabású költeményt a megrendítően szép *Kihantolás* zárja.

A *Meghalt Vörösmarty Mihály* ciklusnak korjellemző a dátuma is: 1974. Akkor ülte rajtunk diadalát a brezsnyevi korszak, az úgynevezett új mechanizmus is elesett. Ez a nagy vers – szintén 15 darabból áll – méltó elsíratása-elátkozása mind a költőnek, mind a költészetnek, kudarcos életünknek, az egész újra kinőtt *sarkányfogveteménynek*.

Az egészen testközeli mába *útszéli dumákkal* érkezik meg Kuczka. Ez a fintorgó hang, a groteszk, bukfacező műzsának ezek a produkciói igazán maiak. Nevezhetjük ezeket a se té, se tova lelkiállapot szövegeinek, igazán érthető, hogy így is szervesen folytatódhat a líra, hiszen a tragikusra hangszerelt magyar lélek is régen megunta a dumát, hovatovább a sajátját is, búját-baját megpróbálja hát föloldani iróniával és öniróniával. Jobb így neki? *Szereti az / emberiséget – / aszonta // én meg csak / szopogatom / ezt a kis pájinkát / a magam pénzín / lustálkodok / így műszak után / cserélgetem / visszeres lábom / bünbánatosan / nézegetem / a körmöm piszkát // mégis jó nekem / engem is szeret / biztosan. (jó nekem)*

A Futár kft. kiadta a Drakulát. A Futárból kivált Szabóné (Szisi) megrendelt belőle 10 ezer példányt fixre. Ez azt jelenti, hogy a terjesztő azonnal fizet. A könyvek árának egy részét valóban kifizette, de 600 ezer forinttal adós maradt, mondván, nem tudja eladni a Drakulát, amit azóta is kapkodnak a vevők.

A kiadó fut a pénze után. Beperelte Sziszit, ő meg időnként öncsődöt jelent. Így próbálja elúzni a hitelezőket. Kítűzik a tárgyalás napját, Szisi az utolsó pillanatban valamennyit mégis fizet, a tárgyalás előtt visszavonja az öncsődöt, aztán mégis eljön a tárgyalás napja.

A bíró azt mondja, jogállamban élünk. A Futár meg azt, hogy „mi

állami megrendelésekre dolgozunk! Mögöttünk az Unió kft. áll. Ő mögötte meg a képviselő úr! Majd ő ellátja a Drakulás Sziszi baját!” Az ügyvédek viszont azt mondják, a jogászok államában élünk. A tárgyalást elnapolják.

Tótágast áll a könyvterjesztés? Sebjaj! Ki-ki azt csinál, amit akar, amire képes! Tótágasnak irgalmatlan mennyiségű pénze van. Ő diktálja a feltételeket. Azt vesz át, amit akar. Átveszi az igényes, ám olcsó könyveket is bizományba, szerződés szerinti határidőn belül fizet, azaz nem fizet, hiszen bizományba vette át a könyvet. Nem tudta eladni. Nem is akarta eladni. Bevágta a raktárba. Ki sem vitte a boltokba. Minek vitte volna? Nem bolond olcsó könyvekkel futkosni! Az értékes szépirodalom úgysem kell a kutyának sem. Ezek mehetnek vissza a kiadónak. Jöhet helyükre a drága limonádé, például a Tiffany-sorozat, hatalmas példányszámban, magas jutalékért. Ezeket érdemes eladni 40–50 százalékért, ezekkel érdemes hülyíteni az olvasót!

Hülyíteni? Az Olvasót? Az Olvasó nem hülye, uram! Az Olvasóval nem lehet megetetni bármit. Ki tehet róla, hogy nem kell neki Arany János? Hogy azért nem kell neki, mert a terjesztők elrontották az ízlését Tiffanykkal? Az Olvasót meri maga rossz ízlésűnek nevezni? Azt állítja, hogy aki Tiffanyn, Drakulán vagy Kiskegyeden nevelkedett, az nem is képes befogadni Tamási Áron Énekesmadarát?

A szegényebb családok gyerekeinek nem telik könyvekre. Mi lesz velük és velünk humán kultúra híján?

A Nemzeti Tankönyvkiadó és a Műszaki Tankönyvkiadó könyveinek terjesztésével Borsod-Abaúj-Zemplénben, Hevesben, Nógrád-ban, Szabolcs-Szatmár-Beregben és Hajdú-Biharban az Északi Piért Rt. foglalkozik, az 1993/94-es oktatási évben 1033 féle új könyvet juttat el a térség 1045 általános és 217 középiskolájába. Tavaly 3 millió 700 ezer példányt adtak el 263 millió forint értékben. A terjesztői

jutalék 15 százalék, a Piért szerint ez nem sok, mert a könyveket tárolni kell, költséges a számítógépes rendszer fenntartása is stb.

A korábbiakhoz képest idén drágábbak a könyvek. Nőtt a nyomdaköltség, drágult a papír, március 20-tól ismét nagyobb lesz a költség. A nyomdai árak mellett nem csekély a terjesztői árrés sem. A forgalmi adó tovább növeli a végösszeget. A kiadók, így a tankönyvkiadó is, hitelekkel finanszírozzák a könyvkiadást. A gyerekes szülőkre háruló terheket a Tankönyvesek Országos Szövetsége, élén Karlovitz János elnökkel, enyhíteni próbálja. A TANOSZ az ELTE épületében kedvezményes tankönyvvásárt tart, a főiskolások és az egyetemisták tankönyvei ugyancsak nehezen megfizethetők.

Egy első tankönyvcsomagja is 1500–2400 forintba kerül. Ennél is drágább, 4500–6000 forint a gimnazistáké. Az iskolában döntenek el, mi kerüljön a csomagba, attól függően, hogy mi tetszik a pedagógusoknak. Általában nem szívesen rendelik meg a drága könyveket, ismerik a szülők anyagi helyzetét. Van azonban olyan keményfedelű tankönyv, amilyen Varga Domokos–Lázár Ervin harmadikosoknak szóló Olvasókönyve, amely nem drága, mert csodálatos könyv. Hasonlóképpen nem tartják drágának a szerzőpáros negyedikeseknek szánt olvasókönyvét és az ötödikesek történelemkönyvét. Ezekből megszerethetik az olvasást a gyerekek. A családi költségvetést különösen megterhelik az ajánlott irodalom kötetei, továbbá a lexikonok és a kézikönyvek. Petőfi, Ady, Arany, Mórá, Mórícz művei újabb borsos kiadást jelentenek. Vagyis: a humán kultúra egyre drágább multság.

A miskolci önkormányzatnál Mókáné azt mondja, a minisztériumtól nem kaptak semmiféle eligazítást tankönyvügyben. Pedig egy rendelet szerint az iskolafenntartók – az önkormányzatok is azok – az oktatási intézménnyel együtt írják alá a tankönyvrendeléseket.

A minisztérium gyerekenként 7–8000 forinttal támogatja a tankönyvvásárlást. Az önkormányzat szociális segítyt is adhat. Van, aki kéri, van, aki szégyell kérni, holott... Míg mások... Ki dönti el, hogy ki szegény, ki jómódú? Az Ávas környéki lakótelepi gyerekek szüleiről sok mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy egytől-egyig gazdagok.

Vízi tehát az iskolákba a tankönyveket a PIÉRT, ott pedig egy-

egy pedagógus fölcsap terjesztőnek, mert kevés a fizetése, mert terjeszteni muszáj. Jutaléka attól függ, hogy mikor adja el a könyveket. Május 31-ig a Nemzeti Tankönyvkiadó 5 százalékot elenged az árból. Akad olyan pedagógus-terjesztő, aki 1 millió 860 ezer forint értékű könyvet eladott az iskolájában, s 43 ezer forintot keresett vele öt hónap alatt.

S mikor tanított?

A sok-sok kis kiadó sok-sok ügyvez. ig.-ja közül eggyel a Könyvtár-ellátó Vállalatnál futottam össze. Az igazgató úr éppen számlák ki-töltésével bajlódott.

Olyan az arca, mint a tavalyi savanyú krumplileves. Hol meg olyan, mint a fölkevert savanyú krumplileves. Paprikás. Fölötte áll a Könyvtár-ellátó csinos gazdaasszonya. Ő diktál, az igazgató úr meg ír. Egy 146 forintos költő kötetének terjesztői jutalékát számolgatják.

– Ide azt tessék írni – böködi a „mennység” rubrikát a segítőkész asszony –, hogy 50 példány. Az „egységár” alá azt, hogy 146. Az „érték”-hez azt, hogy 146 szorozva 50-nel. Számolja ki! Na, jól van. Ebből vonjuk ki szépen a 9.09 százalék áfát.

Az igazgató izzadva szoroz és oszt. Gondviselője nem hagyja ma-gára.

– De miért 9.09 százalékot? ... Augusztus óta 10 százalék az áfa!

– Valamennyi haszonra mi is számítanánk, uram! Na most – foly-tatja –, ezt kivonjuk az értékből. Úgy van! Írja le az eredményt. Von-juk ki ebből a 40 százalék árrést. Jól van, drágám, nagyon jó! Írja csak le! Ebből az értékből vonjuk ki most a 10 százalék áfa-árrést. Úgy. Ezt írja szépen ide a „számlaérték általános forgalmi adó nél-kül” rubrikájába.

A gazdaasszony-tanítónéni zsebszámológéppel segíti a feltörekvő középosztály jövődöbelijét. Hamarosán jöhet a számla végösszege. Aztán nem marad el a dicséret sem. Az igazgató úr üdvözült mo-sollyal ámuldozik.

– Az első keresetem!

Lepecsételi, aláírja a számlát. Egykettőre kiderül, rosszul töltötték ki. A tanítónéni nem kérdezte, az igazgató úr pedig nem mondta,

hogy ő alanyi adómentes. Az ilyentől nem kell levonni a könyv árába beépített áfát, csak a terjesztői jutalékot.

Kezdődik minden előről, még vagy háromszor.

– Tudja – emeli rám fáradt tekintetét az igazgató úr –, eddig lenéztem az adminisztrációt... Dehogy, uram, nem a kormányra gondolok. Most meg felnézek ezekre a jóasszonyokra.

Vállára veszi válltáskáját. Nincs rajta zippzár, belelátni az egészbe. Megy, viszi a hivatalt.

– Hogyan hajtja be a pénzt a terjesztőktől? – kérdezem az igazgató urat.

– Próbáltam szépszerével, próbáltam erőszakkal is. De hát ez nem az én formám. Ők erősebbek és sokan vannak. Telefonálgatok, háza-lak a magaméért, érdeklődöm, hogyan fogynak a könyveim. Csókolomozgatok, igyekszem belopózni a szívükbe. Tisztelet a kivételnek, nincs szívük. A könyvterjesztés üzlet. Szorongva pitizek, de hát a szerződést ők diktálják. Például úgy, hogy határidőn belül elszámolunk. Dehogy számolunk! Inkább le akarnak számolni velem. A könyvterjesztésben bandák garázdálkodnak. Két hónap alatt nem lehet eladni verset, regényt, novelláskötetet. Eleve azt akarják, hogy visszavigyam a könyveket létező vagy nem létező pincémbe, lakásomba, raktáramba. Zsarolnak, emelik a könyvterjesztői jutalékot, már 40 százalékot is elkérnek. Tönkre akarnak tenni, arra kényszerítenek, hogy hagyjam abba, tűnjek el, ne zavarjam őket. Majd ők kiadókká válnak, megjelentetnek néhány szépirodalmat is, elvértve akad köztük mai író könyve is, többnyire ugyanazoké, akik az előző rendszerben is kétkézzel tépték a babérokat.

– Sok kiadó van?

– Az Írók Boltja négyszáz kiadóval van kapcsolatban. Ezek a könyvterjesztő-kiadók szalonképpessé akarják tenni magukat, felosztják a piacot, piacra dobznak néhány értéket, kapcsolatokat építgetnek, fejőstehénnek nézik az államot és a bankokat, nekik is elégük kezd lenni az álnéven krimiket írókból, a „nagy nevekre” pénzt kicsikarókból. Állítólag a minisztérium csak az értéket támogatja, az alapítványok ugyanígy. Azt mondják, a giccsadóból befolyó pénzekből fi-

nanszírozzák a mai szépirodalmat. Elhiszi ezt, uram? A pénzeket bandák zsebelik be. Kijátszák a törvényt, az adóhivatalt, röhögnek a markukba. Be sem jelentik vállalkozásukat, befészkelik magukat egymás alapítványába, kéz kezet mos, ellenőrizhetetlenek, a banktitok szent és sérthetetlen...

– A tisztességesek meg dögöljenek meg, igaz?

– Az írók írnak vagy nem írnak, tökmindegy. Naivak, mulyák, elhúzódnak, tehetetlenek, álmodoznak. Várják, hogy majd csak bekopog remekművükért egy kiadó! Röhej. Németh Lászlót idézik: a jó műveket a föld is kiveti magából. Ki ám! De addigra oda süllyednek szegyenükben, ahova így elsüllyed a nemzet is. Azt mondja, az irodalom a nemzet emlékezete és várakozása?... Mit gondol, mire vár a magyar irodalom?

– Szózatra, uram?

– *A sirt, hol nemzet süllyed el, népek veszik körül...* Így van? Onnan aztán az örökkévalóság végezetéig leshetik, legyenek sasok vagy verebek, hogy mikor kopik el a maga gyémánthege!

Móricz Zsigmond első novelláskötete, a legendás Hét krajczár, 1909-ben jelent meg a Nyugatnál. Falus Elek különösen szép rajza díszíti a címlapját. Sin Edit javaslatára ez lett a Hét Krajczár Kiadó emblémája, így jelent meg irodalomtörténeti tctként Móricz Zsigmond halhatatlan remekművének reprintje, 3000 példányban.

A „Hét Krajczár” adta ki Szabó Pál *Tiszta búza* című novelláskötetét az író születésének 100. évfordulóján, Tamási Lajos *Hazatérés* című válogatott verseinek kötetét, Varga Domokos *Kutyafülűek* című novellafüzérét és V. Domokos György *És így tovább...* családso-ciográfiáját, Apja és Fia munkáját, egy kötetben. Közel negyven éves hallgatás után megszólalt ismét költőként Kuczka Péter az *Út a folyóhoz* válogatott verseiben. Kiadták *A kihalt játszótér* című verses-kötetemet. De hiába házaltunk Gergely Mihály *Beteg ország? – Devi-áns kor!* című szenzációs és olvasmányos könyvével támogatásért, nem kaptunk rá pénzt sehonnan sem. Molnár Zoltán vajon megéri-e 75. születésnapját? Lesz-e pénz *Veszélyek és meggondolások* címmel válogatott novelláinak kiadására?

Az ügyvez. ig. köszönettel tartozik holtaknak – először is magának Móricz Zsigmondnak, Tamási Lajosnak, Cseres Tibornak – és élőknek: a Móricz Zsigmond Kör valamennyi tagjának, elsősorban a sok-sok szellemi segítségért. Az anyagi támogatásért köszönet a Magyar Könyv Alapítványnak, a Nemzeti Kulturális Alapnak, a Művelődési és Köznevelési Minisztériumnak, a Lakitelek Alapítványnak, a Hitelbank Művészeti Alapítványnak, az Általános Értékforgalmi Bank Rt.-nek. Felsorolhatatlan, ki mindenkinek. A terjesztők közül Novák Györgynek és Balassa Gergelynek. Nélkülük az ügyvez. ig. nem ment volna semmire. Továbbá a Lira és Lant Rt.-nek, az Írók Boltjának, a Püski Kiadónak, a Budapesti Könyvkereskedelmi Kft.-nek, a Karton Gm.-nek, az Új Herkulesnek, a Könyvtárellátónak, a Lord Könyvkereskedelmi Kft.-nek stb.

A várost járva az ügyvez. ig.-nak olykor eszébe jutott, hogy feladja, de az is eszébe jutott, hogy halála előtt, az utolsó nyilvános szereplésén Móricz Zsigmond ezt a legjobban szeretett novelláját próbálta felolvasni a közönségnek. Felolvasás közben többször elakadt. Sírás fojtogatta, végül elsírta magát. Legyintett, és eltűnt a színpalak mögött.

Az ügyvez. ig. is majdnem elsírta magát az írószövetség klubjában, a Móricz Zsigmond Kör szeptemberi ülésén, amikor elmondta, hogy nem tudta eladni maradéktalanul a Hét krajczárt. Közel 1000 példány még ott van bontatlanul az írószövetségi könyvtár asztala alatt. Pedig ő azt hitte, hogy az emberiség ezt fogja keresni az örökkévalóságig, ahogy a szegény örökké keresi a negyedik, az ötödik, a hatodik krajczárt, egészen addig, amíg ki nem köpi a tüdejét. Botcsinálta piackutatóként előbb végigjárta a terjesztőket, lássák a saját szemükkel, hogy mit kapnak, hogy kedvük szerint rendeljenek. Más pénzét nem akarta kockára tenni az ügyvez. ig. Lehetőleg pontosan szerette volna fölmérni a piaci igényeket. Így jutott el a magyarnak mondott Magyar Könyvklubba is, megmutatta az „exkluzív klub” munkatársának az eredeti példányt. A ragyogóan mosolygó hölgy azt felelte, ha rendelnek, ők 1000 példánynál kevesebbet nem rendelnek belőle, amennyiben a Hét krajczár felkerülhet a listájukra. Az Informatik Kft. nyomdászai szép munkát végeztek. Ezután, ahogy a ragyogóan mosolygó asszony kívánta, visszament a magyarnak mon-

dott könyvklubba a hasonmással. Ott hagyta a könyvet, ugyanis a döntőképes urakra várni kellett. Egy hónap telt el. Az urak megjöttek és úgy döntöttek, nem kell nekik Móricz Zsigmond. Mert az ára nem éri el a 320 forintot.

Az ügyvez. ig.-nak megsúgták, hogy ezek mögött az urak mögött nem krajcáros magyarok, hanem márkás urak állnak. A Bertelsman cég urai, akiknek „nem ügy” a magyar irodalom ügye. Kiadványaik 70–80 százaléka külföldi szerzőktől származik. Micsoda profitot visznek ki az országból!

A Móricz Zsigmond Kör vénistenei azt mondták az ügyvez. ig.-nak és önmaguknak, hogy létre kell hozni a Kör saját könyvterjesztői hálózatát. Minthogy a hetven éven felüli vénnek ingyen utazhatnak, menjenek isten hírével és vonattal a szélrózsa minden irányába, vidékre, s alulról építkezve keressék meg az olvasókat, szervezzék meg saját koruk és körük hálózatát...

Aztán elmentek.

Vajon Cseres Tibor az elnök, Tamási Lajos, a költő, hol járhat? Az ügyvez. ig. szerint Móricz Zsigmonddal vidéken lesik azt a sast – vagy verebet? –, aki évezredenként egyszer megköszörüli csőrét az örökkévalóság gyémánthegyén.

Literátor 1994/1.

Országos Széchényi Könyvtár

Csontváry azé, aki gyönyörködik benne

Csontváry Kosztka Tivadar 74 éve halott és még mindig nem támadt fel. Száznegyven éve, 1853. július 5-én született Kisszebenben.

Manapság, amikor némelyek a napot, a holdat és a harmatot is magántulajdonba vennék, a tragikus utóéletű festőzseni életműve körül ismét méltatlan botrány van. Jó ez? A némaságnál jobb. Jobb, mintha vizes raktár mélyén őriznék-pusztítanák, ahogy azt az ötvenes években tették. Jobb, mintha orosz fogságban várakozna a hazatérésre. Hét vagy nyolc képe valahol Oroszországban még erre vár.

Úgy hallom, a *Halászat Castellammerében* című festménynek szerencséje volt. Az orosz kiskatonának nyilván nagyobb szüksége lehetett ételre és italra, mint festményre, s a Miskolcon veszteglő, Oroszországba tartó szerelvényről valahogyan így maradhatott le. Ez a már korábban publikált, ismert festmény ott áll a pécsi Csonstváry Múzeum egyik kiállítótermének csaknem az ajtajában. Büszkén és boldogan mutatja magát. „Megkerültem –, örülök, hogy látnak! Hazajöttem Pécsre. Itthon nagyszerűen érzem magam. Kiben merülhetne fel a kérdés, hogy kié vagyok? Azé, aki gyönyörködik bennem.”

Valóban. Csonstváry azé, aki kifizeti a belépőjegy árát, hogy megnézhesse a Csonstváry-kiállítást.

A *Halászat Castellammerében* című festményért, amely nem tartozik az életmű legértékesebb darabjai közé, 6 millió 750 ezer forintot fizettek a pécsiek.

Miután átrágtam magamat a Csonstváry-ügy néhány újabb dokumentumán, amit a Népszabadságban olvashattunk (*Odaadjuk-e Csonstváryt a Nyugatnak*, Perneczky Géza, április 12; *Csonstváryt nem adjuk!*, Romváry Ferenc, május 8; *Senkiföldjén*, Perneczky Géza, május 8; *A Csonstváry-életmű világhírre kész*, Mihály Mária, június 5.), és nem lettem okosabb, elutaztam Pécsre, hogy a Csonstváry Múzeumban megnézzem a minden eddiginél gazdagabb kiállítást, majd megkeressem a Janus Pannonius Múzeum főosztályvezetőjét, Romváry Ferenc művészettörténészt – Fekete György helyettes államtitkár órá bízta az életmű gondozását, amikor az új kormány megala-

kult –, s megkérdeztem tőle: miért éppen Pécs városa adott helyet Csontvárynak, miért kell restaurálni különösen a nagy képeket, hol tartanak a munkában, mi lesz az 1988 óta tervezett nyugat-európai kiállítással, valóban előkészítették-e Csontváryt a világhírré, s miért kell szétszórt állapotban hagyni ezt a nemzeti kincset?

A kiállítás láttán nemcsak a csodálat, a rémület is elfogott, mint-hogy a teremőr is rám ijesztett. Azt mondja, a 2,5 milliárd forintra biztosított képeket elrabolták a terroristák. Szerencsére, csak álmában. A teremőroket leteperték, géppisztolyokat nyomtak a halántékukhoz és a többivel együtt az új képet is elrabolták. Néztem az arcomba nevető teremőrt s azt gondoltam: mondja a meséjét a csodálatos bányarémnak vagy annak, aki nem látta még eredetiben a *Baalbeket*. Hiszen nem is férne ki az ajtón. Annyi eszük pedig a képrabló terroristáknak is van, hogyha ágyúkkal vagy atombombával törnek e vastag falakra, nemcsak a múzeumot és a *Baalbeket*, a *Tátrát*, a *Jajcei vizesést*, a *Jupiter-templom romjait*, a jeruzsálemi *Panaszfalat*, a *Magányos cédrust* lövik szét, hanem önmagukat is. S akkor bizony a festő hiába ment a Libanon tetejére. Valóban hiába? Gondoljuk meg! A felrobbantott mosztári hidat már csak a nagy megőrző *Római hid Mosztárban* című festményén láthatjuk. Azt mondják a helybeliek, hogy a határon túli ágyúzást Pécs főterén is hallották, de azért az emberek nyugodtan tették a dolgukat. Így hát megérthetjük a teremőrt, hiszen valamennyien képben vagyunk: a terroristák képében.

A monarchia Magyarországán bár „boldog békeidőkben” élt és alkotott az „őrült patikus”, a „próféta”, a képben mégis folyton benne volt ő is. Ezért festett az álom és valóság színeivel, s bár figurái még innen vannak a mindentől elrugaszkodott non-figuratív látás- és ábrázolásmódon, nem utánozta, hanem újjáteremtette a valóságot, hogy megőrizhesse az enciánkék eget, a Van Gogh-reszketésű Tátrát, a sárga taorminai mandulavirágzást, a selmecbányai haragoszöldet, a *Fohászzkodó üdvöziőt*, a nagy *Vihart a Hortobágyon*, a *Marokkói tanítót*, az *Olajfák hegynén* Jeruzsálemet, és a többi bámulatosat. A *taorminai görög színház romjai* ezért olyan véresen sebesek, ezért olyan szédítően mélykék a tengerszem – nem úgy, ahogy a valóságban – hanem úgy, ahogy a lélek emlékezetében él. A világ gyógyulásáért

imádkozott Nagy László is a libanoni cédrushoz. VILÁG SEBE RAJTAD LIBÁNUS ELTÖRÖLNI NEM TÁMAD MÁGUS VIL-LÁMOLVA VÉSŐ HA KIVÁGJA ÓRIÁSBAB SEB LESZ A HIÁNYA.

„A magyar festészet szent megszállottját” a költőnél talán csak Németh Lajos jellemezte pontosabban. Ő nem a szív, hanem az értelem nyelvére fordította le a láthatót és érezhető: a festőfilozófus hódolni akart „a mindenkifölött levő Természet fenségének, ítéletet mondani elkorcsosult koráról és a történelem ítélőszéke előtt nagyszerű tanúságtétellel felmenteni szeretett népét és nemzetét, és újabb évezredekre méltó helyet biztosítani számára. Soha nem látott színharmóniák, a teljesség gazdagságát sugárzó hatalmas vásznak, a természeti organizmus felismerésének és az emberi intellektus rendeltető szándékának a találkozásából született kompozíció, az álom és a valóság határmezsgyéjén fakadó látomások révén... Hatalmas lobo-gás, fenséges nyugalom, a teljesség érzetét ébresztő lezártág, a harmónia és a tragikus vergődés egyformán megfért életművében”.

Csontváry tudatában volt saját nagyságának. „Rubens is zseni volt, olyan génius, aki Van Dycknak azt mondá: fiam, többet tudsz nálam-nál, ha tudod a háttérét megfesteni. Az én feleletem pedig az – írja a festő –: fiaim, tudtok sokat, de mégsem tudtok semmit sem, mert nem tudjátok a levegő perspectiváját és a szintárvlatot megfesteni”.

Aki nemcsak reprodukciókból ismeri e festő képeit, hanem köze-lebből megnézte ezt az eredeti perspektívát és szintárvlatot például a *Jajcei villanymű éjjel* című képen, az megértheti, hogy a teremőr rémálma nem is olyan okatlan. De azért megtelhet reménységgel is: hiszen a festészet világcsúcsát pillanthatta meg Csontváry vásznain.

A Csontváry-ügyben világutazó Romváry Ferenc most jött meg Stockholmból és utazik tovább Amszterdamba, de azért szakít egy órácskát a beszélgetésre. Ám alighogy leültünk, megcsörrent a telefon. A Csontváry-kiállítás nyugat-európai szervezője, Baumeister Katalin telefonált Firenzéből. Amszterdamban találkozunk, onnan át-mennek Frankfurtba, Kölnbe és Münchenbe is. A telefonbeszélgetés után Romváry azt mondja, reméli, Firenzében is lesz Csontváry-kiál-lítás. A nagy képek közül a *Taormina* megy, a *Mária kútja Názáret-ben* és a *Baalbek* itthon marad. Jövőre Budapesten a Nemzeti Galéri-

ában a Tavaszi Fesztivál idején rendeznek Csontváry-kiállítást. Azután majd innen viszik ki a képeket azokba a nyugat-európai városokba, amelyek minden szempontból fogadóképesek lesznek.

Sajnálom a nyugat-európaiakat. Nem láthatják ezeket a csodákat, mert a nagy képek érdekében a restaurátori szakvélemény megtiltotta kiszállításukat. A képeket nem szabad föltekerni, mert lepattogna a festék. A *Baalbeket*, mely 40 négyzetméteres, ki sem lehet vinni a tereméből. Sliccet kellene vágni a falon, s ez újabb egymillió forintba kerülne.

Egy frászt a világnak, nem a *Baalbeket*! Érték be a *Taorminával*, noha azt még nem restaurálták, de majd jövő tavaszra elkészülnek vele a Nemzeti Galériában.

Akadékoskodom, hogy ez így nem ugyanaz a kiállítás lesz. Valóban nem az lesz, csattan fel Romváry, de a Sixtusi kápolnát sem lehet elvinni Londonba egy Michelangelo-kiállításra! Ha az angolok látni akarják az Ádám teremtését, utazzanak Rómába!

Belátom, hogy igaza van. Nem szabad kitenni veszélynek a képeket. És Pécsset sem túlzás Rómához hasonlítani. Nem azért, mert itt is lehet látni *Amerigo Tot* (Tóth Imre) alkotásait, sőt *Vasarely* (Vásárhelyi Győző) művészetének jó néhány darabját. Itt vannak szinte egy helyen a Káptalan utcában, jöjjenek tehát ide a franciák, az angolok, az olaszok, a hollandok, a dánok és akár a kínaiak is. Ha csak egy hetet töltenek el Pécsset, a pannon fővárosban, állítom, hogy a látható csodáknak a töredékére sem jut idejük.

Megtudom Romváry Ferencről, hogy Csontváry nagy képeiben már születésük pillanatában benne rejlett a veszély. Képzeli el! A festő elmegy Baalbekbe, ott rájön, hogy előtte van, amit egész életében keresett. Megrendeli Brüsszelből a vásznat, ki kell feszíteni, valamilyen építményt kell föléje emelni, hogy meg ne ázzon! Vigyázni kell, hogy a hétméteres vásznat el ne fújja az szél és akkor meg is kell festeni iszonyatos intenzitással. Amikor elkészült, Baalbekből el kellett vinnie teveháton Bagdadba a vonathoz a frissen festett képet. Csontváry nyilván felhengerelte a festményt, nem is olyan vastag átmérőjű hengerre. Már ott megrepedezett a kép. Amikor aztán kiegyenesítették, felpattogzott a festék. Egy-két hétig utazgatott a vonaton hazáig poggyászként, s amikor megérkezett Budapestre, föl kellett

vinni csigák segítségével a hatodik emeleti műterembe. A Baalbokról 1922-ben jelent meg az első monográfia. Hogy a kép belekerülhessen, le kellett fotózni, ezért egy gyár falára feszítették ki. Utána megint raktározni kellett valahol. 1948-ban kivitték Párizsba, onnan egymásra tekerve kerültek haza a képek. A *Zarándoklás a cédrusokhoz* úgy került elő, hogy a szétszedett vakrámára és a díszkeretre rá volt tekerve a vászon, a keretben benne maradtak a szögek és így sok helyen függőleges hasadások, sebek keletkeztek a képen. Ó libánus-fa!...

Most pedig érdemes megnézni: csodát tettek a restaurátorok, mondja Romváry úr. A *Baalbek* majdnem kész. Vele szemben a *Mária kútja* valóban maga a csoda. Mint ahogy a Cédrusok. Érdemes volt értük elzarándokolni Pécsre.

Beszéljünk most már arról is, hogy miért éppen Pécs adott otthont Csontvárynak. Igaz-e, hogy ebben Aczél Györgynek döntő szava volt?

Egyetlen ember döntött: Gerlóczy Gedeon, mondja Romváry, majd azt is hamarosan megtudom tőle, hogy már gyakornok korában volt neki egy titkos gondolata.

– A Régiposta utcában fellapoztam a telefonkönyvet, s azt mondtam a professzor úrnak, szeretném megnézni a festményeket. – Gyere föl – mondja Gerlóczy, a hatodik emeleten lakunk. – Félórán belül kiderült – folytatja Romváry –, hogy a professzor szimpatizál a gondolattal, mely szerint Pécsen lehetne a Csontváry Múzeum. Meghívtuk Pécsre, megmutattuk neki a termet, de aztán kiderült, hogy a mi főhatóságaink, a város és a megye, nem vállalják Csontváryt. Valamivel később azt mondtam Gerlóczynak, itt vagy a jóisten vagy az ő földi helytartója segíthet. Ez volt Aczél György. Gerlóczy kérésére telefonáltam Aczélnak, a titkárnőjének a professzor nevén mutatkoztam be, elmondtam, hogy miről van szó, s aztán másnap Aczél személyesen telefonált Nagy József első titkárnak Pécsre. A következő nap ismét Pesten voltam, Gerlóczy lakásában, odajött feleségestől Aczél. Gerlóczy feltárta előtte a helyzetet, ő pedig azt felelte, jó, támogatja a Csontváry-ügyet, azt, hogy Pécsen csináljuk meg a Csontváry Múzeumot. Ezután azok, akik korábban a Nemzeti Galériában

is ellenszenvvel viseltettek Csontváry iránt, most túllihegték a dolgot.

Tekintélyuralom ítélte tehát „sötétzárkára” Csontváryt, s az is szabadította ki onnan. Aczél György jóváhagyta Gerlóczy Gedeon kívánságát, amit Romváry Ferenc sugallt. A festő végakarátának megfelelően Gerlóczy azt akarta, hogy a képek együtt maradjanak. A döntésével ő azt a munkát honorálta, amit a pécsi múzeumban látott és tapasztalt.

A Janus Pannonius Múzeumnak a 30 év során 11 ezer darabos – sok milliárdot érő – gyűjteménye gyűlt össze. Nem magától. Romváry Ferenc olyan művészettörténész, aki muzeológusnak vallja magát. Nem áll le egy kis eredmény után. Elhihetjük neki, hogy húsz éve egy buldog szorgalmával harcol Csontváryért.

De mit csinál az öt éve létrehozott kuratórium? Semmit, fakad ki Romváry. – Minek a kuratórium? Öt ember nem tud dolgozni, dolgozni csak egy ember tud! Én harminc éve vagyok ebben a múzeumban, ha nem lehet rám bízni ilyen ügyet, azok után, hogy Gerlóczy azt mondta 1972-ben, hogy „én bízom benned”, akkor... akkor... Mindenki részdolgokat tud – folytatja higgadtan –, de most mindenki ott akar lenni a „tűznél”. Húsz évvel ezelőtt hol voltak?

Szóba hozom, hogy a minisztérium 1989 óta 12,5 millió forintot adott a Csontváry-képek restaurálására. Mennyi az?

– Relative sok, relative kevés – hangzik a válasz egy újabb történettel fűszerezve, mely szerint a miskolci cigányvajda felesége 50 millió forintot ajánlott fel annak, aki a lányát feldaraboló gyilkost előkeríti. Hajlandó ezért két házát feláldozni! Ha arról van szó, hogy ennek a népnek ez a festő olyan csúcsteljesítménye, amelyből ezer év alatt egy van Magyarországon, hogy Csontváry a világ legnagyobb festői közé tartozik, akkor kevés a 12 millió. De ha arra gondolunk, hogy az ország szorult anyagi helyzetben van, akkor – mit mondhatnánk? Azt, hogy eddig több mint kétmillió ember nézte meg a Csontváry-kiállítást, azt, hogy Csontváry halála után gyakorlatilag ötven évig nem voltak hozzáférhetők a képek. Meg azt, hogy a sok-sok viszontagságot kiállt és minden jel szerint az eredeti fényükben ragyogó festmények ne hozzanak világhírt, ha csak így őrizhetők meg. „Nem lehetek olyan konok, hogy a saját fejem után menjek, ha ez árt

Csontvárynak” – mondja Romváry Ferenc, aki évekig harcolt azért, hogy a teljes életművet megmutassák a világnak.

– Nekünk Csontváry megismertetéséért itthon is millió más dolgot el kell végezni – mondja, és indulatosan felkap egy katalógust. – Nem ilyen rossz minőségű albumokat kell kiadni. Ma már nem mondhatják a nyomdászok, hogy nincs megfelelő technika, csak oda kell figyelni lelkiismeretesen. Ha majd így elterjed Csontváry híre itthon és a világban, többen is elzarándokolnak az eredeti festményekhez.

Elég hosszan elbeszélgettünk a tulajdonlás kérdéseiről is, itt azonban ezzel kapcsolatban csak annyit érdemes megjegyezni, hogy Csontváryhoz méltatlan lenne a botrány, hiszen tudjuk: ő azé, aki gyönyörködik benne. Természetesen nem mindegy, hogy „én” gyönyörködhetek benne valahol egyedül, vagy „mi”, a pécsi Csontváry Múzeumban. Romváry Ferenc azt mondja, Gerlóczy nem adott el Csontváry-képet. De akkor mi lehet az oka a szétszórtságnak? A hagyaték ügyében is sok-sok ágas-bogas kérdés vár még válaszra.

Új Magyarország 1993. július 6.

Országos Széchényi Könyvtár

JÁRTOMBAN-KELTEMBEN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Utazni: megismerni és megszeretni

Utazni! Számomra azt jelenti: megismerni és megszeretni, bejárni hazánk, Magyarország szebbnél szebb tájait, felfedezni nevezetességeit, ámulni és bámulni azon, hogy minden hegy és völgy, minden falu, templom és ember, minden virág, út és kutya más és más.

Gyalogolni jó – írta és élte Móricz Zsigmond.

Ezüsthajú Editemet utazás közben ismerem meg. Amióta ismerem: vele utazom, vele gyalogolok. Erdélyben csak néztem, messziről, ahogy a távoli hegyeket, közeli aranyágot. Nyíregyházán csaptunk le egymásra, mint tolvajok a kincsre. Azt mondja, azelőtt évekig egyedül járkált.

Elválások és találkozások tere és ideje az életünk. Hol jártunk, hol nem jártunk együtt másfél év alatt! Nem írtam volna meg gyalogos riportjaimat, ha nem vele fedezem föl Hajdúszoboszlót, Debrecent, Pécsét, Kákicsot, Gyulát, Piskót, Turonyt, Harkányt, Orosházát, Lillafüredet, Miskolcot, Zebegényt – sőt Somogysárdot, Újvárfalvát. Szülőföldemet – Magyarországot. Isten ajándéka ő nekem. Írásra, gondolkodásra, életre biztató napsugaram. Akkor várom legjobban a ragyogását, amikor nincs velem.

Amikor őt dicsérem, a Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára könyvsorozatát is ünneplem; ő adta a kezembe. Azelőtt miért kerültek el figyelmemet ezek a vékony, 16 oldalas, okos, szöveges – képes kis könyvecskék? Mennyi útbaigazítást adnak bennük muzeológusok, történészek, művészettörténészek! Ők vezettek bennünket útjainkon múltba és jelenbe, ők csináltak újabb és újabb kedvet utazáshoz, életszeretethez, gyönyörködéshez. S ahhoz, hogy amit látok, kedvcsinálóként továbbadjam. Mert csak az a miénk, amit megismernünk. Aminek felfedezzük értékeit, azt meg is szeretjük. Ebben a sorozatban az egész ország benne van, minden valamirevaló tájáról, településéről, híres-nevezetes épületéről megtudhatjuk a legfontosabbakat. Minden város és falu önkormányzatának elemi kötelessége lenne, hogy megismertesse saját lakhelyét másokkal. Mintegy 500 könyvecske jelent meg eddig a sorozatban. Jászákóhalma polgár-

mestere ugyanúgy bemutatja a község vendégeinek települését, ahogy e könyvecskéből az utas mélyebben megismerheti a sárospataki Rákóczi várat, az aggteleki cseppkőbarlangot, a máriapócsi kegytemplomot, a keleméri Mohos-tavakat, az egri Szent Bernát-templomot, a sziráki kastélyszállót, a vajai Vay Ádám Múzeumot, vagy például a diósgyőri királyi várat.

A Száraz-völgyön át

Körülbelül 240 millió éve nézi az Isten – természet, ó dicső természet – önmagát a Bükk-fennsíkron. Valamikor az emberi ésszel beláthatatlan földtörténeti ókorban tengerek hánykolódtak ott, ahol ma agyagpalák, dolomit- és mészkőrétegek hallgatnak fehéren a hegyek oldalában. Ómassáról, a 200 lelket számláló kis hegyi faluból gyalog megyünk a Száraz-völgyön át a fenséges fennsíkra, Bánkút híres „paradicsomába”.

A Justitia menedékházban étterem és büfé várja a turistákat. A 2–4 személyes szobákban aránylag olcsó az éjszakai szállás.

Az egymáshoz simuló mészkőrétegek üregeiben hánymillió éves lehet a csend, amit kukkantásaikkal igazán szépen csak a gyerekek bírhatnának szóra? S hogyan szökkenhetnek olyan sudáregyenesen föl az égi magasba ezüstös törzsükkal a bükkfák? Miből élnek meg ezen a talajon? Mészkőből? Avarból? Gyökereik szinte fornak a kövek közt – gondolom halott barátom szavaival, s földézem köddé foszló alakunkat, amint a hatalmas, virágzó cseresznyefa alatt beszélgetünk. Ezek a gyökerek is lenyúlnak egy-egy mélyben kanyargó érig, ahogy a budai hegyoldalon az a virágpompás cseresznyefa. De hát megint beleöszültünk egy évbe, s a múlt minden elképzelhető színpompája aranylik-lángol a hulló falevelekben.

Hogyan is felejtethném el az ablakon bekandikáló őszi ágat, melynek tarka leveleiben az idő összegyűjtött színei ragyognak. Az udvar sarkában kupacokba söpört avarból majd felszáll, vagy szétterül a

füst a hegyen, a levelek alól előkandikáló kis játékszeker is lángolva elég. Aki minden évszakban önmaga hasznosításának lehetőségein törte a fejét, fejének finom biccentésével, a hullásra érett levelekre mutat: *jók leszünk humusznak...*

Ezüsthajú Edittel sétálok a lombszakadásban s halálra gondolni igazán semmi okunk.

„Ez ismét szép napja volt életemnek, nagyon szép. A természettel mulattam, az én legkedvesebb barátommal, kinek semmi titka nincs előttem. Mi csodálatosan értjük egymást, és ezért vagyunk olyan jó barátok” – írta Petőfi erről a tájról, mely pillantok alatt váltott november derekán tavaszról télbe...

Pisztrángos a Bükk szívében

A Garadna partján, a Bükk hegység szívében 60 esztendőς pisztrángtelep csábítja a turistákat és a szenvedélyes horgászokat.

Hoitsy György Százhalombattán végzett agrármérnök és halászati szakmérnök Kaposvárról jött ide a feleségével. Nyilván azért, hogy az ideális csend birodalmában majd csak megtalálják számításukat. Egy alkalmazottal gondolják a Borsodi Erdő- és Fafeldolgozó Gazdaság pisztrángosát. Szemre úgy tizenöt-húsz medencében ficáncolnak sebes- és szivárványos pisztrángok. Azt mondják, amióta ők a gazdák, a haltermelés megötszöröződött. A Garadna télen-nyáron csaknem állandó hőmérsékletű forrásvizével táplált medencékben vidáman, csaknem gyanútlanul úszkálnak a sütésre érett, fehér húsú, harapni való halacskák. Aki úgy kívánja, helyben megeheti a maga adagját, mert a gazdaasszony nyomban meg is süti, meg is főzi... Aki viszont otthon készítené el, annak sincs akadálya, kilóját 440 forintért elviheti. Első hallásra ez az ár nem kevés, de ha meggondoljuk, hogy egy kilóba 4–5 pisztráng belefér, s ennyi két embernek három vacsorára is bőségesen elég, akkor nyomban érthető, miért nem sokallja érte a pénzt, aki kedveli ezt a csemegét.

A hosszan elnyúló völgyet Ómassa és Újmassa között a Garadna szeli ketté. Ómassától a tóig és tovább kanyarogva versenyez út, patak és kisvasút. A patak a tóban lemarad, de az út és kisvasút Miskolcra fut tovább.

Gyógyító Bükkszentkereszt

Bükkszentkeresztre nem vezet turistaút Lillafüredtől, de az is lehet, hogy csak mi nem találtunk rá. Az országúton előbb délnek vesszük az irányt, megyünk a nap után, majd a Kerek-hegy aljáról keringünk föl járt-járatlan csapáson. Útközben elgyönyörködünk a mészkősziklás meredélyeket borító erdők sudármagas gyertyánosaiban és bükköseiben, a kőrisek, juharok és szilfák karcsúságán, heverészve fürdünk a tisztások aranyában, bámuljuk az ősz rongyrazó gazdagságát, a lucok és vörösfenyők örökzöld foltjait, szellőztetjük nikotinkeserű tüdőnket.

Két óra alatt jutottunk föl a régi sífelvonó tágas lejtőjére, ahonnan elénk tárult a völgykatlanban kényelmesen heverésző Bükkszentkereszt pazar látványa.

A község a diósgyőri koronauradalom által 1755-ben létrehozott üveghutájának köszönheti kialakulását. Gróf Grassalkovich Antal indította el e fában gazdag területen az üvegyártást. Az üvegfűvás és a fakitermelés két ősi mesterségén kívül fuvarozásból, mész- és faszénégetésből éltek az akkori zsellérek. A mészégető kemencék itt ott ma is szép látványt nyújtanak a völgy és erdők sötétjében, de a többség busszal városba jár dolgozni.

1990-ben 454 ház volt Bükkszentkereszten, 1374-en laktak a 2697 hektár területen. Elgondolkoztató, hogy 1944-ben, amikor 317 ház volt a faluban, 1684 lélek élt itt. Vajon hova lettek?

Építkeznek, állapítottuk meg örömmel a szebbnél szebb villákat szemlélgetve, majd azt is megtudtuk a Borostyán fogadóban, hogy

néhány éve jobban építkeztek. Akkor nem volt még ilyen magas a hitelkamat.

A nem akármilyen házak és kerítések hegy felé eső szomszédságában jónéhány régi ház rogyadozik, amazt meg úgy elhagyta a gazdája, mint egy útszéli káromkodást. A maradék tető, a falak rikitóan durva színei azt sejtetik, valamilyen vad piktorklakhatott benne. Köszönésünket elvétele, mogorván fogadják a hegylakók.

Valaha itt lakott Kosáryné Réz Lola, gyakran megfordult a faluban Kosáry Domokos, az MTA elnöke is. A harmincas években Bükk-szentkereszt díszpolgára volt Gömbös Gyula miniszterelnök, de azt mondják az idevalók, hogy a község igazán a levegőjéről híres. Csaknem ingyen van. Dr. Mandel – ki tudná megmondani, ki a csoda ez a Mandel, – szubalpin gyógyhelynek minősítette a helyet. Gyógyhatású levegője enyhíti a pajzsmirigy túltengést, az asztmát, a köhögést, megszünteti a tüdőtágulást. Különösen az ideges, kimerült betegeknek ajánlják a bükk-szentkereszti levegőt.

Igazán illene ide egy szép, a községnek is hasznos szanatórium.

Levett kalappal Tiszacsécsén

Országos Széchényi Könyvtár

Habár fölött, akkor is gyerek az ember, amikor hazatér. Hol járt, hol nem járt az örök gyalogos Móricz Zsigmond, amióta elindult Tiszacsécséről? Bejárta az egész országot, megismert, följegyzett és megírt mindent, amit ember megismerhet és meg bír írni. Somogyban ugyanúgy két lábbal állt a valóság „örök talaján”, ahogy Pesten vagy Leányfalun. Bejárta a legbonyolultabbat is, hősei jellemét, azokat a huncut krajcárokat örökké kereső édesanyjától a boldog emberéig, Joó Györgyéig, s tovább. Bejárta s megélte Túri Daniét, Rózsa Sándorét, Nyilas Misiét, a barbárokét, az úri murizókét, Bethlen Gábor erdélyi fejedelmét, felsorolhatatlan, ki-mindenkiét. Az egész magyar népet. *Életem regénye* krónikájában így emlékezik az ibolyaszagú Tisza-part kontyos házára, fölnevelkedésének boldog szigetére:

„Számomra Csécse szín, hang, íz, szag, tapintás. Az öt érzék indukciója kitölti a szülőföldről minden élményemet...” Innen, a lelkében utolsó pillanatáig megőrzött parasztház felől látta és láttatta a jobb sorsáért küzdő magyar nép életét. Micsoda boldog-boldogtalan terhekkel érkezett haza a „szentírásos ember”, kit Ady Endre ilyen halhatatlan szavakkal köszöntött valaha: „*S ha a Lehetetlent nem tudtuk lebírni / Volt egy szent szándékunk: gyönyörűket írni.*”

Megjött tehát e „*papnak indult lélek*”, megjött „*Nyugat csapatjának keleti zászlója*”, s levett kalappal áll a legdrágább előtt: megáll ő már itt, az emlékház udvarán és halhatatlan szellemként könyveiben az örökkévalóság végezetéig, amíg csak lesz magyar ezen a földön. Talán sír, ahogy utolsó fellépésekor elsírta magát a közönség előtt, a *Hét krajczár* felolvasása közben. Szégyenli könnyeit, azért fordít hátat? Hazahozta zsebbe való könyvében, a *Magvetőben* 800 éves irodalmunk szellemét, a „*magyar, krisztusi, szociális nemzeti tüzet*” – s minden hiába, nincs itthon senki?...

A balmazújvárosi pátriárka

Honnan való Veres Péter, azt sokan tudják kis hazánkban. Ha Balmazújváros nevét meghalljuk, ő jut eszünkbe, s a Gyepsor. Meg vele együtt az itt ma is élő olvasókörök.

De hol van ő, kit neveztek lángelmének, nemzeti pátriárkának, a szülőhely szerelmesének – életében nem fukarkodtak a nagy jelzőkkel, noha akadtak a magyar irodalomban nem lebecsülendő írók, akik lábszagúnak tekintették. Eligazító bölcs ember, népben-nemzetben gondolkodó sosem hiányzott e földről népnek annyira, amennyire Veres Péter bölcsessége, szellemisége.

Halála előtt nem sokkal vagy százötvenen hallgattuk őt Csepelen, az Olvasó Munkás Klubban. A délután öttől majdnem éjfélig tartó vita után többen úgy éreztük, holnaptól a gyárban világosabban tudjuk a dolgunkat. Azt, hogy kikhez tartozunk s kik ellen kell összefog-

nunk. A pártbizottság titkára is ott volt, kötelességének érezte, hogy ebben-abban vitába szálljon az akkor már tündöklően fehér hajú Veres Péterrel. Sorolta Csepel termelési eredményeit... Péter bácsi annyit mondott rá: „Álljunk csak meg! Termelési eredmények a kapitalizmusban is vannak, nem is akármilyenek!” S aztán egy tisztázó fordulattal arról beszélt, hogyan is tanította meg őt az élet már gyerekként arra, mi az osztályharc, s hogy nem marxista-leninista tanfolyamokon, hanem például pofozkodó csendőröktől szerezte idevaló tudását. Majd újabb Veres Péter-i fordulattal szólt hozzánk, fiatal munkásokhoz, minthogy legtöbben azok voltunk akkor. Azt mondta: „ha meg akarjátok tudni, mi is az osztályharc, pontosan megtudhatjátok, ha megtapasztaljátok a konkrét seggberúgást!”

A puszta és a népi diplomácia

Mint befagyott tenger, olyan a sík határ, / Alant röpül a nap, mint a fáradt madár, / Vagy hogy rövidlátó / Már öregkorától, / S le kell hajolnia, hogy valamit lásson... / Így sem igen sokat lát a pusztaságon. Petőfi látta ilyennek a pusztát, télen. Amikor mi, halandók nézzük, úgy is látjuk, meg nem is úgy, ahogy ez a világnagyság látni tanított bennünket. Nézzük csak egy másik szakaszának soraival még egy kicsit! *Leveles dohányát a béres leveszi / A gerendáról, és a küszöbre teszi, / Megvágja nagyjából; / S a csizmaszárából / Pipát húz ki, ráölt, és lomhán szipákol, / S oda-odanéz: nem üres-e a jászol?*

Vajon milyennek látja a pusztát a február 16-án nyitott, immár XV. Hortobágyi Alkotótábor 16 európai országból és Japánból összehírdelt 35 festője? Mit ad hozzá saját személyiségéből, jelleméből, nemzettudatából, természetéből például egy mai flamand, japán vagy francia művész? A fények, színek, formák mesterei mit látnak meg Hortobágy szépségeiből? Ami ebbe az alkotótáborba vezérelte őket, az akár nagy műalkotás megfestéséhez is jó alkalom. Méltó festői versenyt alakíthat ki a kitűnő alapgondolat: gyertek, lássátok egy

puszta sajátos arcát, fessetek! A népi diplomácia eszközeivel erősítések a régi barátságaitokat, teremtsetek újakat, minden korábbinál mélyebbeket, hiszen a földön, hol *szelek és viharok uralkodnak*, sosem volt ekkora, lélekből fakadó szükség békére, barátságra, a sajátosság és különbözőség tiszteletére. Emberszeretetre. Nálatok, festőknél, kik akkor is az emberi lélek örvényes mélységei fölé hajoltok, amikor *egy kicsiny kis prücsök sem hegedül*, ki tudná jobban, hogy a remény hangjaira és ízeire vár ez a hitében megcsúfolt, jobb sorsra érdemes emberiség. De csak az hozhatja fel az új reményt, aki pokolra megy érte, s nem csupán a délibábos Hortobágyot, a valóságban sosem létezett bőgatyás idillt, a népet megcsúfoló giccset keni a vászonra, miközben megöli magában, vásznán, és így bennünk a délibábot.

Felfordult a világ? Végre! Nem délibábok, hanem tisztítótűzek véres katlana az a folyton vajúdó, megújulni mindegyre képes föld, melyen a művészet dolga, hogy (újra) megtanítsa bennünket látni, élni, egymást megbecsülni...

Szépség és széria

Országos Széchényi Könyvtár

Milyen szegényes a bazár! – nézegetem emeletes panelmagányom berendezését, a szekrény, a heverő, a guruló asztal meg a többi „modern” ócskaság gazdájaként otthontalan lelkemet vizsgálgom. Eközben arra gondolok, amit Fazekas István hajdúszoboszlói házában bemutatótermében láttam. A népi iparművészet micsoda gazdag formakincseivel – például: ember alakú pálinkásbutykossal, kantával, gyertyamártóval, kétfülű vázával, pereckulaccsal, bodonnal, kenyértartóval, kecses nyakú olajoskorsóval, fali nagytállal, csaknem megszólaló locsolókantával, nagyfazékkal, mozsárral, s ki tudja, még mi mindennel tehetném otthonosabbá külső és belső világomat.

De hát ez az igen derék Fazekas István, nagy mesterek, nagy ősök eleven utóda nem nekem, nem nekünk, hanem a múzeumoknak – na

és a gazdagoknak – alkot? Bárhonnan is nézem, nem igazságos dolog ez sem. De hát lehet-e igazság a Földön, ha belegondolunk abba a valóságos ellentmondásba, mely szerint az egyedi példány igen nagy értéket képvisel, míg a tömegáru elveszíti az eredetiség értékét.

Valóban igaz ez?

Nem lenne-e szép, ha sok-sok lakás díszei, sok-sok háztartás mindennapi használati eszközei lehetnének a fekete cserepek, amelyek Fazekas István mesteri kezei alól kikerülnek?

Hogyanhogy nem lehet összeegyeztetni a művészi (muzeális) értéket a szériával? De hiszen a kézművesség korában egyezett ez a kettő! Én még emlékszem nagyanyám birsalmaszagú szobájára, az öreg faliórára, a gyönyörű, kényelmes karosszékekre, a komoly nyugalmat és derűt árasztó erős asztal körül, emlékszem a népművészeti mintás falvédőkre és függönyökre. Ott voltam otthon.

Miért ne lehetne egyeztetni a művészetet a sokaság igényével, miért ne lehetne a népi iparművészet remekeiből otthonos berendezéseket teremteni! Miért ne lehetne összekapcsolni a népművészetet és a kézművességet a tömeggyártással, miért ne lehetne elterjeszteni azt, ami népi és magyar érték?

Ne csak butikokban kínálkozzék a fekete cserepek üzleti lehetősége. És ne csak Budapesten, a Néprajzi Múzeumban, Debrecenben, a Déri Múzeumban és Hajdúszoboszlón, Fazekas István házában láthassuk a Népművészet Mesterének klasszikusan szép alkotásait. Hiszen a legősibb mesterség, a fazekasság tárgyai nemcsak dísz tárgyak, hanem mindennapi használati tárgyak is.

A kis félretaposottak

Az én kis kamaszom nem tud ellenállni a divatdiktatúrának. Kikönyörgött magának 11 ezer forintot Reebok cipőre, ami aztán három hónap alatt kilyukadt. Napok óta mondogatom neki: vigye vissza a boltba, de ne ilyet vegyen a pénzért, hanem valamilyen masszív ci-

pót. Emlékeztetem rá: ugyanígy járt az előző párral is. Nyomban meg is bántam, hogy figyelmeztettem, hiszen a Reebok boltban vásárolt Reebok cipő árát lehetetlen visszakapni, ott csak Reebokra cserélik ki a Reebokot, amennyiben a KERMI szakvéleménye szerint a cipő nem azért szakadt el, mert a gyerek szakszerűtlenül használta. Görcsöl tehát a kamasz, hiszen tudja, micsoda fölösleges tortúrát járattak vele a múltkor is, de azért megígéri, felnőtt módjára intézkedik, a szavatosság lejárta előtt visszaviszi a cipőjét. De látom rajta, hogy tulajdonképpen nem bízik a sikerben, ugyanakkor hihetetlennek találja, hogy ez a világmárka csalás, népámítás, ráadásul a „*megmondtam én neked*” miatt zavart szemrehányással néz szülőjére, aki nyilván bűnös, hiszen érthetetlen, hogy miért nem keres eleget, s közben sejtí már, hogy ő is bűnös, mert a barátaival együtt ő is bedőlt a hódító, ámitó, erőszakos divatdiktatúrának. S látom, töprengő kis homlokának redői mögött, ott belül, megjelentek a félretaposott cipősök, akiket a történelemben hol láncaltak, hol bankok tapostak útszélre. Ugyanakkor nem tudom, érti-e, miért mondja apja, hogy a félretaposott cipősök végeredményben félretaposhatatlanok.

Nincs erőm felébreszteni a gyereket éjnek évadján, hogy nézze csak meg ezt az amerikai (vagy milyen) riportot a tévében. A Reebokról meg a gyerekprostitúcióról nyilatkoznak 8–10 éves fiúk és lányok, Braziliától Malaysziáig. A riport nem moralizál, hanem kendőzetlenül bemutatja a legkiszolgáltatottabbak jelzőkkel nem is illethető emberalatti sorsát, amint a gyárban és otthon, rozszalt kalyibájukban, kézzel varrják a Reebok cipőfelsőrészt. Arról a másik világról, a jobbikról, amiről félretaposott cipős koromban magam is annyit álmodoztam, s amibe – vigasztaltam kamaszomat – mindenképpen át fogunk lépni, akkor is, ha eltaposnak bennünket a láncaltak, nos a felsőrész-világról, a gyermekmunkán meggazdagodott, multimilliárdos Reebokokról, a kereskedőkről legfőljebb érintőlegesen esik csak szó. Hiszen elég látnunk az innenső partot, az irtóztatót, a természeteset, ahol a gyerekeknek annyi választása van, hogy vagy kielégíti az idegenforgalom bácsiját és nénijét eleven kis húzával, ugyancsak éhbérért, vagy pedig varrja tovább becsületesen a hitvány Reebok-felsőrészt, amit a kereskedők a világ minden tájékán eladnak a divatdiktatúrán nevelkedett gyerekeknek. Mert ugyebár a hitványág újratermelését lehetetlen dolog megállítani.

Ócskapiac

Gábor valahányszor kiment az ócskapiacra, a sokaságban elmerengve kereste nagyapja kalapját, nagyanyja mázas köcsögét, kékfestő szoknyáját. A régi-régi holmikat. A tárgyakból sugárzó szeretetet kereste, azokat a fájó, elvesztegetett értékeket, amelyeket noha pénzért nem lehet megvenni, mégis, pénzért itt látszólag minden adható és kapható.

Megváltak szegények az utolsó kis emléktárgyaiktól, velük együtt eladták múltjukat és a jövőjüket is, a harácsolásra mindig kapható régiségkereskedőknek.

Járkált a kicsi Gábor a zsbongó piacon, hol itt turkált a szemével, hol ott a kezével, legtöbbször pedig a fényképezőgépével vette szemügyre ezt a reális és illuzórikus világot. Szeretett volna mindent hazavinni, az egész előhívott múltat, hogy legalább fényképekről sugározzék szét az annyira hiányzó szeretet. Fényképezőgéppel mosolygott, fényképezőgéppel sírt a kicsi Gábor, hol meg halszembe fogta a sok-sok drága ócskaságot. Téblábolt kisemmizett proletárok portékái közt, nézegette elszegényedett gazdagok kincseit, a felhalmozott zsebórákban hallgató vagy még ketyegő időt. Milyen különösen igaznak mutatja az ellesett pillanat a világot! Vajon kihez fohászkodik az ég alatt amott az a kampóbotos néni, Laci bácsi tisztelgő mozdulatával – s mögötte a levetett mundérral –, miféle jövőt köszöntene végre ebben a magyar bazárban? S miféle szomorúság vetődik a madaras fiú arcára, madara szemébe nézve, s a madár a fiúra tekintve, hogy-hogy-hogy nem tudnak elválni, hogy-hogy összenőttek, hogy-hogy eladhatatlan ez a madár és az a gyerek? Hogy-hogy eladhatatlan a régi-régi élet, s ki is adhatna érte, ezért az egész ócska piacért, kicsi Gábor, élhetőbb jövőndőt?

Hiszen ha kimegyek az ócska piacra s belebotlok az árakba, rögtön tudom, mi a liberalizált piacgazdaság.

Mozdonysírató

A mozdonyhoz képest valamennyien gyerekek vagyunk. Álmélkodó újszülöttek a csodák előtt.

Mennyire szerettem bennük az erőt, a méltóságot, a messzeségbe rőptető álmokat! A nyugtalanságot és a nyugalmat szerettem bennük.

Bejött az állomásra a fekete angyal s megállt. Hatalmasan és feketén, mint egy isten. Kiengedte magából a gőzt, fehér titokba burkolózott. S hogy még jobban csodáljam, füttyntett és prüszkölt, egész testében remegett; le is nézett kicsit, mint egy csodálatos paripa.

Mennyire szerettem volna a lelkébe látni! Választ kapni a miértekre, a honnan jössz és hová mész kérdéseire.

Képzeltem hatalmas gyomrába fekete szenet, vöröslő lángokat. Láttam a fűtő izzó szemét, láttam kezében szívlapátot, amint megállás nélkül rakja a tüzet, mozgatja két oldalán azt a két hatalmas és erős karját, hajtja a kerekeket, s gyereknyelven beszél: csihuhu-csihuhu. Mennyien futnak utána! Kupék, kupék és kupék. És ablakok, mögöttük emberek, álmodozók és gondolkodók, alvó és ébren levő emberek. A mozdonyvezető pedig bizony hogy hős! Pedig csak áll. Vagy ül. S néz előre, nézi a szembefutó síneket, mosolyog rejtélyesen. Tiszteli a sínek építőit, tiszteli az erős kavicsokat, a zúzott köveket is.

Benne vagyunk a mozdonyokban mi emberek mindannyian, mi vagyunk a mozdonyvezető édestestvérei. Testvérek vagyunk a mozdonyban, feketék és fehérek, ősök és utódok vagyunk, a száguldás és a megállás gondolkodó és cselekvő miértjei.

Csak azt ne higgyük, hogy különbek vagyunk egy 424-esnél!

Halljuk-e még az üllő és a kalapács ősi csengését? Halljuk szívünk kattogását, felettünk ver. Látjuk az éjszakában csillagok szikrázásait: micsoda műhelyed van, uram, kéményedből micsoda szikracsóva leng utánad, amint átrobogsz a hol sötét, hol fényes mezőn!

A megérkezés és az elindulás pályudvarain álltunk türelmetlenül, egyszerre többen is, s mintha egyetlen pontból jöttünk volna és mint ha ugyanoda tartanánk. Robogunk élettől halálig a természet csodálatos tájain keresztül, az élet pedig csak kígyózik utánunk. Hogy ittuk a

tájakat, töltekeztünk a valósággal, és micsoda gyönyörűségeseket fűttengettünk! Hol vannak mihozzánk képest a te dalosmadaraid! Hiszen mi emberből vagyunk! Mérnökből és kovácsból, lakatosból és utasból vagyunk, várakozókból és megérkezőkből.

Végre megállhatunk. Jajok nélkül. Összerogyhatunk, mint a nagyapánk. Megtettük a kötelességünket. Szétszedhetnek, kiselejtezhettek bennünket a selejtezési bizottság. Visszamehetünk a tűzbe, felolvadhatunk a nagy egészben, felsírhat a fű. Suhoghat felettünk fekete kaszád, Uram.

Palkó tűzikéje

Palkó annyira szerette Júliát, hogy nőnapra képes volt feljönni érte a fővárosba Zalából, kezében egy csokor tűzikével. Ám ez a csokor a képzelet játéka volt Palkó kezében. A tűzike lehajló, fehér, harangszerű virágát ezen a nehezen nyíló tavaszon sehol sem találta. Hiába barangolta be érte erdők szittyós, vízenyős, mocsaras tájait, mint gyerekkorában, amikor alig hogy elolvadt a hó és kisütött a nap, Palkó már az erdőt járta, s szedte a tűzikét.

– Hol vannak már azok a virágszőnyeges erdők! – sóhajtott az öregedő gyerek harangozó fejjel a vonaton, s arra gondolni sem akart, hogy talán nincs is tűzike ezen a világon. Azon tűnődött, milyen virágot vigyen Júliának, a legszebb tűzikének. Úgy talált rá egyszer jártában-keltében, országos csavargása közben, s mint egy férfi, leszakította. – Micsoda illata volt! Lehet, hogy otthon sem találom?

Amint Palkó Kelenföldön leszállt a vonatról, és a városi sötétségben odament a pályaudvar kijáratával szemben levő telefonfülkéhez, kicsit tévovázott. Aztán mégsem hívta fel Júliát. Az jutott eszébe, hogy nem is olyan messze itt van Budaörsön a Flóracoop... Megvárja az állomáson a hajnalt, elszundikál egy padon, s ha majd megvirrad, kimegy a virágpiacra, hátha talál ott tűzikét Júliának.

Így is történt. Gyűröten, dideregve ébredt, vagy talán nem is aludt

el isten igazában a kongó pályaudvar kemény padján. Kicsit összeszedte magát, aztán gyalog vágott neki a Budaörsre vezető útnak. Négy óra előtt ért a kapuhoz. Nyitásig eltoporgott előtte, s amint lehetett, bement a pavilonba. Nem akarta feladni a reményt.

Szeme-szája elállt a gyönyörűségesebbnél gyönyörűségesebb virágerdő láttán. Virágokkal megrakott tolokocsikkal forgolódtak az árusok, hol ennek, hol annak a markában villant egy-egy köteg ezres. A hangosbemondó az irodába szólította Karácsonynét. Megkerült a személyi igazolványa, de a pénzével, tizenötezer forintjával, megléptek a zsebesek. Karácsonyné csak legyintett, mint akinek ez nem tétel. Az a fő, hogy az igazolvány megvan.

A járkáló tömegben Palkó egy-egy elismerő pillantást vetett a leírhatatlan tarkaságban illatozó jácintokra, tulipánokra, rózsákra, sárga nárciszokra, büszke kálákra, bimbójukból tarkán kifeszülő fréziákra, az emeletes rózsarengetegre, de mind között ő csak a tűzikét kereste. Talált helyette hóvirágot ládászámra. Nézegette, hasonlított, megpróbált visszaemlékezni a tűzikére, s hogy biztos legyen a dologban, meg is kérdezte a nénikét.

- Tűzikéje nincs?
- Vegyen angyalom, hóvirágot! A tűzike védett növény.
- Hiába is keresem?
- Szokott lenni, ott kinn a placon.

Többször végigsétált az udvar virágos pultsorai között is, nézegette az utánzatokat, a valódiakhoz megszólalásig hasonló művirágokat, de tűzikét nem talált közöttük sem.

– Virágpiac, világpiac... – dünnyögte maga elé, s elnézegette a selyemfenyők, a keresztesek, az ezüstlucok lefejezett, csomóba hordott ágait. Ezekből koszorúk lesznek holtak fölvirágzására. Ide hordták a tűzikét is hagymástól, azért nincs az erdőben.

– Mennyibe kerül egy csokor zöld ág? – kérdezte a legszebb cigánylányt, s mert egy százasért kínálta, Palkó nem is tudta, miért, vásárolt néhány ágat. Karjára vette, aztán ahogy kiment vele a kapun, az járt a fejében: vissza kellene vinni a fának. Kicsit elálldogált a buszmegállóban, az ölmos esőben türelmesen várt a többiek közt. Arra gondolt, hogy már Júliát otthon sem találja, aztán meg arra,

hogy ha volna sírja a tűzikeének, ennek a csokor örökzöld ágnek azon jó helye volna. Visszament az Etele térre, újra megállt a telefonfülke előtt, s amint föl nézett a pályaudvar órájára, fogalma sem volt, hogyan szaladt el vele az idő ennyire.

Gyulai képeslap

Többen tanúsíthatnák a Viharsarok ékszerszép Gyula városában, hogy március 1-jén – a meteorológiai tavasz első napján – milyen ragyogóan sütött a nap. Kóborolva ragyogott a Fehér-Körös partján, beragyogta az egykor kanyargó folyót kiegyenesítő Vásárhelyi Pál kubikusainak hatalmas munkáját, a magas védőgátat, megmelengette sugaraival a városka több házának falán 1989-ben elhelyezett aradi vértanúk emléktábláit: itt és itt, ebben és ebben a házban szálltak meg az aradi vesztőhelyükre hurcolt tábornokok, ez a város volt utolsó állomásuk.

Nagyot sóhajtott a végtelenül sokat látott égi vándor, majd egy kőhajításnyira, a Várfürdő hófoltokkal fedett parkjában visszatérő kedvvel ámuldozott. Fényes botjára támaszkodva nézegette az olvadást, a park hatalmasra nőtt fáit, s bizakodó mosollyal gondolt a nyárra, az egy-kettőre benépesülő gyógyfürdő nyitott medencéire. Elégedetten és büszkén nézegette a szépségeket, s mint egy vén kunc, félszemmél be-belesett a kupola égre nyíló ablakain, s vigyorogva állapította meg, hogy milyen langyoska örömben tapicskolják odabenn a 36–37 fokos gyógyvizet ezek a kissé elhízott teremtmények. Jót kuncogott a buzgólkodó úszómesteren, aki éppen visszafogott diszkrécióval terelgette partra a fürdőző népet, mert valaki belelízelt – a vízbe. Mondják, valamilyen komoly műszer nyomban kimutatta az elszíneződést.

A város legalább négy tornyában éppen delet harangoztak. Milyen testvériesen barokkosodik itt ez a román ortodox templom! Hajadonfőtt megállt a Petőfi tér fölött, s gyönyörködve nézte Ferenczy Béni

eredeti Petőfi-szobrát; addig-addig gyönyörködött rajta, míg le nem olvadt a költő fejéről a hósapka, míg elő nem tűnt komor ábrázata a vézna, kardját markoló legénynek.

Csettintett, mint egy vaku villanófénye, s csodálattal állapította meg, hogy mire nem volt képes ez a felforgató gyerekember! S mint-ha varázslat játszott volna vele, belefeledkezve nézte a szoborral szemközt hóban mosakodó szűzies szépséget. – Az anyád ne sirasson, de szép lesz az ettől a márciusi hótól!

Szívesen nézte volna napestig gyönyörűséges hónenyasszonyát, de hát úgy gondolta, bepillant a Kohán-émlékmúzeumba is, hogy megcsodálja a nagy festő élénk-darabos, majd finomságba hajló színeit, amelynek elővarázsolására nyilván csak azáltal lehetett képes ez a nagy művész, hogy ő kölcsönadta neki a látás képességét.

Azután meg odakönyökölt a Kaiser Söröző asztalánál gubbasztó legény mellé. Belenyalt a sörbe is, s mert ugyanúgy nem volt egy filérje, ahogy nem volt azoknak sem, akik a mostani politikai és gazdasági helyzetben felcsaptak antialkoholistának, így aztán inkább el-sündörgött szépen egy felhő mögé.

Áldott légy óh Orosház!

Türelmetlen ember lehetett 250 évvel ezelőtt Dőri Ignác, a Tolna megyei Zomba katolikus ura. Bizonyára fogalma sem volt arról, hogy mi az ökumenikus gondolkodás. Horváth András evangélikus lelkész korabeli följegyzése szerint ez a Dőri Ignác üzte el Zombáról azokat az evangélikusokat, akiket korábban Győr, Sopron, Vas megye falvaiból üztek Zombára, ahol csak 18 évig tartott irántuk a türelem. Hetven család tagjai lelkiismeretüket és hitüket követve elhagyták házait, szántóföldjeiket, jogaikat és fölszedvén minden övéiket, bujdosva jobb hazát keresni indulnak... Szekerekkel, jóságokkal, gyerekekkel, zombai harangjukkal átkeltek a Dunán, az Alföldön és a Tiszán, s ahol a legenda szerint Ravasz György kikötötte lovát a

Szőlőhegynek nevezett birkalczgelőn, megérkeztek oda 1744. április 24-én. s paticsból (sövényből és sárból) rögtön hozzálattak templomuk felépítéséhez. Arról, hogy az első napokban miben laktak a földjükről elűzöttek, nem szól a fáma, de az tény, hogy megalapították honukat a honban. fölépítették Orosházát, amit 1241-ben lerombolt a tatár, 1595-ben elpusztított a török. A város 1994-ben ünnepli harmadik újraterelítésének 250. évfordulóját.

Az evangélikus templom keleti kapuján felirat hirdeti: ÁLDOTT LÉGY ÓH OROSHÁZ. A Zombáról jött ősök, több lépcsőben, 42 év alatt építették föl késő barokkstilusú templomukat. A mostani helyén eredetileg fatemplom állt, tornyát tűzfigyelésre építették, 1777-ben. 1786-ban, II. József uralkodása alatt a tornyot összeépítették a főhajóval, 1830-ban a déli szárnyal bővítették. Az egyszerűségében lenyűgözően szép templom 3500 személy befogadására képes.

A város keresztyén és keresztyén népének emlékezetére az evangélikus templom kertjében április 17-én felavatták az orosházaiak sorát kifejező emlékkövet. Ez áll rajta: ISTEN IRÁNTI HÁLÁVAL A HITVALLÓ ŐSÖK EMLÉKÉRE ÁLLÍTOTTA A 250 ÉVES EVANGÉLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG 1994.

A Szőlő városrészben új evangélikus templom épül. Az alapkő letételére április 24-én került sor, Harmati Béla evangélikus püspök jelenlétében.

A küzdeni tudás erős hitét és akarátát hozták magukkal az ősök Zombáról – mondta Gulyás Mihály, Orosháza polgármestere a városalapítás 250. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségen, a Tánacsics Gimnázium előtti Történelmi Emlékpark avatásakor, április 24-én. Bemutatta Szervátiusz Tibor monumentális alkotását, mely a városi önkormányzat elképzeléseinek megfelelő szellemben készült, hűen tükrözi Orosháza múltját és jelzi perspektíváját. Ünnepi beszédet mondott Für Lajos honvédelmi miniszter. Délután a Petőfi Művelődési Központban a testvérvárosok művészegyüttesei adtak szép műsort a nagyszámú közönségnek. Fellépett a Zombai Hagyományörző Néptáncegyüttes, a finn kuusankoski fúvőszeneke, a nagykarolyi népzenei együttes. Jöttek vendégek a romániai Fazekasvarsándról és több németországi testvértelépülésről, köztük itt volt Warmbronn evangélikus gyülekezetének küldöttsége.

Orosháza számára az egész 1994-es év ünnepnek számít. A városi önkormányzat ennek megfelelően készítette el a városalapítás 250. évfordulójának programfüzetét. A nyitány január 22-én, a Magyar Kultúra Napján volt. Az önkormányzati testülettel együtt bizonyosak vagyunk benne, hogy az év végére Európa sok országában híre lesz a zombai-orosházi harangok szavának.

Orosházán a két világháború között nem volt nagybirtok. A *legnagyobb magyar falu* (Darvas József) földműveseinek többsége legfőljebb 20 hold földet művelő középparaszt volt, kinn élt a környező tanyákon. A környék nincstelen agrárproletárjait a város emberpiacon vették a gazdák, s az ő segítségével művelték földjüket. Az 1700 tanyából azóta 1440-et leromboltak. Itt már 1944-ben megindult a magánszövetkezés, traktorokat is kaptak a gazdák, éjjel-nappal dolgoztak.

A maiak közül sokan mintha szégyenkeznének múltjuk miatt a városban. Maga a polgármester is azt mondja, túlzás, amit az orosházi véres csütörtökkel kapcsolatban beszélnek az emberek, egyesek pedig egyenesen tagadják, hogy Orosházán emberpiac volt. De vannak, akik arra is emlékeznek, hogy az emberpiacot a Kossuth-szobor környékén tartották, s rosszallják, hogy már az emlékét is eltörölték. A választók kegyeiért versengő miépesek és a kisgazdák azt mondják: a szocialisták elődei, a kommunisták törölték el az emberpiac emlékhelyét is, mert azok mindig is el akarták törölni a múltat. A munkáspártiak és a konzervatívok azt állítják, hogy ezt maguk a kisgazdák tették, akik nem is kisgazdák, hanem kommunisták, mert szégyenkeznek múltjuk miatt. Sőt, 1990–91-ben a szobordöntögetők állítólag magát a Kossuth-szobrot is ki akarták vinni a városból, a népfrontosok védték meg, a Táncsics-szobrot ellenben hátrább rukkoltatták, hogy az önkormányzat akarata szerint helyet adjon Szervátiusznak, a 250 éves város történelmi emlékparkjának. Pedig Táncsics a város képviselője volt... A kommunisták azt állítják, a kisgazdák tüntették el az emberpiacot. Ezzel szemben a demokraták – mind a szabadok, mind a magyarok – leszögezik: ma is van emberpiac Orosházán, s rámutatnak a munkaügyi központ épületére.

Most borús, mint az Isten álorcája, most meg sugárzik róla a nevetés. Hirtelen, mint felhős égen a nap, ráncokkal sűrűn beszótt arcán átragyog az öröm. Milyen fiatal! Csak nyolcvan esztendő.

Ajtót nyitott. Áll a kapuban. Áll és vár. Már el is hagytuk. Egyedül maradt.

Ő volt a szállásadónk. Szeretném, ha tetszene neki az egész új Magyarország, legalább ez az orosházi oldal. Magamon érzem kedves, kritikus, felejthetetlen tekintetét. Nem könnyű megfelelni neki. Pedig neki kellene megfelelni. Nekem ő a lányánál is jobban tetszik.

Megszerettem szobáját is, falán régi és új fényképekkel, Különösen a patinás régít, melyen nagy családja körében látható. Milyen nyakas, nemes, keménykötésű férfiak voltak ezek a Zombáról jött, orosházi ősök! Középen áll a nagypapa, előtte a nagymama ül. 90 évet élt, s milyen szép volt. Mint az unokája. Juliska néni is szép, mint Eta néni. Hihetetlen, hogy ez a kislány, a lábuk előtt kucorgó gyerek, nincs már. Eltemették. Mint apánkat, nagyapánkat is.

– Hova a csudába bújhatott el ez a macska is: Cilikém, Milikém, Sáríkám! Gyertek elő! – Juliska néni azt mondja, ha nyerme a lottón, nem hármát, százat tartana! Hol vagytok édes macskáim? – Keresi őket fészerben, keresi padláson, nehézkesen felmegy a létrán. Hívogatja őket, nehogy éhen haljanak. Hasasak, vemhesek, talán már meg is kölykeztek. – Ha kinyílik a szemük, előjönnek az anyjuk után! – Megeszik a szalonna bőrkét is. Elragódnak rajta. De hogy dorombolnak a lecsókolbásznak! – mondja s felragyog. Megy tovább. Már a szobában dörög, keres valamit megint. Meg-megáll. Nem nyafog. A lánya sem. Mint a felhő és a Nap. Zombáról érkezett nomád, Levédiából jött besenyő. Áll a a sátra előtt odaillőn, s ez nem látomás. Minden foga ép, erős, fehér. Utánozhatatlan ős, tünemény, megművelt föld, kertben virágzó meggyfa. S hogy tud enni, teremtőm!

Lefekvés előtt meg akartam tőle kérni a lányát. A lány szótlanul becsukta az ajtót, én meg elvettem.

Hajnalodik. Juliska néni dörög, keresgél megint. – Ez a bolond lány hogyan a csudába rúghatta ki a macskás képből a rajzszeget!? Meztelen talpába ment, s a hülye újságírójával elvitte Pestre azt is?

Keszthelyen

Kilépni egy kicsit a hajszás hétköznapiokból, elmenni valahová szabadságra! De hol nyaraljunk? Hol elégíthetnénk ki legalább egy-két hétig teljesséigényünket, hol ihatnánk meg gondtalanul sörünket és borunkat, hol engedhetnénk el magunkat nyugodtan, természetünk szerint? Személyes élményeink alapján mondom: Keszthely szép, gazdag, kulturált városában.

Keszthelyen és környékén megtaláltuk a boldogság elejét és végét, a régit és az újat, a természet szépségét, vizet és hegyet, a gyógy-idegenforgalom világhírű hévizi tavát, a szépen fásított, emberméretű város sétálásra is alkalmas, gyönyörű utcáit, oxigéndús parkerdejét, az emberi alkotás magasztos példái között a Balatoni Múzeumot. S benne a Halápy János-emlékszobát a festő hagyatékával, ugyanitt több bemutatót: a Balaton kialakulását, állat- és növényvilágát, a halászat, a földművelés, az agyagművesség történetét, a fürdőélet és kultúra rekvizitumait eredetien szép kiállításokon. Megnéztük Festetics György kincsekben páratlanul gazdag kastélyának temérdek látványját. Keszthelyen és Keszthelyről lényegében minden elérhető. Itt a Balaton rengeteg hallal és még több horgásszal, jó az autóbussz-közlekedés Hévízre. A tó gyógyító vize, trópusi éghajlata csodálatos, a fürdőzők kiszolgálása kifogástalan. Ingáztunk, gyógyultunk, ez volt a legfontosabb. Hajón átringatóztunk csivitelő gyereksereggel a túlsó partra, a fodrozódó vízről bámulatosan szép a Szent György-hegy, a Tátika-csúcs, a Csobánc, a Badacsonyi tájvédelmi körzete. Elhihetjük Kisfaludy Sándor költőnek, regék írójának, e táj, a haza és Szegedy Róza tántoríthatatlan szerelmesének, ahogy Egry Józsefnek, a Balaton utánozhatatlan festőjének: nincs a világon még egy ilyen isteni, szent hely.

A szállodakultúrában is gazdag Keszthelyen és Hévízen, hol a német beszéd manapság gyakoribb a magyarnál, a Majormúzeum egykori ököristállójában laktunk, s halat ettünk hallal. Onnan, a kényelmes lakosztállyá átalakított, valahai főnemesi ökrök hagyatékából kitűnő perspektíva nyílt sokirányú kíváncsiságunknak. Helyben is elmélyedhettünk volna a gróf Festetics György alapította, 200 éves

felsőfokú mezőgazdasági oktatási intézmény mindennapi életét bemutató kiállításokon, de csak belekóstoltunk a szőlőtermesztés és a borászat korabeli tudományos oktatásának szemléltető eszközeibe. Elgondoltuk: mi lehetett volna az akkoriban európai hírűvé vált magyar borból, ha a 19. század végén 50 Balaton-melléki községben – Badacsony kivételével – nem pusztította volna el szőlőink nagy részét a filoxéra!

A kiváló főnemes hatalmas birodalmának osztrák és német földön különösen híres kastélyában megállapítottuk: ha nem lett volna olyan hatalmas főúr Festetics György, nem láthatnánk a kultúra kincseinek – például a könyvtár és kardgyűjtemény – fölmérhetetlen garmadáját. Itt minden értéket eredeti állapotában gondosan őriz az utókor. Mégis, amikor a rendesen felöltöztetett ifjú herceget ábrázoló festményre, vagy a kastély udvarának precíz virágágysáira pillantottam, részvét költözött belém, s azt gondoltam: én beletapostam volna a virágágysokba, én itt nem szerettem volna gyerek lenni!

A mólón gajdoló szabadságos katonák csaknem ugyanolyan vitézek, mint bármely kikötőben.

– Eljössz-e velünk, édesem? – kiáltott oda egyik vitéz őr a locsogó parton elmélyülten Lyukasórát olvasgató, szemrevaló szépasszonynak. A nála is nótásabb kedvű, jó szemű vitéz pedig így intette társát: – Hagyd... Nem látod, hogy ez szépművészeti nyanya? A horgászok közül én is megnéztem magamnak a tündért, aztán fényen és vizen átmentem vele Badacsonyba, megcsodálni Egry József emlékházában a fények és a levegő festőjének kiállítását. Csaknem befájdult szemünk a sok szépségbe, meg a termék és a képek elszomorítóan gyatra megvilágításába. Csala Bálintné, aki 19 éve vezetője a múzeumnak, nem is a megvilágítást tartja legnagyobb gondnak, bár légkondicionálás is kellene, hanem azt, hogy ezek a remekművek csak májustól október végéig láthatók, azután bezárják, a következő szezoni a megyei múzeum felsőörsi raktárában őrzik a kényes, sérülékeny festményeket. Képtelen felelőtlenség ez a művészet pénzben ki sem fejezhető értékeivel szemben.

„Halálom után, midőn porlani fogok, ez oly hely leend Magyarországon, melyet megnézni el nem mulasztandja az utas...” A koporsó alakú Badacsony napsugaras hegyoldalán Kisfaludy Sándor szép

mondata fogadja a Szegedy Róza házába betérőt. Első pillantásra egészen újak tűnik a 18. század második felében épült, 24 millióért felújított barokk épület. Nagyon szép kiállítás mutatja be a Két Szerető Szív boldog házasságának történetét. De vajon a reformkor nemes költője és a zalai alispán lánya, a művelt, nemcsak a szőlőműveléshez értő feleség békésen nyugodhat-e poraiban, mikor a szép fehérre festett falak repedeznek, a présházban is több helyen beázik a mennyezet, rosszul csinálták meg a nádtetőt, átnedvesedtek, vizesek a falak, mállik róluk a vakolat. Háborogtunk a látottakon, és el is szomorodtunk. Kerestem a forrást, melyből ittam egykor. Megtálaltuk az épület alatt: belevezették a csatornába. Elképesztő. S hol vannak a felelősök? S ha porrá omlik Szegedy Róza háza, melybe az étteremmé átalakított Kisfaludy-házból a költő hagyatékát is átköltöztették? Nyoma sem marad a Himfy-dalok költőjének és a boldog szerelem emlékének sem?

– Fürödjünk! Menjünk Hévízre! – mondtuk, s az járt az eszemben, mi történne, ha azt a száz éve gyógyító-boldogító forrást is csatornába vezetnék?... S az is megfordult a fejemben: gyógyuljanak, fürödjének a felelősök, akik valamilyen érthetetlen okból 1987–1989 között igen siettek Szegedy Róza házának átalakításával.

Visszanéztem félutamból...

Harkány felől autóbusszal robogunk át a tájon, s szívünkön átrobog a táj. Ez a darabka hazai föld.

– Mindjárt fölérünk – szólal meg mögöttem ismeretlen útítársam. – Nézzen majd vissza a csúcsról, uram! A Tenkesről ellátni Nándorfehérvárig. Tudja, hol van az? Az Ormánságon túl ellátni Eszékig, jobbra föl Mohácsig – tudja, mi történt ott? Balra Szigetvárig, előre Pécsig, föl a tv-toronyig. Sőt ellátni legalább Svédorszáig, Amerikáig! Látja azokat a gyönyörű szőlőskerteket? Mindig ott fön, a

hegytetőn szerettem volna házat magamnak. De a csúcsra mégsem megy föl senki.

Inkább csak érzem a mögöttem beszélőt.

– Isteni... – dörmögöm, s nemigen merek rápillantani, inkább a varázslatos vidéket nézem. Rövidre vágott, ős haj. Öreg tengeri rák.

Ráhibáztam. Tengerész. Úszott egyet Harkányfürdőn. Svédországból jött haza. 1956-ban ment el.

Valóban káprázatos ez a ködbe vesző magyar táj. Völgy és hegyorrom, pannon derű hétvégi házakkal a hegyoldalon. Csak nem Ali győzelem-ünnepe van ma?

– Szalonnasütéshez készülődnek.

A hegyháton a lemenő nap aranykévei ragyognak. A tarlón csak látni vélem a kereszteket. Kombájnok aratnak itt már régen, a kepék (keresztek) homlokunk mögött aranylanak.

– Nézze csak! – figyelmeztet útitársam, s mintha elcsuklana a hangja a látványtól.

Följebb, a hosszú hegyháton kicsinyített lovasszekér tart hazafelé. A távolság teszi kicsinnyé. Az, amit az úr már megkapott, mint kis Balázs az üveggolyót. Behajózta érte a tengereket, az óceánokat. S most visszajött, mert csak itthon találhatja meg...

A két kicsi ló a kicsi szekérrel még mindig ott megy a hegyháton. Kicsi ember hajtja, azt se mondja: túled meg hozzád. Most megáll, és ott is marad az emlékezet vásznán örökre.

Hazamegyek, ölébe vesz dajkám...

Szalánta hosszú utcáján robog velünk a busz. Szép házak mindkét oldalon. Valahol itt lakik Udvarács István, a Hunyadi Tsz elnöke. Mennyi szeretettel sorolta a termelőszövetkezethez tartozó települések nevét! Szalánta, Bosta, Szilvás, Németi, Turony, Bisse, Csarnóta, Garé, Szava, Barcaszőlős.

Nevek, mint óbor illata. Villányi vörös édes-kesernyés zamata. Pincék hűvöse, hordókon nemes penész. Turony, azaz Turul. Az Árpád-korban. Miért? Most mi van? Bityós Piroska. Körjegyző. Nyírfás Ágnes nagytiszteletű asszony, mellesleg polgármester. Fáj a dereka, a szíve, neki is fáj a temploma. Délről jövünk, barátom, mindannyian, hol *Az ég illatos lobogás volt, a tenger lángoló öröm, örökös nap su-*

gara táncolt fekete-finom bőrömön. Föld. Földem, élők és holtak ragaszkodása, elúszó temetők csendje.

Visszanéztem félutamból...

Messzi-messzi tengerekről jött haza az öreg. Jobb a vén csontnak a Harkányfürdő, mint az a ronda sós óceán. Hazajött, s házat akart a csúcson, ott, ahova nem jut föl senki. Svédországban felcsapott tengerésznek, behajózta ezt az egész kerek világot, most meg sír. Bekönnyezi az arcomat? Hogy jön ő ahhoz, hogy szidja a kormányt? Dörög itt mögöttem, mint az öreg Isten. Szidja a lopósokat, hogy neki 60 millióval tartozunk. Azt mondja, mindannyian lopósok vagyunk.

Lehet, hogy Baranyára gondolt? Melyikre? A Dráván innenire, vagy a Dráván túlira?

Cseres – dörmögöm. Magyar falu a török hódoltság alatt Ormánságban. Kipusztították. Cseres Tibor. Eltűnt. Vérbosszú Bácskában. Több mint negyvenezer meggyilkolt magyar.

S ez az öreg itt a hátam mögött hazajött az üveggolyóért.

Most hagytuk el Reménypusztát, de ő csak dörmög, nem jó neki a kárpótlási törvény sem.

Amint Pécsre érünk s leszállunk a buszról, kezét fogunk.

– Zsolnay vagyok – mondja, s érzem a tenyeremben: hiányzik két vagy három ujj. Otthagyta valamelyik tengeren. Sajog a szívem.

Hosszan nézek utána, nézem öreg, tagbaszakadt, előregörnyedt alakját, mackómozgását, kezében a nejlonszatyrát. Sajog a szívem.

Hogy vagy, édesanyám?

Szétszóródtunk országban, világban. Anyánk egyedül van somogysárdi házában, apánk egyedül van a temetőben. Bátyám Pécssett, én Pesten, egyik fiam Dánszentmiklóson két unokámmal, a másik velem, Pestszentlőrincen, harmadik az édesanyjával, Pestszentimrén, egy volt szovjet laktanyában.

A magyar családok között az én családom egy a sok közül. Most nem a „miért?” fájo kérdésére keresem a választ, nem is a „*mint oldott kéve, széthull nemzetünk*” Tompa Mihály-i jóslatának folyamatos beteljesülését, a történelem sorscsapásait akarom számbavenni. Nem vállalkozom a csaknem lehetetlenre. Beérem annak kimondásával, hogy az összetartás hiányának, lehetetlenségének mélyén az egymás iránti megértés és szeretet hiánya, az egymás ellen elkövetett hibáink sokasága van. Ez vezetett a széthulláshoz. Külön útjaink voltak, s ezek az utak más-más terekbe torkolltak, más-más lakásokba, szerelmekbe, sóvargásokba, otthonokba, rosszabb esetben otthontalanságokba vezettek. Miként az új tulajdonosok az erdőn, megosztottunk gyerekeinken is. Elváltunk, és elválasztottuk egymástól fiainkat is: testvért a testvértől. Nemcsak kevéske vagyunkon osztozkodtunk igazságtalanul. Kultúránkat, intelligenciánkat, szeretetünket is rosszul osztottuk el. Amit hosszú távon elkövettünk egymás ellen, azt rövid távon nem tudjuk jóvá tenni a legjobb akarattal sem. Hogyan legyen szent a karácsony este, amikor a közbejöttek folytán nem lehetnek velünk a gyerekeink sem, amikor az is előfordulhat, hogy nem lehetnek egymással sem.

Ősz kis anyánk is egyedül van.

De áldja meg az Isten a szomszédokat, hogy éveken át ő még sincs egyedül. Gelencsér Mariska hol egy tányér levest, hol süteményt visz anyánknak, Gelencsér Máriának, s közben arra gondol, vihetné a valahányadik szomszédban édesanyjának, ha nem ment volna el oly hirtelen a temetőbe, Ferkó bátyám után. Halkan, kedvesen, szerényen mosolyogva teszi le saját főztjét anyánk asztalára, s ejtenek egy-egy könnyet halottaikért s önmagukért is.

Berta Imre bácsi, a szemközti szomszéd csaknem naponta beszél anyánknak:

– Mariska néni! Mit hozzak a boltból?

Anyánk sirdogál a megihatottságtól és a fájdalomtól, azt mondja, fáj a lába, csak járni ne kellene, s hogy Bertáék is egész nyáron segítettek, át-átjöttek a kertbe még kapálni is, pedig nekik is van ám dolguk a sajátjukon éppen elegendő. S az én kicsi, meggörcbült, de hatalmas akaraterejű anyám szinte szégyenkezik, hogy csak ennyit meg ennyit tudott adni az Imrének, meg aztán ennek és ennek a segítségé-

ért. Nem akar adós maradni, így hát a szemérmes szeretet szaporodik, folyton folyvást.

Azelőtt többnyire a postás, vagyis a Paprikás Zsuzsa hozta, mostanában viszont Ibolya hozza a híreket anyáknak, kerítésen át.

– Telefonált a Jóska! Azt üzeni, vasárnap jön a barátjával, megmetszik az almafát is, majd megcsinálják a kerítést is. Hordanak le a padlásról kukoricát, megcsinálnak mindent, nyugodt legyen, Mariska néni.

Hol ez, hol az a szomszédasszony toppan be anyánkhoz. Szóval tartják kicsit, hogy ne érezze magát egyedül. Csak azt ne mondaná többet soha, hogy szeretne már ott aludni apánk oldalán... Mostanában meg azt mondogatja: elmegy az otthonba, ott jó helye lehetne, nem kellene beleszakadni a munkába, csak beszélgetne az asszonyokkal, ott legalább volna, aki eléje tesz egy tányér levest!...

Mire való mindez? Ki-ki a maga módján tudja, hogy mennyit kell könyörögni a szeretetért...

Hol ennél, hol annál a szomszédnál nincs jobb ember a világon.

– Nincs még egy ilyen asszony, amilyen ez a Kalmár Kati! A múlt éjjel is rosszul voltam. Nem tudtam aludni. Idejött az ablak alá éjjel kettőkor, s beszólt –, Mariska néni, baj van?... – Hajnalban már talpon vannak mind a ketten. Pityu eteti az állatokat, Kati iskolába készíti Esztert, az is minden reggel megy Kaposvárra a gimnáziumba. A másik lányuk, Katika Pesten van, annak is gondját viselik. Emberföltöti, amit ezek dolgoznak! Pityu rohan Kiskorpádra, megy minden áldott reggel, Kati mindennap főz, s helyt áll a téész-irodán is. De meg is van mindenük a mikrohullámú sütőtől a gyönyörű szobabútorig! A gyerekeikben van életük minden értelme, azokért dolgoznak szakadásig – mondja sóhajtván anyám, s ha nem is teszi hozzá, amit annyiszor kimondott, akkor is érzem a lelkiismeretemet terhelő fájdalom tehetetlenségét. Anyánkon igazán csak mi, a gyerekei segíthetnénk. Ha ott lehetnénk vele, mindennapi szeretetünkkel. De hát – szétszóródtunk.

Felhívom bátyámat a pécsi egyetemen, s két szóból megértjük egymást. – Én is régen voltam otthon – mondja. Megállapodunk,

hogy karácsonykor együtt leszünk édesanyákkal. A fiaim így az édesanyjukkal lehetnek. Oroszlánszelidítő unokáimnak, Bálintnak és Daninak Dánszentmiklóstra talán csomagot küldök...

Megváltó Jézusom! Én hogyan lehetnék ott egyszerre mindenütt?

1993–1994

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Tartalom

Az Olvasóhoz	7
GYÁRAK ÚTVESZTŐIBEN	11
Mit felel Angyalföld a rendszerváltásra?	13
Mit ér a munkás, ha magyar?	24
Csepel és Szingapur különös házassága	36
Ez halott gyár, uram!	43
Angyalföld metamorfózisa	51
A munkásoknál oldódik a szájjár	59
Kik védik az államot...	70
Örömtánc vagy haláltánc?	75
Ne temessék be az uránbányát!	86
FALURÓL FALURA	97
Történelmi krumplipaprikásunk	99
Ormánsági jajkiáltás	109
Ki uralkodik a piskói lelkeken?	114
Tíz falu, egy kis ország	124
„... békévé oldja az emlékezés...”	130
HATÁRON INNEN, HATÁRON TÚL	145
A Reménység Szigetén	147
Országok útján	152
Prügy ötágú sípja	159
Prügy példája	163
Kassai magyar órák	165
Háromszéki magyar órák	191
Emelkedik-e Vásárhely és vidéke?	217

BŰNÖK ÉS BŰNÖZŐK	231
Horgászkaland	233
Védtelen növények	244
Védett bűnözők	248
Védtelen vizek	256
Magyarország lápvilága	261
Golyóra érettek	269
A csábítás trükkje	273
KÖNYVEK, KÉPEK	283
Tamási Lajos halálára	285
Varga Domokos karácsonyi ajándéka	290
Könyvek pincétől padlásig	295
Csontváry azé, aki gyönyörködik benne	309
JÁRTOMBAN-KELTEMBEN	317
Utazni: megismerni és megszeretni	319
A Száraz-völgyön át	320
Pisztrángos a Bükk szívében	321
Gyógyító Bükkszentkereszt	322
Levett kalappal Tiszacsécsén	323
A balmazújvárosi pátriárka	324
A puszta és a népi diplomácia	325
Szépség és széria	326
A kis félretaposottak	327
Ócskapiac	329
Mozdonysírató	330
Palkó tűzikéje	331
Gyulai képeslap	333
Áldott légy óh Orosház!	334
Keszthelyen	338
Visszanéztem félutamból...	340
Hogy vagy, édesanyám?	342

*Ez a könyv a Nemzeti Kulturális Alap,
az Excel-Csepel Rt.,
Hajós község önkormányzata,
Hódmezővásárhely megyei jogú város önkormányzata,
a Kecskeméti Konzervgyár Rt.
és a Somogyi Erdő és Faipari Rt.
támogatásával jelent meg.*

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

E könyv szerzőjének, e riportok írójának nincsen kocsija. Nem is volt soha. Manapság nem divat dicsekedni vele, de ő gyalogos szegényemberként ballagta végig a történelemnek azt az éles kanyarját is, amelyben a Trabantok, Wartburgok, Ladák és Daciák helyett egyre több Mercedest, Volvót, Alfa Romeót, Audit látott elsuhanni maga mellett, a „közönséges” Opelek, Fordok, Volkswagenek, Fiatok, Suzukik stb. sokaságáról nem is szólva.

Ő nem bánta a suhanókat. Nem is irigyelte őket. Ment a maga útján, ment a két rossz, bütykös lábán, ebek harmincadjára került gyárakba, halálra ítélt bányákba, jajongó falukba, ment Tiszántúlra és Dunántúlra, trianoni határokon túlra, emberek közé, magyarok közé, testvérek közé. Mert őt, a bütykös lábú, zötyögős szívű, kesernyés mosolyú vándort régi ismerősnek, jó barátnek fogadták el mindenütt, sőt gyakran még családtagnak is, édestestvérnek, aki előtt az első szembenézésre megnyíltak a sorsok, a szájak, a szívek.

Így született ez a minden ízében igaz, minden szavában hiteles és izgalmas híradás az utóbbi néhány esztendő magyar valóságáról, amelyben nyakig benne éltünk és élünk, s amelyről mégis olyan fájdalmasan keveset tudunk. Benke László könyve az első teljesnek mondható körképet tárja elénk ezekről az időkről: az *éleskanyar* éveinek a maga kínjára maradt, tétován talpaló magyarságáról.

V. D.